

TRACTATUS
**THEOLOGICO-
POLITICUS**
Continens
Dissertationes aliquot,

Quibus ostenditur Libertatem Philosophandi non tantum
salva Pietate, & Reipublicae Pace posse concedi: sed
eandem nisi cum Pace Reipublicae, ipsaque
Pietate tolli non posse.

Johann: Epist: I. Cap: IV. vers: XIII.

*Per hoc cognoscimus quod in Deo manemus, & Deus manet
in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis.*

HAMBURGI,
Apud *Henricum Künraht* MDCCCLXX.

PRAEFATIO.

iii5 **SI** homines res omnes suas certo consilio regere possent, vel si fortuna ipsis prospera semper foret, nulla superstitione tenerentur. Sed quoniam eo saepe angustiarum rediguntur, ut consilium nullum adferre queant, & plerumque ob incerta fortunae bona, quae sine modo cupiunt, inter spem metumque misere fluctuant, ideo animum ut plurimum ad quidvis credendum pronissimum habent; qui dum in dubio facili momento huc, atque illuc pellitur, & multo facilius, dum spe, & metu agitated haeret, praefidens alias, jactabundus, ac tumidus. Atque haec neminem ignorare existimo, quamvis plerosque se ipsos ignorare credam; nemo enim inter homines ita vixit, qui non viderit, plerosque in rebus prosperis, etsi imperitissimi sint, sapientiâ ita abundare, ut sibi injuriam fieri credant, si quis iis consilium dare velit; in adversis autem, quo se vertant, nescire, & consilium ab unoquoque supplices petere, nec ullum tam ineptum tamque absurdum, aut vanum audire, quod non sequantur: Deinde levissimis etiam de causis jam meliora sperare, rursus deteriora timere; si quid enim, dum in metu versantur, contingere vident, quod eos praeteriti alicujus boni, vel mali memores reddit, id exitum aut foelicem, aut infoelicem obnunciare putant, quod propterea, quamvis centies fallat, faustum vel infaustum omen vocant. Si quid porro insolitum magna cum admiratione vident, id prodigium esse credunt, quod Deorum aut summi Numinis iram indicat, quodque adeo hostiis, & votis non piare, nefas habent homines superstitioni obnoxii, & religioni adversi; eumque ad modum inilnita fingunt, & quasi tota natura cum ipsis insaniret, eandem miris modis interpretantur. Cum igitur haec ita sese habeant, tum praecipue videmus, eos omni superstitionis generi addictissimos esse, qui incerta sine modo cupiunt, omnesque tum maxime, cum scilicet in periculis versantur, & sibi auxilio esse nequeunt, votis, & lachrimis muliebribus divina auxilia implorare, & rationem (quia ad vana, quae cupiunt, certam viam ostendere nequit) caecam appellare, humanamque sapientiam vanam; & contrâ imaginationis deliria, somnia, & pueriles ineptias divina responsa credere, imo Deum sapientes aversari, & sua decreta non menti, sed pecudum fibris inscripsisse, vel eadem stultos, vesanos, & aves divino afflatu, & instinctu praedicere. Tantum timor homines insanire facit. Cau/sa itaque, a quâ superstitio oritur, conservatur, & fovetur, metus est. Cujus rei si quis, **iii6** praeter jam dicta, singularia exempla scire desiderat, Alexandrum videat, qui tum demum vates a superstitione animi adhibere coepit, cum primum fortunam timere didicit in Pylis Susidis (vide Curtii lib. 5. §. 4.); post Darium autem victum ariolos, & vates consulere desiit, donec iterum temporis iniquitate territus, quia Bactriani defecerant, & Scytae certamen lacescebant, dum ipse propter vulnus segnis jaceret, rursus (ut ipse Curtius lib. 7. §. 7. ait) ad superstitionem humanarum mentium ludibria revolutus, Aristandrum, cui credulitatem suam addixerat, explorare eventum rerum Sacrificiis jubet. Et ad hunc modum per plurima adferri possent exempla, quae quam clarissime id ipsum ostendunt, homines scilicet non nisi durante metu superstitione conflictari; eaque omnia, quae unquam vana religione coluerunt, nihil praeter phantasmata, animique tristis, & timidi fuisse deliria: & denique vates in maximis imperii angustiis maxime in plebe regnavisse, maximeque formidolosos suis Regibus fuisse; sed, quandoquidem haec apud omnes satis vulgata esse existimo, iisdem supersedeo.

Ex hâc itaque superstitionis causa clare sequitur, omnes homines naturâ superstitioni esse obnoxios (quicquid dicant alii, qui putant, hoc inde oriri, quod omnes mortales confusam quandam numinis ideam habent). Sequitur deinde eandem variam admodum, & inconstantem debere esse, ut omnia mentis ludibria, & furoris impetus, & denique ipsam non nisi spe, odio, ira, & dolo defendi; nimirum, quia non ex ratione, sed ex solo affectu, eoque efficacissimo oritur. Quam itaque facile fit, ut homines quovis superstitionis genere capiantur, tam difficile contra est efficere, ut in uno, eodemque perstent; imo quia vulgus semper aequè miserum manet, ideo nusquam diu acquiescit, sed id tantum eidem maxime placet, quod novum est,

quodque nondum fefellit, quae quidem inconstantia multorum tumultuum, & bellorum atrocium causa fuit; nam (ut ex modo dictis patet, & Curtius etiam lib. 4. cap. 10. optime notavit) nihil efficacius multitudinem regit, quam superstitio; unde fit, ut facile specie religionis inducatur, nunc Reges suos tanquam Deos adorare, & rursus eosdem execrari, & tanquam communem generis humani pestem detestari. Hoc ergo malum ut vitaretur, ingens studium adhibitum est ad religionem veram, aut |

iii7 vanam cultu, & apparatu ita adornandum, ut omni momento gravior haberetur, summâque observantiâ ab omnibus semper coleretur, quod quidem Turcis foelicissime cessit, qui etiam disputare nefas habent, & iudicium uniuscuiusque tot praeiudiciis occupant, ut nullum in mente locum sanae rationi, ne ad dubitandum quidem, relinquunt.

Verum enimvero si regiminis Monarchici summum sit arcanum, ejusque omnino intersit, homines deceptos habere, & metum, quo retineri debent, specioso Religionis nomine adumbrare, ut pro servitio, tanquam pro salute pugnent, & ne turpe, sed maximum decus esse putent, in unius hominis jactationem sanguinem animamque impendere, nihil contra in libera republica excogitari, nec infoelicus tentari potest; quandoquidem communi libertati omnino repugnat, liberum uniuscuiusque iudicium praeiudiciis occupare, vel aliquo modo coërcere; & quod ad seditiones attinet, quae specie religionis concitantur, eae profecto inde tantum oriuntur, quod leges de rebus speculativis conduntur, & quod opiniones tanquam scelera pro crimine habentur, & damnantur; quarum defensores & asseclae non publicae saluti, sed odio ac saevitiae adversariorum tantum immolantur. Quod si ex jure imperii non nisi facta arguerentur, & dicta impune essent, nullâ juris specie similes seditiones ornari possent, nec controversiae in seditiones verterentur. Cum itaque nobis haec rara foelicitas contigerit, ut in Republica vivamus, ubi unicuique iudicandi libertas integra, & Deum ex suo ingenio colere conceditur, & ubi nihil libertate charius, nec dulcius habetur, me rem non ingratham, neque inutilem facturum credidi, si ostenderem hanc libertatem non tantum salva pietate, & Reipublicae pace concedi, sed insuper eandem, non nisi cum ipsa Pace Reipublicae, ac pietate tolli posse: Atque hoc praecipuum est, quod in hoc tractatu demonstrare constitui; ad quod apprime necesse fuit, praecipua circa religionem praeiudicia, hoc est, antiquae servitutis vestigia indicare, tum etiam praeiudicia circa summarum potestatum jus, quod multi procacissimâ quadam licentiâ magna ex parte arripere, & specie religionis multitudinis animum, Gentilium superstitioni adhuc obnoxium, ab iisdem avertere student, quo omnia iterum in servitium ruant. Haec autem quo ordine ostenduntur, paucis jam dicam; sed prius causas, quae me ad scribendum impulerunt, docebo.

iii8 Miratus saepe fui, quod homines, qui se Christianam religionem profiteri jactant, hoc est, amorem, gaudium, pacem, continentiam, & erga omnes fidem, plus quam iniquo animo certarent, & acerbissimum in invicem odium quotidie exercerent, ita ut facilius ex his, quam illis fides uniuscuiusque noscatur; jam dudum enim res eo pervenit, ut neminem fere, quisnam sit, num scilicet Christianus, Turca, Judaeus, vel Ethnicus, noscere possis, nisi ex corporis externo habitu, & cultu, vel quod hanc, aut illam Ecclesiam frequentat, vel denique, quod huic, aut illi opinioni addictus est, & in verba alicujus magistri jurare solet. Caeterum vita eadem omnibus est. Hujus igitur mali causam quaerens non dubitavi, quin inde ortum fuerit, quod Ecclesiae ministeria dignitates, & ejus officia beneficia aestimare, & pastores summo honore habere, vulgo religioni fuit; simul ac enim hic abusus in Ecclesia incepit, statim pessimo cuique ingens libido sacra officia administrandi incessit, & amor divinae religionis propagandae in sordidam avaritiam, & ambitionem, atque ita ipsum templum in Theatrum degeneravit, ubi non Ecclesiastici Doctores, sed oratores audiebantur, quorum nemo desiderio tenebatur populum docendi, sed eundem in admirationem sui rapiendi, & dissentientes publice carpenti, & ea tantum docendi, quae nova ac insolita, quaeque vulgus maxime admiraretur; unde profecto magnae contentiones, invidia, & odium, quod nulla vetustate sedari potuit, oriri debuerunt.

Non ergo mirum, quod antiquae Religionis nihil manserit praeter ejus externum cultum (quo vulgus Deum magis adulari, quam adorare videtur), et quod fides jam nihil aliud sit, quam credulitas & praejudicia: at quae praejudicia? quae homines ex rationalibus brutos reddunt, utpote quae omnino impediunt, quominus unusquisque libero suo judicio utatur, & verum a falso dignoscat, & quae veluti ad lumen intellectus penitus extinguendum, datâ operâ excogitata videntur. Pietas, proh Deus immortalis, & Religio in absurdis arcanis consistit, & qui rationem prorsus contemnunt, & intellectum tanquam natura corruptum rejiciunt, & aversantur, isti profecto, quod iniquissimum est, divinum lumen habere creduntur. Sane si vel luminis divini scintillam tantum haberent, non tam superbe insanirent, sed prudentius Deum colere discerent, & ut jam odio, amore contra inter reliquos excellerent; nec tam hostili animo eos, qui cum ipsis non sentiunt, persequerentur, sed eorundem potius (si quidem ipsorum saluti, et non suae fortunae timent), misererentur. Praeterea si lumen aliquod Divinum haberent, id saltem ex doctrina constaret; fateor, eos nunquam satis mirari potuisse Scripturae profundissima mysteria, attamen, praeter Aristotelicorum vel Platoniorum speculationes, nihil docuisse video; atque his, ne Gentiles sectari viderentur, Scripturam accomodaverunt. Non satis his fuit, cum Graecis insanire, sed Prophetas cum iisdem deliravisse voluerunt: quod sane clare ostendit eos Scripturae divinitatem nec per somnium videre; et quo impensius haec mysteria admirantur, eo magis ostendunt, se Scripturae non tam credere, quam assentari; quod hinc etiam patet, quod plerique tanquam fundamentum supponunt (ad eandem scilicet intelligendum, ejusque verum sensum eruendum) ipsam ubique veracem, et divinam esse; id nempe ipsum, quod ex ejusdem intellectione, et severo examine demum deberet constare: et quod ex ipsa, quae humanis figmentis minime indiget, longe melius edoceremur, in primo limine pro regula ipsius interpretationis statuunt.

Cum haec ergo animo perpenderem, scilicet lumen naturale non tantum contemni, sed a multis tanquam impietatis fontem damnari, humana deinde commenta pro divinis documentis haberi, credulitatem fidem aestimari, et controversias Philosophorum in Ecclesiâ, et in Curiâ summis animorum motibus agitari, ac inde saevissima odia, atque dissidia, quibus homines facile in seditiones vertuntur, plurimaeque alia, quae hic narrare nimis longum foret, oriri animadverterem: sedulo statui, Scripturam de novo integro et libero animo examinare, et nihil de eadem affirmare, nihilque tanquam ejus doctrinam admittere, quod ab eadem clarissime non edocerer. Hâc igitur cautione Methodum Sacra volumina interpretandi concinnavi, et hâc instructus quaerere ante omnia incepti, quid esset Prophetia? & qua ratione Deus sese Prophetis revelaverit? et cur hi Deo accepti fuerint? num scilicet propterea, quod de Deo et natura sublimes habuerint cogitationes? an vero propter solam pietatem? Postquam haec novi, facile determinare potui, Prophetarum auctoritatem in iis tantum pondus habere, quae usum vitae, et veram virtutem spectant, caeterum eorum opiniones nos parum tangere. His cognitis quaesivi deinde, quid id fuerit, propter quod Hebraei Dei electi vocati fuerint? Cum autem vidissem hoc nihil aliud fuisse, quam quod Deus ipsis certam mundi plagam elegerit, ubi secure, et commode vivere possent, |

hinc didici Leges Mosi a Deo revelatas nihil aliud fuisse, quam jura singularis Hebraeorum imperii, ac proinde easdem praeter hos neminem recipere debuisse; imo nec hos etiam, nisi stante ipsorum imperio, iisdem teneri. Porro, ut scirem, num ex Scriptura concludi posset, humanum intellectum naturâ corruptum esse, inquirere volui, num Religio catholica, sive lex divina per Prophetas & Apostolos universo humano generi revelata alia fuerit, quam illa, quam etiam lumen naturale docet? & deinde num miracula contra naturae ordinem contigerint, & num Dei existentiam, & providentiam certius, & clarius doceant, quam res, quas clare & distincte per primas suas causas intelligimus? Sed cum in iis, quae Scriptura expresse docet, nihil reperissem, quod cum intellectu non conveniret, nec quod eidem repugnaret, & praeterea viderem Prophetas nihil docuisse, nisi res admodum simplices, quae ab

unoquoque facile percipi poterant, atque has eo stylo adornavisse, iisque rationibus confirmavisse, quibus maxime multitudinis animus ad devotionem erga Deum moveri posset, omnino mihi persuasi, Scripturam rationem absolute liberam relinquere, & nihil cum Philosophia commune habere, sed tam hanc, quam illam proprio suo talo niti. Ut haec autem apodictice demonstrarem, remque totam determinarem, ostendo, qua via Scriptura sit interpretanda, & quod tota ejus rerumque spiritualium cognitio ab ipsa sola, & non ab iis, quae lumine naturali cognoscimus, peti debeat. Hinc transeo ad ea praejudicia ostendenda, que inde orta sunt, quod vulgus (superstitioni addictum, et quod temporis reliquias supra ipsam aeternitatem amat) libros potius Scripturae, quam ipsum Dei Verbum adoret. Post haec ostendo Verbum Dei revelatum non esse certum quendam numerum librorum, sed conceptum simplicem mentis divinae Prophetis revelatae; scilicet Deo integro animo obedire, justitiam, et charitatem colendo. Atque hoc ostendo, in Scriptura doceri secundum captum, et opiniones eorum, quibus Prophetae, & Apostoli hoc Verbum Dei praedicare solebant; quod ideo fecerunt, ut id homines sine ulla repugnantia, atque integro animo amplecterentur. Fundamentalibus deinde fidei ostensis, concludo denique objectum cognitionis revelatae nihil esse praeter obedientiam, atque adeo a naturali cognitione tam objecto, quam fundamentis, & mediis prorsus distinctam esse, & nihil cum hac commune habere, sed tam hanc, quam illam suum regnum absque ulla alterius re/pugnantia

iii1 obtinere, et neutram alterutri ancillari debere. Porro quia hominum ingenium varium admodum est, & alius his, alius illis opinionibus melius acquiescit, & quod hunc ad religionem, illum ad risum movet, inde cum supra dictis concludo, unicuique sui iudicii libertatem, & potestatem fundamenta fidei ex suo ingenio interpretandi relinquendam, & fidem uniuscujusque ex solis operibus judicandam, num pia, an impia sit? sic ergo omnes integro, & libero animo Deo obedire poterunt, & sola justitia, & charitas apud omnes in pretio erit. Postquam his libertatem, quam lex divina revelata unicuique concedit, ostendi, ad alteram quaestionis partem pergo; nempe hanc eandem libertatem salvâ reipublicae pace, & summarum potestatum jure posse, & etiam concedi debere, nec posse adimi, absque magno pacis periculo, magnoque totius Reipublicae detrimento: ad haec autem demonstrandum a jure naturali uniuscujusque incipio; quod scilicet eo usque se extendit, quo uniuscujusque cupiditas & potentia se extendit, & quod nemo jure naturae ex alterius ingenio vivere tenetur, sed suae unusquisque libertatis vindex est. Praeterea ostendo hoc jure neminem revera cedere, nisi qui potestatem se defendendi in alium transfert, atque eum necessario hoc jus naturale absolute retinere, in quem unusquisque jus suum ex proprio suo ingenio vivendi, simul cum potestate sese defendendi transtulit; atque hinc ostendo, eos, qui summum imperium tenent, jus ad omnia, quae possunt, habere, solosque vindices juris, & libertatis esse, reliquos autem ex solo eorum decreto omnia agere debere. Verum quoniam nemo potestate suâ se defendendi ita se privare potest, ut homo esse desinat, hinc concludo, neminem jure suo naturali absolute privari posse, sed subditos quaedam quasi naturae jure retinere, quae iis adimi non possunt sine magno imperii periculo, quaeque adeo ipsis vel tacite conceduntur, vel ipsi expresse cum iis, qui imperium tenent, stipulantur. His consideratis ad Rempublicam Hebraeorum transeo, quam, ut ostendam, quâ ratione, & quorum decreto Religio vim juris habere incepit, & obiter etiam alia, quae scitu digna videbantur, satis prolixè describo. Post haec ostendo, eos, qui summum imperium tenent, non tantum juris civilis, sed etiam sacri vindices, & interpretes esse, eosque solos jus habere discernendi, quid justum, quid injustum, quid pium, & quid impium sit: & tandem concludo, eosdem hoc jus optime retinere, & imperium /

iii2 tuto conservare posse, si modo unicuique & sentire, quae velit, & quae sentiat, dicere concedatur.

Haec sunt, Philopse lector, quae tibi hic examinanda do, quaeque non ingrata fore confido ob praestantiam, & utilitatem argumenti, tam totius operis, quam uniuscujusque capitis; de quibus plura adderem, sed nolo, ut haec praefatio in

volumen crescat, praesertim quia praecipua Philosophis satis superque nota esse credo; reliquis autem hunc tractatum commendare non studeo, nam nihil est, quod sperem, eundem iis placere aliqua ratione posse; novi enim, quam pertinaciter ea praejudicia in mente inhaerent, quae pietatis specie amplexus est animus; novi deinde, aequè impossibile esse vulgo superstitionem adimere, ac metum; novi denique constantiam vulgi contumaciam esse, nec ratione regi, sed impetu rapi ad laudandum vel vituperandum. Vulgus ergo & omnes, qui cum vulgo iisdem affectibus conflictantur, ad haec legenda non invito, quin potius vellem, ut hunc librum prorsus negligant, quam eundem perverse, ut omnia solent, interpretando, molesti sint, & dum sibi nihil prosunt, aliis obsint, qui liberius philosopharentur, nisi hoc unum obstaret, quod putant rationem debere Theologiae ancillari; nam his hoc opus perquam utile fore confido.

Caeterum quoniam multis nec otium, nec animus forsitan erit, omnia perlegere, cogor hic etiam ut in fine hujus Tractatus monere, me nihil scribere, quod non libentissime examini, & judicio summarum Potestatum Patriae meae subjiciam, nam si quid horum, quae dico, judicabunt patriis legibus repugnare, vel communi saluti obesse, id ego indictum volo. Scio me hominem esse, & errare potuisse; ne autem errarem, sedulo curavi, & apprime, ut quicquid scriberem, legibus patriae, pietati, bonisque moribus omnino responderet.

INDEX CAPITUM.

iii13

	Pag.
CAPUT I.	
DE Prophetia.	15
CAPUT II.	
<i>De Prophetis.</i>	29
CAPUT III.	
<i>De Hebraeorum vocatione. Et an Donum Propheticum Hebraeis peculiare fuerit.</i>	44
CAPUT IV.	
<i>De Lege Divina.</i>	57
CAPUT V.	
<i>De Ratione, cur caeremoniae institutae fuerint, & de fide historiarum, nempe, qua ratione, & quibus ea necessaria sit.</i>	69
CAPUT VI.	
<i>De Miraculis.</i>	81
CAPUT VII.	
<i>De Interpretatione Scripturae.</i>	97
CAPUT VIII.	
<i>In quo ostenditur Pentateuchon & libros Josuae, Judicum, Rut, Samuëlis & Regum non esse autographa. Deinde inquiritur, an eorum omnium Scriptores plures fuerint, an unus tantum, & quinam.</i>	117
CAPUT IX.	
<i>De iisdem Libris alia inquiruntur, nempe an Hezras iis ultimam manum imposuerit: & deinde utrum notae marginales, quae in Hebraeis codicibus reperiuntur, variae fuerint lectiones.</i>	129
CAPUT X.	
<i>Reliqui Veteris Testamenti Libri eodem modo quo superiores examinantur.</i>	141
CAPUT XI.	
<i>Inquiritur, an Apostoli Epistolas suas tanquam Apostoli & Prophetae, an vero tanquam Doctores scripserint. Deinde Apostolorum officium ostenditur.</i>	151
CAPUT XII.	
iii14 <i>De vero Legis divinae syngrapho, & qua ratione Scriptura Sacra vocatur, & qua ratione Verbum Dei, & denique ostenditur ipsam, quatenus Verbum Dei continet, incorruptam ad nos pervenisse.</i>	158
CAPUT XIII.	
<i>Ostenditur Scripturam non nisi simplicissima docere, nec aliud praeter obedientiam intendere; nec de divina Naturâ aliud docere, quam quod homines certa vivendi ratione imitari possunt.</i>	167
CAPUT XIV.	
<i>Quid sit fides, quinam fideles, fidei fundamenta determinantur, & ipsa a Philosophia tandem separatur.</i>	173
CAPUT XV.	
<i>Nec Theologiam Rationi, nec Rationem Theologiae ancillari, ostenditur, & ratio, qua nobis S. Scripturae auctoritatem persuademus.</i>	180
CAPUT XVI.	
<i>De Reipublicae Fundamentis; de jure uniuscujusque naturali & civili: deque Summarum Potestatum Jure.</i>	189
CAPUT XVII.	
<i>Ostenditur neminem omnia in Summam Potestatem transferre</i>	

posse, nec esse necesse: De Republica Hebraeorum, qualis fuerit vivente Mose, qualis post ejus mortem, antequam Reges elegerint, deque ejus praestantia, & denique de causis, cur Respublica divina interire, & vix absque seditionibus subsistere potuerit. 201

CAPUT XVIII.

Ex Hebraeorum Republica, & historiis quaedam dogmata Politica concluduntur. 221

CAPUT XIX.

Ostenditur, jus circa sacra penes summas potestates omnino esse, et Religionis cultum externum Reipublicae paci accommodari debere, si Recte Deo obtemperare velimus. 228

CAPUT XX.

Ostenditur, in Libera Republica unicuique et sentire, quae velit, et quae sentiat, dicere licere. 239

TRACTATUS THEOLOGICO-POLITICI

CAPUT I.

De Prophetia.

iii15 **P**rophetia sive Revelatio est rei alicujus certa cognitio a Deo hominibus revelata. Propheta autem is est, qui Dei revelata iis interpretatur, qui rerum a Deo revelatarum certam cognitionem habere nequeunt, quique adeo mera fide res revelatas amplecti tantum possunt. Propheta enim apud Hebraeos vocatur נָבִי *nabi*^[*1], id est orator, & interpres, at in Scriptura semper usurpatur pro Dei interprete, ut ex cap. 7. v. 1. Exodi colligitur. Ubi Deus Mosi dicit, *ecce te constituo Deum Pharaonis, & Aharon tuus frater erit tuus Propheta*. Quasi diceret, quoniam Aharon ea, quae tu loqueris, Pharaoni interpretando, personam agit Prophetae, eris tu igitur quasi Deus Pharaonis, sive qui vicem Dei agit.

De Prophetis in sequente Capite, hic de Prophetia agemus, ex cujus jam tradita definitione sequitur cognitionem naturalem, Prophetiam vocari posse. Nam ea, quae lumine naturali cognoscimus, a sola Dei cognitione, ejusque aeternis decretis dependent. Verum, quia haec cognitio naturalis omnibus hominibus communis est, dependet enim a fundamentis omnibus hominibus communibus, ideo a vulgo, ad rara semper, & a sua natura aliena anhelante, & dona naturalia spernente, non tanti aestimatur, & propterea, ubi de cognitione prophetica loquitur, hanc exclusam vult; attamen nihilominus aequali jure, ac alia, quaecunque illa sit, divina vocari potest, quandoquidem Dei natura, quatenus de ea participamus, Deique decreta eam nobis quasi dictant, nec ab illa, quam omnes divinam vocant, differt, nisi quod ea ultra limites hujus se extendit, & quod humanae Naturae leges, in se consideratae, non possunt ejus esse causa; at respectu certitudinis, quam naturalis co|gnitio

iii16 involvit, & fontis, e quo derivatur (nempe Deo) nullo modo cognitioni propheticae cedit. Nisi fortè aliquis intelligere, vel potius somnare velit, Prophetas corpus quidem humanum, mentem vero non humanam habuisse, adeoque eorum sensationes, & conscientiam alterius prorsus naturae, quam nostrae sunt, fuisse.

At, quamvis scientia naturalis divina sit, ejus tamen propagatores non possunt vocari Prophetae^[*2]. Nam quae illi docent, reliqui homines aequali certitudine, & dignitate, ac ipsi, percipere possunt, atque amplecti, idque non ex fide sola.

Cum itaque mens nostra ex hoc solo, quod Dei Naturam objective in se continet, & de eadem participat, potentiam habeat ad formandas quasdam notiones rerum naturam explicantes, & vitae usum docentes, merito mentis naturam, quatenus talis concipitur, primam divinae revelationis causam statuere possumus; ea enim omnia, quae clare, & distincte intelligimus, Dei idea (ut modo indicavimus), & natura nobis dictat, non quidem verbis, sed modo longe excellentiore, & qui cum natura mentis optime convenit, ut unusquisque, qui certitudinem intellectus gustavit, apud se, sine dubio expertus est. Verum quoniam meum institutum praecipue est, de iis tantum loqui, quae solam Scripturam spectant, sufficit de Lumine naturali haec pauca dixisse. Quare ad alias causas, & media, quibus Deus ea hominibus revelat, quae limites naturalis cognitionis excedunt, & etiam quae non excedunt (nihil enim impedit, quominus Deus ea ipsa, quae nos lumine naturae cognoscimus, aliis modis hominibus communicet) pergo, ut de iis prolixius agam.

Verum enimvero quicquid de iis dici potest, ex Scriptura sola peti debet. Nam quid de rebus, limites nostri intellectus excendetibus dicere possumus, praeter id, quod ex ipsis Prophetis ore, vel scripto nobis traditur? Et quia hodie nullos, quod sciam, habemus Prophetas, nihil nobis relinquitur, nisi sacra volumina nobis a Prophetis relicta evolvere. Hac quidem cautione, ut nihil de similibus rebus statuamus, aut ipsis Prophetis aliquid tribuamus, quod ipsi non clare dictaverunt. Sed hic apprime notandum, quod Judaei nunquam causarum mediarum, sive particularium faciunt mentionem, nec eas curant, sed religionis ac pietatis, sive (ut vulgo dici |

iii17 solet) devotionis causa ad Deum semper recurrunt; si enim Ex. gr. pecuniam mercatura lucrati sunt, eam a Deo sibi oblatam ajunt, si aliquid, ut fit, cupiunt, dicunt,

Deum eorum cor disposuisse, & si quid etiam cogitant, Deum id eis dixisse ajunt. Quare non omne id, quod Scriptura ait Deum alicui dixisse, pro Prophetia, & cognitione supra naturali habendum, sed tantum id, quod Scriptura expresse dicit, vel quod ex circumstantiis narrationis sequitur, Prophetiam, sive revelationem fuisse.

Si igitur Sacra volumina percurramus, videbimus, quod omnia, quae Deus Prophetis revelavit, iis revelata fuerunt vel verbis, vel figuris, vel utroque hoc modo, verbis scilicet, & figuris. Verba vero, & etiam figurae vel verae fuerunt, & extra imaginationem Prophetarum audientis, seu videntis, vel imaginariae, quia nimirum Prophetarum imaginatio, etiam vigilando, ita disponebatur, ut sibi clare videretur verba audire, aut aliquid videre.

Voce enim vera revelavit Deus Mosi Leges, quas Hebraeis praescribi volebat, ut constat ex Exodo cap. 25. v. 22., ubi ait ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים & *paratus ero tibi ibi, & loquar tecum ex illa parte tegminis, quae est inter duos Cherubines*. Quod quidem ostendit, Deum usum fuisse voce aliqua vera, quandoquidem Moses, quandoquidem volebat, Deum ibi ad loquendum sibi paratum inveniebat. Et haec sola, qua scilicet lex prolata fuit, vera fuit vox, ut mox ostendam.

Vocem, quâ Deus Shamuëlem vocavit, veram suspicarer fuisse, quia 1. Shamuëlis cap. 3. v. ultimo dicitur יהוה אל שמואל בשלו בדבר יהוה ויוםף יהוה להראה בשלה & *rursus apparuit Deus Shamuëli in Shilo, quia manifestatus fuit Deus Shamuëli in Shilo verbo Dei*; quasi diceret, apparitio Dei Shamuëli nihil aliud fuit, quam quod Deus se verbo ipsi manifestavit, vel nihil aliud fuit, quam quod Shamuël Deum audiverit loquentem. Attamen, quia cogimur distinguere inter Prophetiam Mosi, & reliquarum Prophetarum, necessario dicendum hanc vocem a Shamuële auditam, imaginariam fuisse; quod inde etiam colligi potest, quod ipsa vocem Heli, quam Shamuël maxime audire solebat, adeoque promptius etiam imaginari poterat, referebat: ter enim a Deo vocatus, suspicatus |

iii18 est se ab Heli vocari. Vox, quam Abimelech audivit, imaginaria fuit. Nam dicitur Gen. cap. 20. v. 6. *Et dixit ipsi Deus insomnis &c.* Quare hic non vigilando, sed tantum in somnis (tempore scilicet, quo imaginatio maxime naturaliter apta est, ad res, quae non sunt, imaginandum) Dei voluntatem imaginari potuit.

Verba Decalogi ex opinione quorundam Judaeorum non fuerunt a Deo prolata, sed putant, quod Israëlitae strepitum tantum audiverunt, nulla quidem verba proferentem, atque eo durante Leges Decalogi pura mente perceperunt. Quod ego etiam aliquando suspicatus sum, quia videbam verba Decalogi Exodi variare ab iis Decalogi Deut.; ex quo videtur sequi (quandoquidem Deus semel tantum locutus est) Decalogum non ipsa Dei verba, sed tantum sententias docere velle. Attamen nisi Scripturae vim inferre velimus, omnino concedendum est, Israëlitae veram vocem audivisse. Nam Scriptura Deut. cap. 5. v. 4. expresse dicit וגו' עמכם וגו' *de facie ad faciem locutus est Deus vobiscum &c.*, hoc est, ut duo homines suos conceptus invicem, mediantibus suis duobus corporibus, communicare solent. Quapropter magis cum Scriptura convenire videtur, quod Deus aliquam vocem vere creavit, qua ipse Decalogum revelavit. Causa autem, cur verba, & rationes unius a verbis & rationibus alterius variant, de ea vide cap. 8. Verum enimvero nec hoc modo omnis tollitur difficultas. Nam non parum a ratione alienum videtur, statuere, quod res creata, a Deo eodem modo, ac reliquae, dependens, essentiam, aut existentiam Dei re, aut verbis, exprimere, aut explicare per suam personam posset, nempe dicendo in prima persona, ego sum Jehova Deus tuus &c. Et quamvis, ubi aliquis ore dicit, *ego intellexi*, nemo putet, os, sed tantum mentem hominis id dicentis intellexisse, quia tamen os ad naturam hominis id dicentis refertur, & etiam is, cui id dicitur, naturam intellectus perceperat, mentem hominis loquentis per comparisonem sui facile intelligit. At qui Dei nihil praeter nomen antea noverant, & ipsum alloqui cupiebant, ut de ejus Existentia certi fierent, non video, quomodo eorum petitioni satisfactum fuit per creaturam (quae ad Deum non magis, quam reliqua creata, refertur, & ad Dei naturam non pertinet), quae diceret, ego sum |

iii19 Deus. Quaeso quid, si Deus labia Mosi, sed quid Mosi? imo alicujus bestiae

contorsisset ad eadem pronuntiandum, & dicendum, ego sum Deus, an inde Dei existentiam intelligerent? Deinde Scriptura omnino indicare videtur Deum ipsum locutum fuisse (quem ad finem e coelo supra montem Sinaï descenderit), & Judaeos non tantum eum loquentem audivisse, sed Magnates eum etiam vidisse (vide Exodi cap. 24.), nec Lex, Mosi revelata, cui nihil addere, nihil adimere licebat, & quae tanquam jus Patriae instituta fuit, unquam praecepit, ut credamus, Deum esse incorporeum, nec etiam eum nullam habere imaginem, sive figuram, sed tantum Deum esse, eique credere, eumque solum adorare; a cujus cultu ne discederent, praecepit, ne ei aliquam imaginem affingerent, nec ullam facerent. Nam, quandoquidem Dei imaginem non viderant, nullam facere potuerant, quae Deum, sed quae necessario rem aliam creatam, quam viderant, referret, adeoque ubi Deum per illam imaginem adorarent, non de Deo, sed de re, quam illa imago referret, cogitarent, & sic tandem honorem Dei, ejusque cultum illi rei tribuerent. Quinimo Scriptura clare indicat Deum habere figuram, & Mosi, ubi Deum loquentem audiebat, eam aspexisse, nec tamen videre contigisse, nisi Dei posteriora. Quare non dubito, quin hic aliquod lateat mysterium, de quo infra fusius loquemur. Hic ostendere pergam loca Scripturae, quae media indicant, quibus Deus sua decreta hominibus revelavit.

Quod Revelatio per solas imagines contigit, patet ex primo Paralip. cap. 21., ubi Deus Davidi iram suam ostendit per Angelum, gladium manu prehendentem. Sic etiam Balamo. Et quamvis Maimonides, & alii hanc historiam & itidem omnes, quae Angeli alicujus apparitionem narrant, ut illa Manoae, Abrahami, ubi filium immolare putabat, &c. in somnis contigisse volunt, non vero, quod aliquis oculis apertis Angelum videre potuerit: illi sane garriunt; nam nihil aliud curaverunt, quam nugae Aristotelicas, & sua propria figmenta ex Scriptura extorquere; quo mihi quidem nihil magis ridiculum videtur.

Imaginibus vero non realibus, sed a sola imaginatione Prophetarum dependentibus revelavit Deus Josepho Dominium sibi futurum.

iii20 Per imagines, & verba revelavit Deus Josuae, se pro iis pugnaturum, nimirum ostendens ei Angelum cum gladio, quasi ducem exercitus, quod etiam verbis ei revelaverat, & Josua ab Angelo audiverat. Esaias etiam (ut cap. 6. narratur) repraesentatum fuit per figuras Dei providentiam populum deserere, nempe imaginando Deum ter Sanctum in throno altissimo, & Israëlitas illuvie peccatorum inquinatos, & sterquiliniis quasi immersos, adeoque a Deo maxime distantes. Quibus praesentem populi miserrimum statum intellexit, ejusdem vero futurae calamitates verbis, tanquam a Deo prolatis, ei revelatae fuerunt. Et ad hujus exemplar multa possem adferre exempla ex Sacris Literis, nisi putarem ea omnibus esse satis nota.

Sed haec omnia clarius confirmantur ex textu Numer. cap. 12. v. 6. 7. sic sonante; עבדי משה וגו פה אל פה אדבר בו ומראה אם יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יהוה פנים et non constitit (proprie surrexit) unquam Israëli propheta sicut Moses, quem Deus noverit de facie ad faciem; quod quidem intelligendum est per solam vocem; nam nec Moses ipse Dei faciem nunquam viderat (Exodi cap. 33.).

Praeter haec media, nulla alia, quibus Deus se hominibus communicaverit, in Sacris Literis reperio, adeoque ut supra ostendimus, nulla alia fingenda, neque admittenda. Et quamvis clare intelligamus, Deum posse immediate se hominibus communicare; nam nullis mediis corporeis adhibitis, menti nostrae suam essentiam communicat; attamen ut homo aliquis sola mente aliqua |

iii21 perciperet, quae in primis nostrae cognitionis fundamentis non continentur, nec ab iis

deduci possunt, ejus mens praestantior necessario, atque humanâ longe excellentior esse deberet. Quare non credo ullum alium ad tantam perfectionem supra alios pervenisse, praeter Christum, cui Dei placita, quae homines ad salutem ducunt, sine verbis, aut visionibus, sed immediate revelata sunt: adeo ut Deus per mentem Christi sese Apostolis manifestaverit, ut olim Mosi mediante voce aërea. Et ideo vox Christi, sicuti illa, quam Moses audiebat, Vox Dei vocari potest. Et hoc sensu etiam dicere possumus, Sapientiam Dei, hoc est, Sapientiam, quae supra humanam est, naturam humanam in Christo assumpsisse, & Christum viam salutis fuisse.

Verum monere hic necesse est, me de iis, quae quaedam Ecclesiae de Christo statuunt, prorsus non loqui, neque ea negare; nam libenter fateor me ea non capere. Quae modo affirmavi, ex ipsa Scriptura conjicio. Nam nullibi legi, Deum Christo apparuisse, aut locutum fuisse, sed Deum per Christum Apostolis revelatum fuisse, eumque viam salutis esse, & denique veterem legem per Angelum, non vero a Deo immediate traditam fuisse &c. Quare, si Moses cum Deo de facie ad faciem, ut vir cum socio solet (hoc est mediantibus duobus corporibus) loquebatur, Christus quidem de mente ad mentem cum Deo communicavit.

Asserimus itaque praeter Christum, neminem nisi imaginationis ope, videlicet ope verborum, aut imaginum, Dei revelata accepisse, atque adeo ad prophetizandum non esse opus perfectiore mente, sed vividiore imaginatione, ut clarius in sequenti capite ostendam. Hic jam quaerendum est, quidnam Sacrae Literae intelligant per Spiritum Dei Prophetis infusum, vel quod Prophetae ex Dei Spiritu loquebantur; ad quod investigandum, quaerendum prius, quid significat vox Hebraea רוּחַ *ruagh*, quam vulgus Spiritum interpretatur.

Vox רוּחַ *ruagh* genuino sensu significat ventum, ut notum, sed ad plura alia significantum saepissime usurpatur, quae tamen hinc derivantur. Sumitur enim 1. ad significantum halitum, ut Psal. 135. v. 17. אין יש ריח בפייהם *etiam non est Spiritus in ore suo*. 2. animum, sive respirationem, ut Shamuëlis 1. cap. 30. v. 12. | רוּחַ וְהִשָּׁב רֹחֹו אֵלָיו & *rediit ei Spiritus*, id est, respiravit. Hinc sumitur 3. pro animositate, & viribus, ut Josuae cap. 2. v. 11. רוּחַ בְּאִישׁ וְלֹא קָמָה עִוְדוֹ *nec constitit postea Spiritus in ullo viro*. Item Ezechiel. cap. 2 v. 2. רוּחַ וְהִעֲמִידֵנִי עַל רַגְלֵי *venit in me Spiritus* (seu vis), *qui me fecit instare pedibus meis*. Hinc sumitur 4. pro virtute, & aptitudine, ut Job. cap. 32. v. 8. רוּחַ הָיָא בְּאִנּוּשׁ *certe ipse Spiritus est in homine*, hoc est, scientia non praecise apud senes est quaerenda, nam illam a singulari hominis virtute, & capacitate pendere jam reperio. Sic Numeri cap. 27. v. 18. אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ *vir, in quo est Spiritus*. Sumitur deinde 5. pro animi sententia, ut Num. cap. 14. v. 24. רוּחַ אַחֲרֵת עָמּוֹ עָקֵב *quoniam ipsi alius fuit Spiritus*, hoc est, alia animi sententia, sive alia mens. Item Prov. cap. 1. v. 23. רוּחֵי אֲבִיעָה *eloquar vobis Spiritum* (hoc est mentem) *meum*. Et hoc sensu usurpatur ad significantam voluntatem, sive decretum, appetitum, & impetum animi; ut Ezechiel. cap. 1. v. 12. רוּחַ הָרוּחַ לֵלְכֵת יִלְכּוּ אֵל אֲשֶׁר יִהְיֶה *quo erat Spiritus* (seu voluntas) *eundi, ibant*. Item Esaiae cap. 30. v. 1. רוּחֵי וְלֹא מִסְכָּה וְלֹא רוּחֵי *ad fundendam fusionem & non ex meo Spiritu*. Et cap. 29. vers. 10. רוּחַ תִּרְדָּמָה כִּי נָסַךְ עֲלֵיהֶם *quia fudit super ipsos Deus Spiritum* (hoc est appetitum) *dormiendi*. Et Judic. cap. 8. vers. 3. רוּחֵם מֵעֲלֵיוֹ *tunc mitigatus est eorum Spiritus*, sive impetus. Item Prov. cap. 16. v. 32. רוּחֵהּ מְלֹכֵד עִיר *qui dominatur Spiritui* (sive appetitui) *suo, quam qui capit civitatem*. Idem cap. 25. vers. 28. רוּחֵהּ לְרוּחֵהּ *vir, qui non cohibet Spiritum suum*. Et Esaiae cap. 33. vers. 11. רוּחֵי אֵשׁ תֹּאכְלֶכֶם רוּחֵיכֶם *Spiritus vester est ignis, qui vos consumit*. Porro haec vox רוּחַ *ruagh*, quatenus animum significat, inservit ad exprimentum omnes animi passiones, & etiam dotes ut רוּחַ גְּבוּהָהּ *Spiritus altus*, ad significantum superbiam, רוּחַ שְׁפִלָּה *Spiritus demissus*, ad humilitatem, רוּחַ רָעָה *Spiritus malus*, ad odium & melancholiam, רוּחַ טוֹבָהּ *Spiritus bonus*, ad benignitatem, רוּחַ קִנְיָהּ *Spiritus Zelotypiae*, רוּחַ זְנוּנִים *Spiritus* (sive appetitus) *fornicationum*, רוּחַ חֲכָמָה

רוח: גבורה: עצה: *Spiritus sapientiae, consilii, fortitudinis*, id est, (nam Hebraice frequentius substantivis, quam adjectivis utimur) animus sapiens, prudens, fortis, vel virtus sapientiae, consilii, fortitudinis, רוח חן *Spiritus benevolentiae* &c. 6. significat ipsam mentem sive |

iii23 animam, ut Eccles. 3. vers. 19. רוח אחד לכל *Spiritus (sive anima) eadem est omnibus*, אל האלהים *& Spiritus ad Deum revertitur*. 7. Denique significat mundi plagas (propter ventos, qui inde flant), & etiam latera cujuscunque rei, quae illas mundi plagas respiciunt. Vide Ezechiëlem cap. 37. vers. 9. & cap. 42. vers. 16. 17. 18. 19. &c.

Jam notandum, quod res aliqua ad Deum refertur, & Dei dicitur esse. 1. Quia ad Dei naturam pertinet, & quasi pars est Dei, ut cum dicitur כח יהוה *potentia Dei*, עיני יהוה *oculi Dei*. 2. Quia in Dei potestate est, & ex Dei nutu agit, sic in Sacris coeli vocantur שמי יהוה *coeli Dei*, quia Dei quadriga, & domicilium sunt, Assyria flagellum Dei vocatur, & Nabucadonosor servus Dei, &c. 3. Quia Deo dicata est, ut יהוה *templum Dei*, נזיר אלהים *Dei Nazarenus*, לחם יהוה *panis Dei* &c. 4. Quia per Prophetas tradita est, at non lumine naturali revelata; ideo Lex Mosis, Lex Dei vocatur. 5. Ad rem in superlativo gradu exprimendum, ut הררי אל *montes Dei*, hoc est, montes altissimi, תרדמת יהוה *somnus Dei*, id est, profundissimus, & hoc sensu Amos cap. 4. v. 11. הפכתי אתכם כמהפכת אלהים את מדום אתם *subverti vos, sicuti subversio Dei* (subvertit) *Sodomam & Gomorram*, id est, sicuti memorabilis illa subversio: Nam, cum Deus ipse loquatur, aliter proprie explicari non potest. Scientia etiam naturalis Salomonis, Dei scientia vocatur, id est, divina, sive supra communem. In Psalmis etiam vocantur ארזי אל *cedri Dei*, ad exprimendam earum insolitam magnitudinem. Et 1. Shamuëlis cap. 11. vers. 7. ad significandum metum admodum magnum, dicitur ויפל פחד יהוה על העם *& cecidit metus Dei supra populum*. Et hoc sensu omnia, quae captum Judaeorum superabant, & quorum causas naturales tum temporis ignorabant, ad Deum referri solebant. Ideo tempestas גערת יהוה *increpatio Dei*, tonitrua autem, & fulmina, Dei sagittae vocabantur; putabant enim, Deum ventos in cavernis, quas Dei aeraria vocabant, inclusos habere, in qua opinione ab Ethnicis in hoc differebant, quod non Aeolum, sed Deum eorum rectorem credebant. Hac etiam de causa miracula opera Dei vocantur, hoc est, opera stupenda. Nam sane omnia naturalia |

iii24 Dei opera sunt, & per solam divinam potentiam sunt, & agunt. Hoc ergo sensu Psaltes vocat Aegypti miracula Dei potentias, quia Hebraeis nihil simile expectantibus viam ad salutem in extremis periculis aperuerunt, atque ideo ipsi eadem maxime admirabantur.

Cum igitur opera naturae insolita, opera Dei vocentur, & arbores insolitae magnitudinis arbores Dei, minime mirandum, quod in Genesi homines fortissimi, & magnae staturae, quamvis impii raptores, & scortatores, filii Dei vocantur. Quare id absolute omne, quo aliquis reliquos excellebat, ad Deum referre solebant antiqui, non tantum Judaei, sed etiam Ethnicis; Pharao enim ubi somni interpretationem audivit, dixit, Josepho mentem Deorum inesse, & Nabucadonosor etiam Daniëli dixit, eum mentem Deorum Sanctorum habere. Quin etiam apud Latinos nihil frequentius; nam quae affabre facta sunt, dicunt ea divina manu fuisse fabricata, quod si quis Hebraice transferre vellet, deberet dicere, *Manu Dei fabricata*, ut Hebraizantibus notum.

His itaque Loca Scripturae, in quibus de Dei Spiritu fit mentio, facile intelligi, & explicari possunt. Nempe רוח אלהים *Spiritus Dei*, & רוח יהוה *Spiritus Jehovahae* quibusdam in locis nihil aliud significat, quam ventum vehementissimum, siccissimum, & fatalem, ut in Esaiae cap. 40. v. 7. רוח יהוה נשבה בו *ventus Jehovahae flavit in eum*, hoc est, ventus siccissimus, & fatalis. Et Geneseos cap. 1. vers. 2. & רוח יהוה *movebatur super aquam*. Deinde significat animum magnum; Gideonis enim, & Samsonis animus vocantur in Sacris Literis יהוה רוח *Spiritus Dei*, hoc est, animus audacissimus, & ad quaevis paratus. Sic etiam

quaecunque virtus, sive vis supra communem vocatur יהוה רוח *Spiritus*, seu *virtus Dei*, ut in Exod. cap. 31. vers. 3. ואמלא אותו רוח אלהים & *adimplebo ipsum* (nempe Betzaleëlem) *Spiritu Dei*, hoc est (ut ipsa Scriptura explicat), ingenio, & arte supra communem hominum sortem. Sic Esaiæ cap. 11. vers. 2. ונחה עליו רוח יהוה & *quiescet supra ipsum Spiritus Dei*, hoc est, ut ipse Propheta, more in Sacris Literis usitatissimo, particulatim postea id explicando declarat, virtus sapientiae, consilii, fortitudinis &c.; sic etiam melancholia Saulis vocatur רעה אלהים רוח *Dei Spiritus malus*, id est, melancholia |

iii25 profundissima; servi enim Saulis, qui ejus melancholiam Dei melancholiam vocabant, ei fuerunt authores, ut aliquem ad se musicum vocaret, qui fidibus canendo ipsum recrearet, quod ostendit eos per *Dei melancholiam*, naturalem melancholiam intellexisse. Significatur deinde per יהוה רוח *Dei Spiritum*, ipsa hominis mens, sicuti in Job. cap. 27. vers. 3. ורוח אלה באפי & *Spiritus Dei in naso meo*, alludens ad id, quod habetur in Genesi, nempe, quod Deus flavit animam vitae in naso hominis. Sic Ezechiël, mortuis prophetizans, ait cap. 37. vers. 14. ונתתי רוחי בכם וחיייתם & *dabo meum Spiritum vobis, & vivetis*; id est, vitam vobis restituam. Et hoc sensu dicitur Jobi cap. 34. vers. 14. ונשמתי לבו רוחו ונשמתי אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתי *si velit* (nempe Deus) *Spiritus suum*, (hoc est mentem, quam nobis dedit) & *animam suam sibi recolliget*. Sic etiam intelligendus est Genes. cap. 6. vers. 3. הוא בשר לא ידון רוחי באדם לעולם. הוא בשם *non ratiocinabitur* (aut non decernet) *Spiritus meus in homine unquam, quoniam caro est*, hoc est, homo posthac ex decretis carnis & non mentis, quam ipsi, ut de bono discerneret, dedi, aget. Sic etiam :Psalmi 51. vs. 12. 13. ברא לי אלהים ורוח. *cor purum crea mihi Deus, & Spiritum* (id est appetitum) *decentem* (sive moderatum) *in me renova, non me rejice e tuo conspectu, nec mentem tuae sanctitatis ex me cape*. Quia peccata ex sola carne oriri credebantur, mens autem non nisi bonum suadere, ideo contra carnis appetitum Dei auxilium invocat, mentem autem, quam Deus Sanctus ipsi dedit, a Deo conservari tantum precatur. Jam, quoniam Scriptura Deum instar hominis depingere, Deoque mentem, animum, animique affectus, ut & etiam corpus, & halitum tribuere, propter vulgi imbecillitatem, solet; ideo יהוה רוח *Spiritus Dei* in Sacris saepe usurpatur pro mente, scilicet animo, affectu, vi, & halitu oris Dei. Sic Esaias cap. 40. vers. 13. ait, יהוה את רוח יהוה מי תכן את רוח יהוה *quis disposuit Dei Spiritum* (sive mentem)? hoc est, quis Dei mentem praeter Deum ipsum ad aliquid volendum determinavit? & cap. 63. vers. 10. מרו ועצבו את רוח קדשו & *ipsi amaritudine, & tristitia affecerunt Spiritum suae sanctitatis*; & hinc fit, ut pro Lege Mosis usurpari soleat, quia Dei quasi mentem |

iii26 explicat, ut ipse Esaias in eodem cap. vers. 11. קדשו איה השם בקרבו את רוח *ubi* (ille) *est, qui posuit in medio ejus Spiritum suae sanctitatis*, nempe, Legem Mosis, ut clare ex toto contextu orationis collegitur; & Nehemias cap. 9. vers. 20. הטובה נתת להשכילם. ורוחך & *Spiritus, sive mentem tuam bonam eis dedisti, ut eos intelligentes faceres*; de tempore enim Legis loquitur, & etiam ad id Deut. cap. 4. vers. 6. alludit, ubi Moses ait, *quoniam ipsa* (nempe Lex) *est vestra scientia, & prudentia, &c.* Sic etiam in Psalmo 143. vers. 10. משור רוחך בארץ תנחני טובה *mens tua bona me ducet in terram planam*, hoc est, mens tua nobis revelata me in rectam viam ducet. Significat etiam, uti diximus, Spiritus Dei, Dei halitum, qui etiam improprie, sicuti mens, animus, & corpus Deo in Scriptura tribuitur, ut Psal. 33. vers. 6. Deinde Dei potentiam, vim, sive virtutem, ut Job. cap. 33. vers. 4. עשתני רוח אל *Spiritus Dei me fecit*, hoc est, virtus, sive potentia Dei, vel si mavis, Dei decretum; nam Psaltes poëtice loquendo, etiam ait, jussu Dei coeli facti sunt, & Spiritu, sive flatu oris sui (hoc est, decreto suo, uno quasi flatu pronuntiato) omnis eorum exercitus. Item Psalmo 139. vers. 7. ואנה מפניך אברח *quo ibo* (ut sim) *extra Spiritum tuum, aut quo fugiam*, (ut sim) *extra tuum conspectum*, hoc est (ut ex iis, quibus Psaltes ipse hoc perguit amplificare, patet),

quo ire possum, ut sim extra tuam potentiam, & praesentiam? Denique רוח יהוה *Spiritus Dei* usurpatur in Sacris ad animi Dei affectus exprimendum, nempe Dei benignitatem, & misericordiam, ut in Michae cap. 2. vers. 7. יהוה הקצר רוח יהוה *num angustatus est Spiritus Dei* (hoc est, Dei misericordia)? *suntne haec* (saeva scilicet) *ejus opera?* Item Zachar. cap. 4. v. 6. אם ברוחי לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי *non exercitu, nec vi, sed solo meo Spiritu*, id est, sola mea misericordia. Et hoc sensu puto etiam intelligendum esse vers. 12. capitis 7. ejusdem Prophetae nempe משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יהוה ברוחו ביד הנביאים הראשונים ולבם שמו שמיר *& cor suum constituerunt cautum, ne obedirent Legi, & mandatis, quae Deus misit ex suo Spiritu* (hoc est, ex sua misericordia) *per primos Prophetas*. Hoc etiam sensu ait Hagaeus cap. 2. vers. 5. ורוחי עומדת בתוכם אל תיראו *& Spiritus meus* (sive mea gratia) *permanet inter vos, nolite timere*. Quod |

iii27 autem Esaias cap. 48. vers. 16. ait ועתה יהוה אלהים שלחני ורודו *at nunc Dominus Deus me misit, ejusque Spiritus*, potest quidem intelligi per Dei animum, & misericordiam, vel etiam per ejus mentem in Lege revelatam; nam ait *a principio* (hoc est, cum primum ad vos veni, ut vobis Dei iram, ejusque sententiam contra vos prolatam praedicarem) *non occulte locutus sum, ex tempore, quo ipsa* (prolata) *fuit, ego adfui* (ut ipse cap. 7. testatus est), at nunc laetus nuncius sum, & Dei misericordia missus, ut vestram restorationem canam: Potest etiam, uti dixi, per Dei mentem in Lege revelatam intelligi, hoc est, quod ille jam etiam ex mandato Legis, nempe Levit. cap. 19. vers. 17. ad eos monendum venit. Quare eos iisdem conditionibus, & eodem modo, quo Moses solebat, monet. Et tandem, ut etiam Moses fecit, eorum restorationem praedicando desinit. Attamen prima explicatio mihi magis consona videtur.

Ex his omnibus, ut tandem ad id, quod intendimus, revertamur, hae Scripturae phrases perspicuae fiunt, nempe *Prophetae Spiritus Dei fuit, Deus Spiritum suum hominibus infudit, homines Spiritu Dei, & Spiritu Sancto repleti sunt*, &c. Nihil enim aliud significant, quam quod Prophetae virtutem singularem & supra communem habebant^[*3], quodque pietatem eximia animi constantia colebant. Deinde quod Dei mentem, sive sententiam percipiebant; ostendimus enim, Spiritum Hebraice significare tam mentem, quam mentis sententiam & hac de causa, ipsam Legem, quia Dei mentem explicabat, Spiritum sive mentem Dei vocari; quare aequali jure imaginatio Prophetarum, quatenus per eam Dei decreta revelabantur, mens Dei etiam vocari poterat, Prophetaeque mentem Dei habuisse dici poterant. Et quamvis menti etiam nostrae mens Dei, ejusque aeternae sententiae inscriptae sint, & consequenter mentem etiam Dei (ut cum Scriptura loquar) percipiamus, tamen quia cognitio naturalis omnibus communis est, non tanti ab hominibus, ut jam diximus, aestimatur, & praecipue ab Hebraeis, qui se supra omnes esse jactabant, imo qui omnes, & consequenter scientiam omnibus communem, contemnere solebant. Denique Prophetae Dei Spiritum habere dicebantur, quia homines causas Propheticae cognitionis ignorabant, eandemque admirabantur & propterea, ut reliqua |

iii28 portenta, ipsam ad Deum referre, Deique cognitionem vocare solebant. Possumus jam igitur sine scrupulo affirmare, Prophetas, non nisi ope imaginationis, Dei revelata percepisse, hoc est, mediantibus verbis, vel imaginibus, iisque veris, aut imaginariis. Nam, cum nulla alia media in Scriptura praeter haec reperiamus, nulla etiam alia, ut jam ostendimus, nobis fingere licet. Quibus autem naturae legibus id factum fuerit, fateor me ignorare. Potuissem quidem, ut alii, dicere, per Dei potentiam factum fuisse; attamen garrire viderer. Nam idem esset, ac si termino aliquo transcendentali formam alicujus rei singularis velim explicare. Omnia enim per Dei potentiam facta sunt: Imo quia Naturae potentia nulla est nisi ipsa Dei potentia, certum est nos eatenus Dei potentiam non intelligere, quatenus causas naturales ignoramus; adeoque stulte ad eandem Dei potentiam recurritur, quando rei alicujus causam naturalem, hoc est, ipsam Dei potentiam ignoramus. Verum nec nobis jam opus est, Propheticae cognitionis causam scire: Nam ut jam monui, hic tantum

Scripturae documenta investigare conamur, ut ex iis, tanquam ex datis naturae, nostra concludamus; documentorum autem causas nihil curamus.

Cum itaque Prophetiae imaginationis ope Dei revelata perceperint, non dubium est, eos multa extra intellectus limites percipere potuisse; nam ex verbis, & imaginibus longe plures ideae componi possunt, quam ex solis iis principiis, & notionibus, quibus tota nostra naturalis cognitio superstruitur.

Patet deinde, cur Prophetiae omnia fere parabolice, & aenigmatice perceperint, & docuerint, & omnia spiritualia corporaliter expresserint: haec enim omnia cum natura imaginationi magis conveniunt. Nec jam mirabimur, cur Scriptura, vel Prophetiae adeo improprie, & obscure de Dei Spiritu, sive mente loquantur, ut Numeri cap. 11. vers. 17. & Primi Regum cap. 22. vers. 2. &c. Deinde quod Michaeas Deum sedentem, Daniël autem ut senem vestibibus albis indutum, Ezechiël vero veluti ignem, & qui Christo aderant, Spiritum Sanctum, ut columbam descendantem, Apostoli vero ut linguas igneas, & Paulus denique, cum prius converteretur, lu|cem

iii29

magnam viderit. Haec enim omnia cum vulgaribus de Deo & Spiritibus imaginationibus plane conveniunt. Denique quoniam imaginatio vaga est, & inconstans, ideo Prophetia Prophetis non diu haerebat, nec etiam frequens, sed admodum rara erat, in paucissimis scilicet hominibus, & in iis etiam admodum raro. Cum hoc ita sit, cogimur jam inquirere, unde Prophetis oriri potuit certitudo eorum, quae tantum per imaginationem, & non ex certis mentis principiis percipiebant. Verum quicquid & circa hoc dici potest, ex Scriptura peti debet, quandoquidem hujus rei (ut jam diximus) veram scientiam non habemus, sive eam per primas suas causas explicare non possumus. Quid autem Scriptura de certitudine Prophetarum doceat, in sequente capite ostendam, ubi de Prophetis agere constitui.

[*1] Cf. Adnot. I.

[*2] Cf. Adnot. II.

[*3] Cf. Adnot. III.

CAPUT II.
De Prophetis.

EX superiori capite, ut jam indicavimus, sequitur Prophetas non fuisse perfectione mente praeditos, sed quidem potentiâ vividius imaginandi, quod Scripturae narrationes abunde etiam docent. De Salomone enim constat, eum quidem sapientiâ, sed non dono Prophetico caeteros excelluisse. Prudentissimi etiam illi Heman, Darda, Kalchol, Prophetæ non fuerunt, & contra homines rustici, & extra omnem disciplinam; imo mulierculæ etiam, ut Hagar ancilla Abrahami, dono Prophetico fuerunt praeditæ. Quod etiam cum experientia, & ratione convenit: Nam qui maxime imaginatione pollent, minus apti sunt ad res pure intelligendum, & contra, qui intellectu magis pollent, eumque maxime colunt, potentiam imaginandi magis temperatam, magisque sub potestatem habent, & quasi freno tenent, nè cum intellectu confundatur. Qui igitur sapientiam, & rerum naturalium, & spiritualium cognitionem ex Prophetarum libris investigare student, totâ errant viâ: quod, quoniam tempus, Philosophia, & denique res ipsa postulat, hic fuse ostendere decrevi, parum curans, quid superstitio ogganniat, quæ nullos magis odit, quam qui |

veram scientiam, veramque vitam colunt. Et, proh dolor! res eo jam pervenit, ut, qui aperte fatentur, se Dei ideam non habere, & Deum non nisi per res creatas (quarum causas ignorant) cognoscere, non erubescant Philosophos Atheismi accusare.

Ut autem rem ordine deducam, ostendam, Prophetias variavisse, non tantum pro ratione imaginationis, & temperamenti corporis cujusque Prophetæ, sed etiam pro ratione opinionum, quibus fuerant imbuti, atque adeo Prophetiam nunquam Prophetas doctiores reddidisse, ut statim fusius explicabo; sed prius de certitudine Prophetarum hic agendum, tum quia hujus capitis argumentum spectat, tum etiam, quia ad id, quod demonstrare intendimus, aliquantum inservit.

Cum simplex imaginatio non involvat ex sua natura certitudinem, sicuti omnis clara & distincta idea, sed imaginatio, ut de rebus, quas imaginamur, certi possimus esse, aliquid necessario accedere debeat, nempe ratiocinium; hinc sequitur Prophetiam per se non posse involvere certitudinem, quia, ut jam ostendimus, a sola imaginatione pendebat; & ideo Prophetæ non certi erant de Dei revelatione per ipsam revelationem, sed per aliquod signum, ut patet ex Abrahamo (vide Genes. cap. 15. vers. 8.), qui audita Dei promissione signum rogavit; ille quidem Deo credebatur, nec signum petiit, ut Deo fidem haberet, sed ut sciret id a Deo ei promitti. Idem etiam clarius ex Gideone constat; sic enim Deo ait *אֵת שְׂאֵתָהּ מִדְּבַר עַמִּי וְעִשִׂיתָ לִּי & fac mihi signum* (ut sciam), *quod tu mecum loqueris*. Vide Judicum cap. 6. vers. 17. Mosi etiam dicit Deus *שְׁלַח־תֵּיךְ & hoc (sit) tibi signum, quod ego te misi*. Ezechias, qui dudum noverat Esaïam esse Prophetam, signum Prophetiæ ejus valetudinem prædicentis rogavit. Quod quidem ostendit Prophetas semper signum aliquod habuisse, quo certi fiebant de rebus, quas Prophetice imaginabantur, & ideo Moses monet (vide Deut. cap. 18. vers. ult.), ut signum ex Propheta petant, nempe eventum alicujus rei futurae.

Prophetia igitur hac in re naturali cedit cognitioni, quæ nullo indiget signo, sed ex sua natura certitudinem involvit. Etenim hæc certitudo Prophetica mathematica quidem non erat, sed tantum moralis: Quod etiam |

ex ipsa Scriptura constat; nam Deut. cap. 13. monet Moses, quod si quis Propheta novos Deos docere velit, is, quamvis suam confirmet doctrinam signis, & miraculis, mortis tamen damnetur; nam, ut ipse Moses pergit, Deus signa etiam, & miracula facit ad tentandum populum; atque hoc Christus etiam Discipulos suos monuit, ut constat Matth. cap. 24. vers. 24. Quinimo Ezechiel cap. 14. vs. 9. clare docet, Deum homines aliquando falsis revelationibus decipere: nam ait *וְהִנְבִּיאַ כִּי יִפְּוֹתָהּ וְדִבֶּר דְּבַר אֲנִי יְהוָה & quando Propheta (falsus scil.) inducitur, & verbum locutus fuerit, ego Deus induxi illum Prophetam*, quod etiam Michæas (vide Regum Lib. 1. cap. 22. vs. 23.) de Prophetis Achabi testatur.

Et quamvis hoc ostendere videatur Prophetiam & revelationem rem esse plane dubiam, habebat tamen, uti diximus, multum certitudinis: Nam Deus pios, & electos

nunquam decipit, sed juxta illud antiquum proverbium (vide Shamuëlis 1. c. 24. vs. 14.), & ut ex historia Abigaëlis, ejusque oratione constat, Deus utitur piis, tanquam suae pietatis instrumentis, & impiis tanquam suae irae executoribus, & mediis: quod etiam clarissime constat ex illo casu Michaeae, quem modo citavimus; nam, quanquam Deus decreverat Achabum decipere per Prophetas, falsis tamen tantum Prophetis usus fuit, pio autem rem, ut erat, revelavit, & vera praedicere non prohibuit. Attamen, uti dixi, certitudo Prophetiae moralis tantum erat, quia nemo se justificare coram Deo potest, nec jactare, quod sit Dei pietatis instrumentum, ut ipsa Scriptura docet, & re ipsâ indicat; nam Dei ira Davidem seduxit ad numerandum populum, cujus tamen pietatem Scriptura abunde testatur: Tota igitur certitudo Prophetica his tribus fundabatur. 1. Quod res revelatas vividissime, ut nos vigilando ab objectis affecti solemus, imaginabantur. 2. Signo. 3. Denique, & praecipuo, quod animum ad solum aequum, & bonum inclinatum habebant. Et quamvis Scriptura non semper Signi mentionem faciat, credendum tamen est, Prophetas semper Signum habuisse; nam Scriptura non semper solet omnes condiciones, & circumstantias enarrare (ut multi jam notaverunt), sed res potius ut notas supponere. Praeterea conce|dere

iii32

possumus, Prophetas, qui nihil novi, nisi quod in Lege Mosis continetur, prophetabant, non indignisse signo, quia ex Lege confirmabantur. Ex. gr. Prophetia Jeremiae de vastatione Hierosolymae confirmabatur Prophetiis reliquorum prophetarum, & minis Legis, ideoque signo non indigebat, sed Chananius, qui contra omnes Prophetas citam civitatis restorationem prophetabat, signo necessario indigebat, alias de sua Prophetia dubitare deberet, donec eventus rei ab ipso praedictae suae Prophetiam confirmaret. Vide Jerem. cap. 28. vs. 9.

Cum itaque certitudo, quae ex signis in Prophetis oriebatur, non mathematica (hoc est, quae ex necessitate perceptionis rei perceptae, aut visae sequitur), sed tantum moralis erat, & signa non nisi ad Prophetam persuadendum dabantur, hinc sequitur, Signa pro opinionibus, & capacitate Prophetam data fuisse: ita ut signum, quod unum Prophetam certum redderet de sua Prophetiâ, alium, qui aliis esset imbutus opinionibus, minime convincere posset; & ideo signa in unoquoque Propheta variabant. Sic etiam ipsa revelatio variabat, ut jam diximus, in unoquoque Propheta pro dispositione temperamentum corporis, imaginationis, & pro ratione opinionum, quas antea amplexus fuerat. Pro ratione enim temperamentum variabat hoc modo, nempe, si Propheta erat hilaris, ei revelabantur victoriae, pax, & quae porro homines ad laetitiam movent; tales enim similia saepius imaginari solent; si contra tristis erat, bella, supplicia, & omnia mala ei revelabantur; & sic prout Propheta erat misericors, blandus, iracundus, severus &c., eatenus magis aptus erat ad *has*, quam ad *illas* revelationes. Pro dispositione imaginationis autem sic etiam variabat, nempe, si Propheta erat elegans, stylo etiam eleganti Dei mentem percipiebat, sin autem confusus, confuse; & sic porro circa revelationes, quae per imagines repraesentabantur, nempe, si Propheta erat rusticus, boves, & vaccae &c., si vero miles, duces, exercitus; si denique aulicus, solium regium, & similia ipsi repraesentabantur. Denique variabat Prophetia pro diversitate opinionum Prophetarum: nempe Magis (vide Matthaei cap. 2.), qui nugis astrologiae credebant, revelata fuit Christi nativitas, per imaginationem stellae in oriente ortae. |

iii33

Auguribus Nabucadonossoris (vide Ezechiëlis cap. 21. vs. 26.) in extis revelata fuit vastatio Hierosolymae, quam etiam idem Rex ex oraculis intellexit, & ex directione sagittarum, quas sursum in aërem projecit. Prophetis deinde, qui credebant homines ex libera electione, & propria potentia agere, Deus ut indifferens revelabatur, & ut futurarum humanarum actionum inscius. Quae omnia ex ipsa Scriptura singulatim jam demonstrabimus.

Primum igitur constat ex illo casu Elisae (vide Regum Lib. 2. cap. 3. vs. 15.), qui, ut Jehoram prophetaret, organum petiit, nec Dei mentem percipere potuit, nisi postquam musica organi delectatus fuit; tum demum Jehoram cum sociis laeta praedixit, quod antea contingere nequii, quia Regi iratus erat; & qui in aliquem irati sunt, apti quidem sunt ad mala, non vero bona de iisdem imaginandum. Quod autem

alii dicere volunt, Deum iratis, & tristibus non revelari, ii quidem somniant; nam Deus Mosi in Pharahonem irato revelavit miseram illam primogenitorum stragem (vide Exodi cap. 11. vs. 8.), idque nullo adhibito organo. Kaino etiam furenti Deus revelatus est. Ezechiëli prae irâ impatienti miseria, & contumacia Judaeorum revelata fuit (vide Ezechiëlis cap. 3. vs. 14), & Jeremias moestissimus, & magno vitae taedio captus calamitates Judaeorum prophetavit: adeo ut Josias eum consulere noluerit, sed foeminam ei contemporaneam, utpote quae ex ingenio muliebri magis apta erat, ut ei Dei misericordia revelaretur (vide Lib. 2. Paralip. cap. 34.), Michaeas etiam nunquam Achabo aliquid boni, quod tamen alii veri Prophetæ fecerunt (ut patet ex primo Regum cap. 20.), sed tota ejus vita mala prophetavit (vide 1. Reg. cap. 22. vs. 8. & clarius in 2. Paralip. cap. 18. vs. 7.). Prophetæ itaque pro vario corporis temperamento magis ad *has*, quam ad *illas* revelationes erant apti. Stylus deinde prophetiæ pro eloquentia cujusque Prophetæ variabat; Prophetiæ enim Ezechiëlis, & Amosis non sunt, ut illae Esaiæ, Nachumi eleganti, sed rudiore stylo scriptæ. Et si quis, qui linguam Hebraicam callet, hæc curiosius inspicere velit, conferat diversorum Prophetarum quaedam ad invicem capita, quae ejusdem sunt argumenti, & magnam reperiet in stylo discrepantiam. Conferat scilicet cap. 1. aulici Esaiæ ex vs. 11. usque ad 20. cum |

iii34 cap. 5. rustici Amosis ex vs. 21. usque ad 24. Conferat deinde ordinem, & rationes Prophetiæ Jeremiæ, quam cap. 49. Edomææ scripsit, cum ordine, & rationibus Hobadiæ. Conferat porro etiam Esaiæ cap. 40. vers. 19. 20. & cap. 44. ex vers. 8. cum cap. 8. vers. 6. & cap. 13. vers. 2. Hoseæ. Et sic de caeteris: quae si omnia recte perpendantur, facile ostendent, Deum nullum habere stylum peculiarem dicendi, sed tantum pro eruditione, & capacitate Prophetæ eatenus esse elegantem, compendiosum, severum, rudem, prolixum, & obscurum.

Repraesentationes Prophetiæ, & hieroglyphica, quamvis idem significarent, variabant tamen; nam Esaiæ aliter Dei gloria templum relinquens repraesentata fuit, quam Ezechiëli: Rabini autem volunt utramque repraesentationem eandem prorsus fuisse, at Ezechiëlem, ut rusticum eam supra modum miratum fuisse, & ideo ipsam omnibus circumstantiis enarravisse. Attamen, nisi ejus rei certam habuerunt traditionem, quod minime credo, rem plane fingunt: Nam Esaias Seraphines senis alis, Ezechiël vero bestias quaternis alis vidit. Esaias vidit Deum vestitum, & in solio regio sedentem, Ezechiël autem instar ignis; uterque sine dubio Deum vidit, prout ipsum imaginari solebat. Variabant praeterea repraesentationes non modo tantum, sed etiam perspicuitate; nam repraesentationes Zachariæ obscuriores erant, quam ut ab ipso absque explicatione possent intelligi, ut ex ipsarum narratione constat; Daniëlis autem etiam explicatae nec ab ipso Propheta potuerunt intelligi. Quod quidem non contigit propter rei revelandae difficultatem (de rebus enim humanis tantum agebatur, quae quidem limites humanae capacitatis non excedunt, nisi quia futurae sunt), sed tantum quia Daniëlis imaginatio non aequè valebat ad prophetandum vigilando, ac in somnis, quod quidem inde apparet, quod statim in initio revelationis ita perterritus fuit, ut fere de suis viribus desperaret. Quare propter imaginationis, & virium imbecillitatem res ipsi admodum obscurae repraesentatae fuerunt, neque eas etiam explicatas intelligere potuit. Et hic notandum verba a Daniële audita (ut supra ostendimus) imaginaria tantum fuisse; quare non mirum est, illum tum temporis perturbatum |

iii35 omnia illa verba adeo confuse, & obscure imaginatum fuisse, ut nihil ex iis postea intelligere potuerit. Qui autem dicunt, Deum noluisse Daniëli rem clare revelare, videntur non legisse verba Angeli, qui expresse dixit (vide cap. 10. vs. 14.) *se venisse, ut Daniëlem intelligere faceret, quid suo populo in posteritate dierum contingeret*. Quare res illae obscurae manserunt, quia nullus tum temporis reperiebatur, qui tantum imaginationis virtute polleret, ut ipsi clarius revelari possent. Denique Prophetæ, quibus revelatum fuit, Deum Eliam abrepturum, persuadere volebant Elisae, eum alibi locorum delatum, ubi adhuc inveniri ab ipsis posset; quod sane clare ostendit, eos Dei revelationem non recte intellexisse. Haec fusius ostendere non est opus; nam nihil ex Scriptura clarius constat, quam quod Deus unum Prophetam longe

majore gratia ad prophetizandum donavit, quam alium. At quod Prophetiae sive repraesentationes pro opinionibus Prophetarum, quas amplexi fuerint, etiam variarent, & quod Prophetae varias, imo contrarias habuerint opiniones, & varia praejudicia (loquor circa res mere speculativas, nam circa ea, quae probitatem, & bonos mores spectant, longe aliter sentiendum), curiosius, & prolixius ostendam; nam hanc rem majoris momenti esse puto; inde enim tandem concludam, Prophetiam nunquam Prophetas doctiores reddidisse, sed eos in suis praeconceptis opinionibus reliquisse, ac propterea nos iis circa res mere speculativas minime teneri credere.

Mirâ quadam praecipitantiâ omnes sibi persuaserunt, Prophetas omnia, quae humanus intellectus assequi potest, scivisse: Et quamvis loca quaedam Scripturae nobis quam clarissime dictent, Prophetas quaedam ignoravisse, dicere potius volunt, se Scripturam iis in locis non intelligere, quam concedere Prophetas rem aliquam ignoravisse, aut verba Scripturae ita torquere conantur, ut id, quod plane non vult, dicat. Sane si horum utrumvis licet, actum est cum tota Scriptura; frustra enim conabimur aliquid ex Scriptura ostendere, si ea, quae maxime clara sunt, inter obscura, & impenetrabilia ponere licet, aut ad libitum interpretari. Ex. gr. nihil in Scriptura clarius, quam quod Josua, & forte etiam author, qui ejus historiam scripsit, putaverunt, solem circum terram mo|veri,

iii36 terram autem quiescere, & quod sol per aliquod tempus immotus stetit. Attamen multi, quia nolunt concedere in coelis aliquam posse dari mutationem, illum locum ita explicant, ut nihil simile dicere videatur; alii autem, qui rectius philosophari didicerunt, quoniam intelligunt terram moveri, solem contra quiescere, sive circum terram non moveri, summis viribus idem ex Scriptura, quamvis aperte reclamante, extorquere conantur: quos sane miror. An, quaeso, tenemur credere, quod miles Josua Astronomiam callebat? & quod miraculum ei revelari non potuit, aut quod lux solis non potuit diuturnior solito supra horizontem esse, nisi Josua ejus causam intelligeret? mihi sane utrumque ridiculum videtur; malo igitur aperte dicere Josuam diuturnioris illius lucis causam veram ignoravisse, eumque, omnemque turbam, quae aderat, simul putavisse solem motu diurno circa terram moveri, & illo die aliquamdiu stetisse, idque causam diuturnioris illius lucis credidisse, nec ad id attendisse, quod ex nimia glacie, quae tum temporis in regione aëris erat (vide Josuae cap. 10. vers. 11.) refractio solito major oriri potuerit, vel aliud quid simile, quod jam non inquirimus. Sic etiam Esaiæ signum umbrae retrogradae ad ipsius captum revelatum fuit, nempe per retrogradationem solis: nam etiam putabat solem moveri, & terram quiescere. Et de parheliis forte nunquam nec per somnium cogitavit. Quod nobis sine ullo scrupulo statuere licet; nam signum revera contingere poterat, & regi ab Esaiâ praedici, quamvis Propheta veram ejus causam ignoraret. De fabrica Salomonis, siquidem illa a Deo revelata fuit, idem etiam dicendum: nempe, quod omnes ejus mensurae pro captu, & opinionibus Salomonis ei revelatae fuerunt: quia enim non tenemur credere Salomonem Mathematicum fuisse, licet nobis affirmare, eum rationem inter peripheriam, & circuli diametrum ignoravisse, & cum vulgo operariorum putavisse, eam esse, ut 3 ad 1. Quod si licet dicere nos textum illum Lib. 1. Reg. cap. 7. vers. 23. non intelligere, nescio hercule, quid ex Scriptura intelligere possumus, cum ibi fabrica simpliciter narretur, & mere historice; imo si licet fingere Scripturam aliter sensisse, sed propter aliquam rationem nobis incognitam, ita |

iii37 scribere voluisse, tum nihil aliud fit, quam totius Scripturae omnimoda eversio: nam unusquisque aequali jure de omnibus Scripturae locis idem dicere poterit; atque adeo quicquid absurdum, & malum humana malitia excogitare potest, id, salva Scripturae autoritate, & defendere, & patrare licebit. At id, quod nos statuimus, nihil impietatis continet; nam Salomon, Esaias, Josua &c. quamvis Prophetae; homines tamen fuerunt, & nihil humani ab ipsis alienum existimandum. Ad captum Noachi etiam revelatum ei fuit Deum humanum genus delere, quia putabat mundum extra Palaestinam non inhabitari. Nec tantum hujusmodi res, sed etiam alias majoris momenti Prophetae salva pietate ignorare potuerunt, & revera ignoraverunt; nihil enim singulare de divinis attributis docuerunt, sed admodum vulgares de Deo

habuerunt opiniones: ad quas etiam eorum revelationes accomodatae sunt, ut jam multis Scripturae testimoniis ostendam: ita ut facile videas, eos non tam ob ingenii sublimitatem, & praestantiam, quam ob pietatem, & animi constantiam laudari, & tantopere commendari.

Adamus, primus cui Deus revelatus fuit, ignoravit, Deum esse omnipraesentem, & omniscium; se enim a Deo abscondidit, & suum peccatum coram Deo, quasi hominem coram haberet, conatus est excusare: quare Deus etiam ei ad ipsius captum revelatus fuit, nempe ut qui non ubique est, & ut inscius loci, & peccati Adami: audivit enim, aut visus est audire Deum per hortum ambulans, eumque vocantem, & quaerentem, ubi esset; deinde ex occasione ejus verecundiae ipsum rogantem, num de arbore prohibita comederit. Adamus itaque nullum aliud Dei attributum noverat, quam quod Deus omnium rerum fuit opifex. Kaino etiam Deus revelatus fuit ad ipsius captum, nempe ut rerum humanarum inscius, nec ipsi, ut sui peccati poeniteret, opus erat sublimiorem Dei cognitionem habere. Labano Deus sese revelavit, tanquam Deus Abrahami, quia credebatur, unamquamque nationem suam habere Deum peculiarem. Vide Gen. cap. 31. vers. 29. Abrahamus etiam ignoravit Deum esse ubique, resque omnes praecognoscere: ubi enim sententiam in Sodomitas audivit, oravit, ut |

iii38 Deus eam non exequeretur, antequam sciret, num omnes illo supplicio essent digni; ait enim (vide Gen. cap. 18. vers. 24.) *יש אולי יש forte reperiuntur quinquaginta justi in illa civitate*: nec Deus ipsi aliter revelatus fuit; sic enim in Abrahami imaginatione loquitur, *ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלל, nunc descendam, ut videam, num juxta summam querelam, quae ad me venit, fecerunt, sin autem minus, (rem) sciam*. Divinum etiam de Abrahamo testimonium (de quo vide Gen. cap. 18. vers. 19.) nihil continet praeter solam obedientiam, & quod domesticos suos ad aequum, & bonum moneret, non autem quod sublimes de Deo habuerit cogitationes. Moses non satis etiam percepit, Deum esse omniscium, humanasque actiones omnes ex solo decreto dirigi: Nam, quanquam Deus ipsi dixerat (vide Exod. cap. 3. vers. 18.) Israëlitas ei obtemperaturos, rem tamen in dubium revocat, regeritque (vide Exod. cap. 4. vers. 1.) *ולא ישמעו לקולי והן לא יאמינו ל' quid si mihi non credant, nec mihi obtemperent*. Et ideo Deus etiam ipsi ut indifferens, & ut inscius futurarum humanarum actionum revelatus fuit. Dedit enim ei duo signa, dixitque (Exod. 4. vers. 8.), *si contigerit, ut primo signo non credant, credent tamen ultimo; quod si etiam nec ultimo credent, cape (tum) aliquantulum aquae fluvii &c.* Et sane siquis sine praejudicio Mosis sententias perpendere velit, clare inveniet, ejus de Deo opinionem fuisse, quod sit ens, quod semper extitit, existit, & semper existet; & hac de causa ipsum vocat יהוה *Jehova* nomine, quod Hebraice haec tria tempora existendi exprimit: de ejus autem natura nihil aliud docuit, quam quod sit misericors, benignus, &c. & summe zelotypus, ut ex plurimis locis Pentateuchi constat. Deinde credidit, & docuit, hoc ens ab omnibus aliis entibus ita differre, ut nulla imagine alicujus rei visae posset exprimi, nec etiam videri, non tam propter rei repugnantiam, quam propter humanam imbecillitatem: & praeterea ratione potentiae, singulare, vel unicum esse: concessit quidem dari entia, quae (sine dubio ex ordine & mandato Dei) vicem Dei gerebant, hoc est, entia, quibus Deus auctoritatem, jus, & potentiam dedit ad dirigendas nationes, & iis providendum & curandum; at hoc ens, quod co|lere

iii39 tenebantur, summum & supremum Deum, sive (ut Hebraeorum phrasi utar) Deum Deorum esse docuit, & ideo in cantico Exodi (cap. 15. vers. 11.) dixit יהוה באלים כמזוכה *quis inter Deos tui similis, Jehova?* & Jetro (cap. 18. vers. 11.) האלהים עתה ידעתי *nunc novi, quod Jehova major est omnibus Diis*, hoc est, tandem cogor Mosi concedere, quod Jehova major est omnibus Diis, & potentia singulari: an vero Moses hac entia, quae vicem Dei gerebant, a Deo creata esse crediderit, dubitari potest: quandoquidem de eorum creatione, & principio nihil, quod scimus, dixerit: docuit praeterea, hoc ens mundum hunc visibilem ex Chao (vide cap. 1. Gen. vers. 2.) in ordinem redegisse, seminaque naturae indidisse, adeoque in omnia summum jus &

summam potentiam habere, & (vide Deut. cap. 10. vers. 14. 15.) pro hoc summo suo jure, & potentiâ sibi soli Hebraeam nationem elegisse, certamque mundi plagam (vide Deut. cap. 4. vers. 19. & cap. 32. vers. 8. 9.), reliquas autem nationes, & regiones curis reliquorum Deorum a se substitutorum reliquisse; & ideo Deus Israëlîs, & Deus (vide Libri 2. Paralip. cap. 32. vers. 19.) Hierosolymae, reliqui autem Dii reliquarum nationum Dii vocabantur. Et hac etiam de causa credebant Judaei regionem illam, quam Deus sibi elegerat, cultum Dei singularem, & ab aliarum regionum cultu prorsus diversum requirere, imo nec posse pati cultum aliorum Deorum, aliisque regionibus proprium: nam gentes illae, quas rex Assyriae in Judaeorum terras duxit, credebantur a leonibus dilaniari, quia cultum Deorum illius terrae ignorabant (vide Lib. 2. Regum cap. 17. vers. 25. 26. &c.). Et Jacobus, ex Aben Hezrae opinione, dixit propterea filiis, ubi patriam petere voluit, ut se novo cultui praepararent, & Deos alienos, hoc est, cultum Deorum illius terrae, in quâ tum erant, deponerent (vide Gen. cap. 35. vers. 2. 3.). David etiam, ut Saulo diceret, se propter ejus persecutionem coactum esse, extra patriam vivere, dixit, se ab haereditate Dei expelli, & ad alios Deos colendos mitti (vide Sham. Lib. 1. cap. 26. vers. 19.). Denique credit hoc ens, sive Deum, suum domicilium in coelis habere (vide Deut. cap. 33. vers. 27.), quae opinio inter Ethnicos frequentissima fuit. Si jam ad Mosis revelationes attendamus, eas hisce |

iii40 opinionibus accomodatas fuisse reperiemus; nam quia credebat Dei naturam illas, quas diximus, pati conditiones, nempe, misericordiam, benignitatem &c., ideo Deus, ad hanc ejus opinionem, & sub hisce attributis ipsi revelatus fuit (vide Exodi cap. 34. vers. 6. 7., ubi narratur, qua ratione Deus Mosi apparuit, & Decalogi vers. 4. 5.). Deinde capite 33. vers. 18. narratur, Mosen a Deo petiisse, ut sibi liceret, eum videre; sed quoniam Moses, ut jam dictum est, nullam Dei imaginem in cerebro formaverat, & Deus (ut jam ostendi) non revelatur Prophetis, nisi pro dispositione eorum imaginationis, ideo Deus nulla ipsi imagine apparuit: atque hoc contigisse inquam, quia Mosis imaginationi repugnabat; nam alii Prophetæ, Deum se vidisse testantur, nempe Esaias, Ezechiël, Daniël, &c. Et hac de causa Deus Mosi respondit, אַתָּה פִּנִּי לֹא תוּכַל לִרְאוֹת *non poteris meam faciem videre*, & quia Moses credebat, Deum esse visibilem, hoc est, ex parte divinae naturae nullam id implicare contradictionem, alias enim nihil simile petiisset; ideo addit הָאֵלֹהִים וְהוּא כִּי לֹא יֵרָאֶה *quoniam nemo me videbit, & vivet*; reddit igitur rationem opinioni Mosis consentaneam; non enim dicit, id ex parte divinae naturae implicare contradictionem, ut res revera se habet, sed id contingere non posse, propter humanam imbecillitatem. Porro ut Deus Mosi revelaret, Israëlitas, quia vitulum adoraverant, reliquis gentibus similes factos esse, ait cap. 33. vers. 2. 3. se missurum angelum, hoc est ens, quod vice supremi entis Israëlitarum curam haberet, se autem nolle inter ipsos esse; hoc enim modo nihil Mosi relinquebatur, ex quo ipsi constaret Israëlitas Deo reliquis nationibus, quas Deus etiam curae aliorum entium, sive angelorum tradiderat, dilectiores esse, ut constat ex vers. 16. ejusdem capituli. Denique, quia Deus in coelis habitare credebatur, ideo Deus, tanquam e coelo supra montem descendens, revelabatur, & Moses etiam montem, ut Deum alloqueretur, ascendebat, quod minime opus ei esset, si aequè facile Deum ubique imaginari posset. Israëlitæ de Deo nihil fere norunt, tametsi ipsis revelatus est, quod quidem plusquam satis ostenderunt, cum ejus honorem, & cultum paucis post diebus vitulo tradiderunt, credideruntque illum esse eos Deos, qui eos ex Aegypto eduxerant. Nec sane credendum est, quod homines super|stitionibus

iii41 Aegyptiorum assueti, rudes, & miserrima servitute confecti, aliquid sani de Deo intellexerint, aut quod Moses eos aliquid docuerit, quam modum vivendi, non quidem tanquam Philosophus, ut tandem ex animi libertate, sed tanquam Legis lator, ut ex imperio Legis coacti essent bene vivere. Quare ratio bene vivendi, sive vera vita, Deique cultus, & amor iis magis servitus, quam vera libertas, Deique gratia, & donum fuit; Deum enim amare, ejusque legem servare jussit, ut Deo praeterita bona (ex Aegyptiaca scilicet servitute libertatem &c.) accepta ferrent, & porro minis eos perterrefacit, si illorum praeceptorum fuissent transgressores, & contra, si ea observaverint, multa promittit bona. Eos itaque eodem modo docuit, ac parentes

pueros, omni ratione carentes, solent. Quare certum est, eos virtutis excellentiam, veramque beatitudinem ignoravisse. Jonas conspectum Dei fugere putavit, quod videtur ostendere, eum etiam credidisse, Deum curam caeterarum regionum, extrâ Judaeam, aliis potentiis, a se tamen substitutis, tradidisse. Nec ullus in Vetere Testamento habetur, qui magis secundum rationem de Deo locutus est, quam Salomon, qui lumine naturali omnes sui saeculi superavit; & ideo etiam se supra Legem (nam ea iis tantum tradita est, qui ratione, & naturalis intellectus documentis carent) existimavit, legesque omnes, quae regem spectant, & quae tribus potissimum constabant (vide Deut. cap. 17. vs. 16. 17.), parvi pependit, imo eas plane violavit (in quo tamen erravit, nec quod Philosopho dignum egit, nempe, quod voluptatibus indulserit), omnia fortunae bona mortalibus vana esse docuit (vide Eccl.), & nihil homines intellectu praestantius habere, nec majori supplicio, quam stultitiâ, puniri (vide Proverb. cap. 16. vers. 22.). Sed ad Prophetas revertamur, quorum discrepantes opiniones etiam notare suscepimus. Ezechiëlis sententias adeo sententiis Mosis repugnantes invenerunt Rabini, qui nobis illos (qui jam tantum extant) libros Prophetarum reliquerunt (ut tractatu Sabbati cap. 1. fol. 13. pag. 2. narratur), ut fere deliberaverint, ejus librum inter canonicos non admittere, atque eundem plane abscondidissent, nisi quidam Chanaias in se suscepisset ipsum explicare, quod tandem magno cum labore, & studio (ut ibi narratur) ajunt ipsum fecisse; qua ratione autem, non satis constat, nempe, an quod commentarium, qui forte periit, scripserit, vel quod ipsa Ezechiëlis verba, & orationes (ut fuit audacia) mutaverit, & ex suo ingenio ornaverit; quidquid sit, cap. saltem 18. non videtur convenire cum versu 7. cap. 34. Exodi, nec cum v. 18. cap. 32. Jerem. &c. Shamuël credebat Deum, ubi aliquid decreverat, numquam decreti poenitere (vide lib. 1. Shamuëlis cap. 15. vers. 29.), nam Saulo, sui peccati poenitenti, & Deum adorare, veniamque ab ipso petere volenti, dixit, Deum suum contra eum decretum non mutaturum: Jeremiae autem contra revelatum fuit (vide cap. 18. vers. 8. 10.), nempe Deum, sive aliquid damni, sive aliquid boni alicui nationi decreverit, sui decreti poenitere, modo homines etiam a tempore sententiae, vel in melius, vel in pejus mutantur. At Joël Deum damni poenitere tantum docuit (vide ejus cap. 2. vers. 13.). Denique ex capite 4. Gen. vers. 7. clarissime constat, hominem posse peccati tentationes domare, & bene agere; id enim Kaino dicitur, qui tamen, ut ex ipsa Scripturâ, & Josepho constat, eas nunquam domavit; idem etiam ex modo allato cap. Jeremiae evidentissime colligitur; nam ait Deum sui decreti in damnum, aut bonum hominum prolati, poenitere, prout homines mores, & modum vivendi mutare volunt: at Paulus contra nihil apertius docet, quam quod homines nullum imperium, nisi ex Dei singulari vocatione, & gratia in carnis tentationes habent. Vide Epist. ad Romanos cap. 9. ex vers. 10. &c. & quod cap. 3. vers. 5. & cap. 6. vers. 19., ubi Deo justitiam tribuit, se corrigit, quod humano more sic loquatur, & propter carnis imbecillitatem.

Ex his itaque satis, superque constat, id, quod ostendere proponebamus, nempe Deum revelationes captui, & opinionibus Prophetarum accommodavisse, Prophetasque res, quae solam speculationem, & quae non charitatem, & usum vitae spectant, ignorare potuisse, & revera ignoravisse, contrariasque habuisse opiniones. Quare longe abest, ut ab iis cognitio rerum naturalium, & spiritualium sit petenda. Concludimus itaque nos Prophetis nihil aliud teneri credere praeter id, quod finis & substantia est revelationis; in reliquis, prout unicuique libet, liberum est credere; exempli gratia, revelatio Kaini nos tantum docet, Deum Kainum monuisse ad veram vitam; id enim tantum intentum, & substantia revelationis est, non vero libertatem voluntatis, aut res Philosophicas docere; quare, tametsi in verbis illius monitionis, & rationibus libertas voluntatis clarissime continetur, nobis tamen licitum est, contrarium sentire, quandoquidem verba illa, & rationes ad captum tantum Kaini accommodatae sunt. Sic etiam Michaeae revelatio tantum docere vult, quod Deus Michaeae verum exitum pugnae Achabi contra Aram revelavit, quare hoc etiam tantum tenemur credere; quicquid igitur praeter hoc in illa revelatione continetur, nempe de Dei Spiritu vero, & falso, & de exercitu coeli, ab utroque Dei latere stante, &

reliquae illius revelationis circumstantiae, nos minime tangunt: adeoque de iis unusquisque, prout suae rationi magis consentaneum videbitur, credat. De rationibus, quibus Deus Jobo ostendit suam in omnia potentiam, si quidem verum est, quod Jobo revelatae fuerunt, & quod author historiam narrare, non autem (ut quidam credunt) suos conceptus ornare studuerit, idem etiam dicendum, nempe eas ad captum Jobi, & ad ipsum tantum convincendum allatas fuisse, non vero quod sint rationes universales ad omnes convincendum. Nec aliter de Christi rationibus, quibus Phariseos contumaciae, & ignorantiae convincit, discipulosque ad veram vitam hortatur, statuendum; quod nempe suas rationes opinionibus, & principiis unius cujusque accommodavit. Ex. gr. cum Phariseis dixit, vide Matth. cap. 12. vers. 26., & *si Satanas Satanam ejicit, adversus se ipsum divisus est; quomodo igitur staret regnum ejus*, nihil nisi Phariseos ex suis principiis convincere voluit, non autem docere, dari Daemones, aut aliquod Daemonum regnum: sic etiam cum discipulis dixit Matth. 18. vers. 10., *videte ne contemnatis unum ex parvis istis, dico enim vobis Angelos eorum in coelis &c.* Nihil aliud docere vult, quam ne sint superbi, & ne aliquem contemnant, non vero reliqua, quae in ipsius rationibus, quas tantum adfert ad rem discipulis melius persuadendum, continentur. Idem denique de rationibus, & signis Apostolorum absolute dicendum, nec de his opus est fusius loqui: nam si mihi enumeranda essent omnia Scripturae Loca, quae tantum ad hominem, sive ad captum alicujus scripta sunt, & quae non sine magno Philosophiae praejudicio, tanquam |
iii44 divina doctrina defenduntur, a brevitate, cui studeo, longe discederem: sufficiat igitur, quaedam pauca, & universalia attigisse, reliqua curiosus lector apud se perpendat. Verum enimvero quamvis haec tantum, quae de Prophetis, & Prophetia egimus, ad scopum, ad quem intendo, praecipue pertineant, nempe ad separandam Philosophiam a Theologia, attamen, quia hanc quaestionem universaliter attigi, lubet adhuc inquirere, num donum Propheticum Hebraeis tantum peculiare fuerit, an vero omnibus nationibus commune; tum etiam quid de vocatione Hebraeorum statuendum; de quibus vide caput sequens.

CAPUT III.

De Hebraeorum vocatione. Et an Donum Propheticum Hebraeis peculiare fuerit.

iii44 **V**Era foelicitas, & beatitudo uniuscujusque in sola boni fruitione consistit, non vero in ea gloria, quod solus scilicet, & reliquis exclusis, bono fruatur; qui enim se propterea beatiorem aestimat, quod ipsi soli, caeteris non item bene sit, aut quod reliquis sit beatior, & magis fortunatus, is veram foelicitatem, & beatitudinem ignorat, & laetitia, quam inde concipit, nisi puerilis sit, ex nulla alia re oritur, quam ex invidia, & malo animo. Ex. gr. vera hominis foelicitas, & beatitudo in sola sapientiâ, & veri cognitione consistit, at minime in eo, quod sapientior reliquis sit, vel quod reliqui vera cognitione careant; hoc enim ejus sapientiam, hoc est, veram ejus foelicitatem nihil prorsus auget. Qui itaque propter hoc gaudet, is malo alterius gaudet, adeoque invidus est, & malus, nec veram novit sapientiam, neque verae vitae tranquillitatem. Cum igitur Scriptura, ut Hebraeos ad obedientiam legis hortetur, dicit Deum eos prae caeteris nationibus sibi elegisse (vide Deut. cap. 10. vers. 15.), ipsis propinquum esse, aliis non item (Deut. cap. 4. vers. 4. 7.), iis tantum leges justas praescrripsisse (ejusdem cap. vers. 8.), ipsis denique tantum, caeteris posthabitis, innotuisse (vide ejusdem cap. vers. 32.), &c., ad eorum captum tantum loquitur, qui, ut in superiore capite |

iii45 ostendimus, & Moses etiam testatur (vide Deut. cap. 9. vers. 6. 7.) veram beatitudinem non noverant; nam sane ipsi non minus beati fuissent, si Deus omnes aequae ad salutem vocavisset; nec ipsis Deus minus foret propitius, quamvis reliquis aequae prope adesset, nec leges minus justae, nec ipsi minus sapientes, etsi omnibus praescriptae fuissent, nec miracula Dei potentiam minus ostendissent, si etiam propter alias nationes facta fuissent; nec denique Hebraei minus tenerentur Deum colere, si Deus haec omnia dona omnibus aequaliter largitus fuisset. Quod autem Deus Salomoni dicit (vide Reg. Lib. 1. c. 3. v. 12.), neminem post eum aequae sapientem, ac ipsum, futurum, modus tantum loquendi videtur esse ad significandam eximiam sapientiam; quicquid sit, minime credendum est, quod Deus Salomoni, ad majorem ejus foelicitatem, promiserit, se nemini postea tantam sapientiam largiturum fore; hoc enim Salomonis intellectum nihil auget, nec prudens Rex, etsi Deus se eadem sapientiâ omnes donaturum dixisset, minores pro tanto munere Deo ageret gratias.

Verum enimvero, etsi dicamus Mosen in locis Pentateuchi modò citatis ad Hebraeorum captum locutum fuisse, nolumus tamen negare, quod Deus ipsis solis leges illas Pentateuchi praescripserit, neque, quod tantum iis locutus fuerit, nec denique quod Hebraei tot miranda viderint, qualia nulli alii nationi contigerunt; sed id tantum volumus, Mosen tali modo, iisque praecipue rationibus Hebraeos monere voluisse, ut eos ex ipsorum puerili captu ad Dei cultum magis devinciret; deinde ostendere volumus Hebraeos non scientiâ, neque pietate, sed plane alia re caeteras nationes excelluisse; sive (ut cum Scripturâ ad eorum captum loquar) Hebraeos non ad veram vitam, & sublimes speculationes, quanquam saepe monitos, sed ad aliam plane rem electos a Deo prae reliquis fuisse; quaenam autem ea fuerit, ordine hic ostendam.

Verum antequam incipiam, explicare paucis volo, quid per Dei directionem, perque Dei auxilium externum & internum, & quid per Dei electionem, quidque denique per fortunam in sequentibus intelligam. Per Dei directionem intelligo fixum illum & immutabilem naturae ordinem, sive rerum naturalium concatenatio|nem:

iii46 diximus enim supra, & in alio loco jam ostendimus, leges naturae universales, secundum quas omnia fiunt & determinantur, nihil esse nisi Dei aeterna decreta, quae semper aeternam veritatem & necessitatem involvunt. Sive igitur dicamus omnia secundum leges naturae fieri, sive ex Dei decreto & directione ordinari, idem dicimus. Deinde quia rerum omnium naturalium potentia nihil est nisi ipsa Dei potentia, per quam solam omnia fiunt, & determinantur, hinc sequitur, quicquid homo, qui etiam pars est naturae, sibi in auxilium, ad suum esse conservandum parat, vel quicquid natura ipso nihil operante, ipsi offert, id omne sibi a sola divina potentia oblatum esse, vel quatenus per humanam naturam agit, vel per res extra humanam naturam.

Quicquid itaque natura humana ex sola sua potentia praestare potest ad suum esse conservandum, id Dei auxilium internum, & quicquid praeterea ex potentia causarum externarum in ipsius utile cedit, id Dei auxilium externum merito vocare possumus. Atque ex his etiam facile colligitur, quid per Dei electionem sit intelligendum: Nam cum nemo aliquid agat, nisi ex praedeterminato naturae ordine, hoc est, ex Dei aeterna directione & decreto, hinc sequitur, neminem sibi aliquam vivendi rationem eligere, neque aliquid efficere, nisi ex singulari Dei vocatione, qui hunc ad hoc opus, vel ad hanc vivendi rationem prae aliis elegit. Denique per fortunam nihil aliud intelligo, quam Dei directionem, quatenus per causas externas & inopinatas res humanas dirigit. His praelibatis ad nostrum intentum revertamur, ut videamus, quid id fuerit, propter quod Hebraea natio dicta fuerit a Deo prae reliquis electa. Ad quod ostendendum, sic procedo.

Omnia, quae honeste cupimus, ad haec tria potissimum referuntur, nempe, res per primas suas causas intelligere, passiones domare, sive virtutis habitum acquirere, et denique secure, & sano corpore vivere. Media, quae ad primum & secundum directe inserviunt, & quae tanquam causae proximae, & efficientes considerari possunt, in ipsa humana natura continentur; ita ut eorum acquisitio a sola nostra potentiâ, sive a solis humanae naturae legibus praecipue pendeat: & hac de causa omnino statuendum est, haec dona nulli nationi |

iii47 peculiaria, sed toti humano generi communia semper fuisse; nisi somnare velimus, naturam olim diversa hominum genera procreavisse. At media, quae ad secure vivendum, & corpus conservandum inserviunt, in rebus externis praecipue sita sunt; atque ideo dona fortunae vocantur, quia nimirum maxime a directione causarum externarum, quam ignoramus, pendent: ita ut hac in re stultus fere aequè foelix & infoelix, ac prudens sit. Attamen ad secure vivendum, & injurias aliorum hominum, & etiam brutorum, evitandum, humana directio, & vigilantia multum juvare potest. Ad quod nullum certius medium ratio, & experientia docuit, quam societatem certis legibus formare, certamque mundi plagam occupare, & omnium vires ad unum quasi corpus, nempe societatis, redigere: Verum enimvero ad societatem formandam, & conservandam ingenium, & vigilantia non mediocris requiritur; & idcirco illa societas securior erit, & magis constans, minusque fortunae obnoxia, quae maxime ab hominibus prudentibus & vigilantibus fundatur, & dirigitur; & contra, quae ex hominibus rudis ingenii constat, maximâ ex parte a fortuna pendet, & minus est constans. Quod si tamen diu permanserit, id alterius directioni, non suae debetur; imo si magna pericula exsuperaverit, & res ipsi prospere successerint, non poterit ipsa Dei directionem (nempe quatenus Deus per causas latentes externas, at non quatenus per humanam naturam, & mentem agit) non admirari, & adorare: quandoquidem ipsi nihil nisi admodum inexpectatum, & praeter opinionem contigit; quod revera etiam pro miraculo haberi potest.

Per hoc igitur tantum nationes ab invicem distinguuntur, nempe ratione societatis, & legum, sub quibus vivunt, & diriguntur; adeoque Hebraea natio, non ratione intellectus, neque animi tranquillitatis a Deo prae caeteris electa fuit, sed ratione societatis, & fortunae, quâ imperium adepta est, quâque id ipsum tot annos retinuit. Quod etiam ex ipsa Scripturâ quam clarissime constat: si quis enim ipsam vel leviter percurrit, clare videt Hebraeos in hoc solo caeteras nationes excelluisse, quod res suas, quae ad vitae securitatem pertinent, foeliciter gesserint, magnaque pericula exsuperaverint, idque maxime solo Dei externo auxilio, in reliquis au|tem
iii48 caeteris aequales fuisse, & Deum omnibus aequè propitium. Nam ratione intellectus constat (ut in superiori capite ostendimus) eos de Deo & natura vulgares admodum cogitationes habuisse; quare ratione intellectus non fuerunt a Deo prae caeteris electi; at nec etiam ratione virtutis, & verae vitae; hac enim in re etiam reliquis Gentibus aequales fuerunt, & non nisi paucissimi electi; eorum igitur electio, & vocatio in sola imperii temporanea foelicitate, & commodis constitit; nec videmus, quod Deus Patriarchis[*], aut eorum successoribus aliud praeter hoc promiserit; imo in Lege pro obedientia nihil aliud promittitur, quam imperii continua foelicitas, & reliqua hujus

vitae commoda, & contra pro contumacia, pactique ruptione, imperii ruina, maximaque incommoda. Nec mirum; nam finis universae societatis, & imperii est (ut ex modo dictis patet, & in sequentibus fusi ostendemus) secure & commode vivere; imperium autem non nisi Legibus, quibus unusquisque teneatur, subsistere potest: quod si omnia unius societatis membra legibus valedicere velint, eo ipso societatem dissolvent, & imperium destruent. Hebraeorum igitur societati nihil aliud, pro constanti legum observatione, promitti potuit, quam vitae securitas^[**], ejusque commoda, & contra pro contumacia nullum certius supplicium praedici, quam imperii ruina, & mala, quae inde communiter sequuntur, & praeterea alia, quae ex eorum singularis imperii ruina ipsis peculiariter suborirentur, sed de his non est opus impraesentiarum prolixius agere. Hoc tantum addo, Leges etiam Veteris Testamenti Judaeis tantum revelatas, & praescriptas fuisse; nam, cum Deus ipsos ad singularem societatem, & imperium constituendum tantum elegerit, necessario singulares etiam leges habere debebant: an vero aliis etiam nationibus Deus leges peculiare praescripserit, & earum Legislatoribus sese propheticè revelaverit, nempe sub iis attributis, quibus Deum imaginari solebant, mihi non satis constat; hoc saltem ex ipsa Scriptura patet, alias etiam nationes ex Dei directione externa imperium, legesque singulares habuisse: ad quod ostendendum, duo tantum Scripturae loca adferam. Cap. 14. Gen. vers. 18. 19. 20. narratur, quod Malkitsedek rex fuit Hierosolymae, & Dei altissimi pontifex;

ⁱⁱⁱ⁴⁹ & quod Abrahamo, ut jus erat Pontificis (vide Numeri cap. 6. vers. 23.) benedixit, & denique quod Abrahamus Dei dilectus decimam partem totius praediae huic Dei pontifici dedit. Quae omnia satis ostendunt, Deum, antequam Gentem Israëliticam condiderit, reges, & pontifices in Hierosolyma constituisse, iisque ritus, & leges praescripsisse: an vero propheticè, id, uti diximus, non satis constat. Hoc mihi saltem persuadeo, Abrahamum, dum ibi vixit, religiose secundum illas leges vixisse; nam Abrahamus nullos ritus particulariter a Deo accepit, & nihilominus dicitur Gen. cap. 26. vers. 5. Abrahamum observavisse cultum, praecepta, instituta, & Leges Dei, quod sine dubio intelligendum est de cultu, praeceptis, institutis, & legibus regis Malkitsedeki. Malachias cap. 1. vers. 10. 11. Judaeos his verbis increpat, ויםנור דלתים לשמי ומנחה ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפצ בכם וגו: כי ממזרח שמש ועד מי גם בכם כי גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש *quisnam est inter vos, qui claudat ostia (scil. templi), ne meae arae frustra ignis imponatur; in vobis non delector &c. Nam ex ortu solis usque in ejus occasum meum nomen magnum est inter gentes, & ubique suffitus mihi adfertur, & munus purum; meum enim nomen magnum est inter gentes, ait Deus exercituum: Quibus sane verbis, quandoquidem nullum aliud tempus quam praesens, nisi iis vim inferri velimus, pati possunt, satis superque testatur, Judaeos illo tempore Deo non magis dilectos fuisse, quam alias Nationes; imo Deum aliis Nationibus miraculis magis innotuisse, quam tum temporis Judaeis, qui tum sine miraculis imperium iterum ex parte adepti fuerant: deinde Nationes ritus, & caeremonias, quibus Deo acceptae erant, habuisse. Sed haec missa facio, nam ad meum intentum sufficit ostendisse electionem Judaeorum nihil aliud spectavisse, quam temporaneam corporis foelicitatem, & libertatem, sive imperium, & modum, & media, quibus ipsum adepti sunt, & consequenter etiam Leges, quatenus ad illud singulare imperium stabiliendum necessariae erant, & denique modum, quo ipsae revelatae fuerunt; in caeteris autem, & in quibus vera hominis foelicitas consistit, eos reliquis aequales fuisse. Cum itaque in Scriptura (vide Deut. cap. 4. vers. 7.) dicitur, nullam Nationem Deos sibi aequè |*

ⁱⁱⁱ⁵⁰ propinquos, ac Judaeos Deum habere; id tantum ratione imperii, & de illo solo tempore, quo iis tot miracula contigerunt, intelligendum &c. Ratione enim intellectus, & virtutis, hoc est, ratione beatitudinis Deus, uti jam diximus, & ipsa ratione ostendimus, omnibus aequè propitius est, quod quidem ex ipsa Scriptura satis etiam constat; ait enim Psaltes Psal. 145. vers. 18. לכל אשר יקראוהו באמת קרוב יהוה לכל *propinquus est Deus omnibus, qui eum vocant, omnibus, qui eum vere vocant.*

Item in eodem Psal. vs. 9. *טוב יהוה לכל ורחמיו על כל מעשיו* *benignus est Deus omnibus, & ejus misericordia (est) erga omnia, quae fecit.* In Psal. 33. vs. 15. clare dicitur Deum omnibus eundem intellectum dedisse, his scilicet verbis *חיוצר יחד לבם* *qui format eodem modo eorum cor.* Cor enim ab Hebraeis sedes animae, & intellectus credebatur, quod omnibus satis esse notum existimo. Deinde ex cap. 29. vs. 28. Jobi constat, Deum toti humano generi hanc Legem praescrripsisse, Deum revereri, & a malis operibus abstinere, sive bene agere, & ideo Jobus, quamvis gentilis, Deo omnium acceptissimus fuit, quoniam omnes pietate, & religione superavit. Denique ex cap. 4. vers. 2. Jonae clarissime constat, Deum non solum Judaeis, sed omnibus propitium, misericordem, longanimem, & amplum benignitate, ac poenitentem mali esse; ait enim Jonas, *ideo antea statui fugere Tharsum, quia noveram* (nempe ex verbis Mosis, quae habentur cap. 34. vers. 6. Exodi) *te Deum propitium, misericordem &c. esse,* adeoque gentilibus Ninivitis condonaturum. Concludimus ergo (quandoquidem Deus omnibus aequè propitius est, & Hebraei, non nisi ratione societatis, & imperii a Deo electi fuerunt) unumquemque Judaeum extra societatem, & imperium solum consideratum nullum Dei donum supra alios habere, nec ullum discrimen inter ipsum, & gentilem esse. Cum itaque verum sit, quod Deus omnibus aequè benignus, misericors &c. sit, & Prophetæ officium non tam fuerit leges patriae peculiare, quam veram virtutem docere, hominesque de ea monere, non dubium est, quin omnes nationes Prophetas habuerint, & quod donum Propheticum Judaeis peculiare non fuerit. Quod revera etiam tam profanae, quam sacrae historiae testantur; & quamvis ex sacris historiis Veteris Testamenti non constet alias Na|tiones

iii51 tot Prophetas, ac Hebraeos, habuisse, imo nullum Prophetam gentilem a Deo nationibus expresse missum, id nihil refert, nam Hebraei res suas tantum, non autem aliarum gentium scribere curaverunt. Sufficit itaque, quod in Vetere Testamento reperiamus, homines gentiles, & incircumcisos, ut Noach, Chanoch, Abimelech, Bilham, &c. prophetavisse; deinde Hebraeos Prophetas non tantum suae, sed etiam multis aliis nationibus a Deo missos fuisse. Ezechiël enim omnibus gentibus tum notis vaticinatus est. Imo Hobadiah nullis, quod scimus, nisi Idumaeis, & Jonas Ninivitis praecipue vates fuit. Esaias non tantum Judaeorum calamitates lamentatur, & praedicat, eorumque restorationem canit, sed etiam aliarum gentium; ait enim cap. 16. vers. 9. *על כן אבכה בבכי יעור* *ideo fletu deplorabo Jahzerem,* & cap. 19. prius Aegyptiorum calamitates, & postea eorum restorationem praedicat (vide ejusdem cap. vers. 19. 20. 21. 25.). Nempe quod Deus iis Salvatorem mittet, qui eos liberabit, & quod Deus iis innotescet, & quod denique Aegyptii Deum sacrificiis, & muneribus colent, & tandem vocat hanc natione, *Benedictum Aegyptium Dei populum:* quae omnia profecto valde digna sunt, ut notentur. Jeremias denique non Hebraeae gentis tantum, sed absolute gentium Prophetas vocatur (vide ejus. cap. 1. vers. 5.); hic etiam nationum calamitates praedicendo deflet, & eorum restorationem praedicat; ait enim cap. 48. vers. 31. de Moabitibus *על כן על מואב איליל ולמואב כלה אועק* *idcirco propter Moabum ejulabo, & propter totum Moabum clamo &c.,* & vers. 36. *כחללים יהמה* *idcirco cor meum propter Moabum, sicut tympana, obstrepit;* & tandem eorum restorationem praedicat; ut & etiam restorationem Aegyptiorum, Hamonitarum, & Helamitarum. Quare non dubium est caeteras gentes suos etiam Prophetas ut Judaeos habuisse, qui iis & Judaeis prophetaverunt. Quamvis tamen Scriptura non nisi de uno Bilhamo, cui res futurae Judaeorum, & aliarum nationum revelatae fuerint, mentionem faciat, non tamen credendum est, Bilhamum sola illa occasione prophetavisse; ex ipsa enim historia clarissime constat eum dudum antea prophetiâ, & aliis divinis dotibus claruisse. Nam, cum Balak eum ad se accersere jubet, ait (Num. cap. 22. vers. 6.) *כי ידעתי את אשר |*

iii52 *quoniam scio eum, cui benedicis, benedictum, & cui maledicis, maledictum esse.* Quare is illam eandem virtutem, quam Deus Abrahamo (vide Genes. cap. 12. vers. 3.) largitus est, habebat. Balamus deinde, ut assuetus Prophetiis, legatis respondet, ut ipsum manerent, donec ei Dei voluntas revelaretur.

Cum prophetabat, hoc est, cum veram Dei mentem interpretabatur, haec de se dicere solebat עליון מהנה שדי יהוה נופל וגלוי עינים נאם שומע אמרי אל ויודע דעת *dictus ejus, qui audit dicta Dei, & qui novit scientiam* (vel mentem, & praescientiam) *excelsi, visionem omnipotentis videt, excidens, sed reiectus oculis*. Denique postquam Hebraeis ex mandato Dei benedixit (nimirum ut solebat), aliis gentibus prophetare, resque earum futuras praedicere incipit. Quae omnia satis superque indicant eum semper Prophetam fuisse, aut saepius prophetavisse, & (quod adhuc hic notandum) id, quod praecipue Prophetas de prophetiae veritate certos reddebat, habuisse, nempe animum ad solum aequum, & bonum inclinatum; non enim cui ipse volebat, benedicebat, nec, cui volebat, maledicebat, ut Balak putabat, sed tantum iis, quibus Deus benedici, aut maledici volebat; ideo Balako respondit, *quamvis Balakus mihi daret tantum argenti, & auri, quantum ejus domum adimplere posset, non potero transgredi edictum Dei, ad faciendum ex meo arbitrio bonum aut malum; quod Deus loquetur, loquar*; quod autem Deus ei, dum erat in itinere, iratus fuerit, id etiam Mosi, dum in Aegyptum ex Dei mandato proficiscebatur, contigit (vide Exodi cap. 4. vs. 24.), & quod argentum ad prophetandum accipiebat, idem Shamuël faciebat (vide Shamuël. lib. 1. cap. 9. vers. 7. 8.), & si in aliqua re peccavit (de eo vide 2. Epist. Petr. cap. 2. v. 15. 16. & Judae v. 11.), *nemo adeo aequus, qui bene semper agat, & nunquam peccet* (vide Eccl. cap. 7. vers. 20.). Et sane ejus orationes multum semper apud Deum valere debuerunt, & ejus vis ad maledicendum certe magna admodum fuit, quandoquidem toties in Scriptura reperiatur, ad Dei magnam misericordiam erga Israëlitas testandum, quod Deus noluerit Bilhamum audire, & quod maledictionem in benedictionem converterit (vide Deut. cap. 23. v. 6. Jos. 24. vs. 10. Neh. 13. vs. 2.); quare sine dubio Deo acceptissimus erat; nam impiorum orationes, |

iii53 & maledicta Deum minime movent. Cum itaque hic verus Propheta fuerit, & tamen ab Josua (cap. 13. vers. 22.) vocetur קוסם *divinus*, sive *augur*, certum est, hoc nomen etiam in bonam partem sumi, & quos gentiles solebant vocare augures, & divinos, veros fuisse Prophetas, & eos, quos Scriptura saepe accusat, & condemnat, Pseudo-divinos fuisse, qui gentes sicut Pseudo-prophetae Judaeos, decipiebant, quod etiam ex aliis Scripturae locis satis clare constat; quare concludimus, donum Propheticum Judaeis peculiare non fuisse, sed omnibus nationibus commune. Pharisei tamen contra acriter contendunt, hoc donum divinum suae tantum nationi peculiare fuisse, reliquas autem nationes ex virtute nescio quâ diabolicâ (quid tandem non finget superstitio) res futuras praedixisse. Praecipuum, quod ex Vetere Testamento adferunt, ad hanc opinionem ejus autoritate confirmandum, est illud Exod. cap. 33. vs. 16., ubi Moses Deo ait, פני ובמה יודע אפה כי מצאתי חן בעיניך אני, *quânam enim re cognoscetur, me, & populum tuum invenisse gratiam in oculis tuis? certe quando cum nobis ibis, & separabimur ego, & populus tuus ab omni populo, qui est in superficie terrae*; hinc inquam inferre volunt, Mosen a Deo petiisse, ut Judaeis esset praesens, iisque propheticè sese revelaret, deinde ut hanc gratiam nulli alii nationi concederet. Ridiculum sane, quod Moses praesentiam Dei gentibus invideret, aut quod tale quid a Deo ausus esset petere. Sed res est, postquam Moses novit ingenium, & animum suae nationis contumacem, clare vidit, eos non sine maximis miraculis, & singulari Dei auxilio externo, res inceptas perficere posse; imo eos necessario sine tali auxilio perituros; adeoque ut constaret, Deum eos conservatos velle, hoc Dei singulare auxilium externum petit. Sic enim cap. 34. vers. 9. ait, *si inveni gratiam in oculis tuis Domine, eat, precor, Dominus inter nos, quoniam hic populus contumax est &c.* Ratio itaque, cur Dei singulare auxilium externum petit, est, quia populus erat contumax, & quod adhuc clarius ostendit, Mosen nihil praeter hoc singulare Dei auxilium externum petivisse, est ipsa Dei responsio; respondit enim statim (vers. 10. ejusd. cap.), *ecce ego pango foedus, coram toto populo tuo me facturum mirabilia*, |

iii54 *quae non fuerunt facta in tota terra, nec in omnibus gentibus &c.* Quare Moses hic de sola Hebraeorum electione, ut eam explicui, agit, nec aliud a Deo petiit. Attamen in Epistola Pauli ad Rom. alium textum reperiō, qui me magis movet, nempe cap. 3. vs. 1.

2., ubi Paulus aliud, quam nos hic, docere videtur; ait enim, *quae est igitur praestantia Judaei? aut quae utilitas circumcisionis? multa per omnem modum; primum enim est, quod ei concredita sunt eloquia Dei.* Sed si ad Pauli doctrinam, quam praecipue docere vult, attendimus, nihil inveniemus, quod nostrae huic doctrinae repugnet, sed contra eadem, quae nos hic, docere: ait enim vers. 29. ejusdem capituli, Deum, & Judaeorum, & gentium Deum esse, & cap. 2. vers. 25. 26., *si circumcisum resiliat a lege, circumcisionem factam fore praeputium, & contra, si praeputium observet mandatum legis, ejus praeputium reputari circumcisionem.* Deinde vers. 9. cap. 3. et vers. 15. cap. 4. ait omnes aequae Judaeos scilicet, & gentes sub peccato fuisse; peccatum autem sine mandato, & lege non dari. Quare hinc evidentissime constat, legem omnibus absolute (quod supra etiam ex Job. cap. 28. vs. 28. ostendimus) revelatam fuisse, sub qua omnes vixerunt, nempe legem, quae solam veram virtutem spectat, non autem illam, quae pro ratione, & constitutione singularis cujusdam imperii stabilitur, & ad ingenium unius nationis accommodatur. Denique concludit Paulus, quoniam Deus omnium nationum Deus est, hoc est, omnibus aequae propitius, & omnes aequae sub lege, & peccato fuerant, ideo Deus omnibus nationibus Christum suum misit, qui omnes aequae a servitute legis liberaret, ne amplius ex mandato Legis, sed ex constanti animi decreto, bene agerent. Paulus itaque id, quod volumus, adamussim docet. Cum ergo ait, *Judaeis tantum Dei eloquia credita fuisse,* vel intelligendum est, quod iis tantum Leges scripto, reliquis autem gentibus sola tantum revelatione, & conceptu concredita fuerunt, vel dicendum (quandoquidem id, quod soli Judaei objicere poterant, propulsare studet), Paulum ex captu & secundum opiniones Judaeorum, tum temporis receptas, respondere; nam ad ea, quae partim viderat, partim audiverat, edocendum, cum Graecis erat Graecus, & cum Judaeis Judaeus. Superest jam tantum, ut quorundam rationibus respondeamus, quibus sibi persuadere volunt, Hebraeorum electionem non temporaneam, & ratione solius imperii, sed aeternam fuisse: nam, ajunt, videmus Judaeos post imperii amissionem, tot annos ubique sparsos, separatosque ab omnibus nationibus, superstites esse, quod nulli alii Nationi contigit, deinde quod Sacrae Literae multis in locis docere videntur, Deum Judaeos in aeternum sibi elegisse, adeoque, tametsi imperium perdidierunt, nihilominus tamen Dei electos manere. Loca quae hanc aeternam electionem quam clarissime docere putant, sunt praecipue, I. vers. 36. cap. 31. Jeremiae, ubi Propheta semen Israëlis in aeternum gentem Dei mansurum testatur, comparando nimirum eos cum fixo coelorum & naturae ordine. II. Ezechiëlis cap. 20. vers. 32. &c., ubi videtur velle, quod, quamvis Judaei data opera Dei cultui valedicere velint, Deus tamen eos ex omnibus regionibus, in quibus dispersi erant, recolliget, ducetque ad desertum populorum, sicuti eorum parentes ad Aegypti deserta duxit, & tandem inde, postquam eos a rebellibus & deficientibus selegerit, ad montem ejus sanctitatis, ubi tota Israëlis familia ipsum colet. Alia praeter haec adferri solent, praecipue a Pharisaeis, sed omnibus me satisfacturum puto, ubi hisce duobus respondero: quod levi negotio faciam, postquam ex ipsa Scriptura ostendero, Deum Hebraeos in aeternum non elegisse, sed tantum eadem conditione, qua ante Canahanitas elegerit, qui etiam, ut supra ostendimus, pontifices habuerunt, qui Deum religiose colebant, & quos tamen Deus propter eorum luxum, & socordiam, & malum cultum rejecit. Moses enim in Levitico cap. 18. vers. 27. 28. monet Israëlitas, ne incestis polluantur, veluti Canahanitae, ne ipsos terra evomat, sicuti evomit illas gentes, quae illa loca inhabitabant. Et Deut. cap. 8. vers. 19. 20. ipsis expressissimis verbis totalem ruinam minatur. Sic enim ait, יהוה אשר יהוה, *testor vobis hodie, quod absolute peribitis, sicuti gentes, quas Deus ex vestra praesentiâ perire facit, sic peribitis.* Et ad hunc modum alia in Lege reperiuntur, quae expresse indicant, Deum non absolute, neque in aeternum Hebraeam nationem elegisse. Si itaque Prophetae iis novum, & aeternum foedus Dei cognitionis, amoris, & gratiae praedixerunt, id piis tantum promitti |

iii55 facile convincitur; nam in eodem Ezechiëlis capite, quod modo citavimus, expresse dicitur, quod Deus ab iis separabit rebelles, & deficientes, & Tsephoniae cap. 3. vs. 12.

iii56

13., quod Deus superbos auferet e medio, & pauperes superstites faciet, & quia haec electio veram virtutem spectat, non putandum est, quod piis Judaeorum tantum, caeteris exclusis, promissa fuerit, sed plane credendum gentiles veros Prophetas, quos omnes nationes habuisse ostendimus, eandem etiam fidelibus suarum Nationum promisisse, eosque eadem solatos fuisse. Quare hoc aeternum foedus Dei cognitionis, & amoris universale est, etiam ex Tsephoniae c. 3. vs. 10. 11. evidentissime constat, adeoque hac in re nulla est admittenda differentia inter Judaeos, & gentes, neque igitur etiam alia electio iis peculiaris praeter illam, quam jam ostendimus. Et quod Prophetae, dum de hac electione, quae solam veram virtutem spectat, multa de sacrificiis, & aliis caeremoniis, Templi, & Urbis reaedificatione misceant, pro more, & natura prophetiae res spirituales sub talibus figuris explicare voluerunt, ut Judaeis, quorum erant Prophetae, imperii, & Templi restorationem, tempore Cyri expectandam, simul indicarent. Quare hodie Judaei nihil prorsus habent, quod sibi supra omnes Nationes tribuere possint. Quod autem tot annos dispersi absque imperio perstiterint, id minime mirum, postquam se ab omnibus nationibus ita separaverunt, ut omnium odium in se converterint, idque non tantum ritibus externis, ritibus caeterarum nationum contrariis, sed etiam signo circumcisionis, quod religiosissime servant. Quod autem Nationum odium eos admodum conservet, id jam experientia docuit. Cum Rex Hispaniae olim Judaeos coëgit Regni Religionem admittere, vel in exilium ire, per plurimi Judaei pontificiorum Religionem admiserunt; sed quia iis, qui religionem admiserunt, omnia Hispanorum naturalium privilegia concessa sunt, iique omnibus honoribus digni existimati sunt, statim ita se Hispanis immiscuerunt, ut paucos post tempore nullae eorum reliquiae manserint, neque ulla memoria. At plane contra iis contigit, quos Rex Lusitanorum religionem sui imperii admittere coëgit, qui semper, quamvis ad religionem conversi, ab omnibus separati vixerunt, nimirum quia eos omnibus honoribus |

iii57 indignos declaravit. Signum circumcisionis etiam hac in re tantum posse existimo, ut mihi persuadeam, hoc unum hanc Nationem in aeternum conservaturum, imo nisi fundamenta suae religionis eorum animos effoeminarent, absolute crederem, eos aliquando, data occasione, ut sunt res humanae mutabiles, suum imperium iterum erecturos, Deumque eos de novo electurum. Cujus etiam rei exemplum praeclarum habemus in Chinensibus, qui etiam comma aliquod in capite religiosissime servant, quo se ab omnibus aliis separant, & ita separati tot annorum millia se conservaverunt, ut antiquitate reliquas omnes nationes longe superent; nec semper imperium obtinuerunt, attamen illud amissum recuperaverunt, & sine dubio iterum recuperabunt, ubi Tartarorum animi prae luxu divitiarum, & socordia languescere incipient. Denique si quis vellet defendere, Judaeos hac, vel alia de causa a Deo in aeternum electos fuisse, non ipsi repugnabo, modo statuat, hanc electionem, vel temporaneam, vel aeternam, quatenus ea tantum Judaeis peculiaris est, non respicere, nisi imperium, & corporis commoditates (quandoquidem hoc solum unam Nationem ab alia distinguere potest), at ratione intellectus, & verae virtutis nullam nationem ab alia distingui, adeoque his in rebus nec a Deo unam prae alia eligi.

[*] Cf. Adnot. IV.

[**] Cf. Adnot. V.

CAPUT IV.
De Lege Divina.

iii57 **L**egis nomen absolute sumptum significat id, secundum quod unumquodque individuum, vel omnia vel aliquot ejusdem speciei una, eademque certa ac determinata ratione agunt; ea vero vel a necessitate naturae, vel ab hominum placito dependet: Lex, quae a necessitate naturae dependet, illa est, quae ex ipsa rei natura sive definitione necessario sequitur; ab hominum placito autem, & quae magis proprie jus appellatur, est ea, quam homines ad tutius, & commodius vivendum, vel ob alias causas, sibi & aliis praescribunt. Ex. gr. quod omnia corpora, ubi in alia minora impingunt, tantum de suo motu amittunt, quantum aliis communicant, lex est universalis omnium corporum, quae |

iii58 ex necessitate naturae sequitur. Sic etiam, quod homo, cum unius rei recordetur, statim recordetur alterius similis, vel quam simul cum ipsa perceperat, lex est, quae ex naturâ humanâ necessario sequitur. At quod homines de suo jure, quod ex natura habent, cedant, vel cedere cogantur, & certae rationi vivendi sese adstringant, ex humano placito pendet. Et quamvis absolute concedam omnia ex legibus universalibus naturae determinari ad existendum, & operandum, certa, ac determinata ratione, dico tamen has leges ex placito hominum pendere. I. Quia homo, quatenus pars est naturae, eatenus partem potentiae naturae constituit; quae igitur ex necessitate naturae humanae sequuntur, hoc est, ex natura ipsa, quatenus eam per naturam humanam determinatam concipimus, ea, etiamsi necessario, sequuntur tamen ab humanâ potentiâ, quare sanctionem istarum legum ex hominum placito pendere optime dici potest, quia praecipue a potentia humanae mentis ita pendet, ut nihilominus humana mens, quatenus res sub ratione veri, & falsi percipit, sine hisce legibus clarissime concipi possit, at non sine lege necessaria, ut modo ipsam definivimus. II. Has leges ex placito hominum pendere etiam dixi, quia res per proximas suas causas definire, & explicare debemus, & illa universalis consideratio de fato, & concatenatione causarum, minime nobis inservire potest ad nostras cogitationes circa res particulares formandas, atque ordinandas. Adde, quod nos ipsam rerum coordinationem, & concatenationem, hoc est, quomodo res revera ordinatae, & concatenatae sunt, plane ignoremus, adeoque ad usum vitae melius, imo necesse est, res ut possibiles considerare. Haec de lege absolute considerata.

Verum enimvero quoniam nomen legis per translationem ad res naturales applicatum videtur, & communiter per legem nihil aliud intelligitur, quam mandatum, quod homines & perficere, & negligere possunt, utpote, quia potentiam humanam sub certis limitibus, ultra quos se extendit, constringit, nec aliquid supra vires imperat; ideo Lex particularius definienda videtur, nempe, quod sit ratio vivendi, quam homo sibi, vel aliis ob aliquem finem praescribit. Attamen, quoniam verus finis legum paucis tantum patere |

iii59 solet, & per plurimum homines ad eum percipiendum fere inepti sunt, & nihil minus quam ex ratione vivunt, ideo legislatores, ut omnes aequè constringerent, alium finem, longe diversum ab eo, qui ex legum natura necessario sequitur, sapienter statuerunt, nempe legum propugnatoribus promittendo id, quod vulgus maxime amat, & contra iis, qui eas violarent, minitendo id, quod maxime timet; sicque conati sunt vulgum, tanquam equum fraeno, quoad ejus fieri potest, cohibere; unde factum est, ut pro lege maxime haberetur ratio vivendi, quae hominibus ex aliorum imperio praescribitur: & consequenter ut ii, qui legibus obtemperant, sub lege vivere dicantur, & servire videantur, & revera qui unicuique suum tribuit, quia patibulum timet, is ex alterius imperio & malo coactus agit, nec justus vocari potest; at is, qui unicuique suum tribuit, ex eo quod veram legum rationem, & earum necessitatem novit, is animo constanti agit, & ex proprio, non vero alieno decreto, adeoque justus merito vocatur: quod etiam Paulum docere voluisse puto, cum dixit, eos, qui sub lege vivebant, per legem justificari non potuisse; justitia enim, ut communiter definitur, est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi; & ideo Salomon cap. 21. vers. 15. Prov.

ait, Justum laetari, cum fit Judicium, iniquos autem pavere. Cum itaque Lex nihil aliud sit, quam ratio vivendi, quam homines ob aliquem finem sibi, vel aliis praescribunt, ideo Lex distinguenda videtur in humanam, & divinam; per humanam intelligo rationem vivendi, quae ad tutandam vitam, & rempublicam tantum inservit; per divinam autem, quae solum summum bonum, hoc est, Dei veram cognitionem, & amorem spectat. Ratio, cur hanc legem voco divinam, est propter summi boni naturam, quam hic paucis, & quam clare potero, jam ostendam.

Cum melior pars nostri sit intellectus, certum est, si nostrum utile revera quaerere velimus, nos supra omnia debere conari, ut eum quantum fieri potest, perficiamus; in ejus enim perfectione summum nostrum bonum consistere debet. Porro quoniam omnis nostra cognitio, & certitudo, quae revera omne dubium tollit, a sola Dei cognitione dependet, tum quia sine Deo nihil esse, neque concipi potest, tum etiam, quia de omnibus dubitare possu|mus,

iii60 quam diu Dei nullam claram, & distinctam habemus ideam, hinc sequitur, summum nostrum bonum, & perfectionem a sola Dei cognitione pendere &c. Deinde cum nihil sine Deo nec esse, nec concipi possit, certum est, omnia, quae in natura sunt, Dei conceptum, pro ratione suae essentiae suaeque perfectionis involvere, atque exprimere, ac proinde nos, quo magis res naturales cognoscimus, eo majorem, & perfectiorem Dei cognitionem acquirere; vel (quoniam cognitio effectus per causam nihil aliud est, quam causae proprietatem aliquam cognoscere) quo magis res naturales cognoscimus, eo Dei essentiam (quae omnium rerum causa est) perfectius cognoscere; atque adeo tota nostra cognitio, hoc est, summum nostrum bonum, non tantum a Dei cognitione dependet, sed in eadem omnino consistit: quod etiam ex hoc sequitur, quod homo pro natura, & perfectione rei, quam prae reliquis amat, eo etiam perfectior est, & contra: adeoque ille necessario perfectissimus est, & de summa beatitudine maxime participat, qui Dei, entis nimirum perfectissimi, intellectualem cognitionem supra omnia amat, eâdemque maxime delectatur. Huc itaque nostrum summum bonum, nostraque beatitudo redit, in cognitionem scilicet & amorem Dei. Media igitur, quae hic finis omnium humanarum actionum, nempe ipse Deus, quatenus ejus idea in nobis est, exigit, jussa Dei vocari possunt, quia quasi ab ipso Deo, quatenus in nostra mente existit, nobis praescribuntur, atque adeo ratio vivendi, quae hunc finem spectat, lex Divina optime vocatur. Quaenam autem haec media sint, & quaenam ratio vivendi, quam hic finis exigit, & quomodo hunc optimae reipublicae fundamenta sequantur, & ratio vivendi inter homines, ad universalem Ethicam pertinet. Hic non nisi de lege divina in genere pergam agere.

Cum itaque amor Dei summa hominis foelicitas sit, & beatitudo, & finis ultimus, & scopus omnium humanarum actionum, sequitur eum tantum legem divinam sequi, qui Deum amare curat, non ex timore supplicii, neque prae amore alterius rei, ut deliciarum, famae &c., sed ex eo solo, quod Deum novit, sive quod novit, Dei cognitionem, & amorem, summum esse bonum. Legis igitur divinae summa, ejusque summum praeceptum est, Deum ut sum|mum

iii61 bonum amare, nempe ut jam diximus, non ex metu alicujus supplicii, & poenae, nec prae amore alterius rei, quâ delectari cupimus: hoc enim idea Dei dictat, Deum summum esse nostrum bonum, sive Dei cognitionem, & amorem, finem esse ultimum, ad quem omnes actiones nostrae sunt dirigendae. Homo tamen carnalis haec intelligere nequit, & ipsi vana videntur, quia nimis jejunam Dei habet cognitionem, & etiam quia in hoc summo bono nihil repperit, quod palpet, comedat, aut denique quod carnem, quâ maxime delectatur, afficiat, utpote, quod in sola speculatione, & pura mente consistit. At ii, qui norunt se nihil intellectu, & sana mente praestantius habere, haec, sine dubio, solidissima judicabunt. Explicuimus itaque, in quo potissimum lex divina consistit, & quaenam sint leges humanae, nempe omnes illae, quae alium scopum collimant, nisi ex revelatione sancitae fuerint; nam hac etiam consideratione res ad Deum referuntur (ut supra ostendimus), & hoc sensu lex Mosis, quamvis non universalis, sed maxime ad ingenium & singularem conservationem unius populi accommodata fuerit, vocari tamen potest Lex Dei, sive Lex divina; quandoquidem

credimus, eam lumine Prophetico sancitam fuisse. Si jam ad Naturam legis divinae naturalis, ut eam modo explicuimus, attendamus, videbimus, I. eam esse universalem, sive omnibus hominibus communem; eam enim ex universali humanâ naturâ deduximus; II. eam non exigere fidem historiarum, quaecumque demum eae fuerint, nam quandoquidem haec Lex divina naturalis ex sola consideratione humanae naturae intelligatur, certum est, nos eam aequè concipere posse in Adamo, ac alio quocumque homine, aequè in homine, qui inter homines vivit, ac in homine, qui solitariam vitam agit. Nec fides historiarum, quantumvis certa, Dei cognitionem, & consequenter nec etiam Dei amorem nobis dare potest; amor enim Dei ab ejus cognitione oritur; ejus autem cognitio ex communibus notionibus per se certis, & notis hauriri debet, quare longe abest, ut fides historiarum requisitum sit necessarium, ut ad summum nostrum bonum perveniamus. Attamen, quamvis fides historiarum Dei cognitionem & amorem nobis dare nequeat, earum tamen lectionem, ratione vitae civilis, perutilem esse, non |

iii62 negamus; quo enim hominum mores, & conditiones, quae ex nulla re melius, quam ex eorum actionibus nosci possunt, observaverimus, & melius noverimus, eo inter ipsos cautius vivere, nostrasque actiones, & vitam eorum ingenio, quantum ratio fert, melius accommodare poterimus. Videmus III. hanc legem divinam naturalem non exigere caeremonias, hoc est, actiones, quae in se indifferentes sunt, & solo instituto bonae vocantur, vel, quae aliquod bonum ad salutem necessarium repraesentant, vel, si mavis, actiones, quarum ratio captum humanum superat; nihil enim lumen naturale exigit, quod ipsum lumen non attingit, sed id tantum, quod nobis clarissime indicare potest, bonum, sive medium ad nostram beatitudinem esse: Quae autem ex solo mandato, & instituto bona sunt, vel ex eo, quod alicujus boni sint repraesentamina, ea nostrum intellectum perficere nequeunt, nec aliud, nisi merae umbrae sunt, nec inter actiones, quae quasi proles, aut fructus intellectus, & sanae mentis sunt, numerari possunt. Quod hic non opus est, prolixius ostendere. IV. Denique videmus summum legis divinae praemium esse, ipsam legem, nempe Deum cognoscere, eumque ex vera libertate, & animo integro & constante amare, poenam autem, horum privationem, & carnis servitutem, sive animum inconstantem, & fluctuantem. His sic notatis inquirendum jam est, I. num lumine naturali concipere possumus, Deum veluti legislatorem, aut principem leges hominibus praescribentem; II. quid Sacra Scriptura de lumine, & lege hac naturali doceat; III. quem ad finem caeremoniae olim institutae fuerunt; IV. denique quid referat sacras historias scire, & eis credere? De primis duobus in hoc capite, de duobus autem ultimis in sequente agam. Quid circa primum statuendum sit, facile deducitur ex natura voluntatis Dei, quae a Dei intellectu non nisi respectu nostrae rationis distinguitur, hoc est, Dei voluntas, & Dei intellectus in se revera unum & idem sunt; nec distinguuntur, nisi respectu nostrarum cogitationum, quas de Dei intellectu formamus. Exempli gratia, cum ad hoc tantum attendimus, quod natura trianguli in natura divina ab aeterno continetur, tanquam aeterna veritas, tum dicimus Deum trianguli ideam habere, sive naturam trianguli intelligere; sed cum |

iii63 postea ad hoc attendimus, quod natura trianguli sic in natura divina continetur, ex sola necessitate divinae naturae, & non ex necessitate essentiae & naturae trianguli, imo, quod necessitas essentiae, & proprietatum trianguli, quatenus etiam ut aeternae veritates concipiuntur, a sola necessitate divinae naturae & intellectus pendeat, & non ex natura trianguli, tum id ipsum, quod Dei intellectum vocavimus, Dei voluntatem sive decretum appellamus. Quare respectu Dei unum & idem affirmamus, cum dicimus, Deum ab aeterno decrevisse, & voluisse tres angulos trianguli aequales esse duobus rectis, vel Deum hoc ipsum intellexisse. Unde sequitur, Dei affirmationes & negationes aeternam semper necessitatem sive veritatem involvere. Si itaque, exempli gratia, Deus Adamo dixit, se nolle, ut de arbore cognitionis boni & mali comederet, contradictionem implicaret, Adamum de illa arbore posse comedere, adeoque impossibile foret, ut Adamus de ea comederet; nam divinum illud decretum aeternam necessitatem & veritatem debuisset involvere. Verum quoniam Scriptura tamen narrat, Deum id Adamo praecepisse, & nihilominus Adamum de eadem comedisse, necessario

dicendum est, Deum Adamo malum tantum revelavisse, quod eum necessario sequeretur, si de illa arbore comederet, at non necessitatem consecutionis illius mali: Unde factum est, ut Adamus illam revelationem non ut aeternam & necessariam veritatem perceperit, sed ut legem, hoc est, ut institutum, quod lucrum aut damnum sequitur, non ex necessitate & natura actionis patratae, sed ex solo libitu & absoluto imperio alicujus Principis. Quare illa revelatio respectu solius Adami, & propter solum defectum ejus cognitionis lex fuit, Deusque quasi legislator aut Princeps. Et hac etiam de causa, nempe ob defectum cognitionis, Decalogus, respectu Hebraeorum tantum, lex fuit; nam quoniam Dei existentiam ut aeternam veritatem non noverant, ideo id, quod ipsis in Decalogo revelatum fuit, nempe Deum existere, Deumque solum adorandum esse, tanquam legem percipere debuerunt: quod si Deus nullis mediis corporeis adhibitis, sed immediate iis loquutus fuisset, hoc ipsum non tanquam legem, sed tanquam aeternam veritatem percepissent. Atque hoc, quod de Israëlitis & Adamo dicimus, de omnibus etiam Prophetis, qui no|mine

iii64 Dei leges scripserunt, dicendum, videlicet, quod Dei decreta non adaequate, ut aeternas veritates perceperunt. Ex. gr. de ipso Mose etiam dicendum est, eum ex revelatione vel ex fundamentis ei revelatis percepisse modum, quo populus Israëliticus in certa mundi plaga optime uniri posset, & integram societatem formare, sive imperium erigere; deinde etiam modum, quo ille populus optime posset cogi ad obediendum, sed non percepisse, nec ipsi revelatum fuisse, modum illum optimum esse, neque etiam, quod ex populi communi obedientiâ in tali mundi plaga necessario sequeretur scopus, ad quem collimabant. Quapropter haec omnia non ut aeternas veritates, sed ut praecepta & instituta percepit, & tanquam Dei leges praescripsit; & hinc factum est, ut Deum rectorem, legislatorem, regem, misericordem, justum &c. imaginaretur; cum tamen haec omnia solius humanae naturae sint attributa, & a natura divina prorsus removenda: atque hoc inquam de solis Prophetis dicendum, qui nomine Dei leges scripserunt, non autem de Christo; de Christo enim, quamvis is etiam videatur leges Dei nomine scripsisse, sentiendum tamen est, eum res vere & adaequate percepisse: nam Christus non tam Propheta, quam os Dei fuit. Deus enim per mentem Christi (ut in Cap. I. ostendimus) sicuti ante per Angelos, nempe per vocem creatam, visiones &c. quaedam humano generi revelavit. Quapropter aequae a ratione alienum esset, statuere Deum suas revelationes opinionibus Christi accommodavisse, ac, quod Deus antea suas revelationes opinionibus angelorum, hoc est, vocis creatae, & visionum accommodaverit, ut res revelandas Prophetis communicaret, quo quidem nihil absurdius statui posset; praesertim cum non ad solos Judaeos, sed totum humanum genus docendum missus fuerit, adeoque non satis erat, ut mentem opinionibus Judaeorum tantum accommodatam haberet, sed opinionibus & documentis humano generi universalibus, hoc est, notionibus communibus, & veris. Et sane ex hoc, quod Deus Christo, sive ejus menti sese immediate revelaverit, & non ut Prophetis, per verba, & imagines, nihil aliud intelligere possumus, quam quod Christus res revelatas vere percepit, sive intellexit; tum enim res intelligitur, cum ipsa purâ mente extra verba & imagi|nes

iii65 percipitur. Christus itaque res revelatas vere & adaequate percepit; si igitur eas tanquam leges unquam praescripsit, id propter populi ignorantiam & pertinaciam fecit; quare hac in re vicem Dei gessit, quod sese ingenio populi accommodavit, & ideo, quamvis aliquantulum clarius, quam caeteri Prophetae loquutus sit, obscure tamen, & saepius per parabolas res revelatas docuit, praesertim quando iis loquebatur, quibus nondum datum erat, intelligere regnum coelorum (vide Matth. cap. 13. v. 10. &c.), & sine dubio eos, quibus datum erat mysteria coelorum noscere, res ut aeternas veritates docuit, non vero ut leges praescripsit, & hac ratione eos a servitute legis liberavit, & nihilominus legem hoc magis confirmavit & stabilivit, eorumque cordibus penitus inscripsit. Quod etiam Paulus quibusdam in locis indicare videtur: nempe Epistol. ad Rom. cap. 7. vs. 6. & cap. 3. vs. 28. Attamen nec ille etiam aperte loqui vult, sed, ut ipse ait cap. 3. v. 5. & cap. 6. v. 19. ejusd. Epist., humano more loquitur, quod expresse dicit, cum Deum justum vocat, & sine dubio etiam propter carnis imbecillitatem Deo

misericordiam, gratiam, iram, &c. affingit, & ingenio plebis, sive (ut ipse etiam ait cap. 3. v. 1. 2. Epist. 1. ad Corinth.) hominum carnalium sua verba accommodat: nam cap. 9. v. 18. epist. ad Rom. absolute docet, Dei iram, ejusque misericordiam non ab humanis operibus, sed a sola Dei vocatione, hoc est, voluntate pendere; deinde quod ex operibus legis nemo fiat justus, sed ex sola fide (vide ep. ad Rom. cap. 3. vs. 28.), per quam sane nihil aliud intelligit, quam plenum animi consensum, & denique, quod nemo fiat beatus, nisi mentem Christi in se habeat (vide Epist. ad Rom. cap. 8. vs. 9.), quâ scilicet leges Dei, ut aeternas veritates percipiat. Concludimus itaque, Deum non nisi ex captu vulgi, & ex solo defectu cogitationis tanquam legislatorem aut principem describi, & justum, misericordem, &c. vocari, Deumque revera ex solius suae naturae, & perfectionis necessitate agere, & omnia dirigere, & ejus denique decreta, & volitiones aeternas esse veritates, semperque necessitatem involvere: idque est, quod primo in loco explicare, & ostendere constitueram. Ad secundum igitur transeamus, & Sacram

iii66 lumine naturali & lege hac divina docet, videamus. Primum, quod nobis occurrit, est ipsa primi hominis historia, ubi narratur, Deum Adamo praecepisse, ne comederet de fructu arboris cognitionis boni & mali, quod significare videtur, Deum Adamo praecepisse bonum agere, & quaerere sub ratione boni, & non quatenus contrarium est malo, hoc est, ut bonum ex amore boni quaereret, non autem ex timore mali: qui enim, ut jam ostendimus, bonum agit ex vera boni cognitione & amore, libere & constanti animo agit, qui autem ex timore mali, is malo coactus, & serviliter agit, & sub imperio alterius vivit, atque adeo hoc unicum, quod Deus Adamo praecipit, totam legem divinam naturalem comprehendit, & cum dictamine luminis naturalis absolute convenit, nec difficile esset, totam istam primi hominis historiam, sive parabolam ex hoc fundamento explicare; sed malo id missum facere, cum quia non possum absolute esse certus, num mea explicatio cum scriptoris mente conveniat, tum quia plerique non concedunt, hanc historiam esse parabolam, sed plane statuunt, eam simplicem narrationem esse. Praestabilius erit igitur, alia Scripturae loca in medium adferre, illa praesertim, quae ab eo dictata sunt, qui ex vi luminis naturalis, quo omnes sui aevi sapientes superavit, loquitur, & cujus sententias aequae sancte, ac Prophetarum amplexus est populus; Salomonem puto, cujus non tam Prophetia & pietas, quam prudentia & sapientia in sacris commendatur. Is in suis Proverbiis vocat humanum intellectum verae vitae fontem, & infortunium in sola stultitia constituit. Sic enim ait cap. 16. vers. 22. *מקור חיים שכל בעליו ומוסר אוילים אולה* *fons vitae (est) intellectus sui domini*^{*1}, & *supplicium stultorum est stultitia*; ubi notandum, quod per vitam absolute Hebraice vera vita intelligatur, ut patet ex Deut. cap. 30. vers. 19. Fructum igitur intellectus in solâ verâ vitâ constituit, & supplicium in sola ejus privatione, quod quidem absolute convenit cum eo, quod IV. loco notavimus circa legem divinam naturalem: quod autem hic fons vitae, sive, quod solus intellectus, ut etiam ostendimus, leges sapientibus praescribit, aperte ab eodem hoc sapiente docetur; ait |

iii67 enim cap. 13. vers. 14. *תורת חכם מקור חיים* *Lex prudentis (est) fons vitae*, id est, ut ex modo allato textu patet, intellectus. Porro cap. 3. vs. 13. expressissimis verbis docet, intellectum hominem beatum & foelicem reddere, veramque animi tranquillitatem dare. Sic enim ait *נתיבותיה שלום אשרי אדם מצא חכמה ודן אדם יפיק תבונה וגן ארך* *beatus homo, qui invenit scientiam, & filius hominis, qui intelligentiam eruit*. Ratio est (ut vers. 16. 17. pergit), quia *directe dat dierum longitudinem*^{*2}, *indirecte divitias & honorem*; *ejus viae* (quas nimirum scientia indicat) *amoenae sunt, & omnes ejus semitae pax*. Soli igitur sapientes ex sententia etiam Salomonis animo pacato & constante vivunt, non ut impii, quorum animus contrariis affectibus fluctuat, adeoque (ut Esaias etiam ait cap. 57. vs. 20.) pacem, neque quietem habent. Denique in his Salomonis Proverbiis maxime nobis notanda sunt, quae habentur in secundo cap., utpote quae nostram sententiam quam clarissime confirmant; sic enim vs. 3. ejusd. cap. incipit *תקרא לתבונה תתן* *תבונה קולך וגו או תדין יראת יהוה ודעת אלהים תמצא כי יהוה יתן חכמה כי אם לבנינה*

מפיו דעה *nam si prudentiam inclamabis, & intelligentiae dederis vocem tuam, &c., tunc timorem Dei intelliges, & Dei scientiam* (vel potius amorem; nam haec duo verbum ידע *Jadah* significat) *invenies; nam* (NB) *Deus dat sapientiam: ex ore suo* (manat) *scientia & prudentia*. Quibus sane verbis clarissime indicat, I. quod sola sapientia, sive intellectus nos doceat, Deum sapienter timere, hoc est, vera religione colere. Deinde docet, sapientiam, & scientiam ex Dei ore fluere, Deumque illam dare, quod quidem nos etiam supra ostendimus, nempe, quod noster intellectus nostraque scientia a sola Dei idea sive cognitione pendeat, oriatur, & perficiatur. Pergit deinde vers. 9. expressissimis verbis docere, hanc scientiam veram Ethicam, & Politicam continere, & ex ea deduci, טוב ומשפט ומשרים כל מעגל טוב *tunc intelliges Justitiam, & Judicium, & rectitudines, (&) omnem bonam semitam*, nec his contentus pergit, ודעת לנפשך ינעם מזמרה תשמור עליך תבונה תנצרכה כי תבוא חכמה בלבך, *quando intrabit* |

iii68 *scientia in cor tuum, & sapientia tibi erit suavis; tum tua^[*3] providentia tibi vigilabit, & prudentia te custodiet*. Quae omnia cum scientia naturali plane conveniunt; haec enim Ethicam docet, & veram virtutem, postquam rerum cognitionem acquisivimus, & scientiae praestantiam gustavimus. Quare foelicitas, & tranquillitas ejus, qui naturalem intellectum colit, ex mente Salomonis etiam, non ab imperio fortunae (hoc est Dei auxilio externo), sed a sua interna virtute (sive Dei auxilio interno) maxime pendet, nempe, quia vigilando, agendo, & bene consulendo se maxime conservat. Denique nequaquam hic praetereundus est locus Pauli, qui habetur cap. 1. vs. 20. Epist. ad Rom., ubi (ut Tremellius vertit ex Syriaco textu) sic ait, *occulta enim Dei, a fundamentis mundi, in creaturis suis per intellectum conspiciuntur, & virtus & divinitas ejus, quae est in aeternum, adeo ut sint sine effugio*. Quibus satis clare indicat, unumquemque lumine naturali clare intelligere Dei virtutem, & aeternam divinitatem, ex qua scire & deducere possunt, quid iis quaerendum, quidve fugiendum sit, adeoque concludit, omnes sine effugio esse, nec ignorantiam excusari posse, quod profecto possent, si de lumine supra naturali loqueretur, & de carnali Christi passione, & resurrectione &c. Et ideo paulo infra vers. 24. sic pergit, *propter hoc tradidit eos Deus in concupiscentias immundas cordis eorum &c.* usque ad finem capituli, quibus vitia ignorantiae describit, eaque tanquam ignorantiae supplicia enarrat, quod plane convenit cum Proverbio illo Salomonis cap. 16. vers. 22., quod jam citavimus, nempe, ומוסר אוילים אולה & *supplicium stultorum est stultitia*. Quare non mirum, quod dicat Paulus maleficos esse inexcusabiles: Nam prout unusquisque seminat, ita metet, ex malis mala necessario sequuntur, nisi sapienter corrigantur, & ex bonis bona, si animi constantia comitetur. Scriptura itaque lumen, & legem divinam naturalem absolute commendat; atque his, quae in hoc capite agere proposueram, absolvi.

⇨ [*1] *Hebraismus. Qui rem aliquam habet vel in sua natura continet, ejus rei Dominus vocatur: Sic avis Dominus alarum Hebraice vocatur, quia alas habet. Dominus intellectus, intelligens, quia intellectum habet.*

⇨ [*2] *Hebraismus, nihil aliud significans quam vitam.*

⇨ [*3] *מזמרה mezima proprie cogitationem, deliberationem, & vigilantiam significat.*

CAPUT V.

De Ratione, cur caeremoniae institutae fuerint, & de fide historiarum, nempe, qua ratione, & quibus ea necessaria sit.

iii69 **I**N superiore Capite ostendimus, legem divinam, quae homines vere beatos reddit, & veram vitam docet, omnibus esse hominibus universalem; imo eam ex humana natura ita deduximus, ut ipsa humanae menti innata, & quasi inscripta existimanda sit. Cum autem caeremoniae, eae saltem, quae habentur in Vetere Testamento, Hebraeis tantum institutae, & eorum imperio ita accommodatae fuerint, ut maxima ex parte ab universa societate, non autem ab unoquoque exerceri potuerint, certum est, eas ad legem divinam non pertinere, adeoque nec etiam ad beatitudinem & virtutem aliquid facere; sed eas solam Hebraeorum electionem, hoc est (per ea, quae in tertio cap. ostendimus) solam corporis temporaneam foelicitatem, & imperii tranquillitatem respicere, proptereaque non nisi stante eorum imperio, ullius usus esse potuisse. Si eae igitur in Vetere Testamento ad legem Dei referebantur, id propterea tantum fuit, quia ex revelatione vel ex fundamentis revelatis institutae fuerunt. Verum quia ratio tametsi solidissima apud communes Theólogos non multum valet, lubet hic haec, quae modo ostendimus Scripturae etiam autoritate confirmare; & deinde ad majorem perspicuitatem ostendere, qua ratione, & quomodo caeremoniae ad imperium Judaeorum stabiliendum & conservandum inserviebant. Esaias nihil clarius docet, quam quod lex divina absolute sumpta significet illam legem universalem, quae in verâ vivendi ratione consistit, non autem caeremonias. Capite enim 1. vs. 10. Propheta gentem suam vocat ad Legem divinam ex se audiendam, ex qua prius omnia sacrificiorum genera secludit, & omnia festa, & tandem legem ipsam docet (vide vers. 16. 17.), atque his paucis comprehendit, nempe in purificatione animi, & virtutis sive bonarum actionum usu seu habitu, & denique inopi auxilium ferendo. Nec minus luculentum testimonium est illud Psalmi 40. vers. 7. 9.; hic enim Psalter Deum alloquitur זבח ומנחה לא חפצת אונים כרית |

iii70 *sacrificium & munus non voluisti, [*1] aures mihi perfodisti, holocaustum, & peccati oblationem non petiisti; tuam voluntatem exequi, mi Deus, volui; nam lex tua est in meis visceribus.* Vocat igitur illam tantum legem Dei, quae visceribus, vel menti inscripta est, & ab ea caeremonias secludit; nam eae ex solo instituto, & non ex natura sunt bonae, adeoque neque mentibus inscriptae. Praeter haec alia adhuc in Scriptura reperiuntur, quae idem testantur, sed haec duo attulisse sufficit. Quod autem caeremoniae nihil ad beatitudinem juvent, sed quod tantum imperii temporaneam foelicitatem respiciant, etiam ex ipsa Scriptura constat, quae pro caeremoniis nihil nisi corporis commoda, & delicias promittit, & pro sola lege divina universali beatitudinem. In quinque enim libris, qui Mosis vulgo dicuntur, nihil aliud, ut supra diximus, promittitur, quam haec temporanea foelicitas, nempe honores, sive fama, victoriae, divitiae, deliciae, & valetudo. Et quamvis quinque illi libri, praeter caeremonias, multa moralia contineant, haec tamen in iis non continentur, tanquam documenta moralia, omnibus hominibus universalialia, sed tanquam mandata ad captum, & ingenium solius Hebraeae nationis maxime accommodata, & quae adeo etiam solius imperii utilitatem spectant. Ex. gr. Moses non tanquam doctor aut Propheta Judaeos docet, ne occidant neque furentur, sed haec tanquam legislator & princeps jubet; non enim documenta ratione comprobant, sed jussibus poenam addit, quae pro ingenio uniuscujusque nationis variare potest & debet, ut experientia satis docuit. Sic etiam jussum de non committendo adulterio, solius rei publicae & imperii utilitatem respicit; nam si documentum morale docere voluisset, quod non solam reipublicae utilitatem, sed animi tranquillitatem, & veram uniuscujusque beatitudinem respiceret, tum non tantum actionem externam, sed & ipsum animi consensum damnaret, ut Christus fecit, qui documenta universalialia tantum docuit (vide Matth. cap. 5. vs. 28.), & hac de causa Christus praemium spirituale, non autem ut Moses corporeum promittit; nam Christus, uti dixi, non ad imperium conservandum, & leges insti|tuendum

iii71 sed ad solam legem universalem docendum missus fuit; & hinc facile intelligimus, Christum legem Mosis minime abrogavisse, quandoquidem Christus nullas novas leges in rempublicam introducere voluerit, nec aliud magis curaverit, quam documenta moralia docere, eaque a legibus Reipublicae distinguere, idque maxime propter Pharisaeorum ignorantiam, qui putabant, illum beate vivere, qui jura Reipublicae sive legem Mosis defendebat; cum tamen ipsa, uti diximus, nullam nisi Reipublicae rationem habuerit, nec tam ad Hebraeos docendum, quam cogendum inserviverit. Sed ad nostrum propositum revertamur, & alia Scripturae loca, quae pro caeremoniis nihil praeter corporis commoda, & pro solâ lege divina universali beatitudinem promittunt, in medium proferamus. Inter Prophetas nemo clarius quam Esaias hoc docuit; hic enim cap. 58., postquam hypocrisin damnavit, libertatem, & charitatem erga se, & proximum commendat, & pro his haec promittit צדקך להלך לפניך יהוה יאספך או יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך יהוה יאספך או יבקע כשחר אורך וארוכתך *tunc erumpet sicuti aurora lux tua, & tua sanitas protinus efflorescet, & ibit ante te justitia tua, & gloria Dei te^[*2] aggregabit &c.* Post haec sabbatum etiam commendat, pro cujus in observando diligentia, hoc promittit יעקב אביך כי פי יהוה דבר או תתענג על יהוה והרכבתך על במותי ארץ והאכלתך נחלת *tunc^[**3] cum Deo delectaberis, & te^[***4] equitare faciam super excelsa terrae, & faciam, ut comedas haereditatem Jacobi, tui patris, ut os Jehovae locutum est.* Videmus itaque Prophetam pro libertate, & charitate mentem sanam in corpore sano, Deique gloriam etiam post mortem promittere: pro caeremoniis autem nihil nisi imperii securitatem, prosperitatem, & corporis foelicitatem. In Psalmis 15. & 24. nulla fit caeremoniarum mentio, sed tantum documentorum moralium, nimirum, quia in iis de sola beatitudine agitur, eaque sola proponitur, quamvis tamen parabolice; nam certum est, ibi per montem Dei, ejusque tentoria, & horum inhabitationem, beatitudinem, & animi tranquillitatem, non vero montem Hierosolymae, neque Mo|sis

iii72 tabernaculum intelligi; haec enim loca a nemine inhabitabantur, nec nisi ab iis, qui ex sola tribu Levi erant, administrabantur. Porro omnes etiam illae Salomonis sententiae, quas in superiore capite attuli, pro solo cultu intellectus & sapientiae, veram promittunt beatitudinem, nempe, quod ex ea tandem timor Dei intelligetur, & Dei scientia invenietur. Quod autem Hebraei post destructum eorum imperium non tenentur caeremonias exercere, patet ex Jeremia, qui, ubi urbis vastationem prope instare vidit, & praedicat, ait *Deum eos tantum diligere, qui sciunt & intelligunt, quod ipse exercet misericordiam, judicium, & justitiam in mundo; adeoque in posterum non nisi eos, qui haec norunt, laude dignos aestimandos esse* (vide cap. 9. vers. 23.), quasi diceret, Deum post urbis vastationem nihil singulare a Judaeis exigere, nec aliud ab iisdem in posterum petere praeter legem naturalem, quâ omnes mortales tenentur. Novum praeterea Testamentum hoc ipsum plane confirmat, in eo enim, uti diximus, documenta tantum moralia docentur, & pro iis regnum coeleste promittitur, caeremonias autem, postquam Euangelium aliis etiam gentibus, qui alterius Reipublicae jure tenebantur, praedicari incepit, missas fecerunt Apostoli; quod autem Pharisaei post amissum imperium eas, aut saltem magnam earum partem retinuerint, id magis animo Christianis adversandi, quam Deo placendi fecerunt. Nam post primam urbis vastationem, cum Babylonem captivi ducti fuerunt, quia tum in sectas non erant, quod sciam, divisi, statim caeremonias neglexwerunt, imo toti legi Mosis valedixerunt, patriaeque jura oblivioni, ut plane superflua, tradiderunt, & se cum caeteris nationibus immiscere inceperunt, ut ex Hezdra, & Nehemia satis superque constat; quare non dubium est, quin Judaei, jam post dissolutum imperium, lege Mosis non magis teneantur, quam antequam eorum societas, & Respublica inceperit; dum enim inter alias Nationes, ante exitum ex Aegypto vixerunt, nullas leges peculiare habuerunt, nec ullo, nisi naturali jure, & sine dubio, etiam jure Reipublicae, in qua vivebant, quatenus legi divinae naturali non repugnabat, tenebantur. Quod autem Patriarchae Deo sacrificaverunt, id fecisse puto, ut suum animum, quem a pueritia sacrificiis assuetum habebant, magis ad devotionem incitarent; omnes enim homines a tempore Enos |

iii73 sacrificiis plane consueverant, ita ut iis solis maxime ad devotionem incitarentur. Patriarchae igitur non ex jure aliquo divino imperante, vel ex universalibus fundamentis legis divinae edocti, sed ex sola illius temporis consuetudine, Deo sacrificaverunt, & si ex alicujus mandato id fecerunt, mandatum illud nullum aliud fuit, quam jus Reipublicae, in quâ vivebant, quo etiam (ut jam hic, & etiam capite tertio, cum de Malkitsedek loquuti sumus, notavimus) tenebantur.

His puto, me meam sententiam Scripturae autoritate confirmavisse; superest jam ostendere, quomodo & qua ratione caeremoniae inserviebant ad imperium Hebraeorum conservandum, & stabiliendum; quod quam paucissimis potero, ex universalibus fundamentis ostendam. Societas non tantum ad secure ab hostibus vivendum, sed etiam ad multarum rerum compendium faciendum, perutilis est, & maxime etiam necessaria; nam, nisi homines invicem operam mutuam dare velint, ipsis & ars, & tempus deficeret ad se, quoad ejus fieri potest, sustentandum, & conservandum. Non enim omnes ad omnia aequae apti sunt, nec unusquisque potis esset ad ea comparandum, quibus solus maxime indiget. Vires, & tempus, inquam, unicuique deficerent, si solus deberet arare, seminare, metere, molere, coquere, texere, suere, & alia per plurima, ad vitam sustentandum efficere, ut jam taceam artes, & scientias, quae etiam ad perfectionem humanae naturae, ejusque beatitudinem sunt summe necessariae. Videmus enim eos, qui barbaramente sine politiâ vivunt, vitam miseram, & paene brutalem agere, nec tamen pauca illa, misera & impolita, quae habent, sine mutua opera, qualis qualis ea sit, sibi comparant. Jam si homines a natura ita essent constituti, ut nihil nisi id, quod vera ratio indicat, cuperent, nullis sane legibus indigeret societas, sed absolute sufficeret, homines vera documenta moralia docere, ut sponte integro & liberali animo id, quod vere utile est, agerent. Verum longe aliter cum humana natura constitutum est; omnes quidem suum utile quaerunt, at minime ex sanae rationis dictamine, sed per plurimum ex sola libidine, & animi affectibus abrepti (qui nullam temporis futuri, aliarumque rerum rationem habent) res appetunt, utilesque judicant. Hinc fit, ut nulla |

iii74 societas possit subsistere, absque imperio, & vi, & consequenter legibus, quae hominum libidinem, atque effraenatum impetum moderentur, & cohibeant: non tamen humana natura patitur absolute se cogi, & ut Seneca Tragicus ait, violenta imperia nemo continuit diu; moderata durant: quamdiu enim homines ex solo metu agunt, tamdiu id, quod maxime nolunt, faciunt, nec rationem utilitatis & necessitatis rei agenda tenent, sed id tantum curant, ne capitis, aut supplicii rei sint scilicet. Imo non possunt malo, aut damno imperatoris, quamvis cum suo magno etiam malo non tamen laetari, ipsique omnia mala non cupere, &, ubi poterunt, adferre. Homines deinde nihil minus pati possunt, quam suis aequalibus servire, & ab iis regi. Denique nihil difficilius, quam libertatem hominibus semel concessam iterum adimere. Ex his sequitur Primo, quod vel tota societas, si fieri potest, collegialiter imperium tenere debet, ut sic omnes sibi, & nemo suo aequali servire teneatur, vel, si pauci, aut unus solus imperium teneat, is aliquid supra communem humanam naturam habere, vel saltem summis viribus conari debet, vulgo id persuadere. Deinde leges in quocunque imperio ita institui debent, ut homines non tam metu, quam spe alicujus boni, quod maxime cupiunt, retineantur; hoc enim modo unusquisque cupide suum officium faciet. Denique quoniam obedientia in eo consistit, quod aliquis mandata ex sola imperantis autoritate exequatur, hinc sequitur eandem in societate, cujus imperium penes omnes est, & leges ex communi consensu sanciantur, nullum locum habere, &, sive in tali societate leges augeantur, vel minuantur, populum nihilominus aequae liberum manere, quia non ex autoritate alterius, sed ex proprio suo consensu agit. At contra accidit, ubi unus solus imperium absolute tenet; nam omnes ex sola autoritate unius mandata imperii exequuntur, adeoque, nisi ita ab initio educati fuerint, ut ab ore imperantis pendeant, difficile is poterit, ubi opus erit, novas leges instituire, & libertatem semel concessam populo adimere.

His sic universaliter consideratis, ad Hebraeorum rempublicam descendamus. Hi cum primum Egypto exiverunt, nullo alterius nationis jure amplius tenebantur,

adeoque iis licebat, novas leges |
 iii75 ad libitum sancire, sive nova jura constituere, & imperium, ubicunque locorum vellent, tenere &, quas terras vellent, occupare. Attamen ad nihil minus erant apti, quam ad jura sapienter constituendum, & imperium penes sese collegialiter retinendum; rudis fere ingenii omnes erant, & misera servitute confecti. Imperium igitur penes unum tantum manere debuit, qui caeteris imperaret, eosque vi cogeret, & qui denique leges praescriberet, & imposterum eas interpretaretur. Hoc autem imperium Moses facile retinere potuit, quia divina virtute supra caeteros excellebat, & se eam habere populo persuasit, multisque testimoniis ostendit (vide Exodi cap. 14. vers. ultimo, & cap. 19. vers. 9.); is itaque virtute, qua pollebat, divinâ jura constituit, & populo praescripsit: at in iis summam curam gessit, ut populus, non tam metu, quam sponte suum officium faceret; ad quod haec duo eum maxime cogebant, populi scilicet ingenium contumax (quod sola vi cogi non patitur), & instans bellum; ubi, ut res prospere cedant, milites magis hortari, quam poenis, & minis territare necesse est: sic enim unusquisque magis studet virtute, & magnanimitate animi clarere, quam supplicium tantum vitare. Hac igitur de causâ Moses virtute, & jussu divino religionem in Rempublicam introduxit, ut populus non tam ex metu, quam devotione suum officium faceret. Deinde eos beneficiis obligavit, & divinitus multa in futurum promisit, nec leges admodum severas sancivit, quod unusquisque, qui iis studuit, facile nobis concedet, praecipue si ad circumstantias, quae ad aliquem reum damnandum requirebantur, attenderit. Denique, ut populus, qui sui juris esse non poterat, ab ore imperantis penderet, nihil hominibus scilicet servituti assuetis ad libitum agere concessit; nihil enim populus agere poterat, quin simul teneretur legis recordari, & mandata exequi, quae a solo imperantis arbitrio pendebant; non enim ad libitum, sed secundum certum, & determinatum jussum legis licebat arare, seminare, metere, item nec aliquid comedere, induere, neque caput, & barbam radere, neque laetari, nec absolute aliquid agere licebat, nisi secundum jussa, & mandata in legibus praescripta, nec hoc tantum, sed etiam in postibus, manibus, & inter oculos signa quaedam habere tenebantur, quae eos sem|per

iii76 obedientiam monerent. Hic igitur scopus caeremoniarum fuit, ut homines nihil ex proprio decreto, sed omnia ex mandato alterius agerent, & continuis actionibus, & meditationibus faterentur, se nihil prorsus sui, sed omnino alterius juris esse: ex quibus omnibus luce clarius constat, caeremonias ad beatitudinem nihil facere, & illas Veteris Testamenti, imo totam legem Mosis nihil aliud, quam Hebraeorum imperium, & consequenter nihil praeter corporis commoda spectavisse. Quod autem ad Christianorum caeremonias attinet, nempe Baptismum, Coenam dominicam, festa, orationes externas, & si quae adhuc aliae, quae toti Christianismo communes sunt, semperque fuerunt, si eae unquam a Christo, aut ab Apostolis institutae sunt (quod adhuc mihi non satis constat), eae nonnisi ut universalis Ecclesiae signa externa institutae sunt, non autem ut res, quae ad beatitudinem aliquid faciunt, vel quae aliquid Sanctimoniae in se habeant; quare, quamvis hae caeremoniae non ratione imperii, ratione tamen integrae Societatis tantum institutae sunt; adeoque ille, qui solus vivit, iis minime tenetur; imo, qui in imperio, ubi Christiana religio interdicta est, vivit, is ab his caeremoniis abstinere tenetur, & nihilominus poterit beate vivere. Hujus rei exemplum in regno Japonensium habetur, ubi Christiana religio interdicta est, & Belgae, qui ibi habitant, ex mandato Societatis Indiae Orientalis ab omni externo cultu abstinere tenentur; nec hoc alia autoritate jam confirmare puto; & quamvis non difficile foret, hoc ipsum etiam ex fundamentis Novi Testamenti deducere, & forte claris insuper testimoniis ostendere, haec tamen libentius missa facio, quia ad alia festinat animus. Pergo itaque ad id, de quo secundo loco in hoc capite agere constitui; scilicet quibus, & qua ratione fides historiarum in Sacris contentarum necessaria sit: Ut autem hoc lumine naturali investigetur, sic procedendum videtur.

Si quis hominibus aliquid suadere, vel dissuadere vult, quod per se notum non est, is, ut id iidem amplectantur, rem suam ex concessis deducere, eosque experientia vel ratione convincere debet, nempe ex rebus, quas per sensus experti sunt, in natura

contingere, vel ex axiomatibus intellectualibus per se notis: at nisi experientia talis sit, ut clare, & distincte intelligatur, quamvis hominem |

iii77 convincat, non tamen poterit ipsa intellectum aequè afficere, ejusque nebulas dissipare, ac cum res docenda ex solis axiomatibus intellectualibus, hoc est, ex sola virtute intellectus, ejusque in percipiendo ordine, deducitur, praesertim si quaestio de re spirituali, & quae sub sensu nullo modo cadit, sit. Verum quia ad res ex solis notionibus intellectualibus deducendum, longa perceptionum concatenatio saepissime requiritur, & praeterea etiam summa praecautio, ingenii perspicacitas, & summa continentia, quae omnia raro in hominibus reperiuntur, ideo homines ab experientia doceri malunt, quam omnes suas perceptiones ex paucis axiomatibus deducere, & invicem concatenare; unde sequitur, quod si quis doctrinam aliquam integram nationem, ne dicam, universum humanum genus docere, & ab omnibus in omnibus intelligi vult, is rem suam solâ experientiâ confirmare tenetur, rationesque suas, & rerum docendarum definitiones ad captum plebis, quae maximam humani generis partem componit, maxime accommodare, non autem eas concatenare, neque definitiones, prout ad rationes melius concatenandum inserviunt, tradere; alias doctis tantum scribet, hoc est, a paucissimis tantum hominibus, si cum reliquis comparentur, poterit intelligi. Cum itaque tota Scriptura in usum integrae nationis prius, & tandem universi humani generis revelata fuerit, necessario ea, quae in ipsa continentur, ad captum plebis maxime accommodari debuerunt, & solâ experientiâ comprobari. Rem clarius explicemus. Quae Scriptura docere vult, quae solam speculationem spectant, haec potissimum sunt, nempe dari Deum, sive ens, quod omnia fecit, & summâ sapientiâ dirigit, & sustentat, & quod hominum summam habet curam, nempe eorum, qui piè & honestè vivant: reliquos autem multis suppliciis punit, & a bonis segregat. Atque haec Scriptura sola experientia comprobatur, nempe iis, quas narrat, historiis, nec ullas harum rerum definitiones tradit, sed omnia verba, & rationes captui plebis accommodat. Et quamvis experientia nullam harum rerum claram cognitionem dare possit, nec docere, quid Deus sit, & qua ratione res omnes sustentet, & dirigit, hominumque curam habeat, potest tamen homines tantum docere, & illuminare, quantum ad obe|dientiam,

iii78 & devotionem eorum animis imprimendum sufficit. Atque ex his satis clare constare puto, quibus, & qua ratione fides historiarum in Sacris contentarum necessaria sit: ex modo ostensis enim evidentissime sequitur, earum notitiam, & fidem vulgo, cujus ingenium ad res clare, & distincte percipiendum non valet, summe esse necessariam. Deinde, eum, qui eas negat, quia non credit Deum esse, neque eum rebus, & hominibus providere, impium esse: qui autem eas ignorat, & nihilominus lumine naturali novit, Deum esse, & quae porro diximus, & deinde veram vivendi rationem habet, beatum omnino esse, imo vulgo beatiorem, quia praeter veras opiniones, clarum insuper, & distinctum habet conceptum: denique sequitur, eum, qui has historias Scripturae ignorat, nec lumine naturali aliquid novit, si non impium, sive contumacem, inhumanum tamen esse, & paene brutum, nec ullum Dei donum habere. Verum hic notandum, nos cum dicimus, notitiam historiarum vulgo summe esse necessariam, non intelligere notitiam omnium prorsus historiarum, quae in Sacris Literis continentur, sed tantum earum, quae praecipuae sunt, & quae solae, sine reliquis, doctrinam, quam modo diximus, evidentius ostendunt, hominumque animos maxime movere possunt. Nam, si omnes Scripturae historiae necessariae essent ad ejus doctrinam probandam, nec conclusio elici posset, nisi ex universali consideratione omnium prorsus historiarum, quae in ipsa continentur, tum sane ejus doctrinae demonstratio, & conclusio non tantum plebis, sed absolute humanum captum, & vires superaret; quis enim ad tam magnum numerum historiarum simul attendere posset, & ad tot circumstantias, & partes doctrinae, quae ex tot tamque diversis historiis deberet elici. Ego saltem mihi non possum persuadere, quod homines illi, qui nobis Scripturam, prout eam habemus, reliquerunt, tanto ingenio abundaverint, ut talem demonstrationem investigare potuerint, & multo minus, quod doctrina Scripturae non posset intelligi, nisi auditis litibus Isaaci, Achitophelis consiliis Absolomo datis, & bello

civili Judaeorum, & Israëliitarum, & aliis ad hunc modum Chronicis; aut quod primis Judaeis, qui tempore Mosis vixerunt, ipsa doctrina ex historiis non aequè facile demon|strari

iii79 potuerit, ac iis, qui tempore Hesdrae vixerunt. Sed de his fusius in sequentibus. Vulgus itaque eas tantum historias, quae maxime eorum animos ad obedientiam & devotionem movere possunt, scire tenetur. At ipsum vulgus non satis aptum est ad faciendum de iis iudicium, utpote quod magis narrationibus, & rerum singulari & inexpectato eventu, quam ipsa historiarum doctrinâ delectatur: atque hac de causa praeter lectionem historiarum Pastoribus sive Ecclesiae ministris insuper indiget, qui ipsum pro imbecillitate ejus ingenii doceant. Attamen ne a nostro proposito divagemur, sed id, quod praecipue intendebamus ostendere, concludamus, nempe fidem historiarum, quaecunque demum eae sint, ad legem divinam non pertinere, nec homines per se beatos reddere, neque ullam utilitatem, nisi ratione doctrinae, habere, qua sola ratione aliae historiae aliis praestantiores possunt esse. Narrationes igitur in Vetere, & Novo Testamento contentae, reliquis profanis, & ipsae etiam inter se, unae aliis praestantiores sunt, pro ratione salutarium opinionum, quae ex iis sequuntur. Quare si quis historias S. Scripturae legerit, eique in omnibus fidem habuerit, nec tamen ad doctrinam, quam ipsa iisdem docere intendit, attenderit, nec vitam emendaverit, perinde ipsi est, ac si Alcoranum, aut Poëtarum fabulas Scenicas, aut saltem communia Chronica ea attentione, qua vulgus solet, legisset; & contra, uti diximus, is, qui eas plane ignorat, & nihilominus salutes habet opiniones, veramque vivendi rationem, is absolute beatus est, & revera Christi Spiritum in se habet. At Judaei contra plane sentiunt; statuunt enim veras opiniones, veramque vivendi rationem nihil prodesse ad beatitudinem, quamdiu homines eas ex solo lumine naturali amplectuntur, & non ut documenta Mosi propheticè revelata: hoc enim Maimonides cap. 8. Regum lege 11. aperte his verbis audet affirmare, אומות העולם אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן כל המקבל שבע מצות ונוהר לעשותן הרי זה מחסידי והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם ויש לו חלק לעולם הבא: והוא שיקבל בהן אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו הקדוש ברוך הוא בתורה ומחסידי אומות העולם ואינו סחכמיהם: נצטוו | *omnis, qui ad se suscipit*^[*5] *septem* |

iii80 *praecepta, & ea diligenter exequutus fuerit, is ex piis Nationum est, & haeres futuri mundi: videlicet si ipsa susceperit & exequutus fuerit, propterea, quod Deus ea in lege praeceperit, & quod nobis per Mosen revelaverit, quod filiis Noae eadem antea praecepta fuerunt, sed si ea a ratione ductus exequutus fuerit, hic non est incola, nec ex piis, nec ex scientibus Nationum.* Haec sunt verba Maimonidis, quibus R. Joseph filius Shem Tob in suo libro, quem vocat Kebod Elohim, seu *gloriam Dei* addit, quod quamvis Aristoteles (quem summam Ethicam scripsisse putat, & supra omnes aestimat) nihil eorum, quae ad veram Ethicam spectant, & quae etiam in sua Ethica amplexus est, omisisset, sed omnia diligenter exequutus fuisset, hoc tamen ipsi ad salutem prodesse non potuit, quia ea, quae docet, non amplexus est, ut documenta divina propheticè revelata, sed ex solo dictamine rationis. Verum haec omnia mera esse figmenta, & nullis rationibus, neque Scripturae autoritate suffulta, unicuique haec attente legenti satis constare existimo, quare ad eandem rem refutandum, ipsam recensuisse sufficit; nec etiam eorum sententiam hic refutare in animo est, qui nimirum statuunt, lumen naturale nihil sani de iis, quae ad veram salutem spectant, docere posse; hoc enim ipsi, qui nullam sanam rationem sibi concedunt, nulla etiam ratione probare possunt; & si aliquid supra rationem se habere venditant, id merum est figmentum, & longe infra rationem, quod jam satis eorum communis vivendi modus indicavit. Sed de his non est opus apertius loqui. Hoc tantum addam, nos neminem, nisi ex operibus cognoscere posse; qui itaque his fructibus abundaverit, scilicet charitate, gaudio, pace, longanimitate, benignitate, bonitate, fide, mansuetudine, & continentia, adversus quos (ut Paulus in Epistola ad Galatas cap. 5. vs. 22. ait) lex non est posita, is, sive ex sola ratione, sive ex sola Scriptura edoctus sit, a Deo revera edoctus est, & omnino beatus. His itaque omnia, quae circa legem divinam agere constitueram, absolvi.

⇨ [*1] *Est phrasis ad significandum perceptionem.*

⇨ [*2] *Hebraismus, quo tempus mortis significatur, aggregari ad populos suos, mori significat, vide Genes. cap. 49. vers. 29. 33.*

⇨ [*3] *Significat honeste delectari sicuti etiam belgice dicitur, **met Godt / en met eere.***

⇨ [*4] *Significat imperium, tanquam equum fraeno tenere.*

⇨ [*5] *NB. Judaeos putare, Deum Noae septem praecepta dedisse, & iis solis omnes nationes teneri: Hebraeae autem soli alia perplurima praeterea dedisse, ut eam beatiorem reliquis faceret.*

CAPUT VI.
De Miraculis.

iii81 **S**icuti scientiam illam, quae captum humanum superat, divinam, sic opus, cujus causa vulgo ignoratur, divinum, sive Dei opus vocare consueverunt homines: vulgus enim tum Dei potentiam & providentiam quam clarissime constare putat, cum aliquid in natura insolitum, & contra opinionem, quam ex consuetudine de naturâ habet, contingere videt; praesertim si id in ejus lucrum aut commodum cesserit, & ex nulla re clarius existentiam Dei probari posse existimat, quam ex eo, quod natura, ut putant, suum ordinem non servet; & propterea illos omnes Deum, aut saltem Dei providentiam tollere putant, qui res, & miracula per causas naturales explicant, aut intelligere student: Existimant scilicet, Deum tamdiu nihil agere, quamdiu natura solito ordine agit, & contra, potentiam naturae & causas naturales tamdiu esse otiosas, quamdiu Deus agit; duas itaque potentias numero ab invicem distinctas imaginantur, scilicet, potentiam Dei, & potentiam rerum naturalium, a Deo tamen certo modo determinatam, vel (ut plerique magis hodierno tempore sentiunt) creatam. Quid autem per utramque, & quid per Deum & naturam intelligant, nesciunt sane, nisi quod Dei potentiam tanquam Regiae cujusdam majestatis imperium, naturae autem tanquam vim & impetum imaginantur. Vulgus itaque opera naturae insolita vocat miracula, sive Dei opera, & partim ex devotione, partim ex cupiditate adversandi iis, qui scientias naturales colunt, rerum causas naturales nescire cupit, & ea tantum audire gestit, quae maxime ignorat, quaeque propterea maxime admiratur. Videlicet, quia nulla alia ratione, nisi causas naturales tollendo, resque extra naturae ordinem imaginando, Deum adorare, omniaque ad ejus imperium & voluntatem referre potest, nec Dei potentiam magis admiratur, nisi dum potentiam naturae a Deo quasi subactam imaginatur. Quod quidem originem duxisse videtur a primis Judaeis, qui ut Ethnicos sui temporis, qui Deos visibiles adorabant, videlicet Solem, Lunam, Terram, Aquam, Aërem &c. convincerent, iisque ostenderent, Deos illos |

iii82 imbecilles & inconstantes, sive mutabiles, & sub imperio Dei invisibilis esse, miracula sua narrabant, quibus insuper conabantur ostendere, totam naturam ex Dei, quem adorabant, imperio in eorum tantum commodum dirigi, quod quidem hominibus adeo arrisit, ut in hoc usque tempus miracula fingere non cessaverint, ut ipsi Deo dilectiores reliquis, causaque finalis, propter quam Deus omnia creavit & continuo dirigit, crederentur. Quid sibi vulgi stultitia non arrogat, quod nec de Deo, nec de natura ullum sanum habet conceptum, quod Dei placita cum hominum placitis confundit, & quod denique naturam adeo limitatam fingit, ut hominem ejus praecipuam partem esse credat. His vulgi de Natura, & miraculis opiniones, & praejudicia satis prolixè enarravi; attamen, ut rem ordine edoceam, ostendam I. Nihil contra naturam contingere, sed ipsam aeternum fixum, & immutabilem ordinem servare, & simul, quid per miraculum intelligendum sit. II. Nos ex miraculis, nec essentiam nec existentiam, & consequenter, nec providentiam Dei posse cognoscere, sed haec omnia longe melius percipi ex fixo & immutabili naturae ordine. III. Ex aliquot Scripturae exemplis ostendam, ipsam Scripturam per Dei decreta & volitiones, & consequenter providentiam nihil aliud intelligere, quam ipsum naturae ordinem, qui ex ejus aeternis legibus necessario sequitur. IV. denique de modo miracula Scripturae interpretandi, & de iis, quae praecipue circa miraculorum narrationes notari debeant, agam. Et haec praecipua sunt, quae ad hujus capitis argumentum spectant, & quae praeterea ad intentum totius hujus operis non parum inservire existimo. Ad primum quod attinet, id facile ostenditur ex iis, quae in Cap. IV. circa legem divinam demonstravimus; nempe, omne id, quod Deus vult sive determinat, aeternam necessitatem & veritatem involvere; ostendimus enim ex eo, quod Dei intellectus a Dei voluntate non distinguitur, idem nos affirmare, cum dicimus Deum aliquid velle, ac cum dicimus, Deum id ipsum intelligere; quare eadem necessitate, qua ex natura & perfectione divina sequitur, Deum rem aliquam, ut est, intelligere, ex eadem sequitur, Deum eandem, ut est, velle. Cum autem nihil, nisi ex solo divino decreto necessario verum

sit, hinc clarissime sequitur, leges naturae universales
 iii83 mera esse decreta Dei, quae ex necessitate & perfectione naturae divinae sequuntur. Si
 quid igitur in natura contingeret, quod ejus universalibus legibus repugnaret, id
 decreto, & intellectui, & naturae divinae necessario etiam repugnaret; aut si quis
 statueret, Deum aliquid contra leges naturae agere, is simul etiam cogeretur statuere,
 Deum contra suam naturam agere, quo nihil absurdius. Idem etiam facile ex hoc
 posset ostendi, quod nimirum potentia naturae sit ipsa divina potentia & virtus; divina
 autem potentia sit ipsissima Dei essentia, sed hoc impraesentiarum libentius omitto.
 Nihil igitur in[*1] natura contingit, quod ipsius legibus universalibus repugnet; at nec
 etiam aliquid, quod cum iisdem non convenit, aut ex iisdem non sequitur: nam
 quicquid fit, per Dei voluntatem & aeternum decretum fit, hoc est, ut jam ostendimus,
 quicquid fit, id secundum leges & regulas, quae aeternam necessitatem & veritatem
 involvunt, fit; natura itaque leges & regulas, quae aeternam necessitatem & veritatem
 involvunt, quamvis omnes nobis notae non sint, semper tamen observat, adeoque
 etiam fixum atque immutabilem ordinem; nec ulla sana ratio suadet, naturae
 limitatam potentiam & virtutem tribuere, ejusque leges ad certa tantum, & non ad
 omnia aptas, statuere; nam, cum virtus, & potentia naturae sit ipsa Dei virtus &
 potentia, leges autem & regulae naturae ipsa Dei decreta, omnino credendum est,
 potentiam naturae infinitam esse, ejusque leges adeo latas, ut ad omnia, quae & ab
 ipso divino intellectu concipiuntur, se extendant; alias enim, quid aliud statuitur,
 quam quod Deus naturam adeo impotentem creaverit, ejusque leges & regulas adeo
 steriles statuerit, ut saepe de novo ei subvenire cogatur, si eam conservatam vult, & ut
 res ex voto succedant, quod sane a ratione alienissimum esse existimo. Ex his itaque,
 quod in natura nihil contingit, quod ex ejus legibus non sequitur, & quod ejus leges ad
 omnia, quae & ab ipso Divino intellectu concipiuntur, se extendunt, & quod denique
 natura fixum atque immutabilem ordinem servat, clarissime sequitur, nomen miraculi
 non nisi respective ad hominum opiniones posse intelligi, & nihil aliud |
 iii84 significare, quam opus, cujus causam naturalem exemplo alterius rei solitae explicare
 non possumus, vel saltem ipse non potest, qui miraculum scribit aut narrat. Possem
 quidem dicere, miraculum esse id, cujus causa ex principiis rerum naturalium lumine
 naturali notis explicari nequit; verum, quoniam miracula ad captum vulgi facta
 fuerunt, quod quidem principia rerum naturalium plane ignorabat, certum est,
 antiquos id pro miraculo habuisse, quod explicare non poterant eo modo, quo vulgus
 res naturales explicare solet, recurrendo scilicet ad memoriam, ut alterius rei similis,
 quam sine admiratione imaginari solet, recordetur; tum enim vulgus rem aliquam se
 satis intelligere existimat, cum ipsam non admiratur. Antiqui itaque, & omnes fere in
 hoc usque tempus nullam praeter hanc normam miraculi habuerunt; quare non
 dubitandum, quin in Sacris Literis multa tanquam miracula narrentur, quorum causae
 ex principiis rerum naturalium notis facile possunt explicari, ut jam supra innuimus in
 Cap. II., cum de eo, quod sol steterit tempore Josuae, & quod retrogradatus fuerit
 tempore Achaz, loquuti sumus; sed de his mox prolixius agemus, nempe circa
 miraculorum interpretationem, de qua in hoc capite agere promisi. Hic jam tempus
 est, ut ad secundum transeam, nempe ut ostendam, nos ex miraculis nec Dei
 essentiam, nec existentiam, nec providentiam posse intelligere, sed contra haec longe
 melius percipi ex fixo atque immutabili naturae ordine; ad quod demonstrandum sic
 procedo. Cum Dei existentia non sit per se nota,[*2] debet necessario concludi ex
 notionibus, quarum veritas adeo firma & inconcussa sit, ut nulla dari neque concipi
 possit potentia, a qua possint immutari: nobis saltem ab eo tempore, quo ex iis Dei
 existentiam concludimus, ita apparere debent, si ex ipsis eam extra omnem
 dubitationis aleam concludere volumus: nam si possemus concipere, ipsas notiones ab
 aliqua potentia, quaecunque demum ea fuerit, mutari posse, tum de earum veritate
 dubitaremus, & consequenter etiam de nostra conclusione, nempe de Dei existentia,
 nec de ulla re unquam poterimus esse certi. Deinde nihil cum natura convenire, vel ei
 repugnare scimus, nisi id, quod ostendimus, cum istis principiis convenire, vel iis
 repugnare; quare, si concipere possemus aliquid in natura ab aliqua po|tentia

iii85 (quaecunque demum ea fuerit) posse fieri, quod naturae repugnet, id primis istis notionibus repugnabit, adeoque id ut absurdum rejiciendum, vel de primis notionibus (ut modo ostendimus) & consequenter de Deo, & de omnibus quomodocunque perceptis, dubitandum. Longe igitur abest, ut miracula, quatenus per id intelligitur opus, quod ordini naturae repugnet, nobis Dei existentiam ostendant, cum contra nos de eadem dubitare facerent, quando absque iis absolute de ipsa possemus esse certi, nempe quando scimus, omnia naturae certum atque immutabilem ordinem sequi. At ponatur, id esse miraculum, quod per causas naturales explicari non potest, quod quidem duobus modis potest intelligi, vel quod causas naturales quidem habet, quae tamen ab humano intellectu investigari non possunt, vel quod nullam causam, praeter Deum, sive Dei voluntatem agnoscit: Verum quia omnia, quae per causas naturales fiunt, ex sola Dei potentia & voluntate etiam fiunt, necessario huc tandem perveniendum, nempe, miraculum, sive id causas naturales habeat, sive minus, opus esse, quod per causam explicari non potest, hoc est opus, quod captum humanum superat; sed ex opere, & absolute ex eo, quod nostrum captum superat, nihil intelligere possumus. Nam quicquid clare & distincte intelligimus, id per se, vel per aliud, quod per se clare & distincte intelligitur, nobis debet innotescere. Quare ex miraculo, sive opere, quod nostrum captum superat, nec Dei essentiam, nec existentiam, nec absolute aliquid de Deo, & naturâ intelligere possumus, sed contra, cum omnia a Deo determinata & sancita scimus esse, & operationes naturae ex Dei essentiâ consequi, naturae vero leges Dei aeterna decreta & volitiones esse, absolute concludendum, nos eo melius Deum, Deique voluntatem cognoscere, quo melius res naturales cognoscimus, & clarius intelligimus, quomodo a prima sua causa dependent, & quomodo secundum aeternas naturae leges operantur. Quare ratione nostri intellectus, longe meliore jure ea opera, quae clare & distincte intelligimus, Dei opera vocanda, & ad Dei voluntatem referenda, quam ea, quae plane ignoramus, quamvis imaginationem valde occupent, & homines in admirationem sui rapiant; quandoquidem ea sola naturae opera, quae |

iii86 clare & distincte intelligimus, Dei cognitionem reddunt sublimiorem, & Dei voluntatem & decreta quam clarissime indicant; ii igitur plane nugantur, qui, ubi rem ignorant, ad Dei voluntatem recurrunt; ridiculus sane modus ignorantiam profitendi. Porro quamvis ex miraculis aliquid concludere possemus, nullo tamen modo Dei existentia inde posset concludi. Nam, cum miraculum opus limitatum sit, nec unquam, nisi certam & limitatam potentiam exprimat, certum est, nos ex tali effectu non posse concludere existentiam causae, cujus potentia sit infinita, sed ad summum causae, cujus potentia major sit; dico ad summum, potest enim etiam consequi ex multis causis simul concurrentibus opus aliquod, cujus quidem vis & potentia minor sit potentiâ omnium causarum simul, at longe major potentiâ uniuscujusque causae. At quoniam naturae leges (ut jam ostendimus) ad infinita se extendunt, & sub quadam specie aeternitatis a nobis concipiuntur, & natura secundum eas certo, atque immutabili ordine procedat, ipsae nobis eatenus Dei infinitatem, aeternitatem, & immutabilitatem aliquo modo indicant. Concludimus itaque, nos per miracula Deum, ejusque existentiam & providentiam cognoscere non posse, sed haec longe melius concludi ex naturae fixo atque immutabili ordine. Loquor in hac conclusione de miraculo, quatenus per id nihil aliud intelligitur, quam opus, quod hominum captum superat, aut superare creditur; nam quatenus supponeretur ordinem naturae destruere, sive interrumpere, aut ejus legibus repugnare, eatenus (ut modo ostendimus) non tantum nullam Dei cognitionem dare posset, sed contra illam, quam naturaliter habemus, adimeret, & nos de Deo, & omnibus dubitare faceret. Neque hic ullam agnosco differentiam inter opus contra naturam, & opus supra naturam (hoc est, ut quidam ajunt, opus, quod quidem naturae non repugnat, attamen ab ipsa non potest produci, aut effici); nam cum miraculum non extra naturam, sed in ipsa natura fiat, quamvis supra naturam statuatur, tamen necesse est, ut naturae ordinem interrumpat, quem alias fixum atque immutabilem ex Dei decretis concipimus. Si quid igitur in natura fieret, quod ex ipsius legibus non sequeretur, id necessario ordini,

quem Deus in aeter|num

- iii87 per leges naturae universales in natura statuit, repugnaret, adeoque id contra naturam ejusque leges esset, & consequenter ejus fides nos de omnibus dubitare faceret, & ad Atheismum duceret. Et his puto, me id, quod Secundo intendebar, satis firmis rationibus ostendisse, ex quibus de novo concludere possumus, miraculum sive contra naturam, sive supra naturam, merum esse absurdum; & propterea per miraculum in Sacris Literis nihil aliud posse intelligi, quam opus naturae, uti diximus, quod captum humanum superat, aut superare creditur. Jam antequam ad III. pergam, libet prius hanc nostram sententiam, nempe, quod ex miraculis Deum non possumus cognoscere, autoritate Scripturae confirmare; & quamvis Scriptura hoc nullibi aperte doceat, facile tamen ex ipsa potest concludi, imprimis ex eo, quod Moses (Deut. cap. 13.) praecipit, ut Prophetam seductorem, quamvis faciat miracula, mortis tamen damnet: sic enim ait, דבר אליך: לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו' כי מנסה ובא האות והמופת, & (quamvis) *contigerit signum, & portentum, quod tibi praedixit &c., noli (tamen) assentire verbis ejus Prophetae &c., quia Dominus vester Deus vos tentat &c. Propheta (igitur) ille mortis damnetur &c.* Ex quibus clare sequitur, miracula a falsis etiam Prophetis posse fieri, & homines, nisi Dei vera cognitione & amore probe sint muniti, aequae facile ex miraculis falsos Deos, ac Verum posse amplecti. Nam addit וגו' אתכם אתכם וגו' *quoniam Jehova vester Deus vos tentat, ut sciat, num eum amatis integro corde vestro, & animo vestro.* Deinde Israëlitae ex tot miraculis nullum de Deo sanum conceptum formare potuerunt, quod ipsa experientia testata est; nam, cum sibi persuaderent, Mosen ab iis abiisse, numina visibilia ab Aharone petierunt, & vitulus, proh pudor! eorum Dei fuit idea, quam tandem ex tot miraculis formaverunt. Asaph quamvis tot miracula audivisset, de Dei providentia tamen dubitavit, & fere a vera via deflexisset, nisi tandem veram beatitudinem intellexisset (vide Psal. 73.). Salomon etiam, cujus tempore res Judaeorum in summo vigore erant, suspicatur omnia casu contingere. Vide Eccl. cap. 3. vs. 19. 20. 21. & cap. 9. vs. 2. 3. &c. Denique omnibus fere Pro|phetis
- iii88 hoc ipsum valde obscurum fuit, nempe, quomodo ordo naturae & hominum eventus cum conceptu, quem de providentia Dei formaverant, possent convenire, quod tamen Philosophis, qui non ex miraculis, sed ex claris conceptibus res conantur intelligere, semper admodum clarum fuit, iis nimirum, qui veram foelicitatem in sola virtute, & tranquillitate animi constituunt, nec student, ut natura iis, sed contra, ut ipsi naturae pareant; utpote qui certe sciunt, Deum naturam dirigere, prout ejus leges universales, non autem prout humanae naturae particulares leges exigunt, adeoque Deum non solius humani generis, sed totius naturae rationem habere. Constat itaque etiam ex ipsa Scriptura, miracula veram Dei cognitionem non dare, nec Dei providentiam clare docere. Quod autem in Scriptura saepe reperitur, Deum portenta fecisse, ut hominibus innotesceret, ut in Exodi cap. 10. vers. 2. Deum Aegyptios illuisse, & signa sui dedisse, ut Israëlitae cognoscerent eum esse Deum, inde tamen non sequitur, miracula id revera docere, sed tantum sequitur, Judaeos tales habuisse opiniones, ut facile iis miraculis convinci possent; supra enim in capite secundo clare ostendimus, rationes Propheticas, sive quae ex revelatione formantur, non elici ex notionibus universalibus & communibus, sed ex concessis, quamvis absurdis, & opinionibus eorum, quibus res revelantur, sive quos Spiritus Sanctus convincere vult, quod multis exemplis illustravimus, & etiam testimonio Pauli, qui cum Graecis erat Graecus, & cum Judaeis Judaeus. Verum quamvis illa miracula Aegyptios, & Judaeos ex suis concessis convincere, non tamen veram Dei ideam, & cognitionem dare poterant, sed tantum facere, ut concederent, dari Numen, omnibus rebus, iis notis, potentius, deinde quod Hebraeos, quibus tum temporis omnia praeter spem foelicissime cesserunt, supra omnes curabat, non autem quod Deus omnes aequae curet; nam hoc sola Philosophia docere potest; ideo Judaei & omnes, qui non nisi ex dissimili rerum humanarum statu & impari hominum fortuna Dei providentiam cognoverunt, sibi persuaserunt, Judaeos Deo dilectiores reliquis fuisse, quamvis tamen reliquos vera humana perfectione non superaverint, ut jam Cap. III. ostendimus. Ad Tertium igitur pergo, ut |

iii89 scilicet ex Scriptura ostendam, Dei decreta & mandata, & consequenter providentiam nihil esse revera praeter naturae ordinem, hoc est, quando Scriptura dicit hoc vel illud a Deo vel Dei voluntate factum, nihil aliud revera intelligere, quam quod id ipsum secundum leges & ordinem naturae fuerit factum, non autem, ut vulgus opinatur, quod natura tamdiu cessavit agere, aut quod ejus ordo aliquamdiu interruptus fuit. At Scriptura ea, quae ad ejus doctrinam non spectant, directe non docet, quia ejus non est (ut circa legem divinam ostendimus) res per causas naturales, neque res mere speculativas docere: Quare id, quod hic volumus, ex quibusdam Scripturae Historiis, quae casu prolixius & pluribus circumstantiis narrantur, per consequentiam eliciendum est; talium itaque aliquot in medium proferam. In Libro 1. Shamuëlis cap. 9. vers. 15. 16. narratur, quod Deus Shamuëli revelavit, se Saulum ad eum missurum; nec tamen Deus eum ad Shamuëlem misit, ut homines solent aliquem ad alium mittere, sed haec Dei missio nihil aliud fuit, quam ipse naturae ordo; quaerebat nimirum Saul (ut in praedicto capite narratur) asinas, quas perdidit, & jam absque iis domum redire deliberans, ex consilio sui famuli Shamuëlem Prophetam adivit, ut ex eo sciret, ubi easdem invenire posset, nec ex tota narratione constat, Saulum aliud Dei mandatum praeter hunc naturae ordinem habuisse, ut Shamuëlem adiret. In Psalm. 105. vs. 24. dicitur, quod Deus Aegyptiorum animum mutavit, ut odio haberent Israëlitas, quae etiam mutatio naturalis plane fuit, ut patet ex cap. 1. Exodi, ubi ratio non levis Aegyptiorum narratur, quae eos movit, Israëlitas ad servitutem redigere. Cap. 9. Genes. vs. 13. ait Deus Noae, se iridem in nube daturum, quae etiam Dei actio nulla sane alia est, nisi radiorum solis refractio & reflexio, quam ipsi radii in aquae guttulis patiuntur. Psalmo 147. vs. 18. vocatur illa venti naturalis actio & calor, quo pruina & nix liquescunt, verbum Dei; & vs. 15. dictum Dei & verbum ventus & frigus vocantur. Ventus & ignis vocantur in Psalmo 104. vs. 4. legati, & ministri Dei, & alia ad hunc modum plura in Scriptura reperiuntur, quae clarissime indicant, Dei decretum, jussum, dictum, & verbum nihil aliud esse, quam ipsam naturae actionem, & ordinem.

iii90 Quare non dubium est, quin omnia, quae in Scriptura narrantur, naturaliter contigerint, & tamen ad Deum referuntur, quia Scripturae, ut jam ostendimus, non est, res per causas naturales docere, sed tantum eas res narrare, quae imaginationem late occupant, idque ea Methodo, & stylo, qui melius inservit ad res magis admirandum, & consequenter ad devotionem in animis vulgi imprimendum. Si igitur quaedam in Sacris Literis reperiuntur, quorum causas reddere nescimus, & quae praeter, imo contra ordinem naturae videntur contigisse, ea moram nobis injicere non debent, sed omnino credendum, id, quod revera contigit, naturaliter contigisse; quod etiam ex hoc confirmatur, quod in miraculis plures circumstantiae reperiebantur, quamvis tamen non semper narrentur, praecipue cum stilo Poëtico canantur; circumstantiae, inquam, miraculorum clare ostendunt, ipsa causas naturales requirere. Nempe ut Aegyptii scabie infestarentur, opus fuit, ut Moses favillam in aërem sursum spargeret (vide Exodi cap. 9. vs. 10.); locustae etiam ex mandato Dei naturali, nempe ex vento orientali integro die & nocte flante, Aegyptiorum regionem petierunt, & vento occidentali fortissimo eandem reliquerunt (vide Exod. c. 10. v. 14. 19.). Eodem etiam Dei jussu mare viam Judaeis aperuit (vide Exod. c. 14. vs. 21.), nempe Euro, qui fortissime integra nocte flavit. Deinde ut Elisa puerum, qui mortuus credebatur, excitaret, aliquoties puero incumbere debuit, donec prius incaluerit, & tandem oculos aperuerit (vide Reg. lib. 2. cap. 4. vs. 34. 35.). Sic etiam in Euangelio Johannis cap. 9. quaedam narrantur circumstantiae, quibus Christus usus est, ad sanandum caecum, & sic alia multa in Scripturis reperiuntur, quae omnia satis ostendunt, miracula aliud, quam absolutum Dei, ut ajunt, mandatum requirere. Quare credendum, quamvis circumstantiae miraculorum, eorumque naturales causae non semper, neque omnes enarrentur, miracula tamen non sine iisdem contigisse. Quod etiam constat ex Exodi cap. 14. vs. 27., ubi tantum narratur, quod ex solo nutu Mosis mare iterum intumuit, nec ulla venti mentio fit. Et tamen in Cantico (cap. 15. vers. 10.) dicitur, id contigisse ex eo, quod Deus vento suo (id est, vento fortissimo) flaverit; quare haec circumstantia in

historia omittitur, & miraculum ea |
 iii91 de causa majus videtur. At forsitan instabit aliquis, nos perplura in Scripturis reperire, quae nullo modo per causas naturales videntur posse explicari, ut quod peccata hominum, eorumque preces, possunt esse pluviae terraeque fertilitatis causa, aut quod fides caecos sanare potuit, & alia ad hunc modum, quae in Bibliis narrantur. Sed ad haec me jam respondisse puto: ostendi enim, Scripturam res non docere per proximas suas causas, sed tantum res eo ordine, iisque phrasibus narrare, quibus maxime homines, & praecipue plebem ad devotionem movere potest, & hac de causa de Deo, & de rebus admodum improprie loquitur, quia nimirum non rationem convincere, sed hominum phantasiam & imaginationem afficere & occupare studet. Si enim Scriptura vastationem alicujus imperii, ut historici politici solent, narraret, id plebem nihil commoveret, at contra maxime, si omnia poetice depingat & ad Deum referat, quod facere solet. Cum itaque Scriptura narrat, terram propter hominum peccata sterilem esse, aut quod caeci ex fide sanabantur, ea nos non magis movere debent, quam cum narrat, Deum propter hominum peccata irasci, contristari, poenitere boni promissi & facti, aut quod Deus, ex eo quod signum videt, promissi recordetur & alia per plurima, quae vel poetice dicta sunt, vel secundum Scriptoris opiniones, & praejudicia relata. Quare hic absolute concludimus, omnia, quae in Scriptura vere narrantur contigisse, ea secundum leges naturae ut omnia necessario contigisse, & si quid reperiatur, quod apodictice demonstrari potest, legibus naturae repugnare, aut ex iis consequi non potuisse, plane credendum id a sacrilegis hominibus Sacris Literis adjectum fuisse: quicquid enim contra naturam est, id contra rationem est, & quod contra rationem, id absurdum est, ac proinde etiam refutandum. Superest jam, tantum pauca adhuc de miraculorum interpretatione notare, vel potius recolligere (nam praecipua jam dicta sunt), & uno aut altero exemplo illustrare, quod hic Quarto facere promisi, idque propterea volo, ne quis, miraculum aliquod male interpretando, temere suspicetur, se aliquid in Scriptura reperisse, quod lumini naturae repugnet. Raro admodum fit, ut homines rem aliquam, ut gesta est, ita simpliciter narrent, ut nihil sui Judicii narrationi immisceant. Imo, cum aliquid novi vident |
 iii92 aut audiunt, nisi maxime a suis praeconceptis opinionibus caveant, iis plerumque ita praeoccupabuntur, ut plane aliud, quam quod vident, aut contigisse audiunt, percipiant, praesertim si res acta captum narrantis, aut audientis superat, & maxime si ad ejus rem referat, ut ipsa certo modo contingat. Hinc fit, ut homines in suis Chronicis & historiis magis suas opiniones, quam res ipsas actas narrent, & ut unus, idemque casus, a duobus hominibus, qui diversas habent opiniones, ita diverse narretur, ut non nisi de duobus casibus loqui videantur, & denique, ut saepe non admodum difficile sit, ex solis historiis opiniones Chronographi & historici investigare. Ad hoc confirmandum multa adferre possem, tam Philosophorum, qui historiam naturae scripserunt, quam Chronographorum exempla, nisi id superfluum existimarem; ex Sacra autem Scriptura unum tantum adferam, de reliquis Lector ipse judicet. Tempore Josuae Hebraei (ut jam supra monuimus) cum vulgo credebant, solem motu, ut vocant, diurno moveri, terram autem quiescere, & huic praeconceptae opinioni miraculum, quod iis contigit, cum contra quinque illos reges pugnarent, adaptaverunt; non enim simpliciter narrauerunt, diem illum solito longiorem fuisse, sed solem & lunam stetisse, sive a suo motu cessavisse, quod ipsis etiam tum temporis non parum inservire poterat, ad Ethnicos, qui solem adorabant, convincendum & ipsa experientia comprobandum, solem sub alterius numinis imperio esse, ex cujus nutu ordinem suum naturalem mutare tenetur. Quare partim ex religione, partim ex praeconceptis opinionibus rem longe aliter, quam revera contingere potuit, conceperunt, atque enarrauerunt. Igitur ad miracula Scripturae interpretandum, & ex eorum narrationibus intelligendum, quomodo ipsa revera contigerint, necesse est, opiniones eorum scire, qui ipsa primi narrauerunt, & qui nobis ea scripto reliquerunt, & eas ab eo, quod sensus iis repraesentare potuerunt, distinguere; alias enim eorum opiniones & judicia cum ipso miraculo, prout revera contigit, confundemus: nec ad

haec tantum, sed ne etiam confundamus res, quae revera contigerunt, cum rebus imaginariis, & quae non nisi repraesentationes Propheticae fuerunt, eorum opiniones scire refert. In Scriptura enim multa, ut realia narrantur, & quae etiam realia |
 iii93 esse credebantur, quae tamen non nisi repraesentationes, resque imaginariae fuerunt; ut quod Deus (summm ens) e coelo descenderit (vide Exodi cap. 19. vs. 18. & Deut. cap. 5. vs. 19.), & quod mons Sinai propterea fumabat, quia Deus supra eundem descenderat, igne circumdatus, quod Elias ad coelum igneo curru, & igneis equis ascenderit; quae sane omnia non nisi repraesentationes fuerunt, adaptatae opinionibus eorum, qui eas nobis, ut iis repraesentatae sunt, nempe ut res actuales, tradiderunt. Omnes enim, qui aliquantulum supra vulgum sapiunt, sciunt, Deum non habere dextram, neque sinistram, neque moveri, neque quiescere, neque in loco, sed absolute infinitum esse, & in eo omnes contineri perfectiones. Haec, inquam, ii sciunt, qui res ex perceptionibus puri intellectus judicant, & non prout imaginatio a sensibus externis afficitur, ut vulgus solet, quod ideo Deum corporeum, & imperium regium tenentem imaginatur, cujus solium in convexitate coeli supra stellas esse fingit, quarum a terra distantiam non admodum longam credit esse. Et his & similibus opinionibus (uti diximus) per plurimi Scripturae casus adaptati sunt, qui proinde non debent ut reales a Philosophis accipi. Refert denique ad miracula, ut realiter contigerint, intelligendum, Hebraeorum phrases & tropos scire; qui enim ad ipsos non satis attenderit, multa Scripturae affinget miracula, quae ejus scriptores nunquam enarrare cogitaverunt, adeoque non tantum res & miracula, prout revera contigerint, sed mentem etiam authorum sacrorum codicum plane ignorabit. Ex. gr. Zacharias cap. 14. vers. 7. de quodam bello futuro loquens, ait ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב & *dies erit unicus, Deo tantum notus, non* (enim erit) *dies neque nox, tempore autem vespertino lux erit.* Quibus verbis magnum miraculum praedicere videtur, & tamen iis nihil aliud significare vult, quam quod bellum toto die erit anceps, ejusque eventus Deo tantum notus, & quod tempore vespertino victoriam adipiscentur; similibus enim phrasibus victorias & clades nationum praedicere & scribere solebant Prophetae. Sicuti videmus Esaiam, qui cap. 13. vastationem Babiloniae sic depingit לא השמש בצאתו וירח לא יניח אורו כי כוכבי השמים וכסיליהם לא השך השך *quoniam stellae coe/li,*
 iii94 *ejusque sidera non illuminabunt luce sua, sol in ortu suo tenebrescet, & luna non emittet splendorem suae lucis:* quae sane neminem credere existimo in vastatione illius imperii contigisse; ut neque etiam ea, quae mox addit, nempe הארץ ממקומה תרעש *propterea coelos contremiscere faciam, & terra e suo loco dimovebitur.* Sic etiam Esaias cap. 48. vs. paenult., ut Judaeis significaret, eos Babilonia Hierosolymam secure redituros, neque in itinere sitim passuros, ait, מים לא יובו *& non sitiverunt, per deserta eos duxit, aquam ex petra iis instillare fecit, petram rupit, & fluxerunt aquae.* His inquam verbis nihil aliud significare vult, quam quod Judaei fontes in desertis, ut fit, invenient, quibus sitim suam mitigabunt; nam cum ex consensu Cyri Hierosolymam petierunt, nulla similia miracula iis contigisse constat; & ad hunc modum per plurima in Sacris Literis occurrunt, quae tantum modi loquendi inter Judaeos fuerunt, nec opus est, omnia hic singulatim recensere; sed tantum hoc in genere notari velim, Hebraeos his phrasibus non tantum consuevisse ornate, sed etiam & quidem maxime, devote loqui. Hac enim de causa in Sacris Literis invenitur, *Deo benedicere pro maledicere* (vide Lib. 1. Reg. cap. 21. vs. 10. & Job. cap. 2. vs. 9.), & eadem etiam de causa omnia ad Deum referebant, & ideo Scriptura nihil nisi miracula narrare videtur, idque, cum de rebus maxime naturalibus loquitur, cujus rei exempla aliquot jam supra retulimus; quare credendum, cum Scriptura dicit, Deum cor Pharaonis induravisse, nihil aliud tum significari, quam quod Pharaon fuit contumax. Et cum dicitur Deum fenestras coeli aperire, nihil aliud significat, quam quod multa aqua pluerit, & sic alia. Ad haec igitur, &, quod multa admodum breviter, sine ullis circumstantiis, & fere mutilate narrentur, si quis probe attenderit, nihil fere in

Scriptura reperiet, quod possit demonstrari lumini naturae repugnare, & contra multa, quae obscurissima visa sunt, mediocri meditatione intelligere poterit & facile interpretari. Atque his existimo, me id, quod intenderam, satis clare ostendisse. Attamen antequam huic capiti finem dem, aliud adhuc restat, quod hic monere volo; nempe, me alia prorsus methodo hic circa miracula processisse, quam circa Prophetiam. |

iii95 De Prophetia enim nihil affirmavi, nisi quod ex fundamentis in Sacris Literis revelatis concludere potui, at hic praecipua ex solis principiis lumine naturali notis elicui, quod etiam consulto feci; quia de Prophetia, quandoquidem ipsa captum humanum superat, & quaestio mere Theologica est, nihil affirmare, neque etiam scire poteram, in quo ipsa potissimum constiterit, nisi ex fundamentis revelatis; atque adeo coactus tum fui historiam Prophetiae concinnare, & ex ea quaedam dogmata formare, quae me naturam Prophetiae, ejusque proprietates, quoad fieri potest, docerent. At hic circa miracula, quia id, quod inquirimus (nempe an concedere possumus, aliquid in natura contingere, quod ejus legibus repugnet, aut quod ex iis non posset sequi) philosophicum plane est, nullo simili indigebam; imo consultius duxi, hanc quaestionem ex fundamentis lumine naturali cognitis utpote maxime notis enodare. Dico, me id consultius duxisse: nam eam etiam ex solis Scripturae dogmatibus & fundamentis facile solvere potueram; quod, ut unicuique pateat, hic paucis ostendam. Scriptura de natura in genere quibusdam in locis affirmat, eam fixum atque immutabilem ordinem servare, ut in Psal. 148. vers. 6. & Jerem. cap. 31. vers. 35. 36. Philosophus praeterea in suo Eccl. cap. 1. vers. 10. clarissime docet, nihil novi in natura contingere; & vers. 11. 12. hoc idem illustrans, ait, quod, quamvis aliquando aliquid contingat, quod novum videtur, id tamen novum non est, sed in saeculis, quae antea fuerunt, & quorum nulla est memoria, contigit; nam ut ipse ait, antiquorum nulla est apud hodiernos memoria, nec ulla etiam hodiernorum apud posteros erit. Deinde cap. 3. vers. 11. dicit, Deum omnia probe in eorum tempus ordinavisse, & vers. 14. se novisse, ait, quod, quicquid Deus facit, id in aeternum permanebit, nec ei aliquid addi, nec de eo aliquid subtrahi posse; quae omnia clarissime docent, naturam fixum atque immutabilem ordinem servare, Deum omnibus saeculis nobis notis & ignotis eundem fuisse, legesque naturae adeo perfectas & fertiles esse, ut iis nihil addi neque detrahi possit, & denique miracula, non nisi propter hominum ignorantiam, ut aliquid novi, videri. Haec igitur in Scriptura expresse docentur, at nullibi, quod in natura aliquid contingat, quod ipsius legibus repugnet, aut |

iii96 quod ex iis nequeat sequi, adeoque neque etiam Scripturae affingendum. Ad haec accedit, quod miracula causas & circumstantias requirant (ut jam ostendimus), & quod non sequantur ex nescio quo imperio regio, quod vulgus Deo affingit, sed ex imperio & decreto divino, hoc est (ut etiam ex ipsa Scriptura ostendimus), ex legibus naturae ejusque ordine, & quod denique miracula etiam a seductoribus fieri possint, ut convincitur ex cap. 13. Deut. & cap. 24. vers. 24. Matthaei. Ex quibus porro evidentissime sequitur, miracula res naturales fuisse, atque adeo eadem ita explicanda, ut neque nova (ut Salomonis verbo utar) neque naturae repugnantia videantur, sed, si fieri potuit, ad res naturales maxime accedentia, quod ut facilius ab unoquoque possit fieri, quasdam regulas ex sola Scriptura petitas tradidi. Attamen, quamvis dicam, Scripturam haec docere, non tamen intelligo, haec ab eadem doceri tanquam documenta ad salutem necessaria, sed tantum quod Prophetiae haec eadem uti nos amplexi sunt; quare de his unicuique, prout sibi melius esse sentiet, ad Dei cultum, & religionem integro animo suscipiendum, liberum est existimare. Quod etiam Josephus sentit; sic enim in conclusione Libri II. antiquit. scribit. *Nullus vero discredat verbo miraculi, si antiquis hominibus, & malitia privatis via salutis liquet per mare facta, sive voluntate Dei, sive sponte revelata: dum & eis, qui cum Alexandro rege Macedoniae fuerint olim, & antiquitus a resistentibus Pamphylicum mare divisum sit, & cum aliud iter non esset, transitum praebuit iis, volente Deo, per eum Persarum destruere principatum; & hoc confitentur omnes, qui actus Alexandri scripserunt, de his itaque, sicut placuerit cuilibet, existimet.* Haec sunt verba Josephi, ejusque de fide

miraculorum iudicium.

↔ ^[*1] NB. *Me hic per Naturam non intelligere solam materiam, eiusque affectiones, sed praeter materiam, alia infinita.*

^[*2] Cf. Adnot. VI.

CAPUT VII.
De Interpretatione Scripturae.

iii97 **O**Mnibus in ore quidem est, Sacram Scripturam verbum esse Dei, quod homines veram beatitudinem vel salutis viam docet: Verum re ipsa aliud planè indicant. Vulgus enim nihil minus curare videtur, quam ex documentis Sacrae Scripturae vivere, & omnes fere sua commenta pro Dei verbo venditare videmus, nec aliud studere, quam sub praetextu religionis caeteros cogere, ut secum sentiant. Videmus, inquam, Theologos sollicitos plerumque fuisse, quomodo sua figmenta & placita ex Sacris Literis extorquere possent, & divina autoritate munire, nec aliud minore cum scrupulo majoreque cum temeritate agere, quam Scripturas sive Spiritus Sancti mentem interpretari, & si tum eos aliquid sollicitos habet, non est, quod verentur, ne Spiritui sancto aliquem errorem affingant, & a via salutis aberrant, sed ne erroris ab aliis convincantur, atque ita propria eorum sub pedibus jaceat autoritas, & ab aliis contemnantur. Quod si homines id, quod verbis de Scriptura testantur, ex vero animo dicerent, tum aliam prorsus vivendi rationem haberent, neque tot discordiae eorum mentes agitant, neque tot odiis certarent, nec tam caeca & temeraria cupiditate interpretandi Scripturam, novaque in Religione excogitandi tenerentur: Sed contra nihil tanquam Scripturae doctrinam amplecti auderent, quod ab ipsa quam clarissime non edocerentur: & denique sacrilegi illi, qui Scripturam plurimis in locis adulterare non sunt veriti, a tanto scelere maxime cavissent, manusque sacrilegas ab iis abstinuissent. At ambitio & scelus tantum tandem potuerunt, ut religio non tam in obtemperandis Spiritus Sancti documentis, quam in defendendis hominum commentis sita sit, imo ut religio non charitate, sed disseminandis discordiis inter homines, & odio infensissimo, quod falso nomine zeli divini & ardentis studii adumbrant, propagando contineatur. Ad haec mala accessit superstitio, quae homines rationem & naturam contemnere docet, & id tantum admirari ac venerari, quod huic utrique repu|gnat:

iii98 quare non mirum est, quod homines, ut Scripturam magis admirentur & venerentur, eam ita explicare studeant, ut his, rationi scilicet & naturae, quam maxime repugnare videatur; ideoque in Sacris Literis profundissima mysteria latere somniant, & in iis, hoc est, in absurdis investigandis, caeteris utilibus neglectis, defatigantur, & quicquid sic delirando fingunt, id omne Spiritui Sancto tribuunt, & summa vi atque affectuum impetu defendere conantur. Ita enim cum hominibus comparatum est, ut quicquid puro intellectu concipiunt, solo intellectu & ratione, quicquid contra ex animi affectibus opinantur, iisdem etiam defendant. Ut autem ab his turbis extricemur, & mentem a praejudiciis theologis liberemus, nec temere hominum figmenta pro divinis documentis amplectamur, nobis de vera methodo Scripturam interpretandi agendum est, & de eadem disserendum: hac enim ignorata nihil certò scire possumus, quid Scriptura, quidve Spiritus Sanctus docere vult. Eam autem, ut hic paucis complectar, dico methodum interpretandi Scripturam haud differre a methodo interpretandi naturam, sed cum ea prorsus convenire. Nam sicuti methodus interpretandi naturam in hoc potissimum consistit, in concinnanda scilicet historia naturae, ex qua, utpote ex certis datis, rerum naturalium definitiones concludimus: sic etiam ad Scripturam interpretandam necesse est ejus sinceram historiam adornare, & ex ea tanquam ex certis datis & principiis mentem authorum Scripturae legitimis consequentiis concludere: sic enim unusquisque (si nimirum nulla alia principia, neque data ad interpretandam Scripturam & de rebus, quae in eadem continentur, disserendum, admiserit, nisi ea tantummodo, quae ex ipsa Scriptura ejusque historia depromuntur) sine ullo periculo errandi semper procedet, & de iis, quae nostrum captum superant, aequè securè disserere poterit, ac de iis, quae lumine naturali cognoscimus. Sed ut clare constet, hanc viam non tantum certam, sed etiam unicam esse, eamque cum methodo interpretandi naturam convenire, notandum, quod Scriptura de rebus saepissime agit, quae ex principiis lumine naturali notis deduci nequeunt; ejus enim maximam partem historiae & revelationes componunt: at

historiae miracula potissimum continent, hoc |
 iii99 est (ut in superiore Capite ostendimus) narrationes rerum insolitarum naturae, opinionibus & iudiciis historicorum, qui eas scripserunt, accommodatas; revelationes autem opinionibus etiam Prophetarum accommodatae sunt, ut in secundo Cap. ostendimus, & ipsae revera captum humanum superant. Quare cognitio horum omnium, hoc est, omnium ferè rerum, quae in Scriptura continentur, ab ipsa Scriptura sola peti debet: sicuti cognitio naturae ab ipsa natura. Quod ad documenta moralia, quae etiam in Bibliis continentur, attinet, etsi ipsa ex notionibus communibus demonstrari possunt, non potest tamen ex iisdem demonstrari, Scripturam eadem docere, sed hoc ex sola ipsa Scriptura constare potest. Imo si sine praeiudicio Scripturae divinitatem testari volumus, nobis ex eadem sola constare debet, ipsam vera documenta moralia docere; ex hoc enim solo ejus divinitas demonstrari potest: nam certitudinem Prophetarum ex hoc praecipue constare ostendimus, quod Prophetae animum ad aequum & bonum inclinatum habebant. Quare hoc idem etiam nobis constare debet, ut fidem ipsis possimus habere. Ex miraculis autem Dei divinitatem non posse convinci, jam etiam demonstravimus, ut jam taceam, quod etiam a Pseudo-propheta fieri poterant. Quare Scripturae divinitas ex hoc solo constare debet, quod ipsa veram virtutem doceat. Atqui hoc ex sola Scriptura constare potest. Quod si non posset fieri, non sine magno praeiudicio eandem amplecteremur, & de ejus divinitate testaremur. Tota itaque Scripturae cognitio ab ipsa sola peti debet. Denique Scriptura rerum, de quibus loquitur, definitiones non tradit, ut nec etiam natura. Quare quemadmodum ex diversis naturae actionibus definitiones rerum naturalium concludendae sunt, eodem modo hae ex diversis narrationibus, quae de unaquaque re in Scriptis occurrunt, sunt eliciendae. Regula igitur universalis interpretandi Scripturam est, nihil Scripturae tanquam ejus documentum tribuere, quod ex ipsius historia quam maxime perspectum non habeamus. Qualis autem ejus historia debeat esse, & quae potissimum enarrare, hîc jam dicendum.

Nempe I. continere debet naturam & proprietates linguae, qua libri Scripturae scripti fuerunt, & quam eorum Authores loqui solebant.

iii100 Sic enim omnes sensus, quos una quaeque oratio ex communi loquendi usu admittere potest, investigare poterimus. Et quia omnes tam Veteris, quam Novi Testamenti scriptores Hebraei fuerunt, certum est, Historiam linguae Hebraicae prae omnibus necessariam esse, non tantum ad intelligentiam librorum Veteris Testamenti, qui hac lingua scripti sunt, sed etiam Novi; nam quamvis aliis linguis vulgati fuerint, Hebraizant tamen.

II. Sententias uniuscujusque libri colligere debet, easque ad summa capita redigere, ut sic omnes, quae de eadem re reperiuntur, in promptu habere possimus: deinde eas omnes, quae ambiguae vel obscurae sunt, vel quae invicem repugnare videntur, notare. Atque eas sententias hîc obscuras aut claras voco, quarum sensus ex contextu orationis facile vel difficulter elicitur, at non quatenus earum veritas facile vel difficulter ratione percipitur. De solo enim sensu orationum, non autem de earum veritate laboramus. Quin imo apprime cavendum est, quamdiu sensum Scripturae quaerimus, ne ratiocinio nostro, quatenus principiis naturalis cognitionis fundatum est (ut jam taceam praeiudicia), praeoccupemur; sed ne verum sensum cum rerum veritate confundamus, ille ex solo linguae usu erit investigandus, vel ex ratiocinio, quod nullum aliud fundamentum agnoscit, quam Scripturam. Quae omnia, ut clarius intelligantur, exemplo illustrabo: Hae Mosis sententiae, quod *Deus sit ignis*, & quod *Deus sit zelotypus*, quam clarissimae sunt, quamdiu ad solam verborum significationem attendimus, ideoque eas etiam inter claras repono, tametsi respectu veritatis & rationis obscurissimae sunt; imo quamvis earum literalis sensus lumini naturali repugnet, nisi etiam principiis & fundamentis ex historia Scripturae petitis clarè opponatur, is sensus, nempe literalis, erit tamen retinendus; & contra, si hae sententiae ex literalis earum interpretatione principiis ex Scriptura petitis reperirentur repugnare, quanquam cum ratione maxime convenirent, aliter tamen (metaphoricè scilicet) essent interpretandae. Ut itaque sciamus, an Moses crediderit, Deum esse ignem, an secus,

nullo modo id concludendum est ex eo, quod haec opinio cum ratione conveniat, aut quod ei repugnet, sed tantum ex |
 iii101 aliis ipsius Mosis sententiis. Videlicet quoniam Moses plurimis in locis clarè etiam docet, Deum nullam habere similitudinem cum rebus visibilibus, quae in coelis, in terra, aut in aqua sunt, hinc concludendum, hanc sententiam, aut illas omnes metaphorice esse explicandas. At quia a literalis sensu, quam minime fieri potest, est recedendum, ideo prius quaerendum, num haec unica sententia, *Deus est ignis*, alium praeter literalem sensum admittat, hoc est, an nomen *ignis* aliud quam naturalem ignem significet. Quod si non reperiatur ex usu linguae aliud significare, nullo etiam alio modo interpretanda esset haec sententia, quantumvis rationi repugnans; sed contra reliquae omnes, quamvis rationi consentaneae, huic tamen essent accommodandae. Quod si nec hoc etiam ex usu linguae posset fieri, tum hae sententiae irreconciliabiles essent, ac proinde de iis iudicium erit suspendendum. Sed quia nomen *ignis* pro ira & zelotypia etiam sumitur (vide Jobi cap. 31. vs. 12.), hinc facile Mosis sententiae reconciliantur, atque legitime concludimus, duas has sententias, *Deus est ignis*, & *Deus est zelotypus*, unam eandemque esse sententiam. Porro quoniam Moses clarè docet, Deum esse zelotypum, nec ullibi docet, Deum carere passionibus sive animi pathematis, hinc plane concludendum, Mosem hoc ipsum credidisse aut saltem docere voluisse, quantumvis hanc sententiam rationi repugnare credamus. Nam, ut jam ostendimus, nobis non licet ad dictamina nostrae rationis, & ad nostras praeconceptas opiniones mentem Scripturae torquere, sed tota Bibliorum cognitio ab iisdem solis est petenda.

III. Denique enarrare debet haec historia casus omnium librorum Prophetarum, quorum memoria apud nos est; videlicet vitam, mores, ac studia authoris uniuscujusque libri, quisnam fuerit, qua occasione, quo tempore, cui, & denique qua lingua scripserit. Deinde uniuscujusque libri fortunam: nempe quomodo prius acceptus fuerit, & in quorum manus inciderit, deinde quot ejus variae lectiones fuerint, & quorum concilio inter sacros acceptus fuerit, & denique quomodo omnes libri, quos omnes jam sacros esse fatentur, in unum corpus coaluerint. Haec omnia inquam historia Scripturae continere debet. Nam ut sciamus, quaenam sententiae tanquam |
 iii102 leges proferantur, quaenam vero tanquam documenta moralia, refert scire vitam, mores, ac studia authoris; adde quod eò facilius verba alicujus explicare possumus, quò ejus genium & ingenium melius noverimus. Deinde ne documenta aeterna cum iis, quae ad tempus tantum, vel paucis solummodo ex usu poterant esse, confundamus, refert etiam scire, qua occasione, quo tempore & cui nationi, aut saeculo omnia documenta scripta fuerunt. Refert denique reliqua, quae praeterea diximus, scire, ut praeter libri cujusque auctoritatem etiam sciamus, num ab adulterinis manibus conspurcari potuerit, an minus; num errores irrepererint, num a viris satis peritis & fide dignis correcti fuerint. Quae omnia scitu admodum necessaria sunt, ut ne caeco impetu correpti, quicquid nobis obtruditur, sed tantum id, quod certum & indubitatum est, amplectamur.

Jam postquam hanc historiam Scripturae habuerimus, & firmiter decreverimus, nihil tanquam doctrinam Prophetarum certò statuere, quod ex hâc historiâ non sequatur, aut quam clarissime eliciatur, tum tempus erit, ut ad mentem Prophetarum & Spiritus Sancti investigandam nos accingamus. Sed ad hoc etiam methodus & ordo requiritur similis ei, quo ad interpretationem naturae ex ipsius historia utimur. Sicuti enim in scrutandis rebus naturalibus ante omnia investigare conamur res maxime universales & toti naturae communes, videlicet motum & quietem, eorumque leges & regulas, quas natura semper observat, & per quas continuo agit, & ex his gradatim ad alia minus universalia procedimus; sic etiam ex historia Scripturae id primum quaerendum, quod universalissimum, quodque totius Scripturae basis & fundamentum est, & quod denique in ipsa tanquam aeterna & omnibus mortalibus utilissima doctrina ab omnibus Prophetis commendatur. Exempli gratia, quod Deus unicus & omnipotens existit, qui solus est adorandus, & qui omnes curat, eosque supra omnes diligit, qui ipsum adorant, & proximum tanquam semet ipsos amant &c. Haec &

similia, inquam, Scriptura ubique tam clare, tamque expresse docet, ut nullus unquam fuerit, qui de ejus sensu circa haec ambegerit. Quid autem Deus sit, & qua ratione res omnes videat, iis|que

iii103 provideat, haec & similia Scriptura ex professo, & tanquam aeternam doctrinam non docet: Sed contrà Prophetas ipsos circa haec non convenisse jam supra ostendimus; adeoque de similibus nihil tanquam doctrinam Spiritus Sancti statuendum, tametsi lumine naturali optime determinari possit. Hâc igitur universali Scripturae doctrinâ probe cognitâ procedendum deinde est ad alia minus universalialia, & quae tamen communem usum vitae spectant, quaeque ex hac universali doctrina tanquam rivuli derivantur; uti sunt omnes verae virtutis actiones particulares externae, quae non nisi data occasione exerceri possunt; & quicquid circa haec obscurum sive ambiguum in Scriptis reperiatur, ex doctrina Scripturae universali explicandum & determinandum est: si quae autem invicem contraria reperiuntur, videndum, qua occasione, quo tempore, vel cui scripta fuerint. Ex. gr. cum Christus dicit, *beati lugentes, quoniam consolationem accipient*, ex hoc Textu nescimus, quales lugentes intelligat; sed quia postea docet, ut de nulla re simus solliciti, nisi de solo regno Dei ejusque justitia, quod ut summum bonum commendat (vide Matth. cap. 6. vers. 33.), hinc sequitur, eum per lugentes eos tantum intelligere, qui lugent regnum Dei & justitiam ab hominibus neglectam: hoc enim tantum lugere possunt ii, qui nihil nisi regnum divinum, sive aequitatem amant, & reliqua fortunae plane contemnunt. Sic etiam, cum ait, *sed ei, qui percutit te supra maxillam tuam dextram, obverte illi etiam alteram*, & quae deinde sequuntur. Si haec Christus tanquam Legislator judices juberet, legem Mosis hoc praecepto destruxisset; quod tamen contra aperte monet (vide Matth. cap. 5. vers. 17.); quare videndum, quisnam haec dixit, quibus & quo tempore. Nempe Christus dixit, qui non tanquam legislator leges instituebat, sed ut doctor documenta docebat, quia (ut supra ostendimus) non tam actiones externas, quam animum corrigere voluit. Deinde haec hominibus oppressis dixit, qui vivebant in republica corrupta, & ubi justitia prorsus negligebatur, & cujus ruinam prope instare videbat. Atqui hoc idem ipsum, quod hîc Christus instante Urbis ruina docet, Jeremiam etiam in prima Urbis vastatione, simili nimirum tempore, docuisse videmus (vide Lament. cap. 3. lit. Tet, & Jot.); quare cum hoc non, nisi tempore oppressionis, do|cuerint

iii104 Prophetarum, nec id ullibi tanquam lex prolatum sit, & contra Moses (qui non tempore oppressionis scripsit, sed (& hoc nota) de instituenda bona republica laboravit), quamvis etiam vindictam & odium in proximum damnaverit, tamen jusserit oculum pro oculo solvere; hinc clarissime sequitur ex ipsis solis Scripturae fundamentis, hoc Christi & Jeremiae documentum de toleranda injuria, & impiis in omnibus concedendo, locum tantum habere in locis, ubi justitia negligitur & temporibus oppressionis, non autem in bona republica: quinimo in bona republica, ubi justitia defenditur, tenetur unusquisque, si se vult perhiberi justum, injurias coram judice exigere (vide Levit. cap. 5. vers. 1.) non propter vindictam (vide Levit. cap. 19. vers. 17. 18.), sed animo justitiam legesque Patriae defendendi, & ut ne malis expediat esse malos. Quae omnia etiam cum ratione naturali plane conveniunt. Ad hunc modum alia plura possem adferre exempla, sed haec sufficere arbitror ad meam mentem, & utilitatem hujus methodi explicandam, quod impraesentiarum tantum curo. At hucusque eas tantum Scripturae sententias investigare docuimus, quae usum vitae spectant, & quae propterea facilius investigari queunt; nam revera de iis nulla inter Scriptores Bibliorum unquam fuit controversia. Reliqua autem, quae in Scriptis occurrunt, quaeque solius sunt speculationis, non tam facile indagari possunt; via enim ad haec angustior est; nam quandoquidem in rebus speculativis (ut jam ostendimus) Prophetarum inter se dissentiebant, & rerum narrationes maxime accommodatae sunt uniuscujusque aevi praejudiciis, minime nobis licet mentem unius Prophetarum ex locis clarioribus alterius concludere, neque explicare, nisi evidentissime constet, eos unam eandemque fovisse sententiam. Quomodo igitur mens Prophetarum in similibus sit ex historia Scripturae eruenda, paucis jam exponam. Nempe circa haec etiam a maxime universalibus incipiendum, inquirendo scilicet ante omnia ex

sententiis Scripturae maxime claris, quid sit Prophetia sive revelatio, & qua in re potissimum consistat. Deinde quid sit miraculum, & sic porro res maxime communes: dehinc ad opiniones uniuscujusque Prophetiae descendendum; & ex his tandem ad sensum uniuscujusque revelationis sive Prophetiae, historiae, & miraculi |

iii105 procedendum. Qua autem cautione utendum sit, ne in his mentem Prophetarum & Historicorum cum mente Spiritus Sancti, & rei veritate confundamus, supra suis in locis multis exemplis ostendimus; quare de his non necesse habeo prolixius agere; hoc tamen circa sensum revelationum notandum, quod haec methodus tantum investigare docet id, quod revera Prophetiae viderint aut audiverint, non autem quid illis hieroglyphicis significare aut repraesentare voluerint; hoc enim hariolari possumus, non autem ex Scripturae fundamentis certo deducere. Ostendimus itaque rationem interpretandi Scripturam, & simul demonstravimus hanc unicam & certiore esse viam ad ejus verum sensum investigandum. Fateor quidem, eos de eodem certiores esse, si qui sunt, qui certam ejus traditionem, sive veram explicationem ab ipsis Prophetis acceptam habent, ut Pharisei autumant, vel si qui Pontificem habent, qui circa interpretationem Scripturae errare non potest, quod Catholici Romani jactant. Attamen quandoquidem nec de hac traditione, nec de Pontificis autoritate possumus esse certi, nihil etiam certi super his fundare possumus; hanc enim antiquissimi Christianorum, illam autem antiquissimae Judaeorum Sectae negaverunt; & si deinde ad seriem annorum attendamus (ut jam alia taceam), quam Pharisei acceperunt a suis Rabinis, qua hanc traditionem ad Mosen usque proferunt, eam falsam esse reperiemus, quod alio in loco ostendo. Quare talis traditio nobis admodum debet esse suspecta; & quanquam nos in nostra Methodo Judaeorum traditionem aliquam, ut incorruptam, cogimur supponere, nempe significationem verborum linguae Hebraicae, quam ab iisdem accepimus, de illa tamen dubitamus, de hac autem minime. Nam nemini unquam ex usu esse potuit, alicujus verbi significationem mutare, at quidem non raro sensum alicujus orationis. Quin & factu difficillimum est; nam qui verbi alicujus significationem conaretur mutare, cogeretur simul omnes authores, qui illa lingua scripserunt, & illo verbo in recepta sua significatione usi sunt, ex ingenio vel mente uniuscujusque explicare, vel summa cum cautione depravare. Deinde vulgus linguam cum doctis servat, sensus autem orationum & libros docti tantum; ac proinde facile possumus concipere, doctos sensum orationis alicujus libri rarissimi, quem in sua potestate habuerunt, mutare vel corrumpere potuisse, non autem verborum significationem: adde quod si quis alicujus verbi significationem, cui consuevit, in aliam mutare velit, non poterit sine difficultate id imposterum & inter loquendum & scribendum observare. Ex his itaque & aliis rationibus facile nobis persuademus, nemini in mentem venire potuisse, linguam aliquam corrumpere; at quidem saepe mentem alicujus Scriptoris, ejus orationes mutando, vel easdem perperam interpretando. Cum itaque haec nostra methodus (quae in eo fundatur, ut cognitio Scripturae ab eadem sola petatur) unica & vera sit, quicquid ipsa praestare non poterit ad integram Scripturae cognitionem acquirendam, de eo plane desperandum. Quid autem ipsa difficultatis habeat, vel quid in ipsa desiderandum, ut ad integram & certam Sacrorum Codicum cognitionem nos ducere possit, hic jam dicendum. Magna imprimis in hac methodo oritur difficultas ex eo, quod linguae Hebraicae integram cognitionem exigit. At haec unde jam petenda? antiqui linguae Hebraicae cultores nihil posteritati de fundamentis & doctrina hujus linguae reliquerunt: nos saltem ab iisdem nihil prorsus habemus: non ullum Dictionarium, neque Grammaticam, neque Rhetoricam: Hebraea autem natio omnia ornamenta, omneque decus perdidit (nec mirum, postquam tot clades & persecutiones passa est) nec nisi pauca quaedam fragmenta linguae & paucorum librorum retinuit; omnia enim fere nomina fructuum, avium, piscium, & permulta alia temporum injuria periire. Significatio deinde multorum nominum, & verborum, quae in Bibliis occurrunt, vel prorsus ignoratur, vel de eadem disputatur. Cum haec omnia, tum praecipue hujus linguae phraseologiam desideramus; ejus enim phrases & modos loquendi, Hebraeae nationi peculiare, omnes fere tempus edax ex hominum memoria abolevit. Non itaque

iii106

semper poterimus, ut desideramus, omnes uniuscujusque orationis sensus, quos ipsa ex linguae usu admittere potest, investigare, & multae occurrent orationes, quamvis notissimis vocibus expressae, quarum tamen sensus obscurissimus erit, & plane imperceptibilis. Ad haec, quod scilicet linguae Hebraeae perfectam historiam non possumus habere, accedit ipsa hujus linguae constitutio & natura; ex qua tot oriuntur ambiguitates,

iii107 ut impossibile sit, talem invenire methodum[*1], quae verum sensum omnium orationum Scripturae certò doceat investigare. Nam praeter ambiguitatum causas omnibus linguis communes, quaedam aliae in hac lingua dantur, ex quibus permultae nascuntur ambiguitates: eas hîc notare, operae pretium duco.

Prima oritur in Bibliis saepe ambiguitas, & orationum obscuritas ex eo, quod literae ejusdem organi unae pro aliis sumantur: Dividunt scilicet Hebraei omnes Alphabeti literas in quinque classes, propter quinque oris instrumenta, quae pronuntiationi inserviunt, nempe labia, lingua, dentes, palatum & guttur. Ex. gr. א · ע · פ · ק · ר Alpha, Ghet, Hgain, He gutturales vocantur, & sine ullo discrimine, nobis saltem noto, una pro alia usurpatur. Nempe א el, quod significat *ad*, sumitur saepe pro ע hgal, quod significat *super*, & viceversa. Unde fit, ut omnes orationis partes saepe vel ambiguae reddantur, vel tanquam voces, quae nullam habent significationem.

Secunda deinde oritur orationum ambiguitas ex multiplici conjunctionum & adverbiorum significatione. Ex. gr. ו vau promiscue inservit ad conjungendum & disjungendum, significat *&*, *sed*, *quia*, *autem*, *tum*. כ ki septem aut octo habet significationes; nempe, *quia*, *quamvis*, *si*, *quando*, *quemadmodum*, *quod*, *combustio* &c. Et sic fere omnes particulae.

Tertia est, & quae multarum ambiguitatum fons est, quia verba in Indicativo carent Praesenti, Praeterito Imperfecto, Plusquam perfecto, Futuro perfecto & aliis in aliis linguis usitatissimis; in Imperativo autem & Infinitivo omnibus, praeter Praesens, & in Subjunctivo omnibus absolute carent. Et quamvis haec omnia Temporum & Modorum defecta certis regulis ex fundamentis linguae deductis facile imo summa cum elegantia suppleri possent, Scriptores tamen antiquissimi eas plane neglexerunt, & promiscue tempus Futurum pro Praesenti & Praeterito, & contra Praeteritum pro Futuro, & praeterea Indicativum pro Imperativo & Subjunctivo usurpaverunt, idque non sine magna amphibolia orationum. Praeter has tres ambiguitatum linguae Hebraicae causas, duae adhuc aliae supersunt notandae, quarum unaquaeque longe majoris est momenti. Harum prima est, quod Hebraei literas vocales non habent. Secunda, |
iii108 quod nullis signis orationes distinguere solebant, neque exprimere sive intendere: & quamvis haec duo, vocales scilicet & signa, punctis & accentibus suppleri soleant, eis tamen acquiescere non possumus, quandoquidem a posterioris aevi hominibus, quorum auctoritas apud nos nihil debet valere, inventa & instituta sunt: antiqui autem sine punctis (hoc est sine vocalibus & accentibus) scripserunt (ut ex multis testimoniis constat). Posterius vero, prout iis Biblia interpretari visum est, haec duo addiderunt; quare accentus & puncta, quae jam habemus, merae hodiernorum interpretationes sunt, nec plus fidei neque auctoritatis merentur, quam reliquae authorum explicationes. Qui autem hoc ignorant, nesciunt, quâ ratione author, qui Epistolam ad Hebraeos scripsit, excusandus sit, quod cap. 11. vers. 21. interpretatus est textum Geneseos cap. 47. vers. 31. longè aliter, quam in punctato Hebraeo textu habetur, quasi Apostolus sensum Scripturae a Punctistis discere debuerit. Mihi sane punctistae potius culpandi videntur, quod ut unusquisque videat, & simul quod haec discrepantia a solo vocalium defectu orta est, utramque interpretationem hic ponam. Punctistae, suis punctis scilicet, interpretati sunt, & *incurvavit se Israël supra*, vel (mutando ע Hgain in א Aleph, in literam scilicet ejusdem organi) *versus caput lecti*: Author autem Epistolae, & *incurvavit se Israël supra caput bacilli*, legendo nimirum מטה mate, loco quod alii מטה mita, quae differentia a solis vocalibus oritur. Jam quandoquidem in illa narratione de sola senectute Jacobi, non autem, ut in sequenti Capite, de ipsius morbo agitur, magis vero simile videtur, mentem historici fuisse, quod Jacobus supra caput

bacilli (quo nimirum senes provecitissimae aetatis ad se sustinendum indigent), non autem lecti, se incurvaverit, praecipue cum hoc modo non necesse sit, ullam literarum subalternationem supponere. Atque hoc exemplo non tantum volui locum istum Epistolae ad Hebraeos cum textu Geneseos reconciliare, sed praecipue ostendere, quam parum fidei hodiernis punctis & accentibus sit habendum: atque adeo qui Scripturam sine ullo praepudicio interpretari vult, de hisce dubitare tenetur & de integro examinare.

iii109 Ex hac igitur (ut ad nostrum propositum revertamur) linguae Hebraeae constitutione & natura facile unusquisque conjicere potest, tot debere oriri ambiguitates, ut nulla possit dari methodus, qua eae omnes determinari queant. Nam nihil est, quod speramus, ex mutua orationum collatione (quam unicam esse viam ostendimus ad verum sensum ex multis, quos una quaeque oratio ex usu linguae admittere potest, eruendum) hoc posse absolute fieri; cum quia haec orationum collatio, non nisi casu, orationem aliquam illustrare potest, quandoquidem nullus Propheta eo fine scripsit, ut verba alterius aut sua ipsa ex professo explicaret; tum etiam quia mentem unius Prophetae, Apostoli &c. ex mente alterius concludere non possumus, nisi in rebus usum vitae spectantibus, ut jam evidentem ostendimus; at non, cum de rebus speculativis loquuntur, sive cum miracula aut historias narrant. Possum hoc praeterea, nempe quod multae orationes inexplicabiles in S. Scriptis occurrunt, quibusdam exemplis ostendere, sed impraesentiarum iis lubentius supersedeo, & ad reliqua, quae supersunt, notanda, quid scilicet haec vera methodus Scripturam interpretandi difficultatis adhuc habeat, vel quid in ipsa desideretur, pergam.

Oritur in hac methodo alia praeterea difficultas ex eo, quod ipsa historiam casuum omnium librorum Scripturae exigit, cujus maximam partem ignoramus; multorum enim librorum authores, vel (si mavis) Scriptores vel prorsus ignoramus, vel de iisdem dubitamus, ut in sequentibus fuse ostendam. Deinde neque etiam scimus, qua occasione, neque quo tempore hi libri, quorum Scriptores ignoramus, scripti fuerunt. Nescimus praeterea, in quorum manus libri omnes inciderint, neque in quorum exemplaribus tot variae lectiones repertae sint, nec denique an non plures aliae fuerint apud alios lectiones. Quid autem haec omnia scire referat, suo in loco breviter indicavi, quaedam tamen ibi consultò omisi, quae jam hic veniunt consideranda. Si quem librum res incredibiles aut imperceptibiles continentem, vel terminis admodum obscuris scriptum, legimus, neque ejus authorem novimus, neque etiam quo tempore & qua occasione scripserit, frustra de ejus vero sensu certiores fieri conabimur. His enim omnibus ignoratis, minime scire possumus, quid author intenderit, aut intendere potuerit: cum contra

iii110 his probè cognitis nostras cogitationes ita determinamus, ut nullo praepudicio praeoccupemur, ne scilicet authori, vel ei, in cujus gratiam author scripsit, plus minusve justò tribuamus, & ne de ullis aliis rebus cogitemus, quam de iis, quas author in mente habere potuerit, vel quas tempus & occasio exegerit. Quod quidem omnibus constare existimo. Saepissime enim contingit, ut consimiles historias in diversis libris legamus, de quibus longe diversum iudicium facimus, pro diversitate scilicet opinionum, quas de scriptoribus habemus. Scio, me olim in libro quodam legisse, virum, cui nomen erat Orlandus furiosus, monstrum quoddam alatum in aëre agitare solere, & quascunque volebat regiones supervolare, ingentem numerum hominum, & gigantum solum trucidare, & alia hujusmodi phantasmata, quae ratione intellectus plane imperceptibilia sunt. Huic autem consimilem historiam in Ovidio de Perseo legeram, & aliam denique in libris Judicum, & Regum de Samsone (qui solus & inermis millia hominum trucidavit) & de Elia, qui per aëra volitabat, & tandem igneis equis & curru coelum petiit. Hae, inquam, consimiles plane historiae sunt, attamen longe dissimile iudicium de unaquaque facimus: nempe primum non nisi nugas scribere voluisse, secundum autem res politicas, tertium denique sacras, hocque nulla alia de causa nobis persuademus, quam propter opiniones, quas de earum scriptoribus habemus. Constat itaque, notitiam authorum, qui res obscuras aut intellectu imperceptibiles scripserunt, apprimè necessariam esse, si eorum scripta interpretari

volumus; iisdem etiam de causis, ut ex variis obscurarum historiarum lectionibus veras eligere possemus, necesse est scire, in quorum exemplari variae hae lectiones repertae sint, & an non plures aliae apud alios majoris auctoritatis viros unquam fuerint inventae.

Alia denique difficultas quosdam libros Scripturae ex hac methodo interpretandi in eo est, quod eos eadem lingua, qua primum scripti fuerunt, non habeamus.

Euangelium enim secundum Matthaeum, & sine dubio etiam Epistola ad Hebraeos Hebraicè ex communi opinione scripta sunt, quae tamen non extant. De libro autem Jobi dubitatur, qua lingua scriptus fuerit. Aben Hezra in suis |

iii11 commentariis affirmat, eum ex alia lingua in Hebraeam translatum fuisse, & hanc esse ejus obscuritatis causam. De libris apocryphis nihil dico, quandoquidem longe dissimilis sunt auctoritatis. Atque hae omnes hujus methodi interpretandi Scripturam ex ipsius, quam habere possumus, historia difficultates sunt, quas enarrare susceperam, quasque ego adeo magnas existimo, ut affirmare non dubitem, nos verum Scripturae sensum plurimis in locis vel ignorare, vel sine certitudine hariolari. Verum enimvero hoc iterum contra notandum venit, has omnes difficultates impedire tantum posse, quominus mentem Prophetarum assequamur circa res imperceptibiles, & quas tantum imaginari, at non circa res, quas & intellectu assequi, & quarum clarum possumus facile formare conceptum^[*2]: res enim, quae sua natura facile percipiuntur, nunquam tam obscure dici possunt, quin facile intelligantur, juxta illud proverbium, intelligenti dictum sat est. Euclides, qui non nisi res admodum simplices & maxime intelligibiles scripsit, facile ab unoquoque in quavis lingua explicatur; non enim ut ejus mentem assequamur, & de vero ejus sensu certi simus, opus est integram linguam, qua scripsit, cognitionem habere, sed tantum admodum communem & fere puerilem, non vitam, studia, & mores auctoris scire, neque qua lingua, cui, neque quando scripserit, non libri fortunam neque varias ejus lectiones, nec quomodo, nec denique quorum concilio acceptus fuerit. Et quod hic de Euclide, id de omnibus, qui de rebus sua natura perceptibilibus scripserunt, dicendum; adeoque concludimus, nos mentem Scripturae circa documenta moralia ex ipsius, quam habere possumus, historia facile posse assequi, & de vero ejus sensu esse certos. Verae enim pietatis documenta verbis usitatissimis exprimuntur, quandoquidem admodum communia, nec minus simplicia, & intellectu facilia sunt; & quia vera salus & beatitudo in vera animi acquiescentia consistit, & nos in iis tantum vere acquiescimus, quae clarissime intelligimus, hinc evidentissime sequitur, nos mentem Scripturae circa res salutes, & ad beatitudinem necessarias certò posse assequi; quare non est, cur de reliquis simus adeo solliciti: reliqua enim, quandoquidem ea ut plurimum ratione & intellectu complecti non possumus, plus curiositatis quam |

iii12 utilitatis habent. His existimo me veram methodum Scripturam interpretandi ostendisse, meamque de eadem sententiam satis explicasse. Praeterea non dubito, quin unusquisque jam videat, hanc methodum nullum lumen praeter ipsum naturale exigere. Hujus enim luminis natura & virtus in hoc potissimum consistit, quod res scilicet obscuras ex notis, aut tanquam notis datis, legitimis consequentiis deducat atque concludat, nec aliud est, quod haec nostra methodus exigit: & quamvis concedamus, eandem non sufficere ad omnia, quae in Bibliis occurrunt, certò investigandum, id tamen non ex ipsius defectu oritur, sed ex eo, quod via, quam veram & rectam esse docet, nunquam fuerit culta, nec ab hominibus trita, adeoque successu temporis admodum ardua & ferè invia facta sit, ut ex ipsis difficultatibus, quas retuli, clarissime constare puto. Superest jam discrepantium a nobis sententias examinare. Quae hinc primum examinanda venit, eorum est sententia, qui statuunt lumen naturale non habere vim ad Scripturam interpretandam, sed ad hoc maxime requiri lumen supernaturale; quid autem hoc lumen praeter naturale sit, ipsis explicandum relinquo. Ego saltem nihil aliud possum conjicere, quam quod ipsi obscurioribus terminis etiam voluerunt fateri, se de vero Scripturae sensu ut plurimum dubitare: si enim ad eorum explicationes attendimus, eas nihil supra naturale continere, imò nihil nisi meras conjecturas esse reperiemus. Conferantur, si placet, cum explicationibus eorum, qui

ingenuè fatentur, se nullum lumen praeter naturale habere, & planè consimiles reperientur, humanae scilicet, diu cogitatae, & cum labore inventae: quod autem ajunt lumen naturale ad hoc non sufficere, falsum esse constat, tum ex eo, quod jam demonstravimus, quod difficultas interpretandi Scripturam nulla orta est defectu virium luminis naturalis, sed tantum ex hominum socordia (ne dicam malitia), qui historiam Scripturae, dum eam concinnare poterant, neglexerunt: tum etiam ex hoc, quod (ut omnes, nî fallor, fatentur) hoc lumen supranaturale donum sit divinum fidelibus tantum concessum. At Prophetæ & Apostoli non fidelibus tantum, sed maxime infidelibus & impiis praedicare solebant, quique adeo apti erant ad mentem Prophetarum & Apostolorum intelligendam. Alias visi essent |

iii13 Prophetæ & Apostoli puerulis & infantibus praedicare, non viris ratione praeditis: & frustra Moses leges praescripsisset, si ipsae non nisi a fidelibus, qui nulla indigent lege, intelligi poterant. Quare qui lumen supranaturale quaerunt ad mentem Prophetarum & Apostolorum intelligendam, ii sane lumine naturali indigere videntur; longe igitur abest, ut tales donum divinum supranaturale habere existimem. Maimonidae alia planè fuit sententia: sensit enim unumquemque Scripturae locum varios, imo contrarios sensus admittere, nec nos de vero ullius esse certos, nisi sciamus locum illum, prout illum interpretamur, nihil continere, quod cum ratione non conveniat, aut quod ei repugnet; si enim rationi ex ipsius literalis sensu reperiatur repugnare, quantumvis ipse clarus videatur, locum tamen aliter interpretandum censet, atque hoc cap. 25. part. 2. libr. More Nebuchim quam clarissime indicat; ait enim, הכתובים אשר כי אין הכתובים המורים על חדוש דע כי אין בריחתינו מן המאמר בקדמות העולם מפני יותר מן הכתובים המורים על היות השם גשם ולא שערי באו בתורה בהיות העולם מחודש הגשמות ואולי זה הפירוש סתומים בפנינו ולא נמנעים לנו בעניין חדוש העולם אבל העולם יכולים יותר לפרש הפסוקים ההם ולהעמיד היה אפשר לנו לפרשם כמו שעשינו בהרחקת העולם כמו שפירשנו הפסוקים והרחקנו היותו יתברך גשם וגו' היה יותר קל הרבה והיינו קדמות *Scito, quod non fugimus dicere mundum fuisse ab aeterno propter textus, qui in Scriptura occurrunt de creatione mundi. Nam textus, qui docent mundum esse creatum, non plures sunt iis, qui docent Deum esse corporeum; nec aditus ad eos explicandum, qui in hac materia de mundi creatione reperiuntur, nobis interclusi sunt, nec etiam impediti, sed ipsos explicare potuissemus, sicut fecimus, cum corporeitatem a Deo removimus; & fortè hoc multò facilius factu esset, & magis commodè potuissemus eos explicare & mundi aeternitatem statuminare, quam cum explicuimus Scripturas, ut removeremus Deum benedictum esse corporeum: at ut hoc non facerem & ne hoc credam (mundum scilicet esse aeternum) duae causae me movent, I. quia clara demonstratione constat Deum non esse corporeum, & necesse est, omnia illa loca explicare, quorum literalis sensus demonstrationi repugnat, nam certum est ea necessario tum explicationem (aliam praeter literalem) habere. At mun/di*

iii14 *aeternitas nulla demonstratione ostenditur; adeoque non est necesse Scripturis vim facere easque explicare propter apparentem opinionem, ad cujus contrariam inclinare, aliqua suadente ratione, possemus. Secunda causa, quia credere Deum esse incorporeum fundamentalibus Legis non repugnat &c. Sed mundi aeternitatem credere, eò modò, quò Aristoteli visum fuit, legem a suo fundamento destruit &c.* Haec sunt verba Maimonidae, ex quibus evidenter sequitur id, quod modo diximus; si enim ipsi constaret ex ratione mundum esse aeternum, non dubitaret Scripturam torquere & explicare, ut tandem hoc idem ipsum docere videretur. Imo statim certus esset Scripturam, quanquam ubique aperte reclamantem, hanc tamen mundi aeternitatem docere voluisse; adeoque de vero sensu Scripturae, quantumvis claro, non poterit esse certus, quamdiu de rei veritate dubitare poterit, aut quamdiu de eadem ipsi non constet. Nam quamdiu de rei veritate non constat, tamdiu nescimus, an res cum ratione conveniat, an vero eidem repugnet; & consequenter etiam tamdiu nescimus, an literalis sensus verus sit an falsus. Quae quidem sententia si vera esset, absolute concederem nos alio praeter lumen naturale indigere ad Scripturam

interpretandam. Nam fere omnia, quae in Scriptis reperiuntur, deduci nequeunt ex principiis lumine naturali notis (ut jam ostendimus), adeoque de eorum veritate ex vi luminis naturalis nihil nobis constare potest, & consequenter neque etiam de vero sensu & mente Scripturae, sed ad hoc alio necessariò lumine indigeremus. Deinde si haec sententia vera esset, sequeretur, quod vulgus, qui ut plurimum demonstrationes ignorat, vel iis vacare nequit, de Scriptura nihil nisi ex sola autoritate & testimoniis philosophantium admittere poterit, & consequenter supponere debet, Philosophos circa Scripturae interpretationem errare non posse, quae sanè nova esset Ecclesiae autoritas, novumque sacerdotum vel Pontificum genus, quod vulgus magis irrideret, quam veneraretur; & quamvis nostra methodus linguae Hebraeae cognitionem exigat, cujus etiam studio vulgus vacare non potest, nihil tamen simile nobis objici potest; nam vulgus Judaeorum & gentilium, quibus olim Prophetæ & Apostoli praedicaverunt & scripserunt, linguam Prophetarum & Apostolorum

iii15 intelligebant, ex qua etiam mentem Prophetarum percipiebant, at non rationes rerum, quas praedicabant, quas ex sententia Maimonidae etiam scire deberent, ut mentem Prophetarum capere possent. Ex ratione igitur nostrae methodi non sequitur necessario vulgus testimonio interpretum acquiescere; ostendo enim vulgus, quod linguam Prophetarum & Apostolorum callebat; at Maimonides nullum ostendet vulgus, quod rerum causas intelligat, ex quibus eorum mentem percipiat. Et quod ad hodiernum vulgus attinet, jam ostendimus omnia ad salutem necessaria, quamvis eorum rationes ignorentur, facile tamen in quavis lingua posse percipi, propterea quod adeo communia & usitata sunt, & in hac perceptione, non quidem in testimonio interpretum, vulgus acquiescit; & quod ad reliqua attinet, eandem in his cum doctis sequitur fortunam. Sed ad Maimonidae sententiam revertamur, atque ipsam accuratius examinemus. Primò supponit Prophetas in omnibus inter se convenisse, summosque fuisse Philosophos & Theologos; ex rei enim veritate eos conclusisse vult: atqui hoc falsum esse in Cap. II. ostendimus. Deinde supponit sensum Scripturae ex ipsa Scriptura constare non posse; rerum enim veritas ex ipsa Scriptura non constat (utpote quae nihil demonstrat, nec res, de quibus loquitur, per definitiones & primas suas causas docet); quare ex sententia Maimonidae neque ejus verus sensus ex ipsa constare potest, adeoque neque ab ipsa erit petendus. Atqui hoc etiam falsum esse ex hoc Capite constat: ostendimus enim & ratione & exemplis sensum Scripturae ex ipsa sola Scriptura constare, & ab ipsa sola, etiam cum de rebus loquitur lumine naturali notis, petendum. Supponit denique nobis licere secundum nostras praeconceptas opiniones Scripturae verba explicare, torquere, & literalem sensum, quanquam perspectissimum sive expressissimum, negare, & in alium quemvis mutare. Quam quidem licentiam, praeterquam quod ipsa ex diametro iis, quae in hoc Capite & aliis demonstravimus, repugnat, nemo non videt nimiam & temerariam esse: Sed magnam hanc libertatem ipsi concedamus, quid tandem promovet? Nihil sanè; quae enim indemonstrabilia sunt, & quae maximam Scripturae partem componunt, hac ratione investigare non |

iii16 poterimus, neque ex hac norma explicare, neque interpretari: cum contra nostram methodum insequendo, plurima hujus generis explicare, & de iis secure disserere possumus, ut jam & ratione, & ipso facto ostendimus: quae autem sua natura perceptibilia sunt, eorum sensus facile, ut jam etiam ostendimus, ex solo orationum contextu elicitur. Quare haec methodus plane inutilis est. Adde quod omnem certitudinem, quam vulgus ex sincera lectione, & quam omnes aliam methodum insequendo, de sensu Scripturae habere possunt, plane iis adimit. Quapropter hanc Maimonidae sententiam ut noxiam, inutilem, & absurdam explodimus. Quod porro Pharisaeorum traditionem attinet, jam supra diximus, eam sibi non constare; Pontificum autem Romanorum autoritatem luculentiori testimonio indigere; & nulla alia de causa hanc reprobare. Nam si ex ipsa Scriptura eam nobis aequè certò ostendere, ac Judaeorum Pontifices olim poterant, nihil me moveret, quod inter Romanos Pontifices reperti fuerint haeretici & impii; cum olim inter Hebraeorum Pontifices etiam reperti fuerint haeretici & impii, qui sinistris mediis Pontificatum adepti sunt,

penes quos tamen ex Scripturae mandato summa erat potestas legem interpretandi. Vide Deut. cap. 17. vs. 11. 12. & cap. 33. vs. 10. & Malach. cap. 2. vs. 8. At quoniam nullum tale testimonium nobis ostendunt, eorum autoritas admodum suspecta manet; & ne quis exemplo Pontificis Hebraeorum deceptus putet religionem Catholicam etiam indigere Pontifice, venit notandum, quod leges Mosis, quia publica jura Patriae erant, indigebant necessario, ut conservarentur, autoritate quadam publica; si enim unusquisque libertatem haberet jura publica ex suo arbitrio interpretandi, nulla respublica subsistere posset, sed hoc ipso statim dissolveretur, & jus publicum jus esset privatum. At Religionis longe alia est ratio. Nam quandoquidem ipsa non tam in actionibus externis, quam in animi simplicitate & veracitate consistit, nullius juris neque autoritatis publicae est. Animi enim simplicitas & veracitas non imperio legum, neque autoritate publica hominibus infunditur, & absolute nemo vi aut legibus potest cogi, ut fiat beatus, sed ad hoc requiritur pia & fraterna monitio, bona educatio & supra omnia proprium & libe|rum

iii17 **judicium.** Cum igitur summum jus liberè sentiendi, etiam de Religione, penes unumquemque sit, nec possit concipi aliquem hoc jure decedere posse, erit ergo etiam penes unumquemque summum jus summaque autoritas de Religione liberè judicandi, & consequenter eandem sibi explicandi & interpretandi; nam nulla alia de causa summa autoritas leges interpretandi, & summum de rebus publicis judicium penes magistratum est, quam quia publici juris sunt: adeoque eadem de causa summa autoritas religionem explicandi, & de eadem judicandi penes unumquemque erit, scilicet quia uniuscujusque juris est. Longè igitur abest, ut ex autoritate Pontificis Hebraeorum ad leges Patriae interpretandum posset concludi Romani Pontificis autoritas ad interpretandam religionem; cum contrà hanc unumquemque maximè habere facilius ex illa concludatur: atque etiam hinc ostendere possumus nostram methodum Scripturam interpretandi optimam esse. Nam cum maxima autoritas Scripturam interpretandi apud unumquemque sit, interpretandi ergo norma nihil debet esse praeter lumen naturale omnibus commune, non ullum supra naturam lumen, neque ulla externa autoritas; non etiam debet esse adeo difficilis, ut non nisi ab acutissimis Philosophis dirigi possit, sed naturali & communi hominum ingenio & capacitati accommodata, ut nostram esse ostendimus. Vidimus enim eas, quas jam habet difficultates, ortas fuisse ab hominum socordia, non autem ex natura methodi.

[*1] Cf. Adnot. VII.

[*2] Cf. Adnot. VIII.

CAPUT VIII.

In quo ostenditur Pentateuchon & libros Josuae, Judicum, Rut, Samuëlis & Regum non esse autographa. Deinde inquiritur, an eorum omnium Scriptores plures fuerint, an unus tantum, & quinam.

- iii17 **I**N praecedenti Capite de fundamentis & principiis cognitionis Scripturarum egimus, eaque nulla alia esse ostendimus, quam harum sinceram historiam. Hanc autem, quanquam apprime necessariam, Veteres tamen neglexisse, vel, si quam scripserint aut tradiderint, temporum injuria periisse, & consequenter magnam partem fundamentorum & principiorum hujus cogni|tionis
- iii18 intercidisse. Quod adhuc tolerandum esset, si posterius intra veros limites se continuissent, & pauca, quae acceperant aut invenerant, bona cum fide successoribus suis tradidissent, nec nova ex proprio cerebro excussissent: quo factum est, ut Scripturae historia non tantum imperfecta, sed etiam mendosior manserit, hoc est, ut fundamenta cognitionis Scripturarum non tantum pauciora, ut iis integra superstrui possit, sed etiam vitiosa sint. Haec emendare & communia Theologiae praejudicia tollere ad meum institutum spectat. At vereor, ne nimis sero hoc tentare aggrediar; res enim eò jam ferme pervenit, ut homines circa hoc non patiantur corrigi, sed id, quod sub specie religionis amplexi sunt, pertinaciter defendant; nec ullus locus rationi, nisi apud paucissimos (si cum reliquis comparentur) relictus videtur, adeo late haec praejudicia hominum mentes occupaverunt. Enitar tamen, remque experiri non desinam, quandoquidem nihil est, cur de hac re prorsus sit desperandum. Ut ea autem ordine ostendam, a praejudiciis circa veros Scriptores Sacrorum Librorum incipiam, & primò de scriptore Pentateuchi: quem fere omnes Mosen esse crediderunt, imo adeò pertinaciter defenderunt Pharisei, ut eum haeticum habuerint, qui aliud visus est sentire, & hac de causa Aben Hezra, liberioris ingenii Vir, & non mediocris eruditionis, & qui primus omnium, quos legi, hoc praejudicium animadvertit, non ausus est mentem suam apertè explicare, sed rem obscurioribus verbis tantum indicare, quae ego hîc clariora reddere non verebor, remque ipsam evidenter ostendere. Verba itaque Aben Hezrae, quae habentur in suis commentariis supra Deuteronomium, haec sunt. ברזל תכיר האמת בעבר הירדן וגו' ואם תבין סוד השלים עשר גם ויכתוב משה וחכנעני *Ultra Jordanem &c. modo intelligas mysterium duodecim, etiam & scripsit Moses legem & Kenahanita tunc erat in terra, in Dei monte revelabitur, tum etiam ecce lectum suum lectum ferreum, tum cognosces veritatem.* His autem paucis indicat simulque ostendit non fuisse Mosen, qui Pentateuchon scripsit, sed alium quempiam, qui longe post vixit, & denique quem Moses scripsit librum, alium fuisse. Ad haec, inquam, ostendendum, notat I. ipsam Deuteronomii praefationem, |
- iii19 quae a Mose, qui Jordanem non transivit, scribi non potuit. Notat II., quod totus liber Mosis descriptus fuerit admodum diserte in solo ambitu unius arae (vide Deuter. Cap. 27. & Josuae Cap. 8. vers. 37. &c.), quae ex Rabinorum relatione duodecim tantum lapidibus constabat; ex quo sequitur librum Mosis longè minoris fuisse molis, quam Pentateuchon: Hoc, inquam, puto authorem hunc significare voluisse per *mysterium duodecim*; nisi forte intellexit duodecim illas maledictiones, quae in praedicto Cap. Deut. habentur, quas fortasse credidit non fuisse in libro legis descriptas, idque propterea, quod Moses praeter descriptionem legis Levitas insuper recitare illas maledictiones jubet, ut populum jurejurando ad leges descriptas observandum adstringerent. Vel forte ultimum caput Deuteronomii de morte Mosis significare voluit, quod caput duodecim versibus constat. Sed haec & quae praeterea alii hariolantur, non est opus curiosius hîc examinare. Notat deinde III. dici in Deuter. cap. 31. vers. 9. ויכתוב משה את התורה & *scripsit Moses legem*; quae quidem verba non possunt esse Mosis, sed alterius Scriptoris, Mosis facta et scripta narrantis. Notat IV. locum Genes. cap. 12. vers. 6., ubi narrando, quod Abrahamus terram Kanahanitarum lustrabat, addit Historicus, quod *Kanahanita tum temporis erat in illa terra*: quibus tempus, quo haec scripsit, clare secludit. Adeoque post mortem Mosis, & cum

Kanahanitae jam erant expulsi, illasque regiones non amplius possidebant, haec debuerunt scribi; quod idem Aben Hezra super hunc locum commentando etiam his significat, והמשיך ידום והכנעני אז בארץ יתכן שארץ כנען תפשה מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד & *Kanahanita tum erat in illa terra: videtur, quod Kanahan (nepos Noae) terram Kanahanitae ab alio possessam cepit, quod si non verum est, inest huic rei mysterium, & qui id intelligit, taceat.* Hoc est, si Kanahan regiones illas invasit, tum sensus erit, *Kanahanitam jam tum fuisse in illa terra*, excludendo scilicet tempus praeteritum, quo ab alia natione inhabitabatur. At si Kanahan regiones illas primus coluit (ut ex cap. 10. Genes. sequitur), tum Textus tempus praesens, Scriptoris scilicet secludit; adeoque non Mosis, cujus nimirum tempore etiamdum illas regiones possidebant; & hoc est mysterium, quod tacendum commendat. |

iii120 V. Notat, quod Genes. cap. 22. vers. 14. vocetur mons Morya^[*1] mons Dei, quod quidem nomen non habuit, nisi postquam aedificationi templi dicatus fuit; et haec montis electio nondum erat tempore Mosis facta; Moses enim nullum locum a Deo electum indicat, sed contra praedicit Deum locum aliquem olim electurum, cui nomen Dei imponetur. VI. Denique notat, quod cap. 3 Deuter. narrationi Og Regis Basan haec interponantur, *Solus Og Rex Basan mansit ex reliquis^{**2]} gigantibus, ecce quod lectus ejus erat lectus ferreus, is certe (lectus), qui est in Rabat filiorum Hamon novem cubitos longus &c.* Quae parenthesis clarissime indicat horum librorum Scriptorem longe vixisse post Mosen; hic enim modus loquendi ejus tantum est, qui res antiquissimas narrat, quique rerum reliquias ad fidem faciendam indicat; & sine dubio hîc lectus tempore primum Davidis, qui hanc urbem subegit, ut in libro 2. Samuël. cap. 12. vs. 30. narratur, inventus est. At non hîc tantum, sed paulo etiam infra idem hic Historicus verbis Mosis inserit *Jair filius Manassis cepit totam jurisdictionem Argobi usque ad terminum Gesuritae, & Mahachatitae, vocavitque illa loca suo nomine cum Bassan pagos Jairi usque in hunc diem.* Haec, inquam, addit Historicus ad explicanda verba Mosis, quae modo retulerat, nempe & *reliquum Gilliad & totum Bassan regnum Og, dedi dimidia tribui Manassis, tota jurisdictio Argobi sub toto Bassan, quae vocatur terra Gigantum.* Noverant procul dubio Hebraei tempore hujus Scriptoris, quinam essent pagi Jairi tribulis Jehudae, at non nomine jurisdictionis Argobi, nec terrae Gigantum, ideoque coactus est explicare, quoniam essent haec loca, quae antiquitus sic vocabantur, & simul rationem dare, cur suo tempore nomine Jairi, qui tribulis Judae, non vero Manassis erat (vid. 1. Paralip. cap. 2. vs. 21. & 22.) insignirentur. His Aben Hezrae sententiam explicuimus, ut & loca Pentateuchi, quae ad eandem confirmandam adfert. Verum enimvero nec omnia, nec praecipua notavit, plura enim in hisce libris & majoris momenti notanda supersunt. Nempe I. quod horum librorum Scriptor de |

iii121 Mose non tantum in tertia persona loquatur, sed quod insuper de eo multa testetur: Videlicet *Deus cum Mose loquutus est. Deus loquebatur cum Mose de facie ad faciem. Moses omnium hominum erat humillimus* (Num. cap. 12. vs. 3.). *Moses irâ captus est in duces exercitus* (Num. cap. 31. vs. 14.). *Moses vir divinus* (Deuter. cap. 33. vers. 1.). *Moses servus Dei mortuus est. Nunquam extitit Propheta in Israël sicut Moses &c.* At contra in Deuteronomio, ubi lex, quam Moses populo explicuerat, quamque scripserat, describitur, loquitur, suaque facta narrat Moses in prima persona; nempe *Deus mihi loquutus est* (Deuter. cap. 2. vers. 1. 17. &c.), *Deum precatus sum &c.* Nisi quod postea historicus in fine libri, postquam verba Mosis retulit, iterum in tertia persona loquendo narrare pergit, quomodo Moses hanc legem (quam scilicet explicuerat) populo scripto tradidit, eumque novissime monuit & quomodo tandem vitam finierit. Quae omnia, nempe modus loquendi, testimonia, & ipse totius historiae contextus plane suadent hos libros ab alio, non ab ipso Mose fuisse conscriptos. II. Venit etiam notandum, quod in hac historia non tantum narratur, quomodo Moses obierit, sepultus fuerit, & Hebraeos triginta dies in luctum conjecerit, sed quod insuper facta comparatione ejus cum omnibus Prophetis, qui postea vixerunt, dicitur ipsum omnes excelluisse. *Non extitit unquam, inquit, Propheta in Israël, sicut Moses, quem Deus noverit de facie ad faciem.* Quod sane testimonium non Moses ipse de se, nec alius,

qui eum immediate secutus est, sed aliquis, qui multis post saeculis vixit, dare potuit, praesertim quia historicus de praeterito tempore loquitur, nempe *nunquam extitit Propheta &c.* Et de sepultura, quod *nemo illam novit in hunc usque diem.* III.

Notandum, quod quaedam loca non iis indicentur nominibus, quae vivente Mose obtinebant, sed aliis, quibus dudum postea insignita sunt. Ut quod Abrahamus *persecutus est hostes usque ad Dan* (vid. Gen. 14. vers. 14.), quod nomen haec urbs non obtinuit, nisi longe post mortem Josuae (vid. Judic. cap. 18. vers. 29.). IV. Quod Historiae aliquando etiam ultra tempus vitae Mosis producantur. Nam Exod. cap. 16. vers. 34. narratur, quod filii Israëlis comederunt Man quadraginta annos, donec venerunt ad terram habitatam, donec venerunt ad finem terrae |

iii122 Kanahan, nempe usque in tempus, de quo in libro Josuae cap. 5. vs. 12. In libro etiam Genes. cap. 36. vs. 31. dicitur, *Hi sunt reges, qui regnaverunt in Edom, antequam regnavit rex in filiis Israëlis:* Narrat sine dubio ibi historicus, quos reges Idumaei habuerint, antequam David eos subegit^[*3] & praesides in ipsa Idumaea constituit. (Vid. Samuël. 2. cap. 8. vers. 14.) Ex his itaque omnibus luce meridiana clarius apparet, Pentateuchon non a Mose, sed ab alio, & qui a Mose multis post saeculis vixit, scriptum fuisse: sed si placet, attendamus insuper ad libros, quos ipse Moses scripsit, & qui in Pentateucho citantur; ex iis ipsis enim constabit, eos alios, quam Pentateuchon fuisse. Primò itaque constat ex Exod. cap. 17. vs. 14. Mosen ex Dei mandato bellum contra Hamalek scripsisse; in quo autem libro, non constat ex illo ipso capite: at Numer. cap. 21. vers. 12. citatur quidam liber, qui *bellorum Dei* vocabatur, & in hoc sine dubio bellum hoc contra Hamalek, & praeterea etiam castrametationes omnes (quas etiam author Pentateuchi Numer. cap. 33. vers. 2. testatur a Mose descriptas fuisse) narrabantur. Constat praeterea de alio in Exod. cap. 24 vers. 4. 7., qui vocabatur ספר הברית^[**4] *liber pacti*, quem coram Israëlitis legit, quando primum cum Deo pactum iniverant: At hic liber sive haec epistola pauca admodum continebat; videlicet leges sive Dei jussa, quae narrantur ex vers. 22. cap. 20. Exod. usque ad cap. 24. ejusdem libri, quod nemo inficias ibit, qui sano aliquo judicio, & sine partium studio praedictum caput legerit. Narratur enim ibi, quod, simul ac Moses sententiam populi intellexit de ineundo cum Deo pacto, statim Dei eloquia & jura scripsit, & matutina luce, quibusdam caeremoniis peractis, universae concioni pacti ineundi conditiones praelegit, quibus praelectis & sine dubio ab universa plebe perceptis, populus se pleno consensu adstrinxit. Quare tam ex temporis brevitate, quo descriptus fuit, quam ex ratione pacti ineundi sequitur hunc librum nihil praeter pauca ea, quae modo dixi, continuisse. Constat denique, anno quadragesimo ab exitu Aegypti Mosen leges omnes, quas tulerat, explicuisse (vid. Deuter. cap. 1. vers. 5.) populumque de novo iisdem obligavisse (vide Deuter. cap. 29. vers. 14.) & tandem |

iii123 librum, qui has leges explicatas, novumque hoc pactum continebat, scripsisse (vide Deuter. cap. 31. vers. 9.), & hic vocatus est *liber legis Dei*, quem Josua postea auxit, narratione scilicet pacti, quo suo tempore populus se de integro obligavit, quodque cum Deo tertio inivit (vide Josuae cap. 24. vers. 25. 26.). At quoniam nullum habemus librum, qui hoc pactum Mosis, simul & pactum Josuae contineat, necessariò concedendum hunc librum periisse, vel cum Paraphraste Chaldaeo Jonatane insaniendum, & verba Scripturae ad libitum torquenda: Hic enim hac difficultate motus maluit Scripturam corrumpere, quam ignorantiam suam fateri. Nempe haec libri Josuae verba (vide cap. 24. vers. 26.) האלה בספר תורת האלהים ויכתב יהושע את האילן *scripsitque Josua haec verba in libro Legis Dei*, Chaldaice sic transtulit האילן *& scripsit Josua haec verba & custodivit ea cum libro Legis Dei.* Quid cum illis agas, qui nihil vident, nisi quod lubet? quid, inquam, hoc aliud est, quam ipsam Scripturam negare, & novam ex proprio cerebro cudere? Nos igitur concludimus, hunc librum legis Dei, quem Moses scripsit, non fuisse Pentateuchon, sed prorsus alium, quem author Pentateuchi suo operi ordine inseruit, quod cum ex modò dictis, tum ex jam dicendis evidentissime sequitur. Nempe cum in Deuteronomii loco jam citato narratur, quod Moses legis librum scripsit, addit historicus, quod Moses eum sacerdotibus tradidit, & quod praeterea eos

jusserit, ut ipsum certo tempore omni populo praelegerent: quod ostendit, hunc librum longe minoris molis fuisse, quam Pentateuchon, quandoquidem in una concione ita perlegi poterat, ut ab omnibus intelligeretur: nec hîc praetereundum, quod ex omnibus libris, quos Moses scripsit, hunc unum secundi pacti & Canticum (quod postea etiam scripsit, ut id universus populus edisceret) religiosè servare & custodire jusserit. Nam quia primo pacto non nisi praesentes, qui aderant, obligaverat, at secundo omnes etiam eorum posteros (vide Deut. cap. 29. vers. 14. 15.), ideo hujus secundi pacti librum futuris saeculis religiose servandum jussit, & praeterea etiam, ut diximus, Canticum, quod futura saecula potissimum respicit: cum itaque non constet Mosen alios, praeter hos |

iii124 libros scripsisse, & ipse nullum alium, praeter Libellum legis cum Cantico posteritati religiose servandum mandaverit, & denique plura in Pentateucho occurrant, quae a Mose scribi non potuerunt, sequitur, neminem cum fundamento, sed omnino contra rationem affirmare Mosen autorem esse Pentateuchi. At hic aliquis forsitan rogabit, num Moses praeter haec non etiam scripserit leges, cum ipsi primum revelarentur? hoc est, an spatio quadraginta annorum nullas legum, quas tulerat, scripserit, praeter paucas illas, quas in primi pacti libro contentas fuisse dixi? Sed ad haec respondeo, quamvis concederem rationi consentaneum videri, quod Moses eo ipso tempore & loco, quo leges communicare contigit, eo etiam easdem scripserit, nego tamen nobis hac de causa licere hoc affirmare; supra enim ostendimus nobis de similibus nihil esse statuendum, nisi id, quod ex ipsa Scriptura constat, aut quod ex solis ipsius fundamentis legitima consequentia elicitur, at non ex eo, quod rationi consentaneum videtur. Adde, quod nec ipsa ratio nos cogat hoc statuere. Nam forsitan senatus Mosis edicta populo scripto communicabat, quae postea historicus collegit, & historiae vitae Mosis ordine inseruit. Atque haec de quinque libris Mosis: nunc tempus est, ut reliquos etiam examinemus. Josuae librum similibus etiam rationibus ostenditur non esse autographon: alius enim est, qui de Josua testatur, quod ejus fama fuerit per totam tellurem (vide cap. 6. vers. 27.), quod nihil eorum omiserit, quae Moses praeceperat (vide vers. ult. cap. 8. & cap. 11. vers. 15.), quod senuerit, omnesque in concionem vocaverit, & quod tandem animam egerit. Deinde etiam quaedam narrantur, quae post ipsius mortem contigerunt. Videlicet quod post ejus mortem Israëlitae Deum coluerunt, quamdiu senes, qui ipsum noverant, vixerunt. Et cap. 16. vers. 10., quod (Ephraim & Manasse) *non expulerunt Kanahanitam habitantem in Gazer, sed (addit) quod Kanahanita inter Ephraim habitavit usque in hunc diem, & fuit tributarius*. Quod idem ipsum est, quod libro Judicum cap. 1. narratur, & modus etiam loquendi *in hunc usque diem* ostendit, Scriptorem rem antiquam narrare. Huic etiam consimilis est Textus cap. 15. vers. ult. de filiis Jehudae, & historia Kalebi, ex vers. 13. ejusd. cap. Et casus ille etiam, qui cap. 22. ex vers. 10. &c. narratur |

iii125 de duabus tribubus & dimidia, quae aram ultra Jordanem aedificaverunt, post mortem Josuae contigisse videtur: quandoquidem in tota illa historia nulla Josuae fit mentio, sed solus populus bellum gerere deliberat, legatos mittit, eorumque responsum expectat & tandem approbat. Denique ex cap. 10. vers. 14. evidenter sequitur hunc librum multis post Josuam saeculis scriptum fuisse: Sic enim testatur, *nullus alius, sicuti ille dies, fuit nec antea neque postea, quo Deus (ita) obediret cuiquam &c.* Si quem igitur librum Josua unquam scripsit, fuit sane ille, qui cap. 10. vers. 13. in hac eadem scilicet historia citatur. Librum autem Judicum neminem sanae mentis sibi persuadere credo ab ipsis Judicibus esse scriptum: epilogus enim totius historiae, qui habetur cap. 2., clare ostendit, eum totum ab uno solo Historico scriptum fuisse. Deinde quia ejus Scriptor saepe monet, quod illis temporibus nullus erat Rex in Israël, non dubium est, quin scriptus fuerit, postquam imperium reges obtinuerant. Circa Samuëlis libros non etiam est, cur diu moremur, quandoquidem historia longe post ejus vitam producitur. Hoc tamen tantum notari velim, hunc librum etiam multis post Samuëlem saeculis scriptum fuisse. Nam libr. 1. cap. 9. vers. 9. Historicus per parenthesin monet, *antiquitus in Israël sic dicebat quisque, quando ibat ad consulendum Deum, age eamus ad videntem, nam qui hodie propheta, antiquitus*

videns vocabatur. Libri denique Regum, ut ex iisdem constat, decerpti sunt ex libris rerum Salomonis (vide Reg. 1. cap. 11. vers. 41.), Chronicorum Regum Jehudae (vide cap. 14. vers. 19. 29. ejusdem), & Chronicorum Regum Israël. Concludimus itaque omnes hos libros, quos huc usque recensuimus, esse apographa, resque in iis contentas ut antiquas enarrari. Si jam ad connexionem & argumentum horum omnium librorum attendamus, facile colligemus eos omnes ab uno eodemque Historico scriptos fuisse, qui Judaeorum antiquitates ab eorum prima origine usque ad primam Urbis vastationem scribere voluit. Hi enim libri ita invicem connectuntur, ut ex hoc solo dignoscere possimus, eos non nisi unam unius Historici narrationem continere. Nam simulac Mosis vitam narrare desinit, ad historiam Josuae sic transit, & *contigit, postquam mortuus est Moses servus Dei, ut Deus diceret Josuae &c.* Et hac morte Josuae |

iii126 finita, eadem transitione & conjunctione historiam Judicum incipit, nempe, *Et contigit, postquam mortuus est Josua, ut filii Israël a Deo quaererent &c.* Et huic libro, tanquam appendicem, librum Rut sic annectit, *Et contigit iis diebus, quibus Judices judicabant, ut fames esset in illa terra.* Cui etiam eodem modo librum primum Samuëlis annectit, quo finito solita sua transitione ad secundum pergit; & huic, historia Davidis nondum finita, librum primum Regum jungit, & historiam Davidis narrare pergens, tandem huic eadem conjunctione librum secundum annectit. Contextus deinde & ordo historiarum etiam indicat unum tantum fuisse Historicum, qui certum sibi scopum praefixit: incipit enim primam nationis Hebraeae originem narrare, deinde ordine dicere, qua occasione & quibus temporibus Moses leges tulerit, ipsisque multa praedixerit: Deinde quomodo secundum Mosis praedictiones terram promissam (vide cap. 7. Deuter.) invaserint, eâ vero possessâ legibus valedixerant (Deuter. cap. 31. vers. 16.), indeque ipsos multa mala consequuta sunt (ejusd. 17.). Quomodo deinde Reges eligere voluerunt (Deut. cap. 17. vers. 14.), qui etiam prout leges curaverant, ita res ipsis prospere vel infoeliciter cesserunt (Deut. cap. 28. vs. 36. & vers. ult.), donec tandem imperii ruinam, sicuti ipsam Moses praedixerat, narrat. Reliqua autem, quae ad confirmandam legem nihil faciunt, vel prorsus silentio mandavit, vel lectorem ad alios Historicos ablegat. Omnes igitur hi libri in unum conspirant, nempe dicta & edicta Mosis docere, eaque per rerum eventus demonstrare. Ex his igitur tribus simul consideratis, nempe simplicitate argumenti horum omnium librorum, connexionem, & quod sint apographa multis post saeculis a rebus gestis scripta, concludimus, ut modo diximus, eos omnes ab uno solo Historico scriptos fuisse. Quisnam autem is fuerit, non ita evidenter ostendere possum, suspicor tamen ipsum Hesdram fuisse, & quaedam non levia concurrunt, ex quibus conjecturam facio. Nam cum Historicus (quem jam scimus unum tantum fuisse) historiam producat usque ad Jojachini libertatem, & insuper addat, ipsum Regis mensae accubuisse tota ejus vita (hoc est vel Jojachini vel filii Nebucadnesoris, nam sensus est planè ambiguus), hinc sequitur eum nullum ante Hesdram fuisse. |

iii127 At Scriptura de nullo, qui tum floruit, nisi de solo Hesdra testatur (vide Hesdrae cap. 7. vers. 10.), quod ipse suum studium applicuerit ad quaerendam legem Dei, & adornandam, & quod erat Scriptor (ejusdem cap. vers. 6.) promptus in Lege Mosis. Quare nullum praeter Hesdram suspicari possum fuisse, qui hos libros scripserit. Deinde in hoc de Hesdra testimonio videmus, quod ipse non tantum studium adhibuerit ad quaerendam legem Dei, sed etiam ad eandem adornandam, & in Nehemiae cap. 8. vers. 9. etiam dicitur, *quod legerunt librum legis Dei explicatum, & adhibuerunt intellectum & intellexerunt Scripturam.* Cum autem in Deuteronomii libro non tantum liber legis Mosis, vel maxima ejus pars contineatur, sed insuper multa ad pleniorum explicationem inserta reperiantur, hinc conjicio librum Deuteronomii illum esse librum legis Dei ab Hesdra scriptum, adornatum & explicatum, quem tum legerunt. Quod autem in hoc libro Deuteronomii multa per parenthesis ad pleniorum explicationem inserantur, duo de hac re exempla ostendimus, cum sententiam Aben Hezrae explicarem, cujus notae plura alia reperiuntur, ut Ex. gr. in cap. 2. vers. 12. & *in Sehir habitaverunt Horitae antea, filii*

autem Hesau eos expulerunt & a suo conspectu deleverunt & loco eorum habitaverunt, sicuti Israël fecit in terra suae haereditatis, quam Deus ipsi dedit. Explicat scilicet vers. 3. & 4. ejusdem cap., nempe quod montem Sehir, qui filiis Hesau haereditate venerat, ipsi eum non inhabitatum occupaverunt, sed quod ipsum invaserunt, & Horitas, qui ipsum prius inhabitabant, inde, sicuti Israëlitaë post mortem Mosis Kenahanitas, deturbaverunt & deleverunt. Per parentheses etiam inseruntur verbis Mosis vers. 6. 7. 8. & 9. cap. 10.; nemo enim non videt, quod vers. 8., qui incipit *in illo tempore separavit Deus tribum Levi*, necessario debeat referri ad vers. 5., non autem ad mortem Aharonis, quam nulla alia de causa Hezras hîc inseruisse videtur, quam quia Moses in hac narratione vituli, quem populus adoraverat, dixerat (vide cap. 9. vers. 20.) se Deum pro Aharone oravisse. Explicat deinde, quod Deus eo tempore, de quo Moses hic loquitur, tribum Levi sibi elegit, ut causam electionis, & cur Levitae in partem haereditatis non fuerint vocati, ostenderet, & hoc facto pergit verbis Mosis filum historiae persequi. His adde libri |

iii128 praefationem & omnia loca, quae de Mose in tertia persona loquuntur: & praeter haec alia multa, quae jam a nobis dignosci nequeunt, sine dubio, ut facilius ab hominibus sui aevi perciperentur, addidit, vel aliis verbis expressit: Si, inquam, ipsum Mosis librum legis haberemus, non dubito, quin tam in verbis, quam in ordine, & rationibus praeceptorum magnam discrepantiam reperiremus. Dum enim solum Decalogum hujus libri cum Decalogo Exodi (ubi ejus historia ex professo narratur) confero, eum ab hoc in his omnibus discrepare video: quartum enim praeceptum non tantum alio modo imperatur, sed insuper multo prolixius extenditur: ejus autem ratio ab ea, quae in Decalogo Exodi adfertur, toto coelo discrepat. Denique ordo, quo hîc decimum praeceptum explicatur, etiam alius est, quam in Exodo. Haec igitur cum hîc, tum in aliis locis, ut jam dixi, ab Hezra facta existimo, quia is legem Dei hominibus sui temporis explicuit, atque proinde hunc esse Librum Legis Dei ab ipso ornatae & explicatae: & hunc librum omnium, quos ipsum scripsisse dixi, primum fuisse puto; quod hinc conjicio, quia Leges Patriae continet, quibus populus maxime indiget: & etiam quia hic liber antecedenti nulla conjunctione, ut reliqui omnes, annectitur, sed soluta oratione incipit, *Haec sunt verba Mosis, &c.* At postquam hunc absolvit & populum leges edocuit, tum studium adhibuisse credo ad integram historiam Hebraeae nationis describendam, a mundo scilicet condito usque ad summam Urbis vastationem, cui hunc Librum Deuteronomii suo loco inseruit; & forte ejus primos quinque libros nomine Mosis vocavit, quia in iis praecipue ejus vita continetur & nomen a potiore sumpsit: Et hac etiam de causa sextum nomine Josuae, septimum Judicum, octavum Ruth, nonum & forte etiam decimum Samuelis, & denique undecimum & duodecimum Regum appellavit. An vero Hezras huic operi ultimam manum imposuerit, idque, ut desiderabat, perfecit, de eo vide sequens Caput.

[*1] Cf. Adnot. IX.

↔[*2] NB. Hebr. רפאים *rephaim* significare damnatos, & videtur etiam esse nomen proprium ex Paralip. 1. cap. 20. Et ideo puto hîc familiam aliquam significare.

[*3] Cf. Adnot. X.

↔[*4] NB. ספר *sepher* Hebraice significare saepius epistolam, sive chartam.

CAPUT IX.

De iisdem Libris alia inquiruntur, nempe an Hezras iis ultimam manum imposuerit: & deinde utrum notae marginales, quae in Hebraeis codicibus reperiuntur, variae fuerint lectiones.

iii129 **Q**Uantum superior disquisitio de vero horum librorum Scriptore juvet ad eorundem perfectam intelligentiam, facile colligitur ex solis ipsis locis, quae ad nostram de hac re sententiam confirmandam attulimus, quaeque absque ea unicuique deberent obscurissima videri. Verum praeter Scriptorem alia animadvertenda in ipsis libris supersunt, quae communis superstitio vulgus deprehendere non sinit. Horum praecipuum est, quod Hezras (eum pro Scriptore praedictorum librorum habeo, donec aliquis alium certiore ostendat) narrationibus in hisce libris contentis ultimam manum non imposuit, nec aliud fecit, quam historias ex diversis scriptoribus colligere, & quandoque non nisi simpliciter describere, atque eas nondum examinatas neque ordinatas posteris reliquit. Quae autem causae impediverint (nisi forte intempestiva mors), quo minus hoc opus omnibus suis numeris adimpleret, nequeo conjicere. At reipsa, quamvis antiquis Hebraeorum historicis destituti simus, ex paucissimis tamen eorum fragmentis, quae habemus, evidentissime constat. Nam historia Hiskiae ex vers. 17. cap. 18. lib. 2. Regum, ex relatione Esariae, prout ipsa reperta est scripta in Chronicis Regum Judae, descripta est: hanc namque totam in libro Esariae, qui in Chronicis Regum Judae continebatur (vide libr. 2. Paralip. cap. 32. vers. paenult.), iisdem, quibus hîc, verbis narratam legimus, exceptis^[*1] tantum paucissimis; ex quibus tamen nihil aliud concludi potest, quam quod hujus Esariae narrationis variae lectiones repertae fuerint, nisi quis mallet in his etiam mysteria somniare. Deinde etiam caput ultimum hujus libri in Jeremiae cap. ultimo, 39. & 40. continetur. Praeterea cap. 7. Samuël. 2. in libr. 1. Paralip. cap. 17. descriptum reperimus: at verba variis in locis adeo mirifice mutata^[**2] deprehenduntur, ut facillimè dignoscatur, haec duo capita ex duobus diversis exemplari|bus

iii130 historiae Natanis desumpta esse. Denique Genealogia Regum Idumaeae, quae habetur Genes. cap. 36. ex vs. 31., iisdem etiam verbis in libr. 1. Paralip. cap. 1. deducitur, cum tamen hujus libri authorem ea, quae narrat, ex aliis Historicis sumsisse constat, non vero ex his duodecim libris, quos Hezrae tribuimus. Quare non dubium est, quin, si ipsos haberemus Historicos, res ipsa directè constaret: sed quia iisdem, ut dixi, destituti sumus, id nobis tantum restat, ut ipsas historias examinemus; nempe earum ordinem & connexionem, variam repetitionem, & denique in annorum computatione discrepantiam, ut de reliquis judicare possimus. Eas itaque vel saltem praecipuas perpendamus; et primò illam Judae & Tamar, quam cap. 38. Genes. Historicus sic narrare incipit, *Contigit autem in illo tempore, ut Judas a suis fratribus discederet.* Quod tempus necessario referendum est ad aliud^[*3], de quo immediate loquutus est: at ad id, de quo in Gen. immediate agitur, minime referri potest. Ab eo enim, nempe a quo Josephus in Aegyptum ductus fuit, usque quo Jacobus Patriarcha cum tota familia eò etiam profectus est, non plus, quam viginti duos annos numerare possumus; nam Josephus, cum a fratribus venderetur, septemdecim annos natus erat, & cum a Pharaone e carceribus vocari juberetur, triginta: quibus si addantur septem anni fertilitatis & duo famis, conficiant simul viginti duos annos. Atqui hoc temporis intervallo nemo concipere poterit tot res contingere potuisse. Nempe quod Juda tres liberos ex unica uxore, quam tum duxit, unum post alium procreaverit, quorum major natu, ubi per aetatem licuit, Tamar in uxorem duxit, eò vero mortuò secundus eam in matrimonium recepit, qui etiam obiit, & quod dudum postquam haec acta sunt, ipse Judas cum ipsa nuru Tamar ignarus rem habuerit, ex qua iterum duos, uno tamen partu, liberos acceperit, quorum etiam unus intra praedictum tempus factus est parens. Cum igitur haec omnia non possunt referri ad illud tempus, de quo in Genesi, referendum necessario est ad aliud, de quo immediate in alio libro agebatur; ac proinde Hezras hanc etiam historiam simpliciter descripsit, eamque nondum examinatam reliquis inseruit. At non tantum hoc caput, sed totam Josephi & Jacobi

historiam ex diversis historicis de|cerptam
 iii131 & descriptam esse necessario fatendum est, adeo parum sibi constare videmus. Cap. enim 47. Genes. narrat, quod Jahacob, cum primum Pharahonem ducente Josepho salutavit, annos 130 natus erat, a quibus si auferantur viginti duo, quos propter Josephi absentiam in maerore transegit & praeterea septemdecim aetatis Josephi, cum venderetur, & denique septem, quos propter Rachelem servivit, reperietur ipsum provectissimae aetatis fuisse, octoginta scilicet & quatuor annorum, cum Leam in uxorem duceret, & contra Dinam vix septem fuisse annorum[*4], cum a Sechemo vim passa est, Simeon autem & Levi vix duodecim & undecim, cum totam illam civitatem depraedati sunt, ejusque omnes cives gladio confecerunt. Nec hic opus habeo omnia Pentateuchi recensere. Si quis modo ad hoc attenderit, quod in hisce quinque libris omnia praecepta scilicet & historiae promiscue sine ordine narrentur, neque ratio temporum habeatur, & quod una eademque historia saepe, & aliquando diversimode repetatur, facile dignoscet haec omnia promiscue collecta, & coacervata fuisse, ut postea facilius examinarentur, & in ordinem redigerentur. At non tantum haec, quae in quinque libris, sed etiam reliquae historiae usque ad vastationem urbis, quae in reliquis septem libris continentur, eodem modo collectae sunt. Quis enim non videt, in cap. 2. Judicum ex vers. 6. novum Historicum adferri (qui res a Josua gestas etiam scripserat) ejusque verba simpliciter describi. Nam postquam Historicus noster in ult. cap. Josuae narravit, quod ipse mortem obierit, quodque sepultus fuerit, & in primo hujus libri narrare ea promiserit, quae post ejusdem mortem contigerunt, qua ratione, si filium suae historiae sequi volebat, potuisset superioribus annectere, quae hic de ipso Josua narrare incipit[*5]. Sic etiam capita 17. 18. &c. Samuëlis 1. ex alio Historico desumpta sunt, qui aliam causam sentiebat fuisse, cur David aulam Saulis frequentare inceperit, longe diversam ab illa, quae in cap. 16. libri ejusdem narratur: non enim sensit, quod David ex consilio servorum a Saulo vocatus ipsum adiit (ut in cap. 16. narratur), sed quod casu a patre ad fratres in castra missus Saulo ex occasione victoriae, quam contra Philistaeum Goliath habuit, tum demum innotuit, & in aula detentus fuit. Idem de cap. 26. ejusdem libri |
 iii132 suspicor, quod nimirum historicus eandem ibi historiam, quae cap. 24. habetur, secundum opinionem alterius narrare videatur. Sed hoc missum facio, & ad annorum computationem examinandam pergo. Cap. 6. libri 1. Regum dicitur, quod Salomon templum aedificavit anno 480. ab Aegypti exitu, at ex historiis ipsis longe majorem numerum concludimus. Nam

	Annos	
Moses populum in desertis gubernavit --	40	
Josuae, qui centum & decem annos vixit, non plus tribuuntur ex Josephi & aliorum sententia quam --	26	
Kusan Rishgataim populum in ditione tenuit --	8	
Hotniel filius Kenaz judicavit[*6] ---	40	
Heglon Rex Moabi imperium in populum tenuit --	18	
Eud & Sangar eundem judicaverunt --	80	
Jachin Rex Kanahani populum iterum in ditione tenuit -	20	
Quievit postea populus ---	40	
Fuit deinde in ditione Midiani ---	7	
Tempore Gidehonis transegit in libertate --	40	
Sub imperio autem Abimelechi --	3	
Tola filius Puae judicavit. ---	23	
Jair autem ---	22	
Populus iterum in ditione Philistaeorum & Hamonitarum fuit	18	
Jephta judicavit ---	6	
Absan Bethlehemita ---	7	
Elon Sebulonita ---	10	
Habdan Pirhatonita ---	8	
Populus fuit iterum in ditione Philistaeorum --	40	

Samson judicavit ^[**7] — — —	20
Heli autem — — — —	40
Fuit iterum populus in ditione Philistaeorum, antequam a Samuële liberaretur — — —	20
David regnavit — — —	40
Salomon antequam templum aedificavit —	4
Atque hi omnes additi numerum conficiunt annorum —	580.

- iii133 Quibus deinde addendi sunt anni illius saeculi, quo post mortem Josuae Respublica Hebraeorum floruit, donec a Kusan Rishgataim subacta fuit, quorum numerum magnum fuisse credo; non enim mihi persuadere possum, quod statim post mortem Josuae omnes, qui ejus portenta viderant, uno momento perierunt, nec quod eorum successores uno actu & ictu legibus valedixerunt, & ex summa virtute in summam nequitiam & socordiam lapsi sunt, nec denique quod Kusan Rishgataim eos dictum factum subegit. Sed cum horum singula aetatem fere requirant, non dubium est, quin Scriptura cap. 2. vers. 7. 9. 10. libri Judicum historias multorum annorum comprehenderit, quas silentio transmisit. Sunt praeterea addendi anni, quibus Samuël fuit Judex, quorum etiam numerus in Scriptura non habetur. Sunt deinde addendi anni Regni Saulis, quos in superiore computatione omisi, quia ex ejus historia non satis constat, quot annos regnaverit; dicitur quidem cap. 13. vs. 1. libr. 1. Samuëlis, eundem duos annos regnavisse, sed & ille textus truncatus est, & ex ipsa historia majorem numerum colligimus. Quod textus truncatus sit, nemo, qui Hebraeam linguam vel a primo limine salutavit, dubitare potest. Sic enim incipit בן שנה שאול על ישראל *annum natus erat Saul, cum regnaret, & duos annos regnavit supra Israëlem*. Quis, inquam, non videt numerum annorum aetatis Saulis, cum regnum adeptus esset, omissum esse? At quod ex ipsa historia major numerus concluditur, credo neminem etiam dubitare. Nam cap. 27. vers. 7. ejusdem libri habetur, quod David apud Philistaeos, ad quos propter Saulum confugit, moratus fuit unum annum & quatuor menses: quare ex hac computatione reliqua spatio octo mensium contingere debuerunt, quod neminem credere existimo. Josephus saltem in fine libri sexti Antiquitatum textum sic correxit, *Regnavit itaque Saul Samuële vivente annos decem & octo, moriente autem alios duos*. Quin tota haec historia cap. 13. nullo modo cum antecedentibus convenit. In fine cap. 7. narratur, quod Philistaei ab Hebraeis ita debellati fuerunt, ut non fuerint ausi vivente Samuële terminos Israëlis ingredi; at hîc, quod Hebraei (vivente Samuële) a Philistaeis invaduntur, a quibus ad tantam miseriam & paupertatem redacti fuerant |
- iii134 ut armis, quibus se defendere possent, destituerentur, & insuper mediis eadem conficiendi. Sudarem sane satis, si omnes has historias, quae in hoc primo libro Samuëlis habentur, ita conarer conciliare, ut omnes ab uno Historico descriptae & ordinatae viderentur. Sed ad meum propositum revertor. Anni itaque regni Saulis superiori computationi sunt addendi. Denique annos anarchiae Hebraeorum etiam non numeravi, quia non constant ex ipsa Scriptura. Non, inquam, mihi constat tempus, quo illa contigerint, quae ex cap. 17. usque ad finem libri Judicum narrantur. Ex his itaque clarissime sequitur veram annorum computationem neque ex ipsis historiis constare, neque ipsas historias in una eademque convenire, sed valde diversas supponere. Ac proinde fatendum has historias ex diversis scriptoribus collectas esse, nec adhuc ordinatas neque examinatas fuisse. Nec minor videtur fuisse circa annorum computationem discrepantia in libris Chronicorum Regum Judae & libris Chronicorum Regum Israëlis. In Chronicis enim Regum Israëlis habebatur, quod Jehoram filius Aghabi regnare incepit anno secundo regni Jehorami filii Jehosaphat (vide Regum libr. 2. cap. 1. vers. 17.). At in Chronicis Regum Judae, quod Jehoram filius Jehosaphat regnare incepit anno quinto regni Jehorami filii Aghabi (vide cap. 8. vers. 16. ejusd. libri). Et si quis praeterea historias libri Paralip. conferre velit cum historiis librorum Regum, plures similes discrepantias inveniet, quas hic non opus habeo recensere, & multo minus authorum commenta, quibus has historias conciliare

conantur. Rabini namque planè delirant. Commentatores autem, quos legi, somniant, fingunt, & linguam denique ipsam planè corrumpunt. Ex. gr. cum in libr. 2. Paralip. dicitur, *annos quadraginta duos natus erat Aghazia, cum regnaret*: fingunt quidam hos annos initium capere a regno Homri, non autem a nativitate Aghaziae: quod si possent ostendere intentum authoris librorum Paralip. hoc fuisse, non dubitaverim affirmare, eundem loqui nescivisse. Et ad hunc modum plura alia fingunt, quae si vera essent, absolute dicerem antiquos Hebraeos & linguam suam, & narrandi ordinem plane ignoravisse, nec ullam rationem neque normam Scripturas interpretandi agnoscerem, sed ad libitum omnia |

iii135 fingere liceret. Si quis tamen putat, me hîc nimis generaliter, nec satis cum fundamento loqui, ipsum rogo, ut hoc agat, & nobis ostendat certum aliquem ordinem in hisce historiis, quem Historici in Chronologicis sine peccato imitari possent, & dum historias interpretatur & conciliare conatur, phrases & modos loquendi, & orationes disponendi, & contexendi adeo strictè observet, atque ita explicet, ut eos secundum suam explicationem in scribendo imitari etiam possimus[*8]: quod si praestiterit, manus ipsi statim dabo, & erit mihi magnus Apollo; nam fateor, quamvis diu quaesiverim, me nihil tamen unquam simile invenire potuisse: Quin addo me nihil hîc scribere, quod dudum & diu meditatum non habuerim, & quanquam a pueritia opinionibus de Scriptura communibus imbutus fuerim, non tamen potui tandem haec non admittere. Sed non est, cur circa haec lectorem diu detineam, & ad rem desparatam provocem; opus tamen fuit rem ipsam proponere, ut meam mentem clarius explicarem: ad reliqua igitur, quae circa fortunam horum librorum notanda suscepi, pergo. Nam venit praeterea, quae modo ostendimus, notandum, quod hi libri ea diligentia a Posteris servati non fuerint, ut nullae mendae irrepserint; plures enim dubias lectiones animadverterunt antiquiores Scribae, & praeterea aliquot loca truncata, non tamen omnia; an autem mendae talis notae sint, ut lectori magnam moram injiciant, de eo jam non disputo; credo tamen eas levioris esse momenti, iis saltem, qui Scripturas liberiore judicio legunt, & hoc certò affirmare possum, me nullam animadvertisse mendam, nec lectionum varietatem circa moralia documenta, quae ipsa obscura aut dubia reddere possent. At plerique nec in reliquis aliquod vitium incidisse concedunt; sed statuunt Deum singulari quadam providentia omnia Biblia incorrupta servasse: varias autem lectiones signa profundissimorum mysteriorum esse dicunt, idem de asterismis, qui in medio paragrapho 28 habentur, contendunt, imo in ipsis apicibus literarum magna arcana contineri. Quod sane an ex stultitia & anili devotione, an autem ex arrogantia & malitia, ut Dei arcana soli habere crederentur, haec dixerint, nescio; hoc saltem scio, me nihil, quod arcanum redoleat, sed tantum pueriles cogitationes apud istos legisse. Legi etiam & insuper novi nu|gatores

iii136 aliquos Kabbalistas, quorum insaniam nunquam mirari satis potui. Quod autem mendae, uti diximus, irrepserint, neminem sani judicii dubitare credo, qui textum illum Sauli (quem jam ex Libr. 1. Samuël. cap. 13. vers. 1. allegavimus) legit & etiam vers. 2. cap. 6. Samuël. 2., nempe & *surrexit & ivit David & omnis populus, qui ipsi aderat, ex Juda, ut inde auferrent arcam Dei*. Nemo hîc etiam non videre potest locum, quo iverant, nempe Kirjat Jeharim[*9], unde arcam auferrent, esse omissum: nec etiam negare possumus, quod vs. 37. cap. 13. Sam. 2. perturbatus & truncatus sit, scilicet, & *Absalom fugit ivitque ad Ptolomaeum filium Hamihud Regem Gesur, & luxit filium suum omnibus diebus, & Absalom fugit ivitque Gesur mansitque ibi tres annos***10]. Et ad hunc modum scio me antehac alia notavisse, quae impraesentiarum non occurrunt. Quod autem notae marginales, quae in Hebraeis Codicibus passim inveniuntur, dubiae fuerint lectiones, nemo etiam dubitare potest, qui attendit, quod pleraeque ex magna literarum Hebraicarum similitudine inter se ortae sint. Nempe ex similitudine, quam habet כ Kaf cum ב Bet, ך Jod cum ם Vau, ך Dalet cum ר Res &c. Ex. gr. ubi lib. 2. Sam. cap. 5. v. paenult. scribitur בשמעך & *in eo* (tempore), *quo audies* habetur in margine כשמעך *cum audies*, & cap. 21. Jud. v. 22. אבותם או אחיהם לרוב & *quando earum patres vel fratres in multitudine* (h.e. saepe) *ad nos venerint* &c., habetur in margine לרוב *ad litigandum*. Et ad hunc modum permultae

deinde etiam ortae sunt ex usu literarum, quas Quiescentes vocant, quarum nimirum pronuntiatio saepissime nulla sentitur, & promiscuè una pro alia sumitur. Ex. gr. Levit. cap. 25. vs. 30. scribitur *לא חומה וקם הבית אשר בעיר אשר & confirmabitur domus, quae est in civitate, cui non est murus*, in margine autem habetur *לו חומה אשר* *cui est murus* &c. At quamvis haec per se satis clara sint, libet rationibus quorundam Pharisaeorum respondere, quibus persuadere conantur notas marginales ad aliquod mysterium significandum ab ipsis librorum Sacrorum Scriptoribus appositae vel indicatas fuisse. Harum primam, quae quidem me parum tangit, sumunt ex usu legendi Scripturas: si, inquiunt, hae notae appositae sunt propter lectionum varietatem, quas posterii decidere non potuerunt, cur ergo usus invaluit, ut sensus marginalis ubique retineatur? cur, inquiunt, sensum, quem retinere volebant, in margine notaverunt? debuerant contra ipsa volumina scribere, prout legi volebant, non autem sensum & lectionem, quam maxime probabant, in margine notare. Secunda vero ratio & quae aliquam speciem prae se ferre videtur, ex ipsa rei natura sumitur. Nempe quod mendae non data opera, sed casu in Codices irrepserunt, & quod ita fit, varie contingit. At in quinque libris semper nomen *נערה puella*, uno tantum excepto loco, defectivum contra regulam Grammatices sine litera *ה he* scribitur, in margine vero rectè secundum regulam Grammatices universalem. An hoc etiam ex eo, quod manus in describendo erravit, contigerit? quo fato id fieri potuit, ut calamus semper, quotiescunque hoc nomen occurreret, festinaret? deinde hunc defectum facile & sine scrupulo ex regulis Grammatices supplere & emendare potuissent. Igitur cum hae lectiones casu non contigerint, nec tam clara vitia correxerint, hinc concludunt, haec certo consilio a primis Scriptoribus facta fuisse, ut iis aliquid significarent. Verum his facile respondere possumus, nam quod ex usu, qui apud eos invaluit, argumentantur, nihil moror; nescio quid superstitio suadere potuit, & forte inde factum est, quia utramque lectionem aequè bonam seu tolerabilem aestimabant, ideoque, ne earum aliqua negligenteretur, unam scribendam & aliam legendam voluerunt. Timebant scilicet in re tanta iudicium determinare, ne incerti falsam pro vera eligerent, ideoque neutram alterutri praeponere voluerunt, quod absolutè fecissent, si unam solam scribere & legere jussissent, praesertim cum in Sacris voluminibus notae marginales non scribantur: vel forte inde factum est, quia quaedam, quamvis recte descripta, aliter tamen legi, prout scilicet in margine notaverant, volebant. Ideoque universaliter instituerunt, ut Biblia secundum notas marginales legerentur. Quae causa autem Scribas moverit, quaedam expresse legenda in margine notare, jam dicam, nam non omnes marginales notae dubiae sunt lectiones, sed etiam, quae ab usu remota erant, notaverunt. Nempe verba obsoleta, & quae probati illius temporis mores non sinebant in publica concione legi. Nam antiqui Scriptores malitia privati nullis aulicis ambagibus, sed res propriis suis nominibus indicabant. At postquam malitia & luxus regnavit, |

iii137 illa, quae sine obscoenitate ab antiquis dicta sunt, in obscoenis haberi inceperunt. Hac autem de causa Scripturam ipsam mutare non erat opus, attamen ut plebis imbecillitati subvenirent, introduxerunt, ut nomina coitus & excrementorum honestius in publico legerentur, videlicet sicuti ipsa in margine notaverunt. Denique quicquid fuerit, cur usu factum fuerit, ut Scripturas secundum marginales lectiones legant, & interpretentur, id saltem non fuit, quod vera interpretatio secundum ipsas debet fieri. Nam praeterquam quod ipsi Rabini in Talmud saepe a Masoretis recedunt, & alias habebant lectiones, quas probabant, ut mox ostendam, quaedam insuper in margine reperiuntur, quae minus secundum usum linguae probata videntur. Ex. gr. in Libr. 2. Samuël. cap. 14. vers. 22. scribitur *עשה המלך את דבר עבדו אשר quia Rex effecit secundum sententiam sui servi*, quae constructio planè regularis est & convenit cum illa v. 15. ejusdem cap., at quae in margine habetur *עבדך servi tui* non convenit cum persona verbi. Sic etiam v. ult. cap. 16. ejusdem Libri scribitur *ישאל בדבר האלהים כאשר ut cum consultat* (id est consultatur) *verbum Dei*, ubi in margine additur *איש quis* pro verbi nominativo. Quod non satis accurate factum videtur, nam communis

hujus linguae usus est, verba impersonalia in tertia persona singularis verbi activi usurpare, ut Grammaticis notissimum. Et ad hunc modum plures inveniuntur notae, quae nullo modo scriptae lectioni praeponi possunt. Quod autem ad secundam rationem Pharisaeorum attinet, ei etiam ex modò dictis facile responderetur, nempe quod Scribae praeter dubias lectiones verba etiam obsoleta notaverunt: Nam non dubium est, quin in lingua Hebraea, sicuti in reliquis, multa obsoleta & antiquata posterior usus fecerit, & reperta fuerint ab ultimis Scribis in Bibliis, quae, uti diximus, omnia notaverunt, ut coram populo secundum tum receptum usum legerentur. Hac igitur de causa nomen נַעַר *nahgar* ubique notatum reperitur, quia antiquitus communis erat generis, & idem significabat, quod apud Latinos *Juvenis*. Sic etiam Hebraeorum metropolis vocari apud antiquos solebat יְרוּשָׁלַם *Jerusalem*, non autem יְרוּשָׁלַיִם *Jerusalaim*: de pronomine הוּא *ipse*, & *ipsa* idem sentio, quod scilicet recentiores וָ *vau* in יֵ *jod* mutaverunt (quae mutatio in Hebraea lingua frequens est), cum genus |

iii139 foemininum significare volebant; at quod antiqui non, nisi vocalibus hujus pronominis foemininum a masculino solebant distinguere. Sic praeterea quorundam verborum anomalia alia apud priores, alia apud posteros fuit, & denique antiqui literis paragogicis דַּאֲמַתֵּי singulari sui temporis elegantia utebantur. Quae omnia hîc multis exemplis illustrare possem, sed nolo taediosa lectione lectorem detinere. At si quis roget, unde haec noverim? respondeo, quia ipsa apud antiquissimos Scriptores, nempe in Bibliis saepe reperi, nec tamen eos posterius imitari voluerunt, quae unica est causa, unde in reliquis linguis, quamvis jam etiam mortuis, tamen verba obsoleta noscuntur. Sed fortè adhuc aliquis instabit, cum ego maximam harum notarum partem dubias esse lectiones statuerim, cur nunquam unius loci plures, quam duae lectiones repertae sint? cur aliquando non tres vel plures? Deinde quod quaedam in Scriptis adeo manifestè Grammaticae repugnant, quae in margine rectè notantur, ut minime credendum sit scribas haerere potuisse & , utra esset vera, dubitare. Sed ad haec etiam facile responderetur, & quidem ad primum dico, plures fuisse lectiones, quam quas in nostris codicibus notatas reperimus. In Talmude enim plures notantur, quae a Masoretis neglectae sunt, & tam apertè multis in locis ab iisdem recedunt, ut superstitiosus ille corrector Bibliorum Bombergianorum tandem coactus fuerit fateri, in sua praefatione, se eos reconciliare nescire דַּאֲרַהֲיָהּ דְּגַמְרָא לעיל דַּאֲרַהֲיָהּ דְּגַמְרָא אלא כְּדַתֵּר יִצְנָא לעיל דַּאֲרַהֲיָהּ דְּגַמְרָא & , inquit, *hic nescimus respondere, nisi quod supra respondimus, nempe, quod usus Talmudis est Masoretis contradicere*. Quare non satis cum fundamento statuere possumus, unius loci non plures quam duas lectiones unquam fuisse. Attamen facile concedo, imò credo unius loci nunquam plures, quam duas lectiones repertas fuisse, idque ob duas rationes; nempe I. quia causa, unde harum lectionum varietatem ortam esse ostendimus, non plures quam duas concedere potest: ostendimus enim eas potissimum ex similitudine quarundam literarum ortas fuisse. Quare dubium ferè semper huc tandem redibat, videlicet utra ex duabus literis esset scribenda בָּ Bet an כָּ Kaf, יֵ Jod an וָ Vau, דָּ Dalet an רָ Res &c., quarum usus frequentissimus est; & ideo saepe

iii140 contingere poterat, ut utraque sensum tolerabilem pareret. Deinde utrum syllaba longa aut brevis esset, quarum quantitas iis literis, quas Quiescentes vocavimus, determinatur. His adde, quod non omnes notae dubiae sunt lectiones; multas enim appositas esse diximus honestatis causa, & etiam ut verba obsoleta & antiquata explicarent. II. Ratio, cur mihi persuadeo, unius loci non plures, quam duas lectiones reperiri, est, quia credo Scribas pauca admodum exemplaria reperisse, fortè non plura, quam duo vel tria. In tractatu Scribarum סוֹפְרֵיִם cap. 6. non nisi de tribus fit mentio, quae fingunt tempore Hezrae inventa fuisse, quia venditant has notas ab ipso Hezra appositas fuisse. Quicquid sit, si tria habuerunt, facilè concipere possumus, duo semper in eodem loco convenisse, quin imo unusquisque mirari sane potuisset, si in tribus tantum exemplaribus tres diversae unius ejusdemque loci lectiones reperirentur. Quo autem fato factum est, ut post Hezram tanta exemplarium penuria

fuerit, is mirari desinet, qui vel solum cap. 1. Libr. 1. Machabaeorum legerit, vel cap. 5. Libr. 12. Antiquit. Josephi. Imo prodigio simile videtur, quod post tantam tamque diuturnam persecutionem pauca illa retinere potuerint; de quo neminem dubitare opinor, qui illam historiam mediocri cum attentione legerit. Causas itaque videmus, cur nullibi plures quam duae dubiae lectiones occurrunt. Quapropter longe abest, ut ex eo, quod non plures duabus ubique dentur, concludi possit, Biblia in locis notatis data opera perperam scripta fuisse ad significanda mysteria. Quod autem ad secundum attinet, quod quaedam reperiantur adeo perperam scripta, ut nullo modo dubitare potuerint, quin omnium temporum scribendi usui repugnarent, quaeque adeo absolutè corrigere, non autem in margine notare debuerant, me parum tangit, neque enim scire teneor, quae religio ipsos moverit, ut id non facerent. Et forte id ex animi sinceritate fecerunt, quod posteris Biblia, ut ab ipsis in paucis originalibus inventa fuerint, tradere voluerunt, atque originalium discrepantias notare, non quidem ut dubias, sed ut varias lectiones; nec ego easdem dubias vocavi, nisi quia revera fere omnes tales reperio, ut minimè sciam, quanam prae alia sit probanda. Denique praeter dubias has lectiones notaverunt insuper Scribae (va|cuum
iii141 spatium in mediis paragraphis interponendo) plura loca truncata, quorum numerum Masoretæ tradunt; numerant scilicet viginti octo loca, ubi in medio paragrapho spatium vacuum interponitur, nescio an etiam in numero aliquod mysterium latere credunt. Spatii autem certam quantitatem religiose observant Pharisei. Horum exemplum (ut unum adferam) habetur in Genes. cap. 4. vs. 8., qui sic scribitur: *Et dixit Kain Habeli fratri suo . . . & contigit, dum erant in campo, ut Kain &c.*, ubi spatium relinquatur vacuum, ubi scire expectabamus, quid id fuerit, quod Kain fratri dixerat. Et ad hunc modum (praeter illa, quae jam notavimus) a Scribis relicta vigintiocto reperiuntur. Quorum tamen multa non apparerent truncata, nisi spatium interjectum esset. Sed de his satis.

[*]1 Cf. Adnot. XI.

[**]2 Cf. Adnot. XII.

[*]3 Cf. Adnot. XIII.

[*]4 Cf. Adnot. XIV.

[**]5 Cf. Adnot. XV.

[*]6 Cf. Adnot. XVI.

[**]7 Cf. Adnot. XVII.

[*]8 Cf. Adnot. XVIII.

[*]9 Cf. Adnot. XIX.

[**]10 Cf. Adnot. XX.

CAPUT X.

*Reliqui Veteris Testamenti Libri eodem modo quo superiores
examinantur.*

- iii141** **T**Ranseo ad reliquos Veteris Testamenti libros. At de duobus Paralipomenon nihil certi & quod operae pretium sit, notandum habeo, nisi quod dudum post Hezram, & forte postquam Judas Machabaeus templum restauravit^[*1], scripti fuerunt. Nam cap. 9. libri 1. narrat Historicus, *quaenam familiae primum* (tempore scilicet Hezrae) *Hierosolymae habitaverint*; & deinde vers. 17. *Janitores*, quorum duo etiam in Nehem. cap. 11. vers. 19. narrantur, indicat. Quod ostendit hos libros dudum post urbis reaedificationem scriptos fuisse. Caeterum de vero eorundem Scriptore, deque eorum autoritate, utilitate & doctrina nihil mihi constat. Imo non satis mirari possum, cur inter Sacros recepti fuerint ab iis, qui librum sapientiae, Tobiae & reliquos, qui apocryphi dicuntur, ex canone Sacrorum deleverunt: intentum tamen non est eorum auctoritatem elevare, sed quandoquidem ab omnibus sunt recepti, eos etiam, ut ut sunt, relinquo. Psalmi collecti etiam fuerunt, & in quinque libros dispartiti in secundo templo; nam Ps. 88. ex Philonis Judaei testimonio editus fuit, dum Rex Jehojachin Babiloniae in carcere detentus adhuc erat, & |
- iii142** Ps. 89. cum idem Rex libertatem adeptus est; nec credo, quod Philo hoc unquam dixisset, nisi vel sui temporis recepta opinio fuisset, vel ab aliis fide dignis accepisset. Proverbia Salomonis eodem etiam tempore collecta fuisse credo, vel ad minimum tempore Josiae Regis, idque quia cap. 24. vers. ult. dicitur, *Haec etiam sunt Salomonis Proverbia, quae transtulerunt viri Hiskiae Regis Judae*. At hinc tacere nequeo Rabinorum audaciam, qui hunc librum cum Ecclesiaste ex canone Sacrorum exclusos volebant, & cum reliquis, quos jam desideramus, custodire. Quod absolute fecissent, nisi quaedam reperissent loca, ubi lex Mosis commendatur. Dolendum sane, quod res sacrae & optima ab horum electione dependerint. Ipsis tamen gratulor, quod hos etiam nobis communicare voluerunt, verum non possum non dubitare, num eos bona cum fide tradiderint, quod hinc ad severum examen revocare nolo. Pergo igitur ad libros Prophetarum. Cum ad hos attendo, video Prophetias, quae in iis continentur, ex aliis libris collectas fuisse, neque in hisce eodem ordine semper describi, quo ab ipsis Prophetis dictae vel scriptae fuerunt, neque etiam omnes contineri, sed eas tantum, quas hinc illinc invenire potuerunt: quare hi libri non nisi fragmenta Prophetarum sunt. Nam Esaias regnante Huzia prophetare incepit, ut descriptor ipse primo versu testatur. At non tantum tum temporis prophetavit, sed insuper omnes res ab hoc Rege gestas descripsit (vide Paral. lib. 2. cap. 26. vers. 22.), quem librum jam desideramus. Quae autem habemus, ex Chronicis Regum Judae, & Israëlis descripta esse ostendimus. His adde, quod Rabini statuunt hunc Prophetam etiam regnante Manasse, a quo tandem peremptus est, prophetavisse, & quamvis fabulam narrare videantur, videntur tamen credidisse omnes eius Prophetias non extare. Jeremiae deinde Prophetiae, quae historice narrantur, ex variis Chronologis decerptae & collectae sunt. Nam praeterquam, quod perturbate accumulatur nulla temporum ratione habita, eadem insuper historia diversis modis repetitur. Nam cap. 21. causam apprehensionis Jeremiae exponit, quod scilicet urbis vastationem Zedechiae ipsum consulenti praedixerit, & hac historia interrupta transit cap. 22. ad ejus in Jehojachinum, qui ante Zedechiam regnavit, declamationem |
- iii143** narrandum, & quod Regis captivitatem praedixerit, & deinde cap. 25. ea describit, quae ante haec anno scilicet quarto Jehojakimi Prophetiae revelata sunt. Deinde quae anno primo hujus Regis, & sic porro, nullo temporum ordine servato, Prophetias accumulare pergit, donec tandem cap. 38. (quasi haec capita per parenthesin dicta essent) ad id, quod cap. 21. narrare incepit, revertitur. Nam conjunctio, qua illud caput incipit, ad vs. 8. 9. & 10. hujus refertur; atque tum longe aliter ultimam Jeremiae apprehensionem describit, & causam diuturnae ejus detentionis in atrio custodiae longe aliam tradit, quam quae in cap. 37. narratur: Ut clarè videas haec omnia ex diversis Historicis esse collecta, nec ulla alia ratione excusari posse. At reliquae

Prophetiae, quae in reliquis capitibus continentur, ubi Jeremias in prima persona loquitur, ex volumine, quod Baruch, ipso Jeremia dictante, scripsit, descriptae videntur: Id enim (ut ex cap. 36. vs. 2. constat) ea tantum continebat, quae huic Prophetae revelata fuerant a tempore Josiae usque ad annum quartum Jehojakimi; a quo etiam tempore hic liber incipit. Deinde ex eodem volumine etiam descripta videntur, quae habentur ex cap. 45. vers. 2. usque ad cap. 51. vers. 59. Quod autem Ezechiëlis liber fragmentum etiam tantum sit, id primi ejus versus clarissime indicant; quis enim non videt conjunctionem, qua liber incipit, ad alia jam dicta referri, & cum iis dicenda connectere? at non tantum conjunctio, sed totus etiam orationis contextus alia scripta supponit: annus enim trigesimus, a quo hic liber incipit, ostendit Prophetam in narrando pergere, non autem incipere; quod etiam Scriptor ipse per parenthesin vers. 3. sic notat, *fuerat saepe verbum Dei Ezechiëli filio Buzi sacerdoti in terra Chaldaeorum* &c., quasi diceret, verba Ezechiëlis, quae huc usque descripserat, ad alia referri, quae ipsi ante hunc annum trigesimum revelata erant. Deinde Josephus lib. 10. Antiq. cap. 7. narrat Ezechiëlem praedixisse, quod Tsedechias Babiloniam non videret, quod in nostro, quem ejus habemus, libro, non legitur, sed contra cap. scilicet 17., quod Babiloniam captus duceretur[*2]. De Hosea non certo dicere possumus, quod plura scripserit, quam quae in libro, qui ejus dicitur, continentur. Attamen miror nos ejus plura non habere, qui ex testimonio Scriptoris plus quam |

iii144 octoginta quatuor annos prophetavit. Hoc saltem in genere scimus, horum librorum Scriptores neque omnium Prophetarum, neque horum, quos habemus, omnes prophetias collegisse: Nam eorum Prophetarum, qui regnante Manasse prophetaverunt, & de quibus in Libr. 2. Paral. cap. 33. vers. 10. 18. 19. in genere fit mentio, nullas plane prophetias habemus; nec etiam omnes horum duodecim Prophetarum. Nam Jonae non nisi Prophetiae de Ninivitis describuntur, cum tamen etiam Israëlitis prophetaverit, qua de re vide Libr. 2. Reg. cap. 14. vers. 25.

De Libro Jobi, & de ipso Jobo multa inter Scriptores fuit controversia. Quidam putant Mosen eundem scripsisse, & totam historiam non nisi parabolam esse; quod quidam Rabinorum in Talmude tradunt, quibus Maimonides etiam favet in suo libro More Nebuchim. Alii historiam veram esse crediderunt, quorum quidam sunt, qui putaverunt hunc Jobum tempore Jacobi vixisse, ejusque filiam Dinam in uxorem duxisse. At Aben Hezra, ut jam supra dixi, in suis commentariis supra hunc librum affirmat eum ex alia lingua in Hebraeam fuisse translatum; quod quidem vellem, ut nobis evidentius ostendisset, nam inde possemus concludere gentiles etiam libros sacros habuisse. Rem itaque in dubio relinquo, hoc tamen conjicio, Jobum gentilem aliquem fuisse virum, & animi constantissimi, cui primo res prosperae, deinde adversissimae, & tandem foelicissimae fuerunt. Nam Ezechiël cap. 14. vers. 14. eum inter alios nominat: atque hanc Jobi variam fortunam, & animi constantiam multis occasionem dedisse credo de Dei providentia disputandi, vel saltem auctori hujus libri Dialogum componendi: nam quae in eo continentur, ut etiam stylus, non viri inter cineres miserè aegrotantis, sed otiose in musaeo meditantis videntur: Et hîc cum Aben Hezra crederem hunc librum ex alia lingua translatum fuisse, quia Gentilium poësin affectare videtur; Deorum namque Pater bis concilium convocat, & Momus, qui hîc Satan vocatur, Dei dicta summa cum libertate carpit &c.; sed haec merae conjecturae sunt, nec satis firmæ. Transeo ad Daniëlis librum; hic sine dubio ex Cap. 8. ipsius Daniëlis scripta continet. Undenam autem priora septem capita descripta fuerint, nescio. Possumus suspicari, quandoquidem |

iii145 praeter primum Chaldaicè scripta sunt, ex Chaldaeorum Chronologiis. Quod si clarè constaret, luculentissimum esset testimonium, unde evinceretur, Scripturam eatenus tantum esse sacram, quatenus per ipsam intelligimus res in eadem significatas, at non quatenus verba sive linguam & orationes, quibus res significantur, intellegimus: & praeterea libros, qui res optimas docent & narrant, quacunque demum lingua, & a quacunque natione scripti fuerint, aequè sacros esse. Hoc tamen notare saltem possumus, haec capita Chaldaicè scripta esse, & nihilominus aequè sacra esse, ac reliqua Bibliorum. Huic autem Daniëlis libro primus Hezrae ita annectitur, ut facile

dignoscatur eundem Scriptorem esse, qui res Judaeorum a prima captivitate successive narrare pergit. Atque huic non dubito annecti Librum Ester. Nam conjunctio, qua is liber incipit, ad nullum alium referri potest: nec credendum est, eum eundem esse, quem Mardochoeus scripsit. Nam cap. 9. vers. 20. 21. 22. narrat alter de ipso Mardochoeo, quod Epistolas scripserit, & quid illae continerint: deinde vers. 31. ejusdem cap., quod regina Ester edicto firmaverit res ad festum Sortium (Purim) pertinentes, & quod scriptum fuerit in libro, hoc est (ut Hebraice sonat) in libro omnibus tum temporis (quo haec scilicet scripta sunt) noto: atque hunc fatetur Aben Hezra, & omnes fateri tenentur, cum aliis periisse. Denique reliqua Mardochoei refert Historicus ad Chronica Regum Persarum. Quare non dubitandum est, quin hic liber ab eodem Historico, qui res Daniëlis & Hezrae narravit, etiam scriptus fuerit; & insuper etiam liber Nehemiae^[*3], quia Hezrae secundus dicitur. Quatuor igitur hos libros, nempe Daniëlis, Hezrae, Esteris & Nehemiae ab uno eodemque Historico scriptos esse affirmamus: quisnam autem is fuerit, nec suspicari quidem possum. Ut autem sciamus, undenam ipse, quisquis tandem fuerit, notitiam harum historiarum acceperit, & forte etiam maximam earum partem descripserit, notandum, quod praefecti, sive principes Judaeorum in secundo templo, ut eorum Reges in primo, scribas sive historiographos habuerunt, qui annales sive eorum Chronologiam successivè scribebant: Chronologiae enim Regum sive annales in libris Regum passim citantur: at Principum & sacerdotum secundi templi citantur primò in libr. Nehemiae |

iii146 cap. 12. vers. 23., deinde in Mach. lib. 1. cap. 16. vers. 24. Et sine dubio hic ille est liber (vide Est. cap. 9. vers. 31.), de quo modò loquuti sumus, ubi edictum Esteris, & illa Mardochoei scripta erant, quemque cum Aben Hezra periisse diximus. Ex hoc igitur libro omnia, quae in hisce continentur, desumpta vel descripta videntur; nullus enim alius ab eorum Scriptore citatur, neque ullum alium publicae auctoritatis novimus. Quod autem hi libri nec ab Hezra, nec a Nehemia scripti fuerint, patet ex eo, quod Nehem. cap. 12. vs. 10. 11. producitur genealogia summi pontificis Jesuhgae usque ad Jadaah, sextum scilicet pontificem, & qui Alexandro Magno, jam fere Persarum imperio subacto, obviam ivit (vide Josephi Antiq. lib. 11. cap. 8.), vel ut Philo Judaeus in libro temporum ait, sextum & ultimum sub Persis pontificem. Imo in eodem hoc Nehemiae cap., vers. scilicet 22., hoc ipsum clare indicatur. *Levitae*, inquit Historicus, *temporis Eljasibi, Joadae, Jonatanis & Jadaeh*^[*4] *supra regnum Darii Persae scripti sunt*, nempe in Chronologiis: atque neminem existimare credo, quod Hezras^[**5] aut Nehemias adeo longaevi fuerint, ut quatuordecim Reges Persarum supervixerint; nam Cyrus omnium primus Judaeis veniam largitus est templum reaedificandi, & ab eo tempore usque ad Darium decimumquartum, & ultimum Persarum Regem ultra 230 anni numerantur. Quare non dubito, quin hi libri, dudum postquam Judas Machabaeus templi cultum restauravit, scripti fuerint, idque quia tum temporis falsi Daniëlis, Hezrae & Esteris libri edebantur a malevolis quibusdam, qui sine dubio Sectae Zaducaeorum erant; nam Pharisaei nunquam illos libros, quod sciam, receperunt. Et quamvis in libro, qui Hezrae quartus dicitur, fabulae quaedam reperiantur, quas etiam in Talmude legimus, non tamen ideo Pharisaeis sunt tribuendi, nam, si stupidissimos demas, nullus eorum est, qui non credat, illas fabulas ab aliquo nugatore adjectas fuisse; quod etiam credo aliquos fecisse, ut eorum traditiones omnibus ridendas praeberent. Vel fortè ea de causa tum temporis descripti atque editi sunt, ut populo ostenderent, Daniëlis Prophetias adimpletas esse, atque

iii147 eum hac ratione in religione confirma|rent, ne de melioribus & futura salute in tantis calamitatibus desperaret. Verum enimvero quamvis hi libri adeo recentes & novi sint, multae tamen mendae ex festinatione, nî fallor, describentium in eosdem irrepserunt. In hisce enim, ut in reliquis, notae marginales, de quibus in praecedenti Cap. egimus, plures etiam reperiuntur, & praeterea etiam loca quaedam, quae nulla alia ratione excusari possunt, ut jam ostendam: sed prius circa horum marginales lectiones notari volo, quod si Pharisaeis concedendum, eas aequae antiquas esse, ac ipsos horum librorum Scriptores, tum necessario dicendum erit Scriptores ipsos, si fortè plures fuerunt, eas ea de causa

notavisse, quia ipsas Chronologias, unde eas descripserunt, non satis accurate scriptas invenerunt; & quamvis quaedam mendae clarae essent, non tamen ausos fuisse antiquorum & majorum scripta emendare. Nec opus jam habeo, ut de his prolixius hîc iterum agam. Transeo igitur ad eas indicandum, quae in margine non notantur. Atque I. nescio, quot dicam irrepsisse in cap. 2. Hezrae: nam vs. 64. traditur summa totalis eorum omnium, qui distributive in toto capite numerantur, atque iidem dicuntur simul fuisse 42 360: & tamen, si summas partiales addas, non plures invenies, quam 29 818. Error igitur hîc est vel in totali, vel in partialibus summis. At totalis credenda videtur rectè tradi, quia sine dubio eam unusquisque memoriter retinuit, ut rem memorabilem, partiales autem non item. Adeoque si error in totalem summam laberetur, statim unicuique pateret, & facile corrigeretur. Atque hoc ex eo planè confirmatur, quod in Nehem. cap. 7., ubi hoc caput Hezrae (quod Epistola genealogiae vocatur) describitur, sicuti expresse vers. 5. ejusdem cap. Nehemiae dicitur, summa totalis cum hac libri Hezrae planè convenit, partiales autem valde discrepant: quasdam enim majores, quasdam porro minores, quam in Hezra reperies, easque omnes simul conficere 31 089. Quare non dubium est, quin in solas summas partiales tam libri Hezrae quam Nehemiae plures mendae irrepsissent. Commentatorum autem, qui has evidentes contradictiones reconciliare conantur, unusquisque pro viribus sui ingenii, quicquid potest, fingit & interea, dum scilicet literas & verba Scripturae adorant, nihil aliud faciunt, ut jam supra monuimus, quam Bi|bliorum

iii148 Scriptores contemtui exponere, adeo ut viderentur nescivisse loqui, neque res dicendas ordinare: Imo nihil aliud faciunt, quam Scripturae perspicuitatem planè obscurare: nam si ubique liceret Scripturas ad eorum modum interpretari, nulla esset sane oratio, de cujus vero sensu non possemus dubitare. Sed non est, cur circa haec diu detinear: mihi enim persuadeo, quod si aliquis Historicus ea omnia imitari vellet, quae ipsi Scriptoribus Bibliorum devotè concedunt, eum ipsi multis modis irriderent. Et si putant eum blasphemum esse, qui Scripturam alicubi mendosam esse dicit, quaeso quo nomine tum ipsos appellabo, qui Scripturis, quicquid lubet, affingunt? qui Sacros Historicos ita prostituunt, ut balbutire, & omnia confundere credantur? qui denique sensus Scripturae perspicuos & evidentissimos negant? quid enim in Scriptura clarius, quam quod Hezras cum sociis in Epistola Genealogiae, in cap. 2. libri, qui ejus dicitur, descripta, numerum eorum omnium, qui Hierosolymam profecti sunt, per partes comprehenderit, quandoquidem in iis, non tantum eorum numerus traditur, qui suam Genealogiam, sed etiam eorum, qui eam non potuerunt indicare. Quid inquam clarius, ex vers. 5. cap. 7. Nehemiae, quam quod ipse hanc eandem Epistolam simpliciter descripserit? Ii igitur, qui haec aliter explicant, nihil aliud faciunt, quam verum Scripturae sensum & consequenter Scripturam ipsam negare; quod autem putant pium esse, una loca Scripturae aliis accomodare, ridicula sane pietas, quod loca clara obscuris, & recta mendosis accommodent, & sana putridis corrumpant. Absit tamen, ut eos blasphemos appellem, qui nullum animum maledicendi habent; nam errare humanum quidem est. Sed ad propositum revertor. Praeter mendas, quae in summis Epistolae Genealogiae tam Hezrae quam Nehemiae sunt concedendae, plures etiam notantur in ipsis nominibus familiarum, plures insuper in ipsis Genealogiis, in historiis, & vereor ne etiam in ipsis Prophetiis. Nam sane Prophetia Jeremiae cap. 22. de Jechonia nullo modo cum ejus historia (vide finem libri 2. Regum, & Jerem. & libr. 1. Paral. cap. 3. vers. 17. 18. 19.) convenire videtur, & praecipue verba versus ultimi illius capituli; nec etiam video, qua ratione de Tsidchia, cujus oculi, simulac filios necari vidit, effossi |

iii149 sunt, dicere potuit *pacifice morieris &c.* (vide Jerem. cap. 34. vs. 5.). Si ex eventu Prophetiae interpretandae sunt, haec nomina mutanda essent, & pro Tsidchia Jechonias, & contra pro hoc ille sumendus videretur: Sed hoc nimis paradoxum, adeoque rem ut imperceptibilem relinquere malo, praecipue quia, si hîc aliquis est error, is Historico, non vitio exemplarium tribuendus est. Quod ad reliquos attinet, quos dixi, eos hîc notare non puto, quandoquidem id non sine magno lectoris taedio efficere possim; praesertim quia ab aliis jam animadversa sunt. Nam R. Selomo ob

manifestissimas contradictiones, quas in relatis genealogiis observavit, coactus est in haec verba erumpere, nempe (vide ejus commentaria in lib. 1. cap. 8. Paralip.) *quod Hezras* (quem libros Paral. scripsisse putat) *filios Benjaminis aliis nominibus appellat, ejusque genealogiam aliter, quam eam habemus in libr. Geneleos, diducit, & quod denique maximam partem civitatum Levitarum aliter, quam Josua, indicat, inde evenit, quod discrepantia originalia invenit; & paulo infra quod Genealogia Gibeonis & aliorum bis & varie describitur, quia Hezras plures & varias uniuscujusque Genealogiae Epistolas invenit, & in his describendis maximum numerum exemplarium secutus est, at quando numerus discrepantium Genealogorum aequalis erat, tum utrorumque exemplaria descripsit;* atque hoc modo absolute concedit hos libros ex originalibus non satis correctis nec satis certis descriptos fuisse. Imo commentatores ipsi saepissime, dum loca conciliare student, nihil plus agunt quam errorum causas indicare; denique neminem sani judicii credere existimo, quod Sacri Historici consultò ita scribere voluerint, ut sibi passim contradicere viderentur. At forte aliquis dicet, me hac ratione Scripturam plane evertere, nam hac ratione eam ubique mendosam esse suspicari omnes possunt: Sed ego contra ostendi, me hac ratione Scripturae consulere, ne ejus loca clara, & pura mendosis accommodentur, & corrumpantur: nec quia quaedam loca corrupta sunt, idem de omnibus suspicari licet: nullus enim liber unquam sine mendis repertus est. An quaeso ea de causa ubique mendosus aliquis unquam suspicatus est? nemo sane: praesertim quando oratio est perspicua, & mens authoris clare percipitur. His ea, quae circa historiam Librorum Veteris Testamenti notare volueram |

iii150 absolvi. Ex quibus facile colligimus ante tempus Machabaeorum nullum canonem Sacrorum Librorum fuisse^[*6], sed hos, quos jam habemus, a Pharisaeis secundi templi, qui etiam formulas precandi instituerunt, prae multis aliis selectos esse, & ex solo eorum decreto receptos. Qui itaque auctoritatem Sacrae Scripturae demonstrare volunt, ii auctoritatem uniuscujusque libri ostendere tenentur, nec sufficit divinitatem unius probare ad eandem de omnibus concludendam: alias statuendum concilium Pharisaeorum in hac electione librorum errare non potuisse, quod nemo unquam demonstrabit. Ratio autem, quae me cogit statuere, solos Pharisaeos libros Veteris Testamenti elegisse, & in canonem Sacrorum posuisse, est, quia in libro Daniëlis cap. ult. vers. 2. resurrectio mortuorum praedicitur, quam Tsaducaei negabant: deinde quia ipsi Pharisaei in Talmude hoc clarè indicant. Nempe Tractatus Sabbathi cap. 2. fol. 30. pag. 2. dicitur שתחילתו אמר רבי יהודה משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת pag. 2. דברי תורה וסופו דברי תורה מפני שדבריו סותרין דברי תורה ומפני מה לא גנוזהו מפני *dixit R. Jehuda nomine Rabi, quaesiverunt periti abscondere librum Ecclesiastis, quia ejus verba verbis legis* (NB. libro legis Mosis) *repugnant. Cur autem ipsum non absconderunt? quia secundum legem incipit & secundum legem desinit.* Et paulo infra & *etiam librum Proverbiorum quaesiverunt abscondere &c.* & denique ejusdem Tractatus cap. 1. fol. 13. pag. 2. לשוב נחניה בן חזקיה שמו שאלמלא *profecto illum virum benignitatis causa nomina, cui nomen Neghunja filius Hiskiae; nam ni ipse fuisset, absconditus fuisset liber Ezechiëlis, quia ejus verba verbis legis repugnabant &c.* Ex quibus clarissime sequitur, legis peritos concilium adhibuisse, quales libri ut sacri essent recipiendi, & quales excludendi. Qui igitur de omnium auctoritate certus esse vult, consilium de integro ineat, & rationem cujusque exigat. Jam autem tempus esset libros etiam Novi Testamenti eodem modo examinare. Sed quia id a Viris cum scientiarum, tum maxime linguarum peritissimis factum esse audio, & etiam, quia tam exactam linguae Graecae cognitionem non habeo, ut hanc provinciam suscipere audeam, & denique quia librorum, qui Hebraea lingua scripti fuerunt, |

iii151 exemplaribus destituimur, ideo huic negotio supersedere malo. Attamen ea notare puto, quae ad meum institutum maxime faciunt, de quibus in sequentibus.

[*1] Cf. Adnot. XXI.

[*2] Cf. Adnot. XXII.

[*3] Cf. Adnot. XXIII.

↔ NB. [*4] *Nisi significat ultra, error describentis fuit, qui ל^ע supra pro ע^ע usque scripsit.*

[**5] Cf. Adnot. XXIV.

[*6] Cf. Adnot. XXV.

CAPUT XI.

Inquiritur, an Apostoli Epistolas suas tanquam Apostoli & Prophetae, an vero tanquam Doctores scripserint. Deinde Apostolorum officium ostenditur.

- iii151 **N**emo, qui Novum Testamentum legit, dubitare potest Apostolos Prophetas fuisse. Verum quia Prophetae non semper ex revelatione loquebantur, sed contra admodum raro, ut in fine Cap. 1. ostendimus, dubitare possumus, num Apostoli tanquam Prophetae ex revelatione & expresso mandato, ut Moses, Jeremias & alii, an vero tanquam privati, vel doctores Epistolas scripserint; praesertim quia in Epist. ad Corinth. 1. cap. 14. vers. 6. Paulus duo praedicandi genera indicat, ex revelatione unum, ex cognitione alterum, atque ideo inquam dubitandum, an in Epistolis prophetent, an vero doceant. Verum si ad earum stylum attendere volumus, eum a stylo Prophetiae alienissimum inveniemus. Nam Prophetis usitatissimum erat, ubique testari, se ex Dei edicto loqui; nempe *sic dicit Deus, ait Deus exercituum, edictum Dei &c.*, atque hoc non tantum videtur locum habuisse in publicis Prophetarum concionibus, sed etiam in Epistolis, quae revelationes continebant, ut ex illa Eliae Jehoram scripta patet (vide libr. 2. Paral. cap. 21. vers. 12.), quae etiam incipit יהוה אומר *sic dicit Deus*. At in Epistolis Apostolorum nihil simile legimus, sed contra in 1. ad Corinth. cap. 7. vers. 40. Paulus secundum suam sententiam loquitur. Imo per plurimos in locis animi ambigui & perplexi modi loquendi occurrunt, ut (Epist. ad Roman. cap. 3. vs. 28.) *arbitramur*^[*1] *igitur*, & (cap. 8. vs. 18.) *arbitror enim ego*, & ad hunc modum plura. Praeter haec alii inveniuntur modi loquendi, ab auctoritate Prophetica plane remoti. Nempe, *hoc autem dico ego, tanquam infirmus, non autem ex mandato* (vide Epistol. ad Corinth. 1. cap. 7. vers. 6.), *consilium do tanquam vir, quia Dei gratia fidelis est* |
- iii152 (vide ejusdem cap. 7. vers. 25.) & sic alia multa; & notandum, quod, cum in praedicto cap. ait, se praeceptum Dei vel mandatum habere vel non habere, non intelligit praeceptum vel mandatum sibi a Deo revelatum, sed tantum Christi documenta, quae discipulos in monte docuit. Praeterea si ad modum etiam attendamus, quo in his Epistolis Apostoli doctrinam Euangelicam tradunt, eum etiam a modo Prophetarum valde discedere videbimus. Apostoli namque ubique ratiocinantur, ita ut non prophetare, sed disputare videantur. Prophetiae verò contra mera tantum dogmata & decreta continent, quia in iis Deus quasi loquens introducit, qui non ratiocinatur, sed ex absoluto suae naturae imperio decernit, & etiam quia Prophetae auctoritas ratiocinari non patitur; quisquis enim vult sua dogmata ratione confirmare, eò ipso ea arbitrari uniuscujusque judicio submittit. Quod etiam Paulus, quia ratiocinatur, fecisse videtur, qui in Epist. ad Corinth. 1. cap. 10. vers. 15. ait, *tanquam sapientibus loquor, judicate vos id, quod dico*. Et denique quia Prophetae res revelatas non ex virtute luminis naturalis, hoc est, non ratiocinando percipiebant, ut in Cap. 1. ostendimus. Et quamvis in quinque libris etiam quaedam per illationem concludi videantur, si quis tamen ad ea attenderit, eadem nullo modo tanquam peremptoria argumenta sumi posse videbit. Ex. gr. cum Moses Deuter. cap. 31. vers. 27. Israëlitis dixit, *si, dum ego vobiscum vixi, rebelles fuistis contra Deum, multo magis postquam mortuus ero*. Nullo modo intelligendum est, quod Moses ratione convincere vult Israëlitas post ejus mortem a vero Dei cultu necessario deflexuros; argumentum enim falsum esset, quod etiam ex ipsa Scriptura ostendi posset: nam Israëlitae constanter perseverarunt vivente Josua, & Senibus, & postea etiam vivente Samuële, Davide, Salomone &c. Quare verba illa Mosis moralis locutio tantum sunt, qua rhetorice & prout futuram populi defectionem vividius imaginari potuerat, praedicit: Ratio autem, cur non dico Mosen ex se ipso, ut populo suam praedictionem verisimilem faceret, & non tanquam Prophetam ex revelatione haec dixisse, est, quia vers. 21. ejusdem cap. narratur Deum hoc ipsum Mosis aliis verbis revelavisse, quem sane non opus erat, verisimilibus rationibus certiores de hac Dei praedictione & |
- iii153 decreto reddere, at necesse erat, ipsam in ipsius imaginatione vivide repraesentari, ut

in Cap. 1. ostendimus; quod nullo meliori modo fieri poterat, quam praesentem populi contumaciam, quam saepe expertus fuerat, tanquam futuram imaginando. Et ad hunc modum omnia argumenta Mosis, quae in quinque libris reperiuntur, intelligenda sunt; quod scilicet non sunt ex scriniis rationis desumpta, sed tantum dicendi modi, quibus Dei decreta efficacius exprimebat, & vividè imaginabatur. Nolo tamen absolute negare Prophetas ex revelatione argumentari potuisse, sed hoc tantum affirmo, quo Prophetæ magis legitime argumentantur, eò eorum cognitio, quam rei revelatae habent, ad naturalem magis accedit, atque ex hoc maxime dignosci Prophetas cognitionem supra naturalem habere, quod scilicet pura dogmata, sive decreta, sive sententias loquantur; & ideo summum Prophetam Mosen nullum legitimum argumentum fecisse; & contra longas Pauli deductiones & argumentationes, quales in Epistol. ad Romanos reperiuntur, nullo modo ex revelatione supranaturali scriptas fuisse concedo. Itaque tam modi loquendi, quam disserendi Apostolorum in Epistolis clarissime indicant, easdem non ex revelatione, & divino mandato, sed tantum ex ipsorum naturali iudicio scriptas fuisse, & nihil continere praeter fraternas monitiones mixtas urbanitate (a qua sanè Prophetica autoritas planè abhorret), qualis est illa Pauli excusatio in Epist. ad Rom. cap. 15. vers. 15., *paulo audacius scripsi vobis, fratres*. Possumus praeterea hoc ipsum ex eo concludere, quod nullibi legimus, quod Apostoli jussi sint scribere, sed tantum praedicare, quocumque irent, & dicta signis confirmare. Nam eorum praesentia, & signa absolute requirebantur ad gentes ad religionem convertendas, easque in eadem confirmandas, ut ipse Paulus in Epist. ad Rom. cap. 1. vers. 11. expresse indicat; *quia valde, inquit, desidero, ut videam vos, ut impertiar vobis donum Spiritus, ut confirmemini*. At hîc objici posset, quod eodem modo possemus concludere Apostolos nec etiam tanquam Prophetas praedicavisse: nam cum huc aut illuc praedicatum ibant, id non ex expresso mandato, sicuti olim Prophetæ, faciebant. Legimus in Veteri Testamento, quod Jonas Niniven praedicatum ivit, ac simul, quod eò expresse missus est, & |

iii154 quod ei revelatum fuerit id, quod ibi praedicare debebat. Sic etiam de Mose prolixè narratur, quod in Aegyptum tanquam Dei legatus profectus est, & simul, quid populo Israëlitico & Regi Pharahoni dicere, & quaenam signa ad fidem faciendam coram ipsis facere tenebatur. Esaias, Jeremias, Ezechiël expresse jubentur Israëlitis praedicare. Et denique nihil Prophetæ praedicaverunt, quod Scriptura non testetur eos id a Deo accepisse. At de Apostolis nihil simile, cum huc, aut illuc ibant praedicatum, in Novo Testamento, nisi admodum rarè legimus. Sed contra quaedam reperiemus, quae expresse indicant, Apostolos ex proprio consilio loca ad praedicandum elegerunt: ut contentio illa ad dissidium usque, Pauli & Barnabae, de qua vide Act. cap. 15. vers. 37. 38. &c. Et quod saepe etiam frustra aliquo ire tentaverint, ut idem Paulus in Epist. ad Rom. cap. 1. vers. 13. testatur, nempe *his temporibus multis volui venire ad vos & prohibitus sum, & cap. 15. vers. 22. propter hoc impeditus sum temporibus multis, quominus venirem ad vos*. Et cap. denique ult. Epist. ad Corinth. 1. vers. 12. *De Apollo autem fratre meo multum petii ab eo, ut proficisceretur ad vos cum fratribus, & omnino nulla erat ei voluntas, ut veniret ad vos; cum autem ei erit opportunitas &c.* Quare tam ex his modis loquendi, & contentione Apostolorum, quam ex eo, quod nec, cum ad praedicandum aliquo irent, testetur Scriptura, sicut de antiquis Prophetis, quod ex Dei mandato iverant, concludere debueram, Apostolos tanquam doctores, & non tanquam Prophetas etiam praedicavisse. Verum hanc quaestionem facile solvemus, modo attendamus ad differentiam vocationis Apostolorum & Prophetarum Veteris Testamenti. Nam hi non vocati sunt, ut omnibus nationibus praedicarent & prophetarent, sed quibusdam tantum peculiaribus, & propterea expressum & singulare mandatum ad unamquamque requirebant. At Apostoli vocati sunt, ut omnibus absolute praedicarent, omnesque ad religionem converterent. Quocumque igitur ibant, Christi mandatum exequabantur, nec ipsis opus erat, ut, antequam irent, res praedicandae iisdem revelarentur; discipulis scilicet Christi, quibus ipse dixerat, *quum autem tradiderint vos, ne sitis solliciti, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquemini &c.* (vide Matth. |

iii155 cap. 10. vers. 19. 20. Concludimus itaque Apostolos ea tantum ex singulari revelatione habuisse, quae viva voce praedicaverunt, & simul signis confirmaverunt (vide quae in initio II. Cap. ostendimus), quae autem simpliciter nullis adhibitis, tanquam testibus, signis, scripto vel viva voce docuerunt, ea ex cognitione (naturali scilicet) loquuti sunt, vel scripserunt; qua de re vide Epist. ad Corinth. 1. cap. 14. vers. 6. Nec hîc nobis moram injicit, quod omnes Epistolae exordiantur ab Apostolatus approbatione; nam Apostolis, ut mox ostendam, non tantum virtus ad prophetandum, sed etiam autoritas ad docendum concessa est. Et hac ratione concedimus eos tanquam Apostolos suas Epistolas scripsisse, & hac de causa exordium a sui Apostolatus approbatione unumquemque sumsisse: vel forte, ut animum lectoris facilius sibi conciliarent, & ad attentionem excitarent, voluerunt ante omnia testari, se illos esse, qui omnibus fidelibus ex suis praedicationibus innotuerant, & qui tum claris testimoniis ostenderant, se veram docere religionem & salutis viam. Nam quaecunque ego in hisce Epistolis dici video de Apostolorum vocatione, & Spiritu Sancto & divino, quem habebant, ad eorum, quas habuerant, praedicationes referri video, iis tantum locis exceptis, in quibus Spiritus Dei, & Spiritus Sanctus pro mente sana, beata & Deo dicata &c. (de quibus in primo Cap. diximus) sumitur. Ex. gr. in Epist. ad Corinth. 1. cap. 7. vers. 40. ait Paulus, *beata autem est, si ita maneat secundum sententiam meam, puto autem etiam ego, quod Spiritus Dei sit in me*. Ubi per *Spiritum Dei* ipsam suam mentem intelligit, ut ipse orationis contextus indicat: hoc enim vult, viduam, quae secundo non vult nubere marito, beatam judico secundum meam sententiam, qui caelebs vivere decrevi, & me beatum puto. Et ad hunc modum alia reperiuntur, quae hîc adferre supervacaneum judico. Cum itaque statuendum sit Epistolas Apostolorum a solo lumine naturali dictatas fuisse, videndum jam est, quomodo Apostoli ex sola naturali cognitione res, quae sub eadem non cadunt, docere poterant. Verum si ad illa, quae circa Scripturae interpretationem Cap. VII. hujus Tractatus diximus, attendamus, nulla hîc nobis erit difficultas. Nam quamvis ea, quae in Bibliis continentur, ut plurimum nostrum |

iii156 captum superent, possumus tamen secure de iisdem disserere, modo nulla alia principia admittamus, quam ea, quae ex ipsa Scriptura petuntur; atque hoc eodem etiam modo Apostoli ex rebus, quas viderant, quasque audiverant, & quas denique ex revelatione habuerant, multa concludere, & elicere, eaque homines, si libitum iis esset, docere poterant. Deinde quamvis religio, prout ab Apostolis praedicabatur, nempe simplicem Christi historiam narrando, sub rationem non cadat, ejus tamen summam, quae potissimum documentis moralibus constat, ut tota Christi doctrina[*2], potest unusquisque lumine naturali facile assequi. Denique Apostoli non indigebant lumine supernaturali ad religionem, quam antea signis confirmaverant, communi hominum captui ita accommodandam, ut facile ab unoquoque ex animo acciperetur; neque etiam eodem indigebant ad homines de eadem monendos; atque hîc finis Epistolarum est, homines scilicet eâ viâ docere & monere, quam unusquisque Apostolorum optimam judicavit ad eosdem in religione confirmandos: & hîc notandum id, quod paulo ante diximus, nempe, quod Apostoli non tantum virtutem acceperant ad historiam Christi tanquam Prophetæ praedicandam, eandem scilicet signis confirmando, sed praeterea etiam auctoritatem docendi & monendi ea via, quam unusquisque optimam esse judicaret; quod utrumque donum Paulus in Epist. ad Timoth. 2. cap. 1. vers. 11. clarè his indicat, *in quo ego constitutus sum praeco & Apostolus & doctor gentium*. Et in 1. ad eund. cap. 2. vers. 7., *cujus constitutus sum ego praeco & Apostolus (veritatem dico per Christum, non mentior) doctor gentium cum fide* NB. *ac veritate*. His, inquam, clare utramque approbationem, nempe Apostolatûs & doctoratûs, indicat; at auctoritatem monendi quemcunque & quandocunque voluerit, in Epist. ad Philem. vers. 8. his significat, *quamvis multam in Christo libertatem habeam praecipendi tibi, quod convenit, tamen &c.* Ubi notandum, quod si ea, quae Philemoni praecipere oportebat, Paulus ut Propheta a Deo acceperat, & tanquam Propheta praecipere debebat, tum profecto ipsi non licuisset Dei praeceptum in preces mutare. Quare necessario intelligendum eum loqui de libertate monendi, quae ipsi tanquam Doctori,

& non tanquam Prophetæ erat. Attamen nondum |
 iii157 satis clare sequitur Apostolos viam docendi, quam unusquisque meliorem iudicasset, eligere potuisse, sed tantum eos ex officio Apostolatûs non solum Prophetas, sed etiam Doctores fuisse, nisi rationem in auxilium vocare velimus, quæ plane docet eum, qui auctoritatem docendi habet, habere etiam auctoritatem eligendi, quam velit, viam. Sed satius erit rem omnem ex sola Scriptura demonstrare: Ex ipsa enim clarè constat, unumquemque Apostolorum singularem viam elegisse; nempe ex his verbis Pauli Epist. ad Rom. cap. 15. vers. 20., *Sollicite curans, ut prædicarem non, ubi invocatum erat nomen Christi, ne aedificarem supra alienum fundamentum.* Sane si omnes eandem docendi viam habebant & omnes supra idem fundamentum Christianam religionem aedificaverant, nulla ratione Paulus alterius Apostoli fundamenta aliena vocare poterat, utpote quæ & ipsius eadem erant: Sed quandoquidem ipsa aliena vocat, necessario concludendum, unumquemque religionem diverso fundamento supraaedificasse, & Apostolis in suo doctoratu idem contigisse, quod reliquis Doctoribus, qui singularem docendi methodum habent, ut semper magis eos docere cupiant, qui plane rudes sunt, & linguas vel scientias, etiam mathematicas, de quarum veritate nemo dubitat, ex nullo alio discere inceperunt. Deinde si ipsas Epistolas aliqua cum attentione percurramus, videbimus Apostolos in ipsa religione quidem convenire, in fundamentis autem admodum discrepare. Nam Paulus ut homines in religione confirmaret, & iis ostenderet salutem a sola Dei gratia pendere, docuit neminem ex operibus, sed sola fide gloriari posse, neminemque ex operibus justificari (vide Epist. ad Rom. cap. 3. vers. 27. 28.) & porro totam illam doctrinam de prædestinatione. Jacobus autem contra in sua Epistola hominem ex operibus justificari & non ex fide tantum (vide ejus Epist. cap. 2. vers. 24.) & totam doctrinam religionis, missis omnibus illis Pauli disputationibus, paucis admodum comprehendit. Denique non dubium est, quin ex hoc, quod scilicet Apostoli diversis fundamentis religionem supraaedificaverint, ortæ sint multæ contentiones & schismata, quibus ecclesia jam inde ab Apostolorum temporibus indesinenter vexata fuit, & profecto in æternum vexabitur, donec tandem aliquando |
 iii158 religio a speculationibus philosophicis separetur & ad paucissima & simplicissima dogmata, quæ Christus suos docuit, redigatur: quod Apostolis impossibile fuit, quia Euangelium ignotum erat hominibus; adeoque ejus ne doctrinae novitas eorum aures multum laederet, eam, quoad fieri poterat, hominum sui temporis ingenio accommodaverunt (vide Epist. ad Cor. 1. cap. 9. vs. 19. 20. &c.), & fundamentis tum temporis maxime notis, & acceptis superstruxerunt: & ideo nemo Apostolorum magis philosophatus est, quam Paulus, qui ad gentibus prædicandum vocatus fuit. Reliqui autem, qui Judæis prædicaverunt, Philosophiæ scilicet contemtoribus, eorum etiam ingenio sese accommodaverunt (de hoc vide Epist. ad Galat. cap. 2. vers. 11. &c.) & religionem nudam a speculationibus philosophicis docuerunt. Jam autem foelix profecto nostra esset ætas, si ipsam etiam ab omni superstitione liberam videremus.

[*1] Cf. Adnot. XXVI.

[*2] Cf. Adnot. XXVII.

CAPUT XII.

De vero Legis divino syngrapho, & qua ratione Scriptura Sacra vocatur, & qua ratione Verbum Dei, & denique ostenditur ipsam, quatenus Verbum Dei continet, incorruptam ad nos pervenisse.

- iii158** **Q**ui Biblia, ut ut sunt, tanquam Epistolam Dei, e coelo hominibus missam considerant, clamabunt sine dubio me peccatum in Spiritum Sanctum commisisse, qui scilicet Dei verbum mendosum, truncatum, adulteratum, & sibi non constans statuerim, nosque ejus non nisi fragmenta habere, & denique syngraphum pacti Dei, quod cum Judaeis pepigit, periisse. Verum non dubito, si rem ipsam perpendere velint, quin statim clamare desinent: Nam tam ipsa ratio, quam Prophetarum & Apostolorum sententiae apertè clamant Dei aeternum verbum & pactum, veramque religionem hominum cordibus, hoc est, humanae menti divinitus inscriptam esse, eamque verum esse Dei syngraphum, quod ipse suo sigillo, nempe sui idea, tanquam imagine suae divinitatis consignavit. Primis Judaeis Religio |
- iii159** tanquam lex scripto tradita est, nimirum quia tum temporis veluti infantes habebantur. Verum imposterum Moses (Deuter. cap. 30. vers. 6.) & Jeremias (cap. 31. vers. 33.) tempus futurum ipsis praedicant, quo Deus suam legem eorum cordibus inscribet. Adeoque solis Judaeis, & praecipue Zaducaeis competebat olim pro lege in tabulis scripta pugnare, at iis minime, qui ipsam mentibus inscriptam habent: qui igitur ad haec attendere velit, nihil in supradictis reperiet, quod Dei verbo sive verae Religioni, & fidei repugnet, vel quod eam infirmare possit, sed contra nos eandem confirmare, ut etiam circa finem Cap. X. ostendimus; & n̄ hoc esset, plane de his tacere decrevissem, imo libenter concessissem ad effugiendas omnes difficultates, in Scripturis profundissima latere mysteria: sed quia inde intolerabilis orta est superstitio, & alia perniciosissima incommoda, de quibus in praefatione Cap. VII. loquutus sum, his minime supersedendum esse duxi; praesertim quia religio nullis superstitiosis ornamentis indiget, sed contra de ipsius splendore adimitur, quando similibus figmentis adornatur. At dicent, quamvis lex divina cordibus inscripta sit, Scripturam nihilominus Dei esse verbum, adeoque non magis de Scriptura, quam de Dei Verbo dicere licet, eandem truncatam, & depravatam esse: Verum ego contra vereor, ne nimis studeant esse sancti & Religionem in superstitionem convertant, imo ne simulacra & imagines, hoc est chartam & atramentum pro Dei Verbo adorare incipiant. Hoc scio, me nihil indignum Scriptura aut Dei verbo dixisse, qui nihil statuerim, quod non evidentissimis rationibus verum esse demonstraverim; & hac de causa etiam certo affirmare possim, me nihil dixisse, quod impium sit, vel quod impietatem redoleat. Fateor profanos quosdam homines, quibus religio onus est, ex his licentiam peccandi sumere posse, & sine ulla ratione, sed tantum ut voluptati concedant, hinc concludere Scripturam ubique esse mendosam & falsificatam, & consequenter nullius etiam autoritatis. Verum similibus subvenire impossibile est secundum illud tritum, quod nihil adeo recte dici potest, quin male interpretando possit depravari. Qui voluptatibus indulgere volunt, facile causam quamcumque invenire possunt, nec olim ii, qui ipsa originalia, arcam foederis, imo ipsos Prophetas & |
- iii160** Apostolos habebant, meliores fuerunt, nec magis obtemperantes, sed omnes tam Judaei, quam Gentiles iidem semper fuerunt, & in omni aevo virtus admodum rara fuit. Attamen ut omnem amoveam scrupulum, ostendendum h̄c est, qua ratione Scriptura, & quaecunque res muta sacra & divina dici debeat, deinde quid sit revera verbum Dei, & quod id non contineatur in certo numero librorum, & denique Scripturam, quatenus ea docet, quae ad obedientiam & salutem necessaria sunt, non potuisse corrumpi. Nam ex his facile unusquisque judicare poterit, nos nihil contra Dei verbum dixisse, nec ullum locum impietati dedisse.

Id sacrum & divinum vocatur, quod pietati & religioni exercendae destinatum est, & tamdiu tantum sacrum erit, quamdiu homines eo religiose utuntur: quod si pii esse desinant, & id etiam simul sacrum esse desinet: at si idem ad res impias patrandas

dedicent, tum id ipsum, quod antea sacrum erat, immundum & profanum reddetur. Ex. gr. locus quidam a Jacobo Patriarcha vocatus fuit בית אל *domus Dei*, quia ibi Deum ei revelatum coluit: sed a Prophetis ille ipse locus vocatus fuit בית און *domus iniquitatis* (vide Hamos cap. 5. vs. 5. & Hoseae cap. 10. vs. 5.), quia Israëlitae ex instituto Jarobohami ibi idolis sacrificare solebant. Aliud exemplum, quod rem clarissime indicat. Verba ex solo usu certam habent significationem, & si secundum hunc eorum usum ita disponantur, ut homines eadem legentes ad devotionem moveant, tum illa verba sacra erunt, & etiam liber tali verborum dispositione scriptus. Sed si postea usus ita pereat, ut verba nullam habeant significationem, vel quod liber prorsus negligatur, sive ex malitia, sive quia eodem non indigent, tum & verba, & liber nullius usus, neque sanctitatis erunt: denique si eadem verba aliter disponantur, vel quod usus praevaluerit ad eadem in contrariam significationem sumenda, tum & verba & liber, qui antea sacri, impuri & profani erunt. Ex quo sequitur nihil extra mentem absolute, sed tantum respective ad ipsam, sacrum aut profanum aut impurum esse. Quod etiam ex multis Scripturae locis evidentissime constat. Jeremias (ut unum aut alterum adferam) cap. 7. vers. 4. ait Judaeos sui temporis falso vocavisse templum Salomonis, templum Dei: nam, ut ipse in eodem |

iii161 capite pergit, Dei nomen illi templo tantum inesse potuerat, quamdiu ab hominibus, qui ipsum colunt, & justitiam defendunt, frequentatur; quod si ab homicidis, furibus, idololatriis, aliisque nefariis hominibus frequentetur, tum foveam potius esse transgressorum. Quid de arca foederis factum sit, nihil Scriptura narrat, quod saepe miratus sum: hoc tamen certum est, eandem periisse, vel cum templo combustam fuisse, etsi nihil magis sacrum, nec majoris reverentiae apud Hebraeos fuit. Hac itaque ratione Scriptura etiam tamdiu sacra est, & ejus orationes divinae, quamdiu homines ad devotionem erga Deum movet: sed si ab iisdem prorsus negligatur, ut olim a Judaeis, nihil est praeter chartam, & atramentum, & ab iisdem absolute profanatur, & corruptioni obnoxia relinquitur, ideoque si tum corrumpitur, aut perit, falso tum dicitur verbum Dei corrumpi, aut perire: sicuti etiam tempore Jeremiae falso diceretur templum, quod tum temporis templum Dei esset, flammis periisse. Quod ipse Jeremias etiam de ipsa lege ait: Sic namque impios sui temporis increpat יהוה ותורת יהוה אתנו הלא לשקר עשה עט שקר סופרים איכה תאמרו חכמים אנחנו *qua ratione dicitis, periti sumus, & lex Dei nobiscum est. Certe frustra adornata fuit; calamus scribarum frustra* (factus est), hoc est, falso dicitis vos, etsi Scriptura penes vos est, legem Dei habere, postquam ipsam irritam fecistis. Sic etiam cum Moses primas tabulas fregit, ille minime verbum Dei prae ira e manibus ejecit, atque fregit (nam quis hoc de Mose, & verbo Dei suspicari posset), sed tantum lapides, qui quamvis antea sacri essent, quia iis inscriptum erat foedus, sub quo Judaei Deo obedire se obligaverant, tamen quia postea vitulum adorando pactum illud irritum fecerant, nullius prorsus tum erant sanctitatis; & eadem etiam de causa secundae cum arca perire potuerunt. Non itaque mirum, si jam etiam prima originalia Mosis non extent, neque quod ea, quae in superioribus diximus, libris, quos habemus, contigerint, quando verum originale foederis divini, & omnium sanctissimum totaliter perire potuerit. Desinant ergo nos impietatis accusare, qui nihil contra verbum Dei loquuti sumus, nec idem contaminavimus, sed iram, si quam justam habere possint, in antiquos vertant, quorum malitia Dei arcam, templum, legem & omnia |

iii162 sacra profanavit, & corruptioni subiecit. Deinde si secundum illud Apostoli in 2. Epist. ad Corinth. cap. 3. vers. 3. Dei Epistolam in se habent non atramento, sed Dei Spiritu, neque in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis cordis scriptam, desinant literam adorare & de eadem adeo esse solliciti. His puto me satis explicuisse, qua ratione Scriptura Sacra & divina habenda sit. Videndum jam est, quid proprie intelligendum sit per יהוה דבר *debar Jehova* (verbum Dei). דבר *dabar* quidem significat *verbum, orationem, edictum & rem*. Quibus autem de causis res aliqua Hebraice dicitur Dei esse, & ad Deum refertur, in Cap. I. ostendimus; atque ex iis facile intelligitur, quid Scriptura significare velit per verbum Dei, orationem, edictum & rem. Omnia itaque hic repetere non est opus, nec etiam quae in Cap. VI. de miraculis tertio loco

ostendimus. Sufficit rem tantum indicare, ut, quae de his hîc dicere volumus, melius intelligantur. Nempe, quod verbum Dei, quando de subjecto aliquo praedicatur, quod non sit ipse Deus, proprie significat legem illam Divinam, de qua in IV. Cap. egimus: hoc est, religionem toti humano generi universalem, sive catholicam, qua de re vide Esaiæ cap. 1. vers. 10. &c., ubi verum vivendi modum docet, qui scilicet non in caeremoniis, sed in charitate, & vero animo consistit, eumque legem, & verbum Dei promiscue vocat. Sumitur deinde metaphorice pro ipso naturæ ordine, & fato (quia revera ab aeterno divinae naturæ decreto pendet & sequitur) & praecipue pro eo, quod hujus ordinis Prophetæ praeviderant, idque quia ipsi res futuras per causas naturales non percipiebant, sed tanquam Dei placita vel decreta. Deinde etiam sumitur pro omni cujuscunque Prophetæ edicto, quatenus id singulari sua virtute, vel dono Prophetico, & non ex communi naturali lumine perceperat, idque potissimum, quia revera Deum tanquam legislatorem percipere solebant Prophetæ, ut Cap. IV. ostendimus. Tribus itaque his de causis Scriptura verbum Dei appellatur: nempe quia veram docet religionem, cujus Deus aeternus est author; deinde quia praedictiones rerum futurarum, tanquam Dei decreta narrat; & denique quia ii, qui revera fuerunt ejus authores, ut plurimum non ex communi naturali lumine, sed quodam sibi peculiari docue|runt,

iii163 & Deum eadem loquentem introduxerunt. Et quamvis praeter haec plura in Scriptura contineantur, quae merè historica sunt, & ex lumine naturali percepta, nomen tamen a potiore sumitur. Atque hinc facile percipimus, qua ratione Deus author Bibliorum sit intelligendus, nempe propter veram religionem, quae in iis docetur: at non quod voluerit certum numerum librorum hominibus communicare. Deinde hinc etiam scire possumus, cur Biblia in libros Veteris & Novi Testamenti dividantur: videlicet quia ante adventum Christi Prophetæ religionem praedicare solebant, tanquam legem Patriae, & ex vi pacti tempore Mosis initi: post adventum autem Christi eandem tanquam legem catholicam, & ex sola vi passionis Christi omnibus praedicaverunt Apostoli; at non quod doctrina diversi sint, nec quod tanquam syngrapha foederis scripti fuerint, nec denique quod religio catholica, quae maxime naturalis est, nova esset, nisi respectu hominum, qui eam non noverant; *in mundo erat*, ait Johannes Euangelista cap. 1 vers. 10., & *mundus non novit eum*. Quamvis itaque pauciores libros, tam Veteris, quam Novi Testamenti haberemus, non tamen Dei verbo (per quod proprie, ut jam diximus, vera religio intelligitur) destitueremur, sicuti non putamus nos eodem jam destitutos esse, etsi multis aliis praestantissimis scriptis caremus, ut libro Legis, qui tanquam foederis syngraphum religiose in templo custodiebatur, & praeterea libris Bellorum, Chronologiarum, & aliis plurimis, ex quibus hi, quos Veteris Testamenti habemus, decerpti & collecti sunt: atque hoc multis praeterea rationibus confirmatur. Nempe I. quia libri utriusque Testamenti non fuerunt expresso mandato uno eodemque tempore omnibus saeculis scripti, sed casu quibusdam hominibus, idque prout tempus & eorum singularis constitutio exigebat, ut apertè indicant Prophetarum vocationes (qui ut impios sui temporis monerent, vocati sunt), & etiam Apostolorum Epistolae. II. quia aliud est Scripturam & mentem Prophetarum, aliud autem mentem Dei, hoc est, ipsam rei veritatem intelligere, ut ex eo, quod in Cap. II. de Prophetis ostendimus, sequitur. Quod etiam in Historiis & miraculis locum habere ostendimus Cap. VI. Atqui hoc de locis, in quibus de vera religione & vera virtute agitur, minimè dici |

iii164 potest. III. quia Libri Veteris Testamenti ex multis electi fuerunt, & a concilio tandem Pharisaeorum collecti & probati, ut in Cap. X. ostendimus. Libri autem Novi Testamenti decretis etiam Conciliorum quorundam in Canonem assumpti sunt, quorum etiam decretis plures alii, qui sacri a multis habebantur, ut spurii rejecti sunt. At horum Conciliorum (tam Pharisaeorum quam Christianorum) membra non constabant ex Prophetis, sed tantum ex Doctoribus & peritis; & tamen fatendum necessario est, eos in hac electione verbum Dei pro norma habuisse: adeoque antequam omnes libros probaverant, debuerunt necessario notitiam Verbi Dei habere. IV. quia Apostoli non tanquam Prophetæ, sed (ut in praecedente Capite diximus)

tanquam Doctores scripserunt, & viam ad docendum elegerunt, quam faciliorem judicaverunt fore discipulis, quos tum docere volebant: ex quo sequitur in iis (ut etiam in fine praedicti Capituli conclusimus) multa contineri, quibus jam ratione religionis carere possumus. V. denique quia quatuor habentur in Novo Testamento Euangelistae, & quis credet, quod Deus quater Historiam Christi narrare voluerit, & scripto hominibus communicare? & quamvis quaedam in uno contineantur, quae in alio non habentur, & quod unus ad alium intelligendum saepe juvat, inde tamen non concludendum est, omnia, quae in hisce quatuor narrantur, cognitu necessaria fuisse, & Deum eos elegisse ad scribendum, ut Christi Historia melius intelligeretur; nam unusquisque suum Euangelium diverso loco praedicavit, & unusquisque id, quod praedicaverat, scripsit, idque simpliciter, ut Historiam Christi dilucide narraret, & non ad reliquos explicandum. Si jam ex eorum mutua collatione facilius & melius quandoque intelliguntur, id casu contingit & paucis tantum in locis, quae quamvis ignorarentur, historia tamen aequae perspicua esset, & homines non minus beati. His ostendimus Scripturam ratione religionis tantum, sive ratione legis divinae universalis, propriè vocari verbum Dei: Superest jam ostendere eandem, quatenus propriè sic vocatur, non esse mendosam, depravatam, neque truncatam. Atqui id hîc mendosum, depravatum, atque truncatum voco, quod adeo perperam scriptum & constructum est, ut sensus orationis ex usu linguae investigari, vel ex sola Scriptura depro|mi

iii165 nequeat: nam affirmare nolo, quod Scriptura, quatenus legem Divinam continet, semper eosdem apices, easdem literas, & denique eadem verba servavit (hoc enim Masoretis, & qui literam superstitiose adorant, demonstrandum relinquo), sed tantum quod sensus, ratione cujus tantum oratio aliqua divina vocari potest, incorruptus ad nos pervenit, tametsi verba, quibus primo significatus fuit, saepius mutata fuisse supponantur. Nam hoc, ut diximus, nihil Scripturae divinitati detrahit; nam Scriptura aequae divina esset, etsi aliis verbis aut alia lingua scripta fuisset. Quod itaque legem divinam hac ratione incorruptam accepimus nemo dubitare potest. Nam ex ipsa Scriptura absque ulla difficultate, & ambiguitate percipimus ejus summam esse, Deum supra omnia amare, & proximum tanquam se ipsum: atqui hoc adulterium esse non potest, nec a festinante & errante calamo scriptum; nam si Scriptura unquam aliud docuit, necessario etiam reliqua omnia docere aliter debuit, quandoquidem hoc totius religionis fundamentum est, quo sublato tota fabrica uno lapsu ruit. Adeoque talis Scriptura illa eadem non esset, de qua hîc loquimur, sed alius prorsus liber. Manet igitur inconcussam Scripturam hoc semper docuisse, & consequenter hîc nullum errorem, qui sensum corrumpere possit, incidisse, qui statim ab unoquoque non animadverteretur, nec aliquem hoc depravare potuisse, cujus malitia non illico pateret. Cum itaque hoc fundamentum statuendum sit incorruptum, idem necessario fatendum est de reliquis, quae ex eo absque ulla controversia sequuntur, & quae etiam fundamentalia sunt: ut, quod Deus existit, quod omnibus provideat, quod sit omnipotens, & quod piis ex ipsius decreto bene sit, improbis vero malè, & quod nostra salus a sola ejus gratia pendeat. Haec enim omnia Scriptura perspicue ubique docet, & semper docere debuit, aliàs reliqua omnia vana essent, & sine fundamento: nec minus incorrupta statuenda reliqua moralia, quandoquidem ab hoc universali fundamento evidentissime sequuntur. Videlicet justitiam defendere, inopi auxilio esse, neminem occidere, nihil alterius concupiscere &c. Horum inquam nihil nec hominum malitia depravare, nec vetustas delere potuit. Quicquid enim ex his deletum esset, id statim iterum horum universale fun|damentum

iii166 dictavisset, & praecipue documentum charitatis, quae ubique in utroque Testamento summè commendatur. Adde quod, quamvis nullum facinus execrandum excogitari possit, quod non sit ab aliquo commissum, tamen nemo est, qui ad facinora sua excusanda leges delere tentet, aut aliquid, quod impium sit, tanquam documentum aeternum & salutare introducere: ita enim hominum naturam constitutam videmus, ut unusquisque (sive Rex, sive subditus sit), si quid turpe commisit, factum suum talibus circumstantiis adornare studeat, ut nihil contra justum & decorum commisisse credatur. Concludimus itaque absolutè totam legem divinam universalem, quam

Scriptura docet, incorruptam ad nostras manus pervenisse. At praeter haec alia adhuc sunt, de quibus non possumus dubitare, quin bona fide nobis sint tradita. Nempe summae Historiarum Scripturae, quia notissimae omnibus fuerunt. Vulgus Judaeorum solebat olim nationis antiquitates Psalmis cantare. Summa etiam rerum a Christo gestarum & ejus passio statim per totum Romanum Imperium vulgata fuit. Quare minime credendum est, nisi maxima hominum pars in eo conveniret, quod incredibile est, id, quod harum historiarum praecipuum est, posteros aliter tradidisse, quam a primis acceperant. Quicquid igitur adulteratum est, aut mendosum, id tantum in reliquis contingere potuit: Videlicet in una aut altera historiae aut Prophetiae circumstantia, ut populus ad devotionem magis commoveretur, vel in uno aut altero miraculo, ut Philosophos torquerent, vel denique in rebus speculativis, postquam a schismaticis in religionem introduci inceperunt, ut sic unusquisque sua figmenta autoritate divinâ abutendo statuminaret. Sed ad salutem parum refert, sive talia depravata sint, sive minus: quod in sequenti Cap. ex professo ostendam, etsi ex jam dictis & praecipue ex Cap. II. jam constare puto.

CAPUT XIII.

Ostenditur Scripturam non nisi simplicissima docere, nec aliud praeter obedientiam intendere; nec de divina Naturâ aliud docere, quam quod homines certa vivendi ratione imitari possunt.

iii167 **I**N Cap. II. hujus Tractatus ostendimus, Prophetas singularem tantum potentiam imaginandi, sed non intelligendi habuisse, Deumque nulla Philosophiae arcana, sed res simplicissimas tantum iisdem revelavisse, seseque eorum praeconceptionibus accommodavisse. Ostendimus deinde in Cap. V. Scripturam res eo modo tradere, & docere, quo facillime ab unoquoque percipi possunt; quae scilicet non ex axiomatibus, & definitionibus res deducit, & concatenat, sed tantum simpliciter dicit, & ad fidem faciendam, solâ experientiâ, miraculis scilicet, & historiis dicta confirmat, quaeque etiam tali stylo, & phrasibus narrantur, quibus maximè plebis animus commoveri potest: qua de re vide Cap. VI. circa ea, quae loco III. demonstrantur. Ostendimus denique in Cap. VII. difficultatem intelligendi Scripturam in sola lingua, & non in sublimitate argumenti sitam esse. His accedit, quod Prophetæ non peritis, sed omnibus absolute Judæis prædicaverunt, Apostoli autem doctrinam Euangelicam in Ecclesiis, ubi communis omnium erat conventus, docere solebant: ex quibus omnibus sequitur, Scripturae doctrinam non sublimes speculationes, neque res philosophicas continere, sed res tantum simplicissimas, quae vel a quovis tardissimo possunt percipi. Non satis itaque mirari possum eorum, de quibus supra loquutus sum, ingenia, qui scilicet tam profunda in Scriptura vident mysteria, ut nullâ humana lingua possint explicari; & qui deinde in religionem tot res philosophicae speculationis introduxerunt, ut Ecclesia Academia, & Religio scientia, vel potius altercatio videatur. Verum quid miror, si homines, qui lumen supra naturale habere jactant, Philosophis, qui nihil praeter naturale habent, nolint cognitione cedere. Id sane mirarer, si quid novi, quod solius esset speculationis, docerent, & quod olim apud Genti|les

iii168 Philosophos non fuerit tritissimum (quos tamen caecutiisse ajunt); nam si inquiras, quaenam mysteria in Scriptura latere vident, nihil profecto reperies, praeter Aristotelis, aut Platonis, aut alterius similis commenta, quae saepe facilius possit quivis Idiota somnare, quam literatissimus ex Scriptura investigare. Etenim absolute statuere nolumus ad doctrinam Scripturae nihil pertinere, quod solius sit speculationis; nam in superiori Cap. quaedam hujus generis attulimus, tanquam Scripturae fundamentalia; sed hoc tantum volo, talia admodum pauca, atque admodum simplicia esse. Quaenam autem ea sint, & qua ratione determinantur, hic ostendere constitui; quod nobis jam facile erit, postquam novimus, Scripturae intentum non fuisse scientias docere; hinc enim facile judicare possumus, nihil praeter obedientiam eandem ab hominibus exigere, solamque contumaciam, non autem ignorantiam damnare. Deinde quia obedientia erga Deum in solo amore proximi consistit (nam qui proximum diligit, eo scilicet fine, ut Deo obsequatur, is, ut Paulus ait in Epistola ad Rom. cap. 13. vs. 8., Legem implevit), hinc sequitur, in Scriptura nullam aliam scientiam commendari, quam quae omnibus hominibus necessaria est, ut Deo secundum hoc praescriptum obedire possint, & quâ ignoratâ, homines necessario debent esse contumaces, vel saltem sine disciplinâ obedientiae; reliquas autem speculationes, quae huc directe non tendunt, sive eae circa Dei, sive circa rerum naturalium cognitionem versentur, Scripturam non tangere, atque adeo a Religione revelata separandas. At etsi haec unusquisque, uti diximus, jam facile videre potest, tamen, quia hinc totius Religionis decisio pendet, rem totam accuratius ostendere, & clarius explicare volo: Ad quod requiritur, ut ante omnia ostendamus, intellectualem, sive accuratam Dei cognitionem, non esse donum omnibus fidelibus commune sicuti obedientiam. Deinde cognitionem illam, quam Deus per Prophetas ab omnibus universaliter petiit, & unusquisque scire tenetur, nullam esse, praeter cognitionem Divinae ejus Justitiae, & Charitatis, quae ambo ex ipsa Scriptura facile demonstrantur. Nam I. evidentissime sequitur ex Exodi cap. 6. vs. 3., ubi Deus Mosi, ad singularem gratiam, ipsi largitam, indicandum, ait וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק |

- iii169 **וְאֵל יִעֲקֹב בָּאֵךְ שְׂדֵי יְהוָה לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם & *revelatus sum Abrahamo, Isaaco, & Jacobo Deo Sadai, sed nomine meo Jehova non sum cognitus ipsis*: ubi ad meliorem explicationem notandum El Sadai significare Hebraice Deum, qui sufficit, quia unicuique, quod ei sufficit, dat; & quamvis saepe Sadai absolute pro Deo sumatur, non dubitandum tamen est, quin ubique nomen *El* Deus subintelligendum sit. Deinde notandum in Scriptura nullum nomen praeter Jehova reperiri, quod Dei absolutam essentiam, sine relatione ad res creatas indicet. Atque ideo Hebraei hoc solum nomen Dei esse proprium contendunt, reliqua autem appellativa esse; & revera reliqua Dei nomina, sive ea substantiva sint, sive adjectiva, attributa sunt, quae Deo competunt, quatenus cum relatione ad res creatas consideratur, vel per ipsas manifestatur. Ut אֱלֹהִים *El*, vel cum litera ה *He* paragogica אֱלֹהִים *Eloah*, quod nihil aliud significat, quam potentem, ut notum; nec Deo competit, nisi per excellentiam, sicuti cum Paulum Apostolum appellamus; alias virtutes ejus potentiae explicantur, ut El (potens) magnus, tremendus, justus, misericors, &c. vel ad omnes comprehendendas simul hoc nomen in plurali numero usurpatur, & significatione singulari, quod in Scriptura frequentissimum. Jam quandoquidem Deus Mosi dicit, se nomine Jehova non fuisse patribus cognitum, sequitur, eos nullum Dei attributum novisse, quod ejus absolutam essentiam explicat, sed tantum ejus effecta, & promissa, hoc est, ejus potentiam, quatenus per res visibiles manifestatur. Atqui hoc Deus Mosi non dicit, ad eosdem infidelitatis accusandum, sed contra ad eorum credulitatem, & fidem extollendam, quamvis non aequae singularem Dei cognitionem ac Moses habuerint, Dei tamen promissa fixa rataque crediderunt, non ut Moses, qui quamvis sublimiores de Deo cogitationes habuerit, de divinis tamen promissis dubitavit, Deoque objecit, quod, loco promissae salutis, Judaeorum res in pejus mutaverit. Cum itaque Patres Dei singulare nomen ignoraverint, hocque Deus Mosi dicat factum, ad eorum animi simplicitatem & fidem laudandam, simulque ad commemorandam singularem gratiam Mosi concessam, hinc evidentissime sequitur, id quod primo loco statuimus, homines ex mandato non teneri Dei |**
- iii170 **attributa cognoscere, sed hoc peculiare esse donum quibusdam tantum fidelibus concessum; nec operae pretium est hoc pluribus Scripturae testimoniis ostendere; quis enim non videt divinam cognitionem non fuisse omnibus fidelibus aequalem? & neminem posse ex mandato sapientem esse, non magis, quam vivere, & esse? Viri, mulieres, pueri, & omnes ex mandato obtemperare quidem aequae possunt, non autem sapere. Quod si quis dicat, non esse quidem opus Dei attributa intelligere, at omnino simpliciter, absque demonstratione credere, is sane nugabitur: Nam res invisibiles, & quae solius mentis sunt objecta, nullis aliis oculis videri possunt, quam per demonstrationes; qui itaque eas non habent, nihil harum rerum plane vident; atque adeo quicquid de similibus auditum referunt, non magis eorum mentem tangit, sive indicat, quam verba Psittaci, vel automati, quae sine mente, & sensu loquuntur. Verum antequam ulterius pergam, rationem dicere teneor, cur in Genesi saepe dicitur, quod Patriarchae nomine Jehova praedicaverint, quod plane jam dictis repugnare videtur. Sed si ad illa, quae Cap. VIII. ostendimus, attendamus, facile haec conciliare poterimus; in praedicto enim Cap. ostendimus scriptorem Pentateuchi res, & loca non iisdem praecise nominibus indicare, quae eodem tempore, de quo loquitur, obtinebant, sed iis, quibus tempore scriptoris melius innotuerant. Deus igitur in Genesi Patriarchis praedicatus nomine Jehova indicatur, non quia Patribus hoc nomine innotuerat, sed quia hoc nomen apud Judaeos summae erat reverentiae: hoc, inquam, necessario dicendum, quandoquidem in hoc nostro textu Exodi expresse dicitur, Deum hoc nomine non fuisse cognitum Patriarchis, & etiam quod Exodi cap. 3. 13. Moses Dei nomen scire cupit: quod si antea notum fuisset, fuisset saltem & ipsi etiam notum. Concludendum igitur, ut volebamus; nempe fideles Patriarchas hoc Dei nomen ignoravisse, Deique cognitionem donum Dei, non autem mandatum esse. Tempus igitur est, ut ad secundum transeamus, nempe, ad ostendendum Deum nullam aliam sui cognitionem ab hominibus per Prophetas petere, quam cognitionem divinae suae Justitiae, & Charitatis, hoc est talia Dei attributa, quae homines certa**

vivendi ratione imitari possunt: quod |

- iii171 quidem Jeremias expressissimis verbis docet. Nam cap. 22. vs. 15. 16. de Rege Josia loquens haec ait וְשִׁתָּה וְעָשָׂה אָכַל וְשָׂבַח לֹא הָיָא אֲבִיךָ אִם יְהוָה וְגו' משפט וצדקה בארץ אז
Pater tuus quidem comedit, & bibit, & fecit iudicium, & justitiam, tum ei bene (fuit), judicavit jus pauperis, & indigentis, tum ipsi bene (fuit), nam (NB.) hoc est me cognoscere, dixit Jehova: nec minus clara sunt, quae habentur cap. 9. vs. 23 nempe יהוה וידוע אותי כי אני יהוה
 יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני יהוה נאם יהוה אך בזאת
sed in hoc tantum glorietur unusquisque, me intelligere, & cognoscere, quod ego Jehova facio charitatem, iudicium, & justitiam in terra, nam his delector, ait Jehova. Colligitur hoc etiam praeterea ex Exodi cap. 34. vers. 6. 7., ubi Deus Mosi cupienti ipsum videre, & noscere, nulla alia attributa revelat, quam quae divinam Justitiam & Charitatem explicant. Denique illud Johannis, de quo etiam in sequentibus, apprime hic notandum venit, qui scilicet, quia nemo Deum vidit, Deum per solam charitatem explicat, concluditque eum reverâ Deum habere, & noscere, qui charitatem habet. Videmus itaque Jeremiam, Mosen, Johannem Dei cognitionem, quam unusquisque scire tenetur, paucis comprehendere, eamque in hoc solo, ut volebamus, ponere, quod scilicet Deus sit summe justus, & summe misericors, sive unicum verae vitae exemplar. His accedit, quod Scriptura nullam Dei definitionem expresse tradit, nec alia Dei attributa amplectenda praeter modo dicta praescribat, nec ex professo, ut haec, commendet: ex quibus omnibus concludimus, intellectualem Dei cognitionem, quae ejus naturam, prout in se est, considerat, & quam naturam homines certa vivendi ratione imitari non possunt, neque tanquam exemplum sumere, ad veram vivendi rationem instituendam, ad fidem, & religionem revelatam nullo modo pertinere, & consequenter homines circa hanc sine scelere toto coelo errare posse. Minime itaque mirum, quod Deus sese imaginationibus, & praeconceptis Prophetarum opinionibus accommodaverit, quodque fideles diversas de Deo foverint sententias, ut in Cap. II. multis exemplis ostendimus. Deinde minime etiam mirum, quod Sacra volumina ubique adeo improprie de Deo loquantur, eique manus, pedes, ocu|los,
 iii172 aures, mentem, & motum localem tribuant, & praeterea etiam animi commotiones, ut quod sit Zelotypus, misericors &c., & quod denique ipsum depingant tanquam Judicem, & in coelis, tanquam in solio regio sedentem, & Christum ad ipsius dextram. Loquuntur nimirum secundum captum vulgi, quem Scriptura non doctum, sed obedientem reddere studet. Communes tamen Theologi, quicquid horum lumine naturali videre potuerunt cum divina natura non convenire, metaphorice interpretandum, & quicquid eorum captum effugit, secundum literam accipiendum contenderunt. Sed, si omnia, quae in Scriptura hujus generis reperiuntur, essent necessario metaphorice interpretanda, & intelligenda, tum Scriptura non plebi & rudi vulgo, sed peritissimis tantum, & maxime Philosophis scripta esset. Quinimo, si impium esset pie, & simplicitate animi haec, quae modo retulimus, de Deo credere, profecto maxime cavere debuissent Prophetae, saltem propter vulgi imbecillitatem, a similibus phrasibus, & contra Dei attributa, prout unusquisque eadem amplecti tenetur, ante omnia ex professo, & clare docere, quod nullibi factum est: adeoque minime credendum opiniones absolute consideratas, absque respectu ad opera, aliquid pietatis, aut impietatis habere, sed ea tantum de causa hominem aliquid pie, aut impie credere dicendum, quatenus ex suis opinionibus ad obedientiam movetur, vel ex iisdem licentiam ad peccandum, aut rebellandum sumit, ita ut, siquis vera credendo fiat contumax, is revera impium, & si contra falsa credendo obediens, piam habet fidem; veram enim Dei cognitionem non mandat, sed donum divinum esse ostendimus, Deumque nullam aliam ab hominibus petiisse, quam cognitionem divinae suae Justitiae, & Charitatis, quae cognitio non ad scientias, sed tantum ad obedientiam necessaria est.

CAPUT XIV.

Quid sit fides, quinam fideles, fidei fundamenta determinantur, & ipsa a Philosophia tandem separatur.

iii173 **AD** veram fidei cognitionem apprime necessarium esse, scire, quod Scriptura accommodata sit non tantum captui Prophetarum, sed etiam varii, & inconstantis Judaeorum vulgi nemo, qui vel leviter attendit, ignorare potest; qui enim omnia, quae in Scriptura habentur, promiscue amplectitur, tanquam universalem, & absolutam de Deo doctrinam, nec accurate cognovit, quidnam captui vulgi accommodatum sit, non poterit vulgi opiniones cum divina doctrina non confundere, & hominum commenta & placita pro divinis documentis non venditare, Scripturaeque autoritate non abuti. Quis inquam non videt, hanc maximam esse causam, cur sectarii tot, tamque contrarias opiniones, tanquam fidei documenta doceant, multisque Scripturae exemplis confirmant, unde apud Belgas dudum in usum Proverbii abierit, **geen ketter sonder letter**. Libri namque Sacri non ab uno solo, nec unius aetatis vulgo scripti fuerunt, sed a plurimis, diversi ingenii, diversique aevi viris, quorum, si omnium tempus computare velimus, fere bis mille annorum, & forte multo longius invenietur. Sectarios tamen istos nolumus ea de causa impietatis accusare, quod scilicet verba Scripturae suis opinionibus accommodant; sicuti enim olim ipsa captui vulgi accommodata fuit, sic etiam unicuique eandem suis opinionibus accommodare licet, si videt, se eâ ratione Deo, in iis, quae justitiam, & charitatem spectant, pleniore animi consensu obedire posse; sed ideo eosdem accusamus, quod hanc eandem libertatem reliquis nolunt concedere, sed omnes, qui cum iisdem non sentiunt, quanquam honestissimi, & verae virtuti obtemperantes sint, tanquam Dei hostes tamen persequuntur, & contra eos, qui iis assentantur, quamvis impotentissimi animi sint, tamen tanquam Dei electos diligunt, quo nihil profecto scelestius, & reipublicae magis perniciosum excogitari potest. Ut igitur constet, quousque, ratione fidei, unius|cujusque

iii174 libertas sentiendi, quae vult, se extendit, & quosnam, quamvis diversa sentientes, tanquam fideles tamen aspicere tenemur, fides, ejusque fundamentalia determinanda sunt; quod quidem in hoc Capite facere constitui, simulque fidem a Philosophia separare, quod totius operis praecipuum intentum fuit. Ut haec igitur ordine ostendam, summum totius Scripturae intentum repetamus, id enim nobis veram normam fidei determinandae indicabit. Diximus in superiori Capite, intentum Scripturae esse tantum obedientiam docere. Quod quidem nemo inficias ire potest. Quis enim non videt, utrumque Testamentum nihil esse praeter obedientiae disciplinam? nec aliud utrumque intendere, quam quod homines ex vero animo obtemperent? Nam, ut jam omittam, quae in superiori Capite ostendi, Moses non studuit Israëlitae ratione convincere, sed pacto, juramentis, & beneficiis obligare, deinde populo legibus obtemperare sub poena interminatus est, & praemiis eundem ad id hortatus; quae omnia media non ad scientias, sed ad solam obedientiam sunt. Evangelica autem doctrina nihil praeter simplicem fidem continet, nempe Deo credere, eumque revereri, sive, quod idem est, Deo obedire. Non opus igitur habeo, ad rem manifestissimam demonstrandam, textus Scripturae, qui obedientiam commendant, & quorum per plures in utroque Testamento reperiuntur, coäcervare. Deinde quidnam unusquisque exequi debeat, ut Deo obsequatur, ipsa etiam Scriptura plurimis in locis quam clarissime docet, nempe totam legem in hoc solo consistere, in amore scilicet erga proximum; quare nemo etiam negare potest, quod is, qui ex Dei mandato proximum tanquam se ipsum diligit, revera est obediens, & secundum legem beatus, & qui contra odio habet, vel negligit, rebellis est, & contumax. Denique apud omnes in confesso est, Scripturam non solis peritis, sed omnibus cujuscunque aetatis, & generis hominibus scriptam, & vulgatam fuisse: atque ex his solis evidentissime sequitur, nos ex Scripturae jussu, nihil aliud teneri credere, quam id, quod ad hoc mandatum exequendum absolute necessarium sit. Quare hoc ipsum mandatum unica est totius fidei catholicae norma, & per id solum omnia fidei dogmata, quae scilicet

unusquisque amplecti te|netur,
 iii175 determinanda sunt. Quod cum manifestissimum sit, & quod ex hoc solo fundamento, vel sola ratione omnia legitime possunt deduci, judicet unusquisque, quâ fieri potuit, ut tot dissensiones in Ecclesia ortae sint? & an aliae potuerint esse causae, quam quae in initio Cap. VII. dictae sunt? Eae itaque ipsae me cogunt hic ostendere modum, & rationem determinandi ex hoc invento fundamento fidei dogmata; nam ni hoc fecero, remque certis regulis determinavero, merito credar me huc usque parum promovisse, quandoquidem unusquisque, quicquid velit, sub hoc etiam praetextu, quod scilicet medium necessarium sit ad obedientiam, introducere poterit; praesertim quando de divinis attributis fuerit quaestio. Ut itaque rem totam ordine ostendam, a fidei definitione incipiam, quae ex hoc dato fundamento sic definiri debet, nempe quod nihil aliud sit, quam de Deo talia sentire, quibus ignoratis tollitur erga Deum obedientia, & hâc obedientiâ positâ, necessario ponuntur. Quae definitio adeo clara est, & adeo manifeste ex modo demonstratis sequitur, ut nullâ explicatione indigeat. Quae autem ex eadem sequuntur, paucis jam ostendam. Videlicet I. fidem non per se, sed tantum ratione obedientiae salutiferam esse, vel, ut ait Jacob. cap. 2. vs. 17. fidem per se absque operibus mortuam esse; qua de re vide totum hujus Apostoli praedictum caput. II. Sequitur, quod is, qui verè est obediens, necessario veram & salutiferam habet fidem. Obedientiâ enim positâ, & fidem necessario poni diximus, quod etiam idem Apostolus cap. 2. vs. 18. expresse ait, nempe his, *ostende mihi fidem tuam, absque operibus, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam*. Et Johannes in Epist. 1. cap. 4. vers. 7. 8. *quisquis diligit* (scilicet proximum), *ex Deo natus est, & novit Deum, qui non diligit, non novit Deum; nam Deus est Charitas*. Ex quibus iterum sequitur, nos neminem judicare posse fidelem, aut infidelem esse, nisi ex operibus: Nempe, si opera bona sunt, quamvis dogmatibus ab aliis fidelibus dissentiat, fidelis tamen est; & contra si mala sunt, quamvis verbis conveniat, infidelis tamen est. Obedientiâ enim positâ fides necessario ponitur, & fides absque operibus mortua est. Quod etiam idem Johannes vers. 13. ejusdem cap. expresse docet. *Per hoc, inquit, cognoscimus, quod in eo manemus, & ipse manet in nobis, quod de Sp|iritu suo dedit nobis*, nempe Charitatem. Dixerat enim antea, Deum esse Charitatem, unde iii176 (ex suis scilicet tum receptis principiis) concludit, eum revera Spiritum Dei habere, qui Charitatem habet. Imo, quia nemo Deum vidit, inde concludit, neminem Deum sentire, vel animadvertere, nisi ex sola Charitate erga proximum, atque adeo neminem etiam aliud Dei attributum noscere posse, praeter hanc Charitatem, quatenus de eadem participamus. Quae quidem rationes si non peremptoriae sunt, satis tamen clare Johannis mentem explicant, sed longe clarius, quae habentur cap. 2. vers. 3. 4. ejusdem Epist., ubi expressissimis verbis id, quod hic volumus, docet. *Et per hoc, inquit, scimus, quod ipsum novimus, si praecepta ipsius observamus. Qui dicit, novi eum, & praecepta ejus non observat, mendax est, & in eo non est veritas*. Atque ex his iterum sequitur, eos revera Antichristos esse, qui viros honestos, & qui Justitiam amant, persequuntur, propterea quod ab ipsis dissentiant, & cum ipsis eadem fidei dogmata non defendunt: Qui enim Justitiam & Charitatem amant, eos per hoc solum fideles esse scimus; & qui fideles persequitur, Antichristus est. Sequitur denique fidem non tam requirere vera, quam pia dogmata, hoc est, talia, quae animum ad obedientiam movent: Tametsi inter ea plurima sint, quae nec umbram veritatis habent, dummodo tamen is, qui eadem amplectitur, eadem falsa esse ignoret, alias rebellis necessario esset. Quomodo enim fieri posset, ut aliquis, qui Justitiam amare, & Deo obsequi studet, tanquam divinum adoret, quod a divina natura alienum scit esse: at animi simplicitate errare possunt homines, & Scriptura non ignorantiam, sed solam contumaciam, ut jam ostendimus, damnat; imo ex sola fidei definitione hoc necessario sequitur, cujus omnes partes ex universali jam ostenso fundamento, & unico totius Scripturae intento, nisi nostra placita admiscere lubet, peti debent; atqui haec non expresse exigit vera, sed talia dogmata, quae ad obedientiam necessaria sunt, quae scilicet animum in amore erga proximum confirmant, cujus tantum ratione unusquisque in Deo (ut cum Johanne loquar) & Deus in unoquoque est. Cum itaque

uniuscujusque fides ratione obedientiae, vel contumaciae tantum, & non ratione
 veritatis, aut falsitatis pia, vel impia sit habenda, & nemo dubitet, commune ho|minum
 ingenium varium admodum esse, nec omnes in omnibus aequae acquiescere, sed
 iii177 opiniones diverso modo homines regere, quippe quae hunc devotionem, eae ipsae
 alterum ad risum, & contemptum movent, hinc sequitur, ad fidem catholicam, sive
 universalem nulla dogmata pertinere, de quibus inter honestos potest dari
 controversia: Quae enim ejus naturae sunt, respectu unius pia, & respectu alterius
 impia esse possunt, quandoquidem ex solis operibus sunt judicanda. Ad fidem ergo
 catholicam ea solummodo dogmata pertinent, quae erga Deum obedientia absolute
 ponit, & quibus ignoratis, obedientia est absolute impossibilis; de reliquis autem, prout
 unusquisque, quia se ipsum melius novit, sibi, ad se in amore Justitiae confirmandum,
 melius esse viderit, sentire debet. Et hac ratione, puto, nullum locum controversiis in
 Ecclesia relinqui: Nec jam verebor fidei universalis dogmata, sive universae Scripturae
 intenti fundamentalia enumerare, quae (ut ex iis, quae in his duobus Capitibus
 ostendimus, evidentissime sequitur) omnia huc tendere debent, nempe, dari ens
 supremum, quod Justitiam & Charitatem amat, cuique omnes, ut salvi sint, obedire
 tenentur, eumque cultu Justitiae, & Charitate erga proximum adorare, atque hinc
 facile omnia determinantur, quaeque adeo nulla, praeter haec, sunt. Videlicet, I.
 Deum, hoc est ens supremum, summe justum, & misericordem, sive verae vitae
 exemplar existere; qui enim nescit, vel non credit, ipsum existere, ei obedire nequit,
 neque eum Judicem noscere. II. eum esse unicum: Hoc enim etiam ad supremam
 devotionem, admirationem, & amorem erga Deum absolute requiri nemo dubitare
 potest. Devotio namque, admiratio, & amor, ex sola excellentia unius supra reliquos
 orientur. III. eum ubique esse praesentem, vel omnia ipsi patere: Si res ipsum latere
 crederentur, vel ipsum omnia videre ignoraretur, de aequitate ejus Justitiae, quae
 omnia dirigit, dubitaretur, vel ipsa ignoraretur. IV. ipsum in omnia supremum habere
 jus, & dominium, nec aliquid jure coactum, sed ex absoluto beneplacito, & singulari
 gratia facere: Omnes enim ipsi absolute obedire tenentur, ipse autem nemini. V.
 Cultum Dei, ejusque obedientiam in sola Justitia, & Charitate, sive amore erga
 proximum consistere. VI. omnes, qui hac vivendi ratione Deo obediunt, sal|vos
 iii178 tantum esse, reliquos autem, qui sub imperio voluptatum vivunt, perditos: Si homines
 hoc firmiter non crederent, nihil causae esset, cur Deo potius, quam voluptatibus
 obtemperare mallent. VII. denique Deum poenitentibus peccata condonare: Nullus
 enim est, qui non peccet; si igitur hoc non statueretur, omnes de sua salute
 desperarent, nec ulla esset ratio, cur Deum misericordem crederent; qui autem hoc
 firmiter credit, videlicet Deum ex misericordia, & gratia, qua omnia dirigit, hominum
 peccata condonare, & hac de causa in Dei amore magis incenditur, is revera Christum
 secundum Spiritum novit, & Christus in eo est. Atque haec omnia nemo ignorare
 potest apprime cognitu necessaria esse, ut homines, nullo excepto, ex praescripto
 Legis supra explicato, Deo obedire possint, nam horum aliquo sublato, tollitur etiam
 obedientia. Caeterum quid Deus, sive illud verae vitae exemplar sit: an scilicet sit ignis,
 spiritus, lux, cogitatio &c., id nihil ad fidem, ut nec etiam, qua ratione sit verae vitae
 exemplar, an scilicet propterea, quod animum justum, & misericordem habet, vel quia
 res omnes per ipsum sunt, & agunt, & consequenter nos etiam per ipsum intelligimus,
 & per ipsum id, quod verum aequum, & bonum est videmus? perinde est, quicquid de
 his unusquisque statuerit. Deinde nihil etiam ad fidem, si quis credat, quod Deus
 secundum essentiam, vel secundum potentiam ubique sit, quod res dirigit ex libertate,
 vel necessitate naturae, quod leges tanquam princeps praescribat, vel tanquam
 aeternas veritates doceat, quod homo ex arbitrii libertate, vel ex necessitate divini
 decreti Deo obediat, quodque denique praemium bonorum, & poena malorum
 naturalis vel supranaturalis sit: Haec, & similia, inquam, nihil refert, in respectu fidei,
 qua ratione unusquisque intelligat; dummodo nihil eum in finem concludat, ut
 majorem licentiam ad peccandum sumat, vel ut minus fiat Deo obtemperans; quinimo
 unusquisque, ut jam supra diximus, haec fidei dogmata ad suum captum
 accommodare tenentur, eaque sibi eo modo interpretari, quo sibi videtur eadem facilius,

sine ulla haesitatione, sed integro animi consensu amplecti posse, ut consequenter Deo pleno animi consensu obediat: Nam, ut jam etiam monuimus, sicuti olim fides secundum captum, & opiniones Prophetarum, & |

iii179 vulgi illius temporis revelata, scriptaque fuit, sic etiam jam unusquisque tenetur eandem suis opinionibus accommodare, ut sic ipsam, absque ulla mentis repugnantia, sineque ulla haesitatione amplectatur; ostendimus enim, fidem non tam veritatem, quam pietatem exigere, & non nisi ratione obedientiae piam, & salutiferam esse; & consequenter neminem nisi ratione obedientiae fidelem esse. Quare non ille, qui optimas ostendit rationes, optimam necessario ostendit fidem, sed ille, qui optima ostendit opera Justitiae, & Charitatis. Quae Doctrina, quam salutaris, quamque necessaria sit in republica, ut homines pacificè, & concorditer vivant: quotque, inquam, quantasque perturbationum, & scelerum causas praescindat, omnibus judicandum relinquo. Atque hic, antequam ulterius pergam, notandum venit, nos, ex modo ostensis, facile respondere posse ad objectiones, quas Cap. I. movimus, quando de Deo cum Israëlitis ex Monte Sinai loquente verba fecimus: Nam quamvis vox illa, quam Israëlitae audiverunt, illis hominibus nullam philosophicam, seu mathematicam certitudinem de Dei existentia dare potuerat, sufficebat tamen ad eosdem in admirationem Dei, prout ipsum antea noverant, rapiendos, & ad obedientiam instigandos: qui finis illius spectaculi fuit. Nam Deus non volebat Israëlitae suae essentiae absoluta attributa docere (nulla enim tum temporis revelavit), sed eorum animum contumacem frangere, & ad obedientiam trahere; ideoque non rationibus, sed tubarum strepitu, tonitru, & fulminibus eosdem adorsus est. (Vide Exodi cap. 20. vers. 20.)

Superest jam, ut tandem ostendam, inter fidem, sive Theologiam, & Philosophiam nullum esse commercium, nullamve affinitatem, quod jam nemo potest ignorare, qui harum duarum facultatum, & scopum, & fundamentum novit, quae sane toto coelo discrepant: Philosophiae enim scopus nihil est, praeter veritatem: Fidei autem, ut abunde ostendimus, nihil praeter obedientiam, & pietatem. Deinde Philosophiae fundamenta notiones communes sunt, & ipsa ex sola natura peti debet. Fidei autem: historiae, & lingua, & ex sola Scriptura, & revelatione petenda, ut in VII. Cap. ostendimus. Fides igitur summam unicuique libertatem ad philosophandum |

iii180 concedit, ut quicquid velit, de rebus quibuscunque sine scelere sentire possit, & eos tantum, tanquam haereticos, & schismaticos damnat, qui opiniones docent, ad contumaciam, odia, contentiones, & iram suadendum: & eos contra fideles tantum habet, qui Justitiam & Charitatem, pro viribus suae rationis, & facultatibus, suadent. Denique, quoniam haec, quae hic ostendimus, praecipua sunt, quae in hoc tractatu intendo, volo, antequam ulterius pergam, lectorem enixissime rogare, ut haec duo Capita attentius legere, & iterum, atque iterum perpendere dignetur; & sibi persuasum habeat, nos non eo scripsisse animo, ut nova introduceremus, sed ut depravata corrigeremus, quae tandem aliquando correctae videre speramus.

CAPUT XV.

Nec Theologiam Rationi, nec Rationem Theologiae ancillari, ostenditur, & ratio, qua nobis S. Scripturae auctoritatem persuademus.

- iii180** **Q**ui Philosophiam a Theologia separare nesciunt, disputant, num Scriptura rationi, an contra ratio Scripturae debeat ancillari; hoc est, an sensus Scripturae rationi, an vero ratio Scripturae accommodari debeat: atque hoc a scepticis, qui rationis certitudinem negant, illud autem a dogmaticis defenditur. Sed tam hos quam illos toto coelo errare ex jam dictis constat. Nam utram sequamur sententiam, vel rationem vel Scripturam corrumpere necesse est. Ostendimus enim Scripturam non res philosophicas, sed solam pietatem docere, & omnia, quae in eadem continentur, ad captum & praeconceptas opiniones vulgi fuisse accommodata. Qui igitur ipsam ad Philosophiam accommodare vult, is sanè Prophetis multa, quae ne per somnium cogitarunt, affinget, & perperam eorum mentem interpretabitur. Qui autem contra rationem & Philosophiam Theologiae ancillam facit, is antiqui vulgi praejudicia tanquam res divinas tenetur admittere, & iisdem mentem occupare & obcaecare; adeoque uterque, hic scilicet sine ratione, ille vero cum ratione insaniet. Primus, qui inter Pharisaeos apertè statuit Scripturam
- iii181** rationi esse accommodandam, fuit Maimonides (cujus quidem sententiam Cap. VII. recensuimus, multisque argumentis refutavimus), & quamvis hic author magnae inter eos fuerit auctoritatis, eorum tamen maxima pars hac in re ab eo recedit, & pedibus it in sententiam cujusdam R. Jehudae Alpakhar, qui errorem Maimonidis vitare cupiens in alterum ei contrarium incidit. Statuit scilicet^[*1] rationem Scripturae ancillari debere, eique prorsus submitti; nec aliquid in Scriptura propterea metaphoricè explicandum sensit, quod literalis sensus rationi, sed tantum, quia ipsi Scripturae, hoc est, claris ejus dogmatibus repugnat; atque hinc hanc universalem regulam format, videlicet, quicquid Scriptura dogmaticè docet^[**2], & expressis verbis affirmat, id ex sola ejus auctoritate, tanquam verum absolute admittendum; nec ullum aliud dogma in Bibliis reperietur, quod ei directe repugnet, sed tantum per consequentiam, quia scilicet modi loquendi Scripturae saepe videntur supponere aliquid contrarium ei, quod expresse docuit: & propterea tantum eadem loca metaphoricè explicanda. Ex. gr. Scriptura clare docet, Deum esse unicum (vide Deut. cap. 6. vers. 4.), nec ullibi alius locus reperitur directè affirmans, dari plures Deos: at quidem plura, ubi Deus de se, & Prophetae de Deo in plurali numero loquuntur, qui modus tantum loquendi supponit, non autem ipsius orationis intentum indicat, plures esse Deos, & ideo ipsa omnia metaphoricè explicanda, scilicet non quia rationi repugnat, plures dari, sed quia ipsa Scriptura directè affirmat, unicum esse Deum. Sic etiam, quia Scriptura Deut. cap. 4. vers. 15. directè (ut putat) affirmat, Deum esse incorporeum, ideo, ex sola scilicet hujus loci & non rationis auctoritate, tenemur credere Deum non habere corpus, & consequenter ex sola Scripturae auctoritate omnia loca metaphoricè explicare tenemur, quae Deo manus, pedes &c. tribuunt, quorumque solus modus loquendi videtur Deum corporeum supponere. Haec est hujus authoris sententia, quem quatenus Scripturas per Scripturas explicare vult, laudo: at miror, quod vir ratione praeditus ipsam destruere studeat. Verum |
- iii182** quidem est Scripturam per Scripturam explicandam esse, quamdiu de solo orationum sensu, & mente Prophetarum laboramus, sed postquam verum sensum eruimus, necessariò judicio & ratione utendum, ut ipsi assensum praebeamus. Quod si ratio, quamvis reclamet Scripturae, tamen plane submitienda est, quaeso an id cum, vel sine ratione, ut caeci, facere debemus? Si hoc, stultè sane & sine judicio agimus; si illud? ex solo igitur rationis imperio Scripturam amplectimur, quam igitur, si eidem repugnaret, non amplecteremur. Et quaeso quis mente aliquid amplecti potest reclamante ratione? quid enim aliud est mente aliquid negare, quam quod ratio reclamat? & profectò non satis mirari possum, quod rationem, donum maximum, & lucem divinam mortuis literis, & quae humana malitia depravari potuerunt, submittere velint, & quod nullum existimetur scelus, contra mentem, verum Dei verbi syngraphum, indignè loqui,

eamque corruptam, caecam, & perditam statuere; at maximum habeatur scelus, talia de litera & verbi Dei idolo cogitare. Pium esse putant, rationi & proprio iudicio nihil fidere, at impium de fide eorum dubitare, qui nobis Libros Sacros tradiderunt, quod quidem mera stultitia est, non pietas. Sed quaeso quid eos sollicitat? quid timent? an Religio & fides defendi non possunt, nisi homines data opera omnia ignorent & rationi prorsus valedicant? profecto, si hoc credunt, Scripturae magis timent, quam fidunt. Sed longè absit, quod Religio & pietas rationem, aut quod ratio Religionem sibi ancillari velit, & quod utraque suum regnum summâ cum concordia obtinere nequeat; qua de re statim, nam hîc ante omnia istius Rabini Regulam examinare libet. Is, uti diximus, vult nos id omne, quod Scriptura affirmat aut negat, tanquam verum amplecti, vel tanquam falsum rejicere teneri: deinde Scripturam nunquam aliquid expressis verbis affirmare vel negare, contrarium ei, quod in alio loco affirmavit vel negavit. Quae duo, quam temere dicta sint, nemo ignorare potest. Nam ut jam omittam, quod non animadverterit, Scripturam diversis libris constare, diversis temporibus, diversis hominibus, & denique a diversis authoribus scriptam esse, tum hoc alterum, quod haec ex propria autoritate, & ratione & Scriptura nihil tale dicentibus, |

iii183 statuat; debuisset enim ostendere omnia loca, quae non nisi per consequentiam aliis repugnant, posse ex natura linguae, & ratione loci commodè metaphoricè explicari, deinde Scripturam ad nostras manus incorruptam venisse. Sed rem ordine examinemus, & quidem circa primum rogo, quid si ratio reclamet, an nihilominus tenemur id, quod Scriptura affirmat vel negat, tanquam verum amplecti, vel tanquam falsum rejicere? at fortè addet, nihil in Scriptura reperiri, quod rationi repugnet. Verum ego insto, ipsam expressè affirmare & docere, Deum esse zelotypum (nempe in ipso Decalogo & Exod. 4. vers. 14. & Deut. 4. vers. 24. & pluribus aliis locis); atqui hoc rationi repugnat, ergo nihilominus tanquam verum ponendum. Imo si quaedam in Scriptura reperiantur, quae supponant Deum non esse zelotypum, ea necessario metaphoricè essent explicanda, ut nihil tale supponere videantur. Sic etiam Scriptura expresse dicit, Deum in montem Sinai descendisse (vide Exod. cap. 19. vers. 20. &c.), ipsique alios motus locales tribuit, nec ullibi docet expresse, Deum non moveri, adeoque hoc etiam omnibus tanquam verum admittendum, & quod Salomon dicit, Deum nullo loco comprehendi (vide 1. Reg. cap. 8. vers. 27.), quandoquidem non expresse statuit, sed tantum inde sequitur, Deum non moveri, id necessario ita explicandum, ne videatur Deo motum localem detrahere. Sic etiam coeli pro Dei habitaculo, & solio sumendi essent, quia Scriptura id expresse affirmat. Et ad hunc modum plurima secundum opiniones Prophetarum & vulgi dicta, & quae sola ratio & Philosophia, non autem Scriptura, docet falsa esse, quae tamen omnia ex opinione istius authoris, quia nulla in his rationi consultatio est, tanquam vera essent supponenda. Deinde falsò affirmat, unum locum alteri per consequentiam tantum repugnare, non autem directè. Nam Moses directè affirmat, *Deum esse ignem* (vide Deut. 4. vers. 24.) & directè negat, Deum ullam habere similitudinem cum rebus visibilibus (vide Deut. 4. vers. 12.), & si regerat, hoc non directè, sed tantum per consequentiam negare Deum esse ignem, adeoque illi accommodandum, ne id negare videatur, age concedamus, Deum esse ignem, vel potius, ne cum ipso insaniamus, haec missa faciamus, & aliud exemplum in me|dium

iii184 proferamus. Nempe Samuël^{*3} directè negat, Deum sententiae poenitere (vide 1. Samuël. cap. 15. vers. 29.) & Jeremias contra affirmat, Deum poenitere boni & mali, quod decreverat (vide Jerem. cap. 18. vers. 8. 10.); quid? an ne haec quidem sibi invicem directe opponuntur? quem igitur ex istis duobus metaphoricè explicare vult? Utraque sententia universalis est & utrique contraria; quod una directe affirmat, id altera directe negat. Adeoque ipse ex ipsius regula, hoc ipsum tanquam verum amplecti & simul tanquam falsum rejicere tenetur. Deinde quid refert, quod locus aliquis non directe, sed tantum per consequentiam alteri repugnet, si consequentia clara sit, & loci circumstantia, & natura metaphoricæ explicationes non patiantur, quorum plurima in Bibliis reperiuntur, de quibus vide Cap. Secundum (ubi

ostendimus Prophetas diversas, & contrarias habuisse opiniones) & praecipuè omnes illas contradictiones, quas in Historiis esse ostendimus (nempe Capitibus IX. & X.). Nec opus habeo hîc omnia recensere, nam dicta sufficiunt ad absurda, quae ex hac sententia & regula sequuntur, ejusque falsitatem & authoris praecipitantiam ostendendum. Quare tam hanc, quam illam Maimonidis sententiam explodimus, & pro inconcusso statuimus, quod nec Theologia rationi, nec ratio Theologiae ancillari teneatur, sed unaquaeque suum regnum obtineat. Nempe, uti diximus, ratio regnum veritatis, & sapientiae, Theologia autem pietatis, & obedientiae: nam rationis potentia, ut jam ostendimus, non eo usque se extendit, ut determinare possit, quod homines sola obedientia absque rerum intelligentia possint esse beati: Theologia vero nihil praeter hoc dictat, nihilque praeter obedientiam imperat, & contra rationem nihil vult, neque potest: Fidei enim dogmata (ut in praecedente Capite ostendimus) eatenus tantum determinat, quatenus obedientiae sufficit; quomodo autem praecise ratione veritatis intelligenda sint, rationi determinandum relinquit, quae revera mentis lux est, sine qua nihil videt praeter insomnia, & figmenta. Atque hîc per Theologiam praecisè intelligo revelationem, quatenus indicat scopum, quem diximus Scripturam intendere (nempe rationem & modum obediendi, sive verae pietatis & fidei dogmata), hoc est, id quod propriè vocatur |

iii185 Dei verbum, quod in certo numero librorum non consistit (qua de re vide Cap. XII.). Theologiam enim sic acceptam, si ejus praecepta sive documenta vitae spectes, cum ratione convenire, & si ejus intentum & finem, nulla in re eidem repugnare comperies, & propterea omnibus universalis est. Quod ad totam Scripturam in genere attinet, jam etiam Cap. VII. ostendimus, ejus sensum ex sola ejus historia, & non ex universali historia Naturae, quae solius Philosophiae fundamentum est, determinandum esse; nec nobis moram injicere debet, si postquam ejus verum sensum sic investigavimus, ipsam hic illic rationi repugnare comperiamus. Nam quicquid hujus generis in Bibliis reperitur, vel quod homines salva charitate ignorare possunt, id certò scimus Theologiam sive verbum Dei non tangere, & consequenter unumquemque de iis, quicquid velit, sentire posse absque scelere. Absolute igitur concludimus, quod nec Scriptura rationi, nec ratio Scripturae accommodanda sit. Verum enimvero quandoquidem Theologiae fundamentum, quod scilicet homines vel sola obedientia salvantur, ratione non possumus demonstrare, verum sit, an falsum, potest ergo nobis etiam objici, cur igitur id credimus? si sine ratione, tanquam caeci, id ipsum amplectimur, ergo nos etiam stultè & sine judicio agimus. Quod si contra statuere velimus, hoc fundamentum ratione demonstrari posse, erit ergo Theologia Philosophiae pars, nec ab eadem esset separanda. Sed ad haec respondeo me absolute statuere hoc Theologiae fundamentale dogma non posse lumine naturali investigari, vel saltem neminem fuisse, qui ipsum demonstraverit, & ideo revelationem maxime necessariam fuisse: at nihilominus nos judicio uti posse, ut id jam revelatum morali saltem certitudine amplectamur: Dico morali certitudine, nam non est, quod expectemus, nos de eo certiores esse posse, quam ipsos Prophetas, quibus primo revelatum fuit, & quorum tamen certitudo non nisi moralis fuit, ut jam ostendimus Cap. II. hujus Tractatus. Ii igitur tota errant via, qui Scripturae auctoritatem mathematicis demonstrationibus ostendere conantur. Nam Bibliorum auctoritas ab auctoritate Prophetarum dependet, adeoque ipsa nullis fortioribus argumentis demonstrari potest, quam iis, quibus Prophetæ |

iii186 olim suam populo persuadere solebant; imo nullo alio fundamento nostra de eadem certitudo fundari potest, quam eo, quo Prophetæ suam certitudinem & auctoritatem fundabant. Nam totam Prophetarum certitudinem his tribus consistere ostendimus. Nempe I. distincta, & vivida imaginatione, II. Signo, III. denique & praecipuo, animo ad aequum & bonum inclinato; nec ullis aliis rationibus fundabantur, adeoque neque etiam populo, cui olim viva voce, nec nobis, quibus scripto loquuntur, ullis aliis rationibus suam auctoritatem demonstrare poterunt. At primum, quod scilicet res vividè imaginabantur, Prophetis tantum constare poterat, quare tota nostra de revelatione certitudo in reliquis duobus tantum, nempe Signo, & Doctrina fundari

potest & debet. Quod quidem Moses etiam expresse docet. Nam Deuter. cap. 18. jubet populum obedire Prophetae, qui nomine Dei verum signum dedit, sed si falso aliquid, etsi nomine Dei, praedixerit, mortis tamen eundem damnare, ut & etiam eum, qui populum a vera religione seducere voluerit, tametsi suam auctoritatem signis & portentis confirmaverit: qua de re vide Deut. cap. 13., unde sequitur verum Prophetam a falso dignosci ex doctrina & miraculo simul; talem enim Moses verum esse declarat, eique absque ullo fraudis timore credere jubet: atque eos falsos esse ait & reos mortis, qui falso, etsi nomine Dei, aliquid praedixerint, vel qui falsos Deos, etsi vera miracula fecissent, docuerunt. Quare nos etiam hac tantum de causa Scripturae, hoc est ipsis Prophetis credere tenemur, nimirum propter doctrinam signis confirmatam. Nam quoniam videmus Prophetas Charitatem & Justitiam supra omnia commendare, & nihil aliud intendere, hinc concludimus, eos non dolo malo, sed ex vero animo docuisse, homines obedientia & fide beatos fieri, & quia hoc insuper signis confirmaverunt, hinc nobis persuademus, eos non temerè id dixisse, neque deliravisse, dum prophetabant; in quo etiam magis confirmamur, dum attendimus, quod nihil morale docuerunt, quod cum ratione planissime non conveniat; nam non temere est, quod verbum Dei in Prophetis cum ipso verbo Dei in nobis loquente omnino conveniat. Atque haec, inquam, nos aequè certi ex Bibliis, ac olim Judaei ex viva voce Prophetarum haec ea|dem

iii187 concluderent. Nam supra in fine Cap. XI I. ostendimus Scripturam ratione doctrinae & praecipuarum historiarum incorruptam ad nostras manus pervenisse. Quare hoc totius Theologiae & Scripturae fundamentum, quamvis mathematica demonstratione ostendi nequeat, sano tamen judicio amplectimur. Nam inscitia quidem est, id, quod tot Prophetarum testimoniis confirmatum est, & ex quo magnum solamen iis, qui ratione non ita pollent, oritur, & Reipublicae non mediocris utilitas sequitur, & quod absolutè sine periculo aut damno credere possumus, nolle tamen amplecti, idque ea sola de causa, quia mathematicè demonstrari nequit: quasi vero ad vitam sapienter instituendam, nihil tanquam verum admittamus, quod ulla dubitandi ratione in dubium revocari queat, aut quod pleraeque nostrae actiones non admodum incertae sint, & alea plene. Equidem fateor, qui putant Philosophiam & Theologiam sibi invicem contradicere, & propterea alterutram e suo regno deturbandam existimant, & huic aut illi valedicendum, eos non absque ratione studere Theologiae firma fundamenta jacere, eamque mathematicè demonstrare conari. Quis enim nisi desperatus & insanus rationi temerè valedicere vellet, vel artes & scientias contemnere, & rationis certitudinem negare? at interim eos absolutè excusare non possumus, quandoquidem rationem in auxilium vocare volunt ad eandem repellendam, & certa ratione eandem incertam reddere conantur. Imo dum student mathematicis demonstrationibus Theologiae veritatem & auctoritatem ostendere, & rationi & lumini naturali auctoritatem adimere, nihil aliud faciunt quam ipsam Theologiam sub rationis imperium trahere, & planè videntur supponere, Theologiae auctoritatem nullum habere splendorem, nisi lumine naturali rationis illustretur. Et, si contra jactant se interno Spiritus Sancti testimonio omnino acquiescere, & nulla alia de causa rationem in auxilium vocare, quam propter infideles, ad eosdem scilicet convincendos, nil tamen fidei eorum dictis habendum, nam jam facile ostendere possumus, eos vel ex affectibus, vel vana gloria id dicere. Ex praecedente enim Capite evidentissimè sequitur, Spiritum Sanctum non nisi de bonis operibus testimonium dare; quae etiam Paulus ideo in Epist. ad Galat. |

iii188 cap. 5. vers. 22. fructus Spiritus Sancti vocat, & ipse revera nihil aliud est, praeter animi acquiescentiam, quae ex bonis actionibus in mente oritur. De veritate autem & certitudine rerum, quae solius sunt speculationis, nullus Spiritus testimonium dat, praeter rationem, quae sola, ut jam ostendimus, veritatis regnum sibi vindicavit. Si quem ergo praeter hunc Spiritum contendunt habere, qui ipsos de veritate certos reddit, id falsò jactant, & non nisi ex affectuum praejudicio loquuntur, vel prae magno timore, ne a Philosophis vincantur & publicè risui exponantur, ad sacra confugiunt; sed frustra, nam quam aram sibi parare potest, qui rationis majestatem laedit? verum

eos missos facio, quandoquidem me meae causae satisfacisse puto, quod ostenderit, qua ratione Philosophia a Theologia separanda sit, & in quo utraque potissimum consistat, & quod neutra neutri ancilletur, sed quod unaquaeque suum regnum sine ulla alterius repugnantia obtineat, & quod denique, ubi data fuit occasio, etiam ostenderit absurda, incommoda & damna, quae secuta sunt ex eo, quod homines has duas facultates miris modis inter se confuderint, nec accurate inter ipsas distinguere, unamque ab alia separare sciverint. Jam antequam ad alia pergam, hic expresse monere volo^[*4] (tametsi jam dictum sit) circa utilitatem, & necessitatem Sacrae Scripturae, sive revelationis, quod ipsam permagnam statuo. Nam, quandoquidem non possumus lumine naturali percipere, quod simplex obedientia via ad salutem sit^{**5]}, sed sola revelatio doceat, id ex singulari Dei gratia, quam ratione assequi non possumus, fieri, hinc sequitur Scripturam magnum admodum solamen mortalibus attulisse. Quippe omnes absolute obedire possunt, & non nisi paucissimi sunt, si cum toto humano genere comparentur, qui virtutis habitum ex solo rationis ductu acquirunt, adeoque, nisi hoc Scripturae testimonium haberemus, de omnium fere salute dubitarem.

⇔NB. ^[*1] *Memini me hae olim legisse in Epistola contra Maimonidem, quae inter Epistolas, quae Maimonidis dicuntur, habetur.*

^{**2]} Cf. Adnot. XXVIII.

^[*3] Cf. Adnot. XXIX.

^[*4] Cf. Adnot. XXX.

^{**5]} Cf. Adnot. XXXI.

CAPUT XVI.

De Reipublicae Fundamentis; de jure uniuscujusque naturali & civili, deque Summarum Potestatum Jure.

iii189 **H**Uc usque Philosophiam a Theologia separare curavimus & libertatem philosophandi ostendere, quam haec unicuique concedit. Quare tempus est, ut inquiramus, quo usque haec libertas sentiendi, & quae unusquisque sentit, dicendi in optima Republica se extendat. Hoc ut ordine examinemus, de fundamentis Reipublicae disserendum, & prius de jure naturali uniuscujusque, ad Rempublicam & Religionem nondum attendentes.

Per jus & institutum naturae nihil aliud intelligo, quam regulas naturae uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo existendum & operandum. Ex. gr. pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum, adeoque pisces summo naturali jure aquâ potiuntur, & magni minores comedunt. Nam certum est naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia, quae potest, hoc est, jus naturae eo usque se extendere, quo usque ejus potentia se extendit; naturae enim potentia ipsa Dei potentia est, qui summum jus ad omnia habet: sed quia universalis potentia totius naturae nihil est praeter potentiam omnium individuorum simul, hinc sequitur unumquodque individuum jus summum habere ad omnia, quae potest, sive jus uniuscujusque eo usque se extendere, quo usque ejus determinata potentia se extendit: Et quia lex summa naturae est, ut unaquaeque res in suo statu, quantum in se est, conetur perseverare, idque nulla alterius, sed tantum sui habita ratione, hinc sequitur unumquodque individuum jus summum ad hoc habere, hoc est (uti dixi), ad existendum & operandum prout naturaliter determinatum est. Nec hîc ullam agnoscimus differentiam inter homines & reliqua naturae individua, neque inter homines ratione praeditos & inter alios, qui veram rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes, & sanos. Quicquid enim una|quaeque

iii190 res ex legibus suae naturae agit, id summo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud potest. Quare inter homines, quamdiu sub imperio solius naturae vivere considerantur, tam ille, qui rationem nondum novit, vel qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus appetitus summo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis vitam suam dirigit. Hoc est, sicuti sapiens jus summum habet ad omnia, quae ratio dictat, sive ex legibus rationis vivendi; sic etiam ignarus, & animi impotens summum jus habet ad omnia, quae appetitus suadet, sive ex legibus appetitus vivendi. Atque hoc idem est, quod Paulus docet, qui ante legem, hoc est, quamdiu homines ex naturae imperio vivere considerantur, nullum peccatum agnoscit.

Jus itaque naturale uniuscujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati sunt ad operandum secundum regulas & leges rationis, sed contra, omnes ignari omnium rerum nascuntur, & antequam veram vivendi rationem noscere possunt & virtutis habitum acquirere, magna aetatis pars, etsi bene educati fuerint, transit, & nihilominus interim vivere tenentur, seque, quantum in se est, conservare, nempe ex solo appetitus impulsu: quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualementiam ex sana ratione vivendi denegavit, & propterea non magis ex legibus sanae mentis vivere tenentur, quam felis ex legibus naturae leoninae. Quicquid itaque unusquisque, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi utile vel ductu sanae rationis, vel ex affectuum impetu judicat, id summo naturae jure appetere, & quacunque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quominus animum expleat suum.

Ex quibus sequitur Jus & Institutum naturae, sub quo omnes nascuntur, & maxima ex parte vivunt, nihil nisi quod nemo cupit, & quod nemo potest, prohibere; non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod appetitus

suadet, aversari: nec mirum, nam natura non legibus humanae rationis, quae non nisi hominum verum utile, & conservationem intendunt, intercludi|tur,
 iii191 sed infinitis aliis, quae totius naturae, cujus homo particula est, aeternum ordinem respiciunt: Ex cujus sola necessitate omnia individua certo modo determinantur ad existendum & operandum. Quicquid ergo nobis in natura ridiculum, absurdum, aut malum videtur, id inde venit, quod res tantum ex parte novimus, totiusque naturae ordinem & cohaerentiam maxima ex parte ignoramus, & quod omnia ex usu nostrae rationis dirigi volumus, cum tamen id, quod ratio malum esse dictat, non malum sit respectu ordinis & legum universae naturae, sed tantum solius nostrae naturae legum respectu.

Verum enimvero, quanto sit hominibus utilius secundum leges, & certa nostrae rationis dictamina vivere, quae, uti diximus, non nisi verum hominum utile intendunt, nemo potest dubitare. Praeterea nullus est, qui non cupiat secure extra metum, quoad fieri potest, vivere; quod tamen minime potest contingere, quamdiu unicuique ad lubitum omnia facere licet, nec plus juris rationi, quam odio & irae conceditur; nam nullus est, qui inter inimicitias, odia, iram, & dolos non anxie vivat, quaeque adeo, quantum in se est, non conetur vitare. Quod si etiam consideremus homines absque mutuo auxilio miserrime, & absque rationis cultu necessario vivere, ut in Cap. V. ostendimus, clarissime videbimus homines ad secure, & optime vivendum necessario in unum conspirare debuisse, ac proinde effecisse, ut jus, quod unusquisque ex natura ad omnia habebat, collective haberent, neque amplius ex vi & appetitu uniuscujusque, sed ex omnium simul potentia, & voluntate determinaretur. Quod tamen frustra tentassent, si, nisi quod appetitus suadet, sequi vellent (ex legibus enim appetitus unusquisque diverse trahitur), adeoque firmissime statuere, & pacisci debuerunt ex solo rationis dictamine (cui nemo aperte repugnare audet, ne mente carere videatur) omnia dirigere, & appetitum, quatenus in damnum alterius aliquid suadet, fraenare, neminique facere, quod sibi fieri non vult, jusque denique alterius tanquam suum defendere. Qua autem ratione pactum hoc iniri debeat, ut ratum fixumque sit, hinc jam videndum. Nam lex humanae naturae universalis est, ut nemo aliquid, quod bonum esse judicat, negligat, nisi spe majori|ris

iii192 boni, vel ex metu majoris damni; nec aliquid malum perferat, nisi ad majus evitandum, vel spe majoris boni: Hoc est, unusquisque de duobus bonis, quod ipse majus esse judicat, & de duobus malis, quod minus sibi videtur, eligit. Dico expresse, quod sibi eligenti majus aut minus videtur, non quod res necessario ita se habeat, ut ipse judicat. Atque haec lex adeo *firmiter* naturae humanae inscripta est, ut inter aeternas veritates sit ponenda, quas nemo ignorare potest. At ex ea necessario sequitur neminem absque dolo promissurum[*1], se jure, quod in omnia habet, cessurum, & absolute neminem promissis staturum, nisi ex metu majoris mali vel spe majoris boni. Quod ut melius intelligatur, ponatur Latronem me cogere, ut ei promittam me mea bona, ubi velit, ipsi daturum. Jam quandoquidem, ut jam ostendi, meum jus naturale sola mea potentia determinatur, certum est, quod, si possum dolo me ab hoc Latrone liberare, ipsi, quicquid velit, promittendo, mihi id naturae jure facere licere, dolo scilicet, quicquid velit, pacisci. Vel ponatur, me absque fraude alicui promississe me spatio viginti dierum non gustaturum cibum neque ullum alimentum, & postea vidisse me stultè promississe, nec sine damno maximo promisso stare posse, quandoquidem ex jure naturali de duobus malis minus eligere teneor; possum ergo summo jure fidem talis pacti rumpere, & dictum, indictum ut sit, facere. Atque hoc inquam jure naturali licere, sive vera & certa ratione videam, sive ex opinione videre videar me male promississe: sive enim id vere, sive falso videam, maximum timebo malum, quodque adeo ex naturae instituto omni modo vitare conabor. Ex quibus concludimus pactum nullam vim habere posse, nisi ratione utilitatis, qua sublata pactum simul tollitur, & irritum manet. Ac propterea stulte alterius fidem in aeternum sibi aliquem expostulare, si simul non conatur efficere, ut ex ruptione pacti ineundi plus damni quam utilitatis ruptionem sequatur: quod quidem in Republica instituenda maxime locum habere debet. At si omnes homines facile solo ductu rationis duci possent,

summamque Reipublicae utilitatem & necessitatem noscere, nullus esset, qui dolos prorsus non detestaretur; sed omnes summa cum fide ex cupiditate summi hujus boni, nempe Reipublicae conservandae, pactis omnino starent, & fidem summum Reipublicae praesidium, supra omnia ser|varent;

iii193 sed longe abest, ut omnes ex solo ductu rationis facile semper duci possint: nam unusquisque a sua voluptate trahitur, & avaritia, gloria, invidia, ira &c. saepissime mens ita occupatur, ut nullus locus rationi relinquatur: quapropter quamvis homines certis signis simplicis animi promittant, & paciscantur se fidem servaturos, nemo tamen nisi promisso aliud accedat, de fide alterius potest esse certus; quandoquidem unusquisque naturae jure, dolo agere potest, nec pactis stare tenetur, nisi spe majoris boni vel metu majoris mali. Verum quia jam ostendimus jus naturale sola potentia uniuscujusque determinari, sequitur, quantum unusquisque potentiae, quam habet, in alterum vel vi, vel sponte transfert, tantum etiam de suo jure alteri necessario cedere, & illum summum jus in omnes habere, qui summam habet potestatem, qua omnes vi cogere, & metu summi supplicii, quod omnes universaliter timent, retinere potest: quod quidem jus tamdiu tantum retinebit, quamdiu hanc potentiam, quicquid velit, exequendi, conservabit; aliàs precariò imperabit, & nemo fortior, nisi velit, ei obtemperare tenebitur.

Hac itaque ratione sine ulla naturalis juris repugnantia, societas formari potest, pactumque omne summa cum fide semper servari; si nimirum unusquisque omnem, quam habet, potentiam in societatem transferat, quae adeo summum naturae jus in omnia, hoc est, summum imperium sola retinebit, cui unusquisque vel ex libero animo, vel metu summi supplicii parere tenebitur. Talis vero societatis jus Democratia vocatur, quae proinde definitur coetus universus hominum, qui collegialiter summum jus ad omnia, quae potest, habet. Ex quo sequitur summam potestatem nulla lege teneri, sed omnes ad omnia ei parere debere: hoc enim tacitè vel expresse pacisci debuerunt omnes, cum omnem suam potentiam se defendendi, hoc est, omne suum jus in eam transtulerunt. Quippe si aliquid sibi servatum volebant, debuerant simul sibi cavere, quo id tuto defendere possent; cum autem id non fecerint, nec absque imperii divisione, & consequenter destructione facere potuerint, eo ipso se arbitrio summae potestatis absolute submiserunt: quod cum absolute fecerint idque (ut jam ostendimus) & necessitate cogente, |

iii194 & ipsa ratione suadente, hinc sequitur, quod, nisi hostes imperii esse velimus, & contra rationem, imperium summis viribus defendere suadentem, agere, omnia absolute summae potestatis mandata exequi tenemur, tametsi absurdissima imperet; talia enim ratio exequi etiam jubet, ut de duobus malis minus eligamus. Adde quod hoc periculum, se scilicet alterius imperio & arbitrio absolute submittendi, facile unusquisque adire poterat; nam, ut ostendimus, summis potestatibus hoc jus, quicquid velint, imperandi, tamdiu tantum competit, quamdiu revera summam habent potestatem: quod si eandem amiserint, simul etiam jus omnia imperandi amittunt, & in eum vel eos cadit, qui ipsum acquisiverunt, & retinere possunt. Quapropter raro admodum contingere potest, ut summae potestates absurdissima imperent; ipsis enim maxime incumbit, ut sibi prospiciant, & imperium retineant, communi bono consulere, & omnia ex rationis dictamine dirigere: violenta enim imperia, ut ait Seneca, nemo continuit diu. Quibus accedit, quod in democratico imperio minus timenda sunt absurda. Nam fere impossibile est, ut major unius coetus pars, si magnus est, in uno absurdo conveniat: deinde propter ejus fundamentum & finem, qui, ut etiam ostendimus, nullus alius est quam absurda appetitus vitare, & homines sub rationis limites, quoad ejus fieri potest, continere, ut concorditer & pacifice vivant; quod fundamentum si tollatur, facile tota fabrica ruet. His ergo providere summae tantum potestati incumbit, subditis autem, uti diximus, ejus mandata exequi, nec aliud jus agnoscere, quam quod summa potestas jus esse declarat. At forsitan aliquis putabit, nos hac ratione subditos servos facere, quia putant servum esse eum, qui ex mandato agit, & liberum, qui animo suo morem gerit, quod quidem non absolute verum est; nam revera is, qui a sua voluptate ita trahitur, & nihil, quod sibi utile est, videre neque

agere potest, maxime servus est, & solus ille liber, qui integro animo ex solo ductu rationis vivit. Actio autem ex mandato, hoc est, obedientia libertatem quidem aliquo modo tollit, at non illico servum facit, sed actionis ratio. Si finis actionis non est ipsius agentis, sed imperantis utilitas, tum agens servus est, & sibi inutilis: at in Republica & imperio, ubi salus totius populi, non impe|rantis,

iii195 summa lex est, qui in omnibus summae potestati obtemperat, non sibi inutilis servus, sed subditus dicendus; & ideo illa Respublica maxime libera est, cujus leges sana ratione fundatae sunt; ibi enim unusquisque, ubi velit, liber esse potest^[*2], hoc est, integro animo ex ductu rationis vivere. Sic etiam liberi, tametsi omnibus parentum mandatis obedire tenentur, non tamen servi sunt; nam parentum mandata liberorum utilitatem maxime spectant. Magnam ergo differentiam inter servum, filium & subditum agnoscimus, qui propterea sic definiuntur, nempe, servus est, qui mandatis domini, quae utilitatem imperantis tantum spectant, obtemperare tenetur; filius autem, qui id, quod sibi utile est, ex mandato parentis agit; subditus denique, qui id, quod communi & consequenter quoque sibi utile est, ex mandato summae potestatis agit. Atque his imperii democratici fundamenta satis clare ostendisse puto; de quo prae omnibus agere malui, quia maxime naturale videbatur, & maxime ad libertatem, quam natura unicuique concedit, accedere. Nam in eo nemo jus suum naturale ita in alterum transfert, ut nulla sibi imposterum consultatio sit, sed in majorem totius Societatis partem, cujus ille unam facit. Atque hac ratione omnes manent, ut antea in statu naturali, aequales. Deinde de hoc solo imperio ex professo agere volui, quia ad meum intentum maxime facit, qui de utilitate libertatis in Republica agere constitueram. Reliquarum ergo potestatum fundamentis supersedeo, nec nobis, ut earum jus noscamus, scire jam opus est, unde ortum habuerint, & saepe habeant; id enim ex modo ostensis satis superque constat. Nam quisquis summam habet potestatem, sive unus sit, sive pauci, sive denique omnes, certum est ei summum jus, quicquid velit, imperandi, competere; & praeterea, quisquis potestatem se defendendi sive sponte, sive vi coactus in alium transtulit, eum suo jure naturali plane cessisse & consequenter eidem ad omnia absolute parere decrevisse, quod omnino praestare tenetur, quamdiu Rex, sive Nobiles, sive Populus summam, quam acceperunt, potestatem, quae juris transferendi fundamentum fuit, conservant; nec his plura addere opus est.

Imperii fundamentis & jure ostensis, facile erit determinare, |
iii196 quid jus civile privatum, quid injuria, quid justitia, & injustitia in statu civili sit: deinde quis confoederatus, quis hostis & quid denique crimen laesae majestatis sit. Per jus enim civile privatum nihil aliud intelligere possumus, quam uniuscujusque libertatem ad sese in suo statu conservandum, quae edictis summae potestatis determinatur, solaque ejusdem autoritate defenditur. Nam postquam unusquisque jus suum ex proprio beneplacito vivendi, quo sola sua potestate determinabatur, hoc est, suam libertatem & potentiam se defendendi in alium transtulit, ex sola illius ratione jam vivere tenetur, & solo ejusdem praesidio defendere. Injuria est, cum civis vel subditus ab alio aliquod damnum contra jus civile, sive edictum summae potestatis pati cogitur: Injuria enim non nisi in statu civili potest concipi; sed neque a summis potestatibus, quibus jure omnia licent, ulla fieri potest subditis; ergo in privatis tantum, qui jure tenentur invicem non laedere, locum habere potest. Justitia est animi constantia tribuendi unicuique, quod ei ex jure civili competit: Injustitia autem est specie juris alicui detrahere, quod ei ex vera legum interpretatione competit: Vocantur etiam aequitas & iniquitas, quia qui constituti sunt ad lites dirimendas, nullum respectum personarum, sed omnes aequales habere tenentur, & jus uniuscujusque aequae defendere, non diviti invidere, neque pauperem contemnere. Confoederati sunt homines duarum civitatum, qui ne belli discrimine in periculum veniant, vel ob aliam quamcumque utilitatem inter se contrahunt invicem non laedere, sed contra necessitate cogente opitulari, idque unoquoque suum imperium retinente. Hic contractus tamdiu erit validus, quamdiu ejus fundamentum, nempe ratio periculi, sive utilitatis in medio erit: quippe nemo contrahit, nec pactis stare tenetur, nisi spe

alicujus boni, vel sollicitudine alicujus mali: quod fundamentum si tollatur, pactum ex sese tollitur; quod etiam experientia satis superque docet. Nam quamvis diversa imperia inter se contrahant invicem non laedere, conantur tamen, quantum possunt, impedire, quo minus alterutrum potentius evadat, nec fidem dictis habent, nisi utriusque ad contrahendum finem & utilitatem satis perspectam habuerint; alias dolum timent, nec injuria; quis enim dictis & |

iii197 promissis ejus, qui summam potestatem, & jus retinet ad quidlibet faciendum, & cui sui imperii salus & utilitas summa lex debet esse, acquiescet, nisi stultus, qui summarum potestatum jus ignorat? & si praeterea ad pietatem, & religionem attendamus, videbimus insuper neminem, qui imperium tenet, absque scelere promissis stare posse cum damno sui imperii; quicquid enim promisit, quod in damnum sui imperii cadere videt, id praestare non potest, nisi fidem subditis datam solvendo, qua tamen maxime tenetur, & quam etiam servare, sanctissime promittere solent. Porro hostis est, quicumque extra civitatem ita vivit, ut neque ut confoederatus, neque ut subditus imperium civitatis agnoscit: hostem enim imperii non odium, sed jus facit, & jus civitatis in eum, qui ejus imperium nullo contrahendi genere agnoscit, idem est ac in eum, qui damnum intulit: quippe quacunque ratione poterit, eundem vel ad deditionem, vel ad confoederationem jure potest cogere. Denique crimen laesae majestatis in subditis sive civibus tantum, qui pacto tacito vel expresso omne suum jus in civitatem transtulerunt, locum habet, atque is subditus tale crimen commisisse dicitur, qui jus summae potestatis aliqua ratione arripere, seu in alium transferre conatus est. Dico conatus est, nam si non essent condemnandi nisi post factum commissum, sero plerumque post jus arreptum, aut translatum in alium id conaretur civitas. Dico deinde absolute, qui aliqua ratione jus summae potestatis arripere conatur, nullam scilicet agnoscendo differentiam, sive inde damnum sive incrementum totius Reipublicae quam clarissime sequeretur. Quacunque enim ratione id conatus est, majestatem laesit & jure damnatur, quod quidem in bello omnes fatentur jure optimo fieri; nempe si quis stationem suam non servat, sed inscio imperatore hostem adit, quamvis bono consilio, sed suo, rem aggressus fuerit, hostemque expugnaverit, capitis tamen jure damnatur, quia juramentum jusque imperatoris violavit. At quod omnes absolute cives hoc jure semper teneantur, non aequè clarè omnes vident, ratio tamen eadem prorsus est. Nam quandoquidem Respublica solo summae potestatis consilio debet conservari, & dirigi, hocque jus ei soli competere absolute pacti sunt, si quis ergo solo suo arbitrio, & inscio supremo consilio negotium aliquod publicum aggressus est |

iii198 exequi, quamvis inde incrementum civitatis, uti diximus, certo sequeretur, jus tamen summae potestatis violavit, & majestatem laesit, atque jure merito damnatur.

Superest jam, ut omnem scrupulum amoveamus, respondere, an id, quod supra affirmavimus, quod scilicet unusquisque, qui rationis usum non habet, in statu naturali ex legibus appetitus summo jure naturae vivit, non aperte juri divino revelato repugnet? nam cum omnes absolute (sive rationis usum habeant, sive minus) aequè tenerentur ex mandato divino proximum tanquam se ipsum amare, non ergo sine injuria alteri damnum inferre possumus & solis legibus appetitus vivere. Verum huic objectioni, si tantum ad statum naturalem attendimus, facile respondere possumus; nam is & natura & tempore prior est religione. Nemo enim ex natura scit^[*3], se ulla erga Deum teneri obedientia, imo nec ulla ratione hoc assequi, sed tantum ex revelatione signis confirmata unusquisque id habere potest. Quare ante revelationem nemo jure divino, quod non potest non ignorare, tenetur. Et ideo status naturalis cum statu religionis minime confundendus, sed absque religione & lege, & consequenter absque peccato & injuria concipiendus, ut jam fecimus, & Pauli autoritate confirmavimus. Nec tantum ratione ignorantiae statum naturalem ante jus divinum revelatum, & absque eodem concipimus, sed etiam ratione libertatis, qua omnes nascuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset, superfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eosdem obligaret. Quare absolute concedendum jus divinum ab eo

tempore incepisse, a quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, jusque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu civili fieri diximus. Sed de his in sequentibus prolixius agam. Verum instari adhuc potest, quod summae potestates aequae ac subditi hoc jure divino tenentur, quas tamen diximus jus naturale retinere, & iis omnia jure licere. Quare ad hanc integram amovendam difficultatem, quae non tam ex ratione status, quam juris naturalis oritur, dico, quod unusquisque in statu naturali eadem ratione tenetur jure revelato, ac tenetur ex dictamine sanae rationis *vi|vere*;

iii199 nempe quia ipsi utilius est & ad salutem necessarium; quod si nollet, cum suo periculo licet. Atque adeo ex solo proprio, non autem ex alterius decreto vivere, neque aliquem mortalem judicem, nec jure religionis vindicem agnoscere tenetur. Atque hoc jus summam potestatem retinuisse affirmo, quae quidem homines consulere potest, at neminem judicem agnoscere tenetur, nec ullum mortalem praeter se alicujus juris vindicem, nisi Prophetam, qui expresse a Deo missus fuerit, quique id indubitatis signis ostenderit. At nec tunc quidem hominem, sed Deum ipsum judicem agnoscere cogitur. Quod si summa potestas nollet Deo in jure suo revelato obedire, id ipsi cum suo periculo, & damno licet, nullo scilicet jure civili vel naturali repugnante: Jus enim civile ab ejus decreto tantum pendet: Jus autem naturale pendet a legibus naturae, quae non Religioni, humanum tantum utile intendenti, sed ordini universae naturae, hoc est, aeterno Dei decreto nobis incognito accomodatae sunt. Quod quidem Alii obscurius concepisse videntur, qui scilicet statuunt, hominem contra voluntatem Dei revelatam quidem, sed non contra ejus aeternum decretum, quo omnia praedeterminavit, posse peccare. Si quis autem jam roget, quid si summa potestas aliquid contra religionem, & obedientiam, quam Deo expresso pacto promisimus, imperet? divino an humano imperio obtemperandum? Sed quia de his in sequentibus prolixius agam, hinc breviter tantum dico, Deo supra omnia obediendum, quando certam, & indubitam habemus revelationem: Sed quia circa religionem maxime errare solent homines, & pro ingeniorum diversitate multa magno certamine fingere, ut experientia plus quam satis testatur, certum est, quod si nemo summae potestati jure teneretur obtemperare in iis, quae ipse ad religionem pertinere putat, tum jus civitatis a diverso uniuscujusque judicio & affectu penderet. Nam nemo eodem teneretur, qui id contra suam fidem, & superstitionem statutum judicaret, atque adeo unusquisque sub hoc praetextu licentiam ad omnia sumere posset: & quandoquidem hac ratione jus civitatis prorsus violatur, hinc sequitur summae potestati, cui soli jura imperii conservare, & tutari tam jure divino, quam naturali incumbit, jus summum competere de religione statuendi, quicquid judicat; & omnes |

iii200 ad ejusdem de eadem decreta, & mandata, ex fide ipsi data, quam Deus omnino servari jubet, obtemperare teneri. Quod si ii, qui summum tenent imperium, sint Ethnici, vel cum iis nihil contrahendum, sed potius quam jus suum in eos transferant, extrema pati deliberandum, vel si contraxerint, jusque suum in eos transtulerint, quandoquidem eo ipso se, religionemque defendendi privaverunt, iis obtemperare tenentur, fidemque servare, vel ad id cogi, excepto eo, cui Deus certa revelatione singulare contra Tyrannum promiserit auxilium, vel nominatim exceptum voluit. Sic videmus ex tot Judaeis, qui Babylone erant, tres tantum juvenes, qui de Dei auxilio non dubitabant, Nabucadonozori obtemperare noluisse; reliqui autem sine dubio, excepto etiam Daniële, quem Rex ipse adoraverat, jure coacti obtemperaverunt, animo fortè reputantes se ex Dei decreto Regi deditos, Regemque summum obtinere imperium & divina directione conservare. Contra Eleazarus stante adhuc utcunque Patria, exemplum constantiae suis dare voluit, ut eum secuti omnia potius tolerarent, quam paterentur jus suum & potestatem in Graecos transferri, & omnia experirentur, ne in Ethnicorum fidem jurare cogerentur; quod etiam quotidiana experientia confirmatur. Qui enim Christianum imperium obtinent, ad majorem ejus securitatem non dubitant foedus cum Turcis & Ethnicis pangere, subditosque suos, qui eò habitatum eunt, jubere, ne majorem libertatem ad aliquid humanum aut divinum exercendum sumant, quam expresse contraxerunt, vel illud imperium concedit. Ut patet ex contractu

Belgarum cum Japonensibus, de quo supra diximus.

[*1] Cf. [Adnot. XXXII.](#)

[*2] Cf. [Adnot. XXXIII.](#)

[*3] Cf. [Adnot. XXXIV.](#)

CAPUT XVII.

Ostenditur neminem omnia in Summam Potestatem transferre posse, nec esse necesse: De Republica Hebraeorum, qualis fuerit vivente Mose, qualis post ejus mortem, antequam Reges elegerint, deque ejus praestantia, & denique de causis, cur Respublica divina interire, & vix absque seditionibus subsistere potuerit.

iii201 **C**ontemplatio praecedentis Capitis de jure summarum potestatum in omnia, deque jure naturali uniuscujusque in easdem translato, quamvis cum praxi non parum conveniat, & praxis ita institui possit, ut ad eandem magis ac magis accedat, nunquam tamen fiet, quin in multis merè theoretica maneat. Nam nemo unquam suam potentiam & consequenter neque suum jus ita in alium transferre poterit, ut homo esse desinat; nec talis ulla summa potestas unquam dabitur, quae omnia ita, ut vult, exequi possit: Frustra enim subdito imperaret, ut illum odio habeat, qui eum sibi beneficio junxit, ut amet, qui ei damnum intulit, ut contumeliis non offendatur, ut a metu liberari non cupiat, & alia perplurima hujusmodi, quae ex legibus humanae naturae necessario sequuntur. Atque hoc ipsam etiam experientiam clarissime docere existimo; nam nunquam homines suo jure ita cesserunt, suamque potentiam in alium ita transtulerunt, ut ab iis ipsis, qui eorum jus, & potentiam acceperunt, non timerentur, & imperium, non magis propter cives, quanquam suo jure privatos, quàm propter hostes periclitaretur; & sane si homines jure suo naturali ita privari possent, ut nihil in posterum possent^[*1], nisi volentibus iis, qui supremum Jus retinuerunt, tum profecto impune violentissime in subditos regnare liceret: quod nemini in mentem venire posse credo. Quare concedendum unumquemque multa sibi sui juris reservare, quae propterea a nullius decreto, sed a suo solo pendent. Attamen ut rectè intelligatur, quousque imperii jus & potestas se extendat, notandum imperii potestatem non in eo praecise contineri, quod |

iii202 homines metu cogere potest, sed absolute in omnibus, quibus efficere potest, ut homines ejus mandatis obsequantur: non enim ratio obtemperandi, sed obtemperantia subditum facit. Nam quacunque ratione homo deliberet summae potestatis mandata exequi, sive ideo sit, quod poenam timet, sive quod aliquid inde sperat, sive quod Patriam amat, sive alio quocunque affectu impulsus, tamen ex proprio suo consilio deliberat, & nihilominus ex summae potestatis imperio agit. Non igitur ex eo, quod homo proprio consilio aliquid facit, illico concludendum eum id ex suo, & non imperii jure agere; nam quandoquidem tam cum ex amore obligatus, quam cum metu coactus ad malum evitandum, semper ex proprio consilio, & decreto agit, vel imperium nullum esset, nec ullum jus in subditos, vel id necessario ad omnia se extendit, quibus effici potest, ut homines ipsi cedere deliberent, & consequenter quicquid subditus facit, quod mandatis summae potestatis respondet, sive id amore obligatus, sive metu coërcitus, sive (quod quidem magis frequens) ex spe & metu simul, sive ex reverentia, quae passio est ex metu & admiratione composita, sive quacunque ratione ductus, ex jure imperii, non autem suo agit. Quod etiam hinc quam clarissime constat, quod obedientia non tam externam, quam animi internam actionem respiciat; adeoque ille maxime sub alterius imperio est, qui alteri integro animo ad omnia ejus mandata obtemperare deliberat, & consequitur eum maximum tenere imperium, qui in subditorum animos regnat; quod si qui maxime timentur, maximum tenerent imperium, tum profecto id Tyrannorum subditi tenerent, qui a suis Tyrannis maxime timentur. Deinde quamvis non perinde animis, ac linguis imperari possit, sunt tamen animi aliqua ratione sub imperio summae potestatis, quae multis modis efficere potest, ut permagna hominum pars, quicquid vult, credat, amat, odio habeat &c. Adeoque etsi haec non directo mandato summae potestatis fiant, fiunt tamen saepe, ut experientia abunde testatur, ex auctoritate ipsius potentiae, & ipsius directione, id est, ex ipsius jure: quare sine ulla intellectus repugnantia concipere possumus homines, qui ex solo imperii jure credunt, amant, odio habent, contemnunt, & absolute nullo non affectu corripuntur.

iii203 At quanquam hac ratione jus & potestatem imperii satis amplam concipimus, nunquam tamen fiet, ut ullum adeo magnum detur, ut ii, qui id tenent, potentiam absolute ad omnia, quae velint, habeant, quod me jam satis clare ostendisse puto. Quâ autem ratione imperium formari posset, ut nihilominus secure semper conservetur, jam dixi meum intentum non esse, id ostendere, attamen ut ad id, quod volo, perveniam, ea notabo, quae in hunc finem divina revelatio Mosen olim docuit, & deinde Hebraeorum historias, & successus perpendemus, ex quibus tandem videbimus, quatenam praecipue subditis, ad majorem imperii securitatem, & incrementum concedenda sunt a summis potestatibus.

Quod imperii conservatio praecipue pendeat a subditorum fide, eorumque virtute & animi constantia in exequendis mandatis, ratio, & experientia quam clarissime docent: qua autem ratione iidem duci debeant, ut fidem & virtutem constanter servant, non aequè facile est videre. Omnes namque tam qui regunt, quam qui reguntur, homines sunt ex labore scilicet proclives ad libidinem. Imo qui tantum varium multitudinis ingenium experti sunt, de eo fere desperant: quia non ratione, sed solis affectibus gubernatur, praiceps ad omnia, & facillime vel avaritia vel luxu corrumpitur: Unusquisque solus omnia se scire putat, & omnia ex suo ingenio moderari vult, & eatenus aliquid aequum vel iniquum, fasque nefasque existimat, quatenus in suum lucrum vel damnum cadere judicat, prae gloria aequales contemnit, nec ab iis dirigi patitur, prae invidia melioris laudis, vel fortunae, quae nunquam aequalis est, malum alterius cupit, eoque delectatur: nec opus est omnia recensere, norunt quippe omnes, quid sceleris fastidium praesentium & rerum novandarum cupiditas, quid praiceps ira, quid contemta paupertas frequenter suadeant hominibus, quantumque eorum animos occupent agitentque. His ergo omnibus praevenire & imperium ita constituere, ut nullus locus fraudi relinquatur, imo omnia ita instituere, ut omnes, cujuscunque ingenii sint, jus publicum privatis commodis praeferant, hoc opus, hic labor est. Rei quidem necessitas multa excogitare coëgit, attamen nunquam eo perventum est, ut imperium non magis propter cives, quam hostes periclitaretur, |

iii204 & qui id tenent, non magis illos, quam hos timerent. Testis invictissima ab hostibus Romanorum Respublica, toties a suis civibus victa & miserrime oppressa, ac praecipue in bello civili Vespasiani contra Vitellium: Qua de re vide Tacitum in initio libr. IV. Histor., ubi miserrimam urbis faciem depingit. Alexander simplicius (ut ait Curtius in fine libr. 8.) famam in hoste, quam in cive aestimabat, quippe a suis credebatur magnitudinem suam posse destrui &c. Et fatum suum timens amicos haec praecatur, *Vos modo me ab intestina fraude & domesticorum insidiis praestare securum, belli martisque discrimen impavidus subibo. Philippus in acie tutior, quam in theatro fuit, hostium manum saepe vitavit, suorum effugere non valuit. Aliorum quoque Regum exitus si reputaveritis, plures a suis quam ab hoste interemptos numerabitis* (vide Q. Curtii lib. 9. § 6.). Hac igitur de causa Reges, qui olim imperium usurpaverant, ad se scilicet securos praestandos, persuadere conati sunt, se genus suum a Diis immortalibus ducere. Nimirum quia putabant, si modo subditi & omnes eosdem non ut aequales aspicerent, sed Deos esse crederent, libenter se ab iisdem regi paterentur, seseque facile ipsis dederent. Sic Augustus Romanis persuasit se ab Enea, qui Veneris filius & inter Deos credebatur, originem suam ducere: Se templis, & effigie numinum, per flamines, & sacerdotes coli voluit (Tac. Annal. lib. 1.). Alexander ut Jovis filius salutari voluit; quod quidem consilio, non autem ex superbia fecisse videtur, ut ejus responsio ad Hermolai invectivam indicat. *Illud, inquit, paene risu dignum fuit, quod Hermolaus postulabat me, ut aversarer Jovem, cujus oraculo agnoscor. An etiam, quid Dii respondeant, in mea potestate est? obtulit nomen filii mihi, recipere* (NB.) *ipsis rebus, quas agimus, haud alienum fuit. Utinam Indi quoque Deum esse me credant. Fama enim bella constant, & saepe, quod falso creditum est, veri vicem obtinuit.* (Curtii lib. 8. § 8.) Quibus paucis acute rem simulatam ignaris persuadere pergit, & simul causam simulationis innuit. Quod etiam Cleo in sua oratione, qua Macedonibus conabatur persuadere, ut Regi assentarentur, fecit; postquam enim laudes Alexandri cum admiratione narrando, ejusdemque merita recensendo,

simulationi speciem veri dedit, ad rei utilitatem |
 iii205 sic transit, *Persas quidem, non pie solum, sed etiam prudenter Reges suos inter Deos colere: Majestatem enim imperii salutis esse tutelam, & tandem concludit, semet ipsum, cum Rex inisset convivium, prostratum humi corpus. Debere idem facere caeteros & imprimis sapientia praeditos* (vide ejusd. lib. 8. §. 5.). Sed prudentiores erant Macedones, nec homines nisi prorsus barbari sint, tam aperte falli & ex subditis inutiles sibi servi fieri patiuntur. Alii autem facilius persuadere potuerunt Majestatem sacram esse & vicem Dei in terra gerere, & a Deo, non autem ab hominum suffragio, & consensu constitui, singularique providentia & auxilio divino conservari, atque defendi. Et ad hunc modum Monarchae ad sui imperii securitatem alia excogitaverunt, quae omnia missa facio, & ut ad ea, quae volo, perveniam, ea tantum, uti dixi, notabo & perpendam, quae in hunc finem olim divina revelatio Mosen docuit.

Diximus jam supra Cap. V., quod, postquam Hebraei Aegypto exiverunt nullo alterius nationis jure amplius tenebantur, sed iis ad lubitum nova jura instituere, & quas volebant, terras occupare licebat. Nam postquam ab intoleranda Aegyptiorum oppressione liberati, & nulli mortalium ullo pacto addicti erant, jus suum naturale ad omnia, quae possent, iterum adepti sunt, & unusquisque de integro deliberare poterat, num id retinere, an vero eodem cedere, idque in alium transferre volebat. Igitur in hoc statu naturali constituti, ex consilio Mosis, cui omnes maximam fidem habebant, suum jus in neminem mortalium, sed tantum in Deum transferre deliberaverunt, nec diu cunctati omnes aequo clamore promiserunt, Deo ad omnia ejus mandata absolute obtemperare, nec aliud jus agnoscere, nisi quod ipse revelatione Prophetica ut jus statueret. Atque haec promissio, sive juris in Deum translatio eodem modo facta est, ac in communi societate supra concepimus fieri, quando homines jure suo naturali cedere deliberant. Expresse enim pacto (vide Exod. cap. 24. vers. 7.) & juramento jure suo naturali libere, non autem vi coacti, neque minis territi cesserunt, & in Deum transtulerunt. Deinde ut pactum ratum fixumque esset, & absque fraudis suspicione, nihil Deus cum ipsis pepigit, nisi postquam experti sunt ejus admirandam potentiam, qua sola servati fuerant, & |

iii206 qua sola in posterum servari poterant (vide Exod. cap. 19. vs. 4. 5.). Nam hoc ipso, quod se sola Dei potentia servari posse crediderunt, omnem suam naturalem potentiam se conservandi, quam ex se habere antea forte putaverant, in Deum transtulerunt, & consequenter omne suum jus. Imperium ergo Hebraeorum Deus solus tenuit, quodque adeo solum ex vi pacti Regnum Dei jure vocabatur, & Deus jure etiam Rex Hebraeorum: & consequenter hujus imperii hostes, hostes Dei, & cives, quid id usurpare vellent, rei laesae divinae Majestatis, & jura denique imperii, jura & mandata Dei. Quare in hoc imperio jus civile & Religio, quae, ut ostendimus, in sola obedientia erga Deum consistit, unum & idem erant. Videlicet Religionis dogmata non documenta, sed jura & mandata erant, pietas justitia, impietas crimen & injustitia aestimabatur: Qui a Religione deficiebat, civis esse desinebat, & eo solo hostis habebatur, & qui pro Religione moriebatur, pro Patria mori reputabatur, & absolute jus civile & Religio nullo prorsus discrimine habebantur. Et hac de causa hoc imperium Theocratia vocari potuit; quandoquidem ejus cives nullo jure nisi a Deo revelato tenebantur. Verum enimvero haec omnia opinione magis, quam re constabant. Nam Hebraei revera jus imperii absolute retinuerunt, ut ex jam dicendis constabit; nempe ex modo, & ratione, quâ hoc imperium administrabatur, & quam hic explicare constitui.

Quandoquidem Hebraei suum jus in nullum alium transtulerunt, sed omnes aequo ut in Democratia suo jure cesserunt, unoque ore clamaverunt, quicquid Deus loquetur (nullo expresso mediatore) faciemus, hinc sequitur omnes ab hoc pacto aequales prorsus mansisse, jusque Deum consulendi, legesque accipiendi, & interpretandi omnibus aequale fuisse, & absolute omnem imperii administrationem omnes aequo tenuisse. Hac ergo de causa omnes aequo prima vice Deum adiverunt, ut quae imperare vellet, audirent; sed in hac prima salutatione adeo perterriti fuerunt, & Deum loquentem adeo attoniti audiverunt, ut supremum sibi tempus adesse putaverint: Pleni

igitur metu Mosen de novo sic adeunt, *ecce Deum in igne loquentem audivimus, nec causa est, cur mori velimus; hic certe ingens ignis nos vorabit; si iterum nobis vox Dei audienda est, certe moriemur. Tu igitur adi, & audi omnia Dei nostri dicta, & tu* (non |

iii207 *Deus) nobis loqueris: Ad omne, quod Deus tibi loquetur, obediemus idque exequemur.* His clare primum pactum aboleverunt, suumque sus Deum consulendi ejusque edicta interpretandi in Mosen absolute transtulerunt: Non enim hîc, ut antea, ad omnia, quae Deus ipsis, sed quae Deus Mosi loqueretur, obedire promiserunt (vide Deuter. cap. 5. post Decalog. & cap. 18. vers. 15. 16.). Moses ergo solus legum divinarum lator, & interpres mansit, & consequenter etiam supremus Judex, quem nemo judicare poterat, & qui solus apud Hebraeos vicem Dei, hoc est, supremam majestatem habuit: quandoquidem solus jus habebat Deum consulendi, & populo divina responsa dandi, ipsumque ad ea exequenda cogendi. Solus, inquam, nam si quis, vivente Mose nomine Dei praedicare aliquid volebat, quamvis verus Propheta esset, reus tamen erat, & supremi juris usurpator (vide Numer. cap. 11. vers. 28.)[*2], & hîc notandum, quod, etsi Mosen populus elegerit, successorem tamen loco Mosi eligere jure non potuit: Nam simul ac jus suum Deum consulendi in Mosen transtulerunt, & absolute promiserunt ipsum loco divini oraculi habere, omne jus plane amiserunt, et quem Moses successorem eligeret, tanquam a Deo electum admittere debebant. Quod si talem elegisset, qui ut ipse totam imperii administrationem haberet, nempe jus Deum in suo tentorio solus consulendi, & consequenter auctoritatem leges instituendi & abrogandi, de bello & pace discernendi, legatos mittendi, judices constituendi, successorem eligendi, & absolute summae potestatis omnia officia administrandi, imperium merè monarchicum fuisset, nec ulla alia esset differentia, nisi quod communiter monarchicum imperium ex Dei decreto, ipsi etiam Monarchae occulto, Hebraeorum autem a Dei decreto Monarchae tantum revelato certa ratione regatur, vel regi debuerit. Quae quidem differentia Monarchae dominium, & jus in omnes non minuit, sed contra auget. Caeterum quod ad populum utriusque imperii, aequè uterque subjectus est, & ignarus divini decreti: Nam uterque ab ore Monarchae pendet, & quid fas nefasque sit, ab eo solo intelligit, nec propterea quod populus credit, Monarcham nihil, nisi ex Dei decreto ipsi revelato, imperare, eidem minus, sed contra magis revera subjectus est. At Moses nullum talem successorem |

iii208 *elegit, sed imperium ita administrandum successoribus reliquit, ut nec populare, nec aristocraticum, nec monarchicum, sed Theocraticum vocari potuerit.* Nam jus leges interpretandi, & Dei responsa communicandi penes unum, & jus & potestas imperium administrandi secundum leges jam explicatas, & jam communicata responsa, penes alium erat. Qua de re vide Num. cap. 27. vers. 21.[*3] Et ut haec melius intelligantur, administrationem totius imperii ordine exponam. Primo jussus est populus domum aedificare, quae quasi Dei, hoc est supremae illius imperii Majestatis aula esset. Atque haec non sumtibus unius, sed totius populi aedificanda fuit, ut domus, ubi Deus consulendus erat, communis esset juris. Regiae hujus divinae aulici, & administratores Levitae electi sunt: horum autem supremus, & quasi a Rege Deo secundus electus est Aharon frater Mosi, in cujus locum ejus filii legitime succedebant. Hic ergo, ut Deo proximus, summus legum divinarum interpres erat, & qui populo divini oraculi responsa dabat, & qui denique pro populo Deo supplicabat. Quod si cum his jus eadem imperandi haberet, nihil restabat, ut absolutus esset monarcha, sed eo privatus erat, & absolute tota tribus Levi communi imperio ita destituta fuit, ut ne quidem partem cum reliquis tribubus habuerit, quam jure possideret, unde saltem vivere posset; sed ut a reliquo populo aleretur, instituit, at ita, ut semper maximo honore a communi plebe haberetur, utpote sola Deo dicata. Deinde, militia ex reliquis duodecim tribubus formata, jussi sunt Canahanitarum imperium invadere, idque in duodecim partes dividere, & tribubus per sortes distribuere. Ad hoc ministerium electi sunt duodecim principes, ex unaquaque tribu unus, quibus simul cum Josua, & summo pontifice Eleazaro, jus datum est terras in aequales duodecim partes dividere, & per sortes distribuere. Militiae autem summus imperator Josua electus est, qui solus in rebus

novis jus habebat Deum consulendi, at non ut Moses solus in suo tentorio, vel in tabernaculo, sed per summum Pontificem, cui soli responsa Dei dabantur, deinde Dei mandata per pontificem communicata statuendi, & populum ad ea cogendi, media ad eadem exequenda excogitandi & adhibendi, ex militia, quot velit, & quos velit eligendi, legatos |

iii:209 suo nomine mittendi, & absolute omne jus belli a solo ejus decreto pendebat: In ejus autem locum nemo legitime succedebat, nec ab aliquo nisi a Deo immediate eligebatur, idque cogente universi populi necessitate; alias omnia belli & pacis a principibus Tribuum administrabantur, ut mox ostendam. Denique omnes ab anno vigesimo aetatis usque ad sexagesimum arma ad militandum capere jussit, & ex solo populo exercitus formare, qui non in fidem imperatoris, nec summi pontificis, sed Religionis sive Dei jurabant: qui adeo exercitus, sive ordines Dei vocabantur, & Deus contra apud Hebraeos Deus exercituum, & hac de causa arca foederis in magnis proeliis, a quorum discrimine totius populi vel victoria, vel clades pendebat, in medio exercitu ibat, ut populus Regem suum quasi praesentem videns, extremis viribus pugnaret. Ex his a Mose successoribus mandatis facile colligimus, ipsum administratores, non autem dominatores imperii elegisse. Nam nemini jus dedit, Deum solus &, ubi vellet, consulendi, & consequenter nemini auctoritatem dedit, quam ipse habebat, leges statuendi, & abrogandi, de bello & pace discernendi, administratores tam templi, quam civitatum eligendi; quae omnia summi imperii tenentis officia sunt: summus enim pontifex jus quidem habebat leges interpretandi, & responsa Dei dandi, at non ut Moses, quandocumque volebat, sed tantum ab imperatore, vel summo concilio vel similibus rogatus: & contra summus exercitus imperator, & concilia Deum, quando volebant, consulere poterant, at non nisi a summo pontifice Dei responsa accipere; quare Dei dicta in ore pontificis non decreta, ut in ore Mosis, sed tantum responsa erant: a Josua autem & conciliis accepta, tum demum vim mandati & decreti habebant. Deinde hic summus pontifex, qui Dei responsa a Deo accipiebat, militiam non habebat, nec imperium jure possidebat: & contra, qui terras jure possidebant, leges statuere jure non poterant. Summus deinde pontifex tam Aharon, quam filius ejus Eleazarus, uterque a Mose quidem electus fuit, mortuo autem Mose nemo jus eligendi pontificem habuit, sed filius patri legitime succedebat. Imperator exercitus a Mose etiam electus fuit, & non ex jure summi pontificis, sed jure Mosis ipsi dato, personam imperatoris induit;

iii:210 & ideo mortuo Josua pontifex neminem ejus loco elegit, nec principes de novo imperatore Deum consuluerunt, sed unusquisque in militiam suae tribus, & omnes simul in universam militiam jus Josuae retinuerunt; et videtur non opus fuisse summo imperatore, nisi quando conjunctis viribus contra communem hostem pugnare debebant; quod quidem maxime locum habuit tempore Josuae, quo locum fixum nondum omnes habebant, & omnia communis juris erant; at postquam omnes tribus terras jure belli possessas, & quas adhuc possidere in mandatis erat, inter se diviserunt, nec amplius omnia omnium erant, eo ipso ratio communis imperatoris cessavit, quandoquidem tribus diversae non tam concives quam confoederatae ab ea divisione reputari debuerunt: Respectu Dei & Religionis concives quidem aestimari debuerunt; at respectu juris, quod una in aliam habebat, non nisi confoederatae: eodem fere modo (si templum commune demas), ac Praepotentes Confoederati Belgarum Ordines: Nam divisio rei communis in partes nihil aliud est, quam quod unusquisque suam partem solus jam possideat, & reliqui jure, quod in illam partem habebant, cedant. Hac igitur de causa Moses principes tribuum elegit, ut post divisum imperium unusquisque curam suae partis haberet, nempe Deum per summum pontificem de rebus suae tribus consulendi, suae militiae imperandi, urbes condendi & muniendi, judices in unaquaque urbe constituendi, hostem sui singularis imperii invadendi, & absolute omnia belli & pacis administrandi. Nec alium judicem praeter Deum noscere tenebatur^[*4], vel quem Deus prophetam expresse misisset: Alias si a Deo defecisset, reliquae tribus ipsum non tanquam subditum judicare, sed tanquam hostem, qui fidem contractus solverat, invadere debebant. Quorum exempla in

Scriptura habemus. Mortuo enim Josua filii Israël, non summus novus imperator, Deum consuluerunt; intellecto autem, quod tribus Judae omnium prima hostem suum invadere debebat, ipsa sola cum Simeone contrahit, ut junctis viribus utriusque hostem invaderent, in quo contractu reliquae tribus non fuerunt comprehensae (vide Judic. cap. 1. vers. 1. 2. 3.), sed unaquaeque separatim (ut in praedicto cap. narratur) bellum contra suum hostem gerit, & quem vult, |

iii211 in ditionem & fidem accipit, etsi in mandatis esset, nulli ulla pacti conditione parcere, sed omnes exterminare: propter quod peccatum reprehenduntur quidem, a nemine autem in judicium vocantur. Nec erat, quod propterea bella contra invicem movere inciperent, & rebus alterius alii se immiscerent; contra Benjaminitas, qui reliquos offenderant & pacis vinculum ita solverant, ut nullus ex confoederatis secure apud ipsos hospitium habere posset, hostiliter invadunt, & ter proelio commisso tandem victores, omnes nocentes & innocentes jure belli aequae trucidant, quod postea sera poenitentia lamentati sunt.

His exemplis, quae de jure uniuscujusque tribus modo diximus, plane confirmantur. At forsitan aliquis rogabit, quisnam successorem principis cujusque tribus eligebat? verum de hac re nihil certi ex ipsa Scriptura possum colligere; hoc tamen conjicio, quod quandoquidem unaquaeque tribus in familias erat divisa, quarum capita ex senioribus familiae eligebantur, ex his qui senior erat, loco principis jure succedebat: ex Senioribus enim Moses septuaginta coadjutores, qui cum ipso supremum concilium formabant, elegit; qui post mortem Josuae imperii administrationem habuerunt, senes in Scriptura vocantur, & denique apud Hebraeos nihil frequentius, quam per senes judices intelligere, quod omnibus notum existimo. Sed ad nostrum propositum parum refert hoc certo scire; sufficit, quod ostenderit, neminem post mortem Mosis omnia summi imperatoris officia habuisse: nam quandoquidem omnia non ab unius viri, neque unius concilii, neque populi decreto pendebant, sed quaedam ab una tribu, alia a reliquis aequali utriusque jure administrabantur, sequitur evidentissime imperium ab obitu Mosis neque monarchicum, neque aristocraticum, neque popolare mansisse, sed, uti diximus, Theocraticum, I. quia imperii domus regia templum erat, & sola ejus ratione, ut ostendimus, omnes tribus concives erant; II. quia omnes cives in fidem Dei supremi sui judicis jurare debebant, cui soli in omnibus absolute obedire promiserant. Et denique quia summus omnium imperator, quando eo opus erat, a nemine nisi a solo Deo eligebatur. Quod Moses nomine Dei populo expresse praedicit Deuter. cap. 18. vers. 15. & re ipsa electio Gi|deonis,

iii212 Samsonis & Samuëlis testatur; quare non dubitandum, quin reliqui fideles duces simili etiam modo electi fuerint, etsi id ex eorum historia non constet.

His positis tempus est, ut videamus, quantum haec ratio imperii constituendi animos moderari poterat, & tam eos, qui regebant, quam qui regebantur, ita continere, ut neque hi rebelles, neque illi Tyranni fierent.

Qui imperium administrant, vel qui id tenent, quicquid facinoris committunt, id semper specie juris adumbrare, & populo id a se honeste factum persuadere student, quod facile etiam obtinent, quando tota juris interpretatio ab iis solis pendet. Nam non dubium est, quin eo ipso maximam ad omnia, quae volunt, & eorum appetitus suadet, libertatem sumant, & contra magnam iisdem adimi, si jus leges interpretandi apud alium sit, & simul si vera earundem interpretatio omnibus ita pateat, ut nemo de eadem dubitare possit. Ex quo manifestum fit, magnam Hebraeorum principibus causam facinorum sublatam fuisse, eo quod jus omne leges interpretandi Levitis datum fuerit (vide Deuteron. cap. 21. vers. 5.), qui nullam imperii administrationem nec partem cum caeteris habebant, & quorum tota fortuna & honor a vera legum interpretatione pendebat. Deinde quod universus populus jussus est singulis septem annis certo in loco congregari, ubi a Pontifice leges edoceretur, & praeterea ut unusquisque solus continuo, & summa cum attentione librum legis legeret, & perlegeret (vide Deuteron. cap. 31. vers. 9. &c. & cap. 6. vers. 7.). Principes igitur maxime sui saltem causa curare debebant, ut omnia secundum leges praescriptas, &

omnibus satis perspectas administrarent, si a populo maximo honore coli volebant, qui tum eos utpote Dei imperii ministros, & vicem Dei gerentes veneraretur; alias summum subditorum odium, quale Theologicum esse solet, fugere non poterant. Ad haec, nempe ad effraenatam Principum libidinem coërcendam, aliud permagni momenti accessit, videlicet quod militia ex omnibus civibus (nullo a vigesimo usque ad sexagesimum aetatis annum excepto) formabatur, & quod Principes nullum extraneum militem mercede conducere poterant. Hoc, inquam, permagni fuit |
 iii213 momenti; nam certum est Principes sola militia, cui stipendia solvunt, populum opprimere posse. Deinde eos nihil magis timere quam libertatem militum concivium, quorum virtute, labore, & magno sui sanguinis impendio imperii libertas & gloria parta est. Ideo Alexander, cum secundo contra Darium dimicandum erat, audito Parmenionis consilio, non ipsum, qui consilium dedit, sed Polyperconta, qui cum eodem stabat, increpuit. Nam, ut ait Curtius lib. 4. § 13., Parmenionem nuper acrius, quam vellet, increpitum rursus castigare non sustinuit, nec Macedonum libertatem, quam maxime, ut jam diximus, timebat, opprimere potuit, nisi postquam numerum militum ex captivis longe supra Macedones auxit; tum enim animo suo impotenti, & diu civium optimorum libertate coërcito, morem gerere potuit. Si haec itaque militum concivium libertas humani imperii principes, qui soli totam laudem victoriarum usurpare solent, retinet, multo magis Hebraeorum principes coërcere debuit, quorum milites non pro Principis, sed pro Dei gloria pugnabant, & solo Dei responso accepto proelium committebant.

Accessit deinde, quod omnes Hebraeorum Principes solo religionis vinculo associati erant: quare, si aliquis ab eadem defecisset, jusque divinum uniuscujusque violare inceperat, eo hostis a reliquis haberi potuerat, & jure opprimi.

Accessit III. timor novi alicujus Prophetae: modo enim probatae vitae aliquis receptis quibusdam signis ostenderet se Prophetam esse, eo ipso jus summum imperandi habebat, nempe sicuti Moses Dei nomine ei soli revelati, & non tantum ut principes per pontificem consulti; & non dubium est, quin tales populum oppressum facile ad se trahere poterant, & levibus signis, quicquid vellent, persuadere; cum contra si res recte administrabantur, princeps in tempore providere poterat, ut Propheta prius ejus judicio stare deberet, ut ab eo examinaretur, num probatae vitae esset, num certa & indubitata signa suae legationis haberet, & denique num id, quod nomine Dei dicere volebat, cum recepta doctrina, & communibus legibus patriae conveniret: quod si nec signa satis responderent, vel doctrina nova esset, eum jure mortis |
 iii214 damnare poterat, alias sola principis auctoritate & testimonio recipiebatur.

Accessit IV., quod Princeps reliquos nobilitate non excelebat, nec jure sanguinis, sed tantum ratione aetatis & virtutis administratio imperii ei competebat.

Accessit denique, quod Principes, & universa militia non magis desiderio belli, quam pacis teneri poterant. Nam militia, uti diximus, ex solis civibus constabat; quare tam res belli, quam pacis ab iisdem hominibus administrabantur. Qui igitur in castris miles, is in foro civis erat, & qui in castris dux, is in curia iudex, & qui denique in castris imperator, princeps in civitate erat. Quare nemo bellum propter bellum, sed propter pacem, & ad tuendam libertatem desiderare poterat, & forte Princeps, ne summum Pontificem adire teneretur, & coram ipso praeter dignitatem stare, a rebus novis, quantum poterat, abstinebat. Haec de rationibus, quae Principes intra suos limites continebant. Videndum jam, qua ratione populus retinebatur: sed hanc etiam imperii fundamenta clarissime indicant; si quis enim ad ea vel leviter attendere velit, videbit statim haec amorem adeo singularem in civium animis parere debuisse, ut nihil difficilius aliquis in mentem inducere potuerit, quam patriam prodere, vel ab ea deficere: sed contra omnes ita affecti esse debuerint, ut extrema potius, quam alienum imperium paterentur. Nam postquam suum jus in Deum transtulerunt, suumque regnum Dei regnum esse, seque solos filios Dei, reliquas autem nationes Dei hostes esse crediderunt, in quas propterea odio infensissimo affecti erant (nam & hoc pium esse credebant, vide Psalm. 139. vers. 21. 22.), nihil magis abhorrere potuerunt, quam in fidem alicujus extranei jurare, eique obedientiam promittere; nec majus flagitium,

nec quid magis execrandum excogitari apud ipsos poterat, quam patriam, hoc est, ipsum regnum Dei, quem adorabant, prodere; imo aliquo extra patriam tantum habitatum ire pro flagitio habebatur, quia Dei cultus, quo semper tenebantur, non nisi in patrio solo exerceri concedebatur; utpote quae sola tellus sancta, reliqua autem immunda & profana haberetur. Ideo David, quia exulare cogeatur, sic coram Saulo conqueritur, *Si qui te contra me instigant,*

iii215 *homines sunt, maledicti sunt, quia me secludunt, ne spatier in Dei haereditate, sed dicunt, vade, & Deos alienos cole.* Et hac etiam de causa nullus civis, quod hinc apprime notandum, exilii damnabatur: nam qui peccat, supplicio quidem dignus est, non autem flagitio. Amor ergo Hebraeorum erga patriam non simplex amor, sed pietas erat, quae simul & odium in reliquas nationes ita quotidiano cultu fovebantur, & alebantur, ut in naturam verti debuerint: quotidianus enim cultus non tantum diversus omnino erat (quo fiebat, ut omnino singulares, & a reliquis prorsus essent separati), sed etiam absolute contrarius. Quare ex quotidiana quadam exprobratione continuum odium oriri debuit, quo nullum firmiter animis haerere potuit: utpote odium ex magna devotione seu pietate ortum, quodque pium credebatur, quo sane nullum majus nec pertinacius dari potest: nec causa communis deerat, qua odium semper magis ac magis incenditur, nempe ejus reciprocatio; nam nationes eos contra odio infensissimo habere debuerunt. Quantum autem haec omnia, videlicet humani imperii libertas, erga patriam devotio, in omnes reliquos jus absolutum, & odium non tantum licitum, sed etiam pium, omnes infensos habere, morum & rituum singularitas, quantum, inquam, haec Hebraeorum animos firmare valuerint ad omnia singulari constantia & virtute pro Patria tolerandum, ratio quam clarissime docet, & ipsa experientia testata est. Nunquam enim stante urbe, sub alterius imperio durare potuerunt, & ideo Hierosolymam rebellem civitatem vocitabant (vide Hezrae cap. 4. vs. 12. 15.). Secundum imperium (quod primi vix umbra fuit, postquam Pontifices jus etiam principatus usurpaverunt) difficillime a Romanis destrui potuit, quod ipse Tacitus lib. 2. Histor. his testatur, *Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliqua, duro magis & arduo opere ob ingenium gentis & pervicaciam superstitionis, quam quod satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset.* Verum praeter haec, quorum aestimatio a sola opinione pendet, aliud in hoc imperio, quod solidissimum est, singulare fuit, quo cives maxime retineri debuerunt, ne de defectione cogitarent, & ne unquam desiderio tenerentur deserendae patriae, nimirum ratio utilitatis, quae omnium humanarum actionum robur & vita |

iii216 est, atque haec inquam in hoc imperio singularis erat: Nam cives nullibi majore jure sua possidebant, quam hujus imperii subditi, qui cum principe aequalem partem terrarum, & agrorum habebant, & unusquisque suae partis aeternus dominus erat; nam si quis paupertate coactus fundum suum, vel agrum vendiderat, adventante jubilaeo ei de integro restitui debebat, & ad hunc modum alia instituta erant, ut nemo a fixis suis bonis alienari posset. Deinde paupertas nullibi tolerabilior esse poterat, quam ubi charitas erga proximum, hoc est, erga concivem summa pietate coli debebat, ut Deum suum Regem propitium haberent. Civibus igitur Hebraeis non nisi in sua patria bene esse poterat, extra eandem autem damnus maximum & dedecus. Deinde ad eosdem non tantum in patrio solo retinendum, sed ad bella etiam civilia vitandum, & causas contentionum tollendum haec apprime conducebant; nempe quod nemo suo aequali, sed soli Deo serviebat, & quod charitas & amor erga concivem summa aestimabatur pietas, qui non parum fovebatur communi odio, quo reliquas nationes, & hae eos contra, habebant. Praeterea apprime conducebat summa obedientiae disciplina, qua educabantur, quod scilicet omnia ex determinato legis praescripto facere debebant: non enim ad libitum arare licebat, sed certis temporibus & annis, & non nisi uno bestiarum genere simul: sic etiam non nisi certa ratione certoque tempore seminare, & metere licebat, & absolute eorum vita continuus obedientiae cultus erat (qua de re vide Cap. V. circa usum Caeremoniarum). Quare eidem omnino assuefactis ipsa non amplius servitus, sed libertas videri debuit: unde sequi etiam

debut, ut nemo negata, sed mandata cuperet; ad quod etiam non parum conduxisse videtur, quod certis anni temporibus otio & laetitiae se dare tenebantur, non ut animo, sed ut Deo ex animo obtemperarent. Ter in anno Dei convivae erant (vide Deut. cap. 16.), septimo septimanae die ab omni opere cessare, seseque otio dare debebant, & praeter haec alia tempora signata erant, quibus laetitiae actus honesti, & convivia non quidem concedebantur, sed mandabantur; nec puto, quod aliquid hoc efficacius ad hominum animos flectendos excogitari potest; nam nulla re magis capiuntur animi, quam laetitia, quae ex devotione, hoc est, ex amore & admiratione
 iii217 simul oritur. Nec facile fastidio rerum usitatarum capi poterant, nam cultus diebus festis destinatus rarus, & varius erat. His accessit summa templi reverentia, quam propter singularem ejus cultum, & res, quas tenebantur observare, antequam alicui eò ire liceret, religiosissime semper servaverunt, atque adeo ut hodierni adhuc non sine magno horrore illud Manassae flagitium legant, quod scilicet idolum in ipso templo ponere sustinuerit. Erga leges etiam, quae in intimo sacrario religiosissime custodiebantur, non minor erat populo reverentia. Quare populi rumores & praejudicia hic minime timenda erant: Nemo enim de rebus divinis iudicium ferre audebat, sed ad omnia, quae ipsis imperabantur ex autoritate divini responsi in templo accepti, vel legis a Deo conditae, sine ulla rationis consultatione obtemperare debebant. Atque his me summam rationem hujus imperii, etsi breviter, satis tamen clare exposuisse puto. Superest jam, ut causas etiam inquiramus, quare factum sit, ut Hebraei toties a lege defecerint, cur toties subacti fuerint, & cur tandem imperium omnino vastari potuerit. At forsàn hîc aliquis dicet, id evenisse ex gentis contumacia. Verum hoc puerile est; nam cur haec natio reliquis contumacior fuit? an natura? haec sane nationes non creat, sed individua, quae quidem in nationes non distinguuntur nisi ex diversitate linguae, legum & morum receptorum, & ex his duobus, legibus scilicet & moribus, tantum oriri potest, quod unaquaeque natio singulare habeat ingenium, singularem conditionem & denique singularia praejudicia. Si igitur concedendum esset, quod Hebraei supra reliquos mortales contumaces fuerint, id vitio legum vel receptorum morum imputari deberet. Et sane hoc verum est, quod, si Deus eorum imperium constantius voluisset, aliter etiam jura & leges condidisset, aliamque rationem id administrandi instituisset: quare quid aliud dicere possumus, nisi quod Deum suum iratum habuerint, non tantum, ut Jeremias cap. 32. vers. 31. ait, ab urbe condita, sed jam inde a legibus conditis. Quod Ezechiël cap. 20. vers. 25. etiam testatur, inquit, *ego etiam dedi ipsis statuta non bona, & jura, quibus non viverent, eo quod impuravi ipsos muneribus suis remittendo omnem aperturam vulvae* (id est primogenitum), *ut eos vastarem, ut scirent, quod ego sum Jehova.* Quae verba, & causa vastationis |
 iii218 imperii, ut recte intelligantur, notandum, quod primum intentum fuit totum sacrum ministerium primogenitis tradere, non Levitis (vide Numer. cap. 8. vers. 17.), sed postquam omnes praeter Levitas, vitulum adoraverunt, repudiati & impurati sunt primogeniti, & Levitae eorum loco electi (Deuteron. cap. 10 vers. 8.), quae mutatio, quo eam magis ac magis considero, in verba Taciti me cogit erumpere, illo tempore non fuisse Deo curae securitatem illorum, fuisse ultionem. Nec satis mirari possum tantam animo coelesti fuisse iram, ut ipsas leges, quae semper solum universi populi honorem, salutem & securitatem intendunt, animo se vindicandi, & ad populum puniendum condiderit, ita ut leges non leges, hoc est, populi salus, sed potius poenae & supplicia visae sint. Omnia enim munera, quae Levitis & sacerdotibus dare tenebantur, ut etiam quod primogeniti redimi debebant, & argentum pro capite Levitis dare, & denique quod Levitis solis ad sacra accedere concedebatur, eos continuo suae impuritatis, & repudiationis arguebant. Habebant deinde Levitae, quod iis continuo exprobrarent: Nam non dubium est, quin inter tot millia multi importuni Theologastri reperti fuerint: unde populo desiderium facta Levitarum, qui absque dubio homines erant, observandi, & ut fit, omnes ob unius delictum accusandi. Hinc continuo rumores, deinde fastidium, homines otiosos & invisos, nec sanguine iis conjunctos alendi, praecipuè si annona cara erat. Quid igitur mirum, si in otio, quando manifesta

miracula cessabant, nec homines exquisitissimae authoritatis dabantur, populi animus irritatus, & avarus languescere inciperet, & tandem a cultu, quamvis divino, sibi tamen ignominioso & etiam suspecto deficeret, & novum cuperet; & quod Principes, qui semper ut jus summum imperii soli obtineant, viam affectant, ut populum sibi alligarent, & a Pontifice averterent, omnia ei concederent, novosque cultus introducerent. Quod si ex prima intentione Respublica constituta fuisset, jus omnibus tribubus & honor aequalis semper fuisset, & omnia securissime sese habuissent: nam quis jus sacrum suorum consanguineorum violare vellet? qui aliud mallent, quam suos consanguineos fratres & parentes, ex pietate Religionis alere? quam ab iisdem legum interpretationem edoceri? & |

iii219 quam denique ab iisdem divina responsa expectare? Deinde hac ratione omnes tribus longe arctius invicem unitae mansissent, si nimirum omnibus aequale jus fuisset sacra administrandi: quin imo nihil timendum esset, si ipsa Levitarum electio aliam causam quam iram & vindictam habuisset. Sed, sicuti diximus, Deum suum iratum habuerunt, qui ipsos, ut verba Ezechiëlis iterum repetam, suis muneribus impuravit, remittendo omnem aperturam vulvae, ut eosdem vastaret. Confirmantur haec praeterea ipsis historiis. Simul ac populus in desertis otio abundare coepit, multi, & non de plebe viri hanc electionem aegre ferre inceperunt, & hinc occasionem ceperunt credendi Mosen nihil ex mandato divino, sed ad libitum omnia instituire, quia scilicet suam tribum prae omnibus elegerit, & jus pontificatus in aeternum suo fratri dederit; quapropter ipsum tumultu concitato adeunt clamantes omnes aequae sanctos esse, ipsumque supra omnes contra jus extolli. Nec eos ulla ratione sedare potuit, sed adhibito in signum fidei miraculo omnes extincti sunt; unde nova & universalis populi totius seditio orta est, credentis scilicet eos non Deo iudice, sed arte Mosis extinctos esse, qui tandem post magnam cladem vel pestilentiam fessus sedavit, ast ita ut omnes mori mallent, quam vivere. Quare tunc temporis seditio magis desierat, quam concordia coeperat. Quod ita Scriptura testatur Deut. cap. 31. vers. 21., ubi Deus Mosi, postquam ei praedixit populum post ejus mortem a divino cultu defecturum, haec ait, *novi enim ipsius appetitum & quid hodie machinatur, dum nondum eundem duxero ad terram, quam juravi*. Et paulo post Moses ipsi populo, *nam ego novi rebellionem tuam & contumaciam tuam. Si dum ego vobiscum vixi, rebelles fuistis contra Deum, multo magis eritis post mortem meam*. Et revera sic etiam contigit, ut notum. Unde magnae mutationes, magnaque ad omnia licentia, luxus & socordia, quibus omnia in deterius ire coeperunt, donec saepe subacti jus divinum plane ruperunt, & regem mortalem voluerunt, ut imperii regia non Templum, sed aula esset, & ut omnes tribus non amplius juris divini, & pontificatus, sed Regum respectu concives manerent. At hinc ingens materia novis seditionibus, ex quibus etiam tandem imperii totius ruina sequuta est. Nam quid aliud Reges minus ferre possunt, quam pre|cario
iii220 regnare, & imperium in imperio pati? Qui primi ex privatis electi sunt, gradu dignitatis, ad quem ascenderant, contenti fuerunt; at postquam filii jure successionis regno potiti sunt, omnia paulatim mutare coeperunt, ut omne jus imperii soli tenerent, quo maxima ex parte carebant, quamdiu jus legum ab iisdem non pendeat, sed a Pontifice, qui eas in sacrario custodiebat, easque populo interpretabatur. Adeoque tanquam subditi legibus tenebantur, nec jure eas abrogare poterant, vel novas aequali authoritate condere. Deinde quia jus Levitarum Reges aequae, ac subditos, ut profanos, sacra administrare prohibebat, & denique quia tota sui imperii securitas a sola voluntate unius, qui Propheta videbatur, pendeat, cujus rei exempla viderant: nimirum quanta cum libertate Samuël Saulo omnia imperabat, & quam facile unam ob noxam jus regnandi in Davidem transferre potuerit: quare & imperium in imperio habebant, & precario regnabant. Ad haec ergo superanda, alia templa Diis dicare concesserunt, ut nulla Levitis amplius consultatio esset; deinde plures, qui nomine Dei prophetarent, quaesiverunt, ut Prophetas haberent, quos veris opponerent. Sed quicquid conati sunt, nunquam voti compotes esse potuerunt. Prophetae enim ad omnia parati tempus opportunum expectabant, nempe imperium successoris, quod semper dum memoria praecedentis viget, precarium est: tum facile authoritate divina

aliquem in Regem infensum, & virtute clarum inducere poterant ad jus divinum vindicandum, & imperium vel ejus partem jure possidendum. Verum nec Prophetæ aliquid hac ratione promovere poterant; nam etsi Tyrannum e medio tollerent, manebant tamen causæ: Quare nihil aliud faciebant, quam novum Tyrannum multo civium sanguine emere. Discordiis igitur bellisque civilibus finis nullus, causæ autem jus divinum violandi semper eadem, quæ etiam non nisi simul cum toto imperio e medio tolli potuerunt.

His videmus, quomodo Religio in Hebræorum Rempublicam introducta fuerit, & qua ratione imperium æternum esse potuerit, si justa legislatoris ira in eodem persistere concessisset. Sed quia id fieri non potuit, tandem interire debuit. Atque hîc de solo primo imperio loquutus sum, nam secundum vix umbra fuit primi, quando|quidem

iii221 jure Persarum, quorum subditi erant, tenebantur, & postquam libertatem adepti sunt, Pontifices jus principatus usurpaverunt, quô imperium absolutum obtinuerunt. Unde Sacerdotibus regnandi & pontificatum simul adipiscendi ingens libido, quare de hoc secundo minime opus fuit plura dicere. An vero primum, prout ipsum durabile concepimus, imitabile sit, vel pium, id quoad ejus fieri potest imitari, id ex sequentibus patebit. Hîc tantum coronidis loco notari velim, id quod jam supra innuimus, nempe ex his, quæ in hoc Capite ostendimus, constare jus divinum sive religionis ex pacto oriri, sine quo nullum est nisi naturale, & ideo Hebræi nulla pietate erga gentes, quæ pacto non interfuerunt, ex jussu religionis tenebantur, sed tantum in concives.

[*1] Cf. Adnot. XXXV.

[*2] Cf. Adnot. XXXVI.

[*3] Cf. Adnot. XXXVII.

[*4] Cf. Adnot. XXXVIII.

CAPUT XVIII.

Ex Hebraeorum Republica, & historiis quaedam dogmata Politica concluduntur.

- iii221** **Q**uamvis Hebraeorum imperium, quale ipsum in praecedenti Capite concepimus, aeternum esse potuerit, idem tamen nemo jam imitari potest, nec etiam consultum est. Nam si qui suum jus in Deum transferre vellent, id cum Deo, sicuti Hebraei fecerunt, expresse pacisci deberent, adeoque non tantum voluntas jus transferentium, sed etiam Dei, in quem esset transferendum, requiretetur. At Deus contra per Apostolos revelavit, Dei pactum non amplius atramento, nec in tabulis lapideis, sed Dei spiritu in corde scribi. Deinde talis imperii forma iis forsitan tantum utilis esse posset, qui sibi solis absque externo commercio vivere, seseque intra suos limites claudere, & a reliquo orbe segregari velint, at minime iis, quibus necesse est cum aliis commercium habere; quapropter talis imperii forma paucissimis tantum ex usu esse potest. Verum enimvero, tametsi in omnibus imitabile non sit, multa tamen habuit dignissima, saltem ut notarentur, & quae forsitan imitari consultissimum esset. Attamen, quia mea intentio, ut jam monui, non est, de Republica ex professo agere, eorum pleraque missa faciam, & tantum ea, quae ad |
- iii222** meum scopum faciunt, notabo. Nempe quod contra Dei Regnum non pugnet, summam majestatem eligere, quae summum imperii jus habeat: Nam postquam Hebraei suum jus in Deum transtulerunt, jus summum imperandi Mosi tradiderunt, quique adeo solus auctoritatem habuit leges Dei nomine condendi, & abrogandi, sacrorum ministros eligendi, judicandi, docendi, & castigandi, & omnibus denique omnia absolute imperandi. Deinde quod, quamvis sacrorum ministri legum interpretes fuerint, eorum tamen non erat, cives judicare, nec aliquem excommunicare; hoc enim tantum iudicibus, & principibus ex populo electis competeat (vide Josuae cap. 6. vers. 26., Judicum cap. 21. vers. 18. & 1. Samuëlis cap. 14. vers. 24.). Praeter haec, si etiam ad Hebraeorum successus, & historias attendere velimus, alia, digna etiam ut notentur, reperiemus. Videlicet I. quod nullae in Religione sectae fuerint, nisi postquam Pontifices in secundo imperio auctoritatem habuerunt decretandi, & negotia imperii tractandi, quae auctoritas ut aeterna esset, jus sibi principatus usurpaverunt, & tandem Reges appellari voluerunt. Ratio in promptu est; in primo namque imperio nulla decretalia nomen a Pontifice habere poterant, quandoquidem nullum jus decretandi habebant, sed tantum Dei responsa, a principibus, vel conciliis rogati, dandi; ac propterea nulla tum iis libido esse potuit, nova decretandi, sed tantum assueta, & recepta administrandi, & defendendi. Nam nulla alia ratione libertatem suam invitatis principibus conservare tuto poterant, nisi leges incorruptas servando. At postquam potestatem etiam ad imperii negotia tractandum, jusque principatus juxta pontificatum adepti sunt, unusquisque tam in religione, quam in reliquis sui nominis gloriam inceptit quaerere, omnia scilicet pontificali auctoritate determinando, & quotidie nova de caeremoniis, de fide, & omnibus decretando, quae non minus sacra, nec minoris auctoritatis esse voluerunt, quam leges Mosis; ex quo factum, ut religio in exitiabilem superstitionem declinaret, & legum verus sensus, & interpretatio corrumpere; ad quod etiam accessit, quod dum pontifices viam ad principatum in initio restorationis affectabant, omnia, ut plebem ad se traherent, assentabantur; plebis scilicet facta, etsi impia approbando, & Scripturam
- iii223** pessimis ejus moribus accommodando: Quod quidem Malachias de iis conceptissimis verbis testatur; is enim, postquam sacerdotes sui temporis increpuit, eos Dei nominis contemptores appellando, sic eos castigare pergit, *Labia pontificis custodiunt scientiam, & lex ex ipsius ore quaeritur, quia Dei missarius est: At vos recessistis a via, fecistis, ut lex multis esset offendiculo: Pactum Levi corrupistis, ait Deus exercituum;* & sic porro eos accusare pergit, quod leges ad libitum interpretabantur, & nullam Dei rationem, sed tantum personarum habebant. At certum est, Pontifices haec nunquam tam caute facere potuisse, ut a prudentioribus non animadverterentur, qui

proinde, crescente audacia, contenderunt, nullas alias leges teneri debere, quam quae scriptae erant; caeterum decreta, quae decepti Pharisei (qui, ut Josephus in Antiquitatibus habet, ex communi plebe maxime constabant), traditiones patrum vocabant, minime custodienda esse. Quicquid fuerit, nullo modo possumus dubitare, quin Pontificum adulatio, religionis, & legum corruptio, harumque incredibilis augmentatio magnam admodum, & frequentem occasionem dederint disputationibus, & altercationibus, quae numquam componi potuerunt; nam ubi homines ardore superstitionis, magistratu alterutram partem adjuvante, litigare incipiunt, nequaquam sedari possunt, sed necessario in sectas dividuntur.

II. Notatu dignum est, quod Prophetae, viri scilicet privati, libertate sua monendi, increpandi, & exprobrandi, homines magis irritaverunt, quam correxerunt; qui tamen a Regibus moniti, vel castigati facile flectebantur. Imo Regibus etiam piis saepe intolerabiles fuerunt, propter auctoritatem, quam habebant judicandi, quid pie vel impie factum esset, & vel Reges ipsos castigandi, si quod negotium publicum, vel privatum contra eorum iudicium agere sustinebant: Rex Asa, qui ex testimonio Scripturae pie regnavit, Prophetam Hananiam in pistrinum dedit (vide 2. Paralip. cap. 16.), quia ipsum libere reprehendere, & increpare sustinuit, ob pactum cum Rege Aramaeae factum; & praeter hoc alia reperiuntur exempla, quae ostendunt, religionem plus detrimenti, quam incrementi ex tali libertate accepisse, ut jam taceam, quod |
 iii224 hinc etiam, quod Prophetae tantum sibi jus retinuerint, magna bella civilia orta fuerint.

III. Dignum etiam, ut notetur, est, quod, quamdiu populus regnum tenuit, non nisi unum bellum civile habuerit, quod tamen absolute extinctum fuit, & victores victorum ita miseriti sunt, ut omnibus modis curaverint, eosdem in antiquam suam dignitatem, & potentiam restituere. At postquam populus regibus minime assuetus imperii primam formam in monarchicam mutavit, civilibus bellis nullus fere finis fuit, & proelia adeo atrocia commiserunt, ut omnium famam exuperaverint; in uno enim proelio (quod fidem fere superat) quingenta millia Israëlitarum necati sunt a Judaeis; & in alio contra Israëlitae Judaeorum multos trucidant (numerus in Scriptura non traditur), ipsum Regem capiunt, Hierosolymae murum fere demoliuntur, & ipsum Templum (ut irae nullum modum fuisse noscatur) omnino spoliant, & ingenti fratrum praedâ onusti, & sanguine satiati, acceptis obsidibus, & Rege in jam fere vastato suo regno relicto, arma deponunt, non fide, sed imbecillitate Judaeorum securi facti. Nam paucis post annis, Judaeorum viribus reffectis, novum proelium rursus committunt, in quo iterum Israëlitae victores evadunt, centum & viginti millia Judaeorum trucidant, mulieres, & liberos eorum usque ad ducenta millia captivos ducunt, magnamque praedam iterum rapiunt; atque his, & aliis proeliis, quae in historiis obiter narrantur, consumpti, praeda tandem hostibus fuerunt. Deinde si etiam tempora reputare velimus, quibus absoluta pace frui licuit, magnam reperiemus discrepantiam; saepe enim ante reges quadraginta, & semel (quod omni opinione majus) octoginta annos sine bello externo, vel interno concorditer transegerunt. At postquam Reges imperium adepti sunt, quia non amplius ut antea pro pace, & libertate, sed pro gloria certandum erat, omnes praeter unum Salomonem (cujus virtus, sapientia scilicet, melius in pace, quam in bello constare poterat) bella gessisse legimus; accessit deinde exitiabilis regnandi libido, quae plerisque iter ad regnum admodum cruentum fecit. Denique leges durante populi regno incorruptae manserunt, & constantius observatae fuerunt. Nam ante reges paucissimi fuerunt Prophetae, qui popu|lum
 iii225 monerent, post electum autem Regem, permulti simul fuerunt; Hobadiah namque centum a caede liberavit, eosque abscondidit, ne cum reliquis occiderentur. Nec videmus, quod populus ullis falsis Prophetis deceptus fuit, nisi postquam imperium regibus cessit, quibus plerique assentari student. Adde, quod populus, cujus plerumque animus, pro re nata, magnus, vel humilis est, facile se in calamitatibus corrigebat, & ad Deum convertebat, legesque restituebat, & hoc modo sese etiam omni periculo expediebat: contra reges, quorum animi semper aequae elati sunt, nec flecti absque ignominia possunt, pertinaciter vitiis adhaeserunt, usque ad supremum urbis

excidium.

Ex his clarissime videmus, I. quam perniciosum & religioni, & Reipublicae sit, sacrorum ministris jus aliquod decretandi, vel imperii negotia tractandi, concedere; & contra omnia multo constantius sese habere, si hi ita contineantur, ut de nulla re, nisi rogati respondeant, & ut interim recepta tantum, & maxime usitata doceant, exercentque. II. quam periculosum sit ad jus divinum referre res mere speculativas, legesque de opinionibus condere, de quibus homines disputare solent, vel possunt; ibi enim violentissime regnatur, ubi opiniones, quae uniuscujusque juris sunt, quo nemo cedere potest, pro crimine habentur; imo plebis ira, ubi hoc fit, maxime regnare solet: Pilatus namque, ut Pharisaeorum irae concederet, Christum, quem innocentem noverat, crucifigere jussit. Deinde ut Pharisaei ditiores a suis dignitatibus deturbarent, quaestiones de religione movere coeperunt, & Tsaducaeos impietatis accusare; & ad hoc Pharisaeorum exemplum, pessimi quique hypocritae eâdem rabiê agitati, quam zelum juris divini vocant, viros probitate insignes, & virtute claros, & ob id plebi invisos, ubique persecuti sunt; eorum scilicet opiniones publice detestando, & saevam multitudinem irâ in eosdem incendendo. Atque haec procax licentia, quia specie religionis adumbratur, non facile coërceri potest, praecipue ubi summae potestates sectam aliquam introduxerunt, cujus ipsae authores non sunt, quia tum non ut juris divini interpretes, sed ut sectarii habentur, hoc est, ut qui sectae doctores juris divini interpretes agnoscunt; & ideo magistratum au|thoritas

iii226 circa haec apud plebem parum valere solet, at plurimum doctorum autoritas, quorum interpretationibus vel reges submitti debere putant. Ad haec ergo mala vitanda nihil Reipublicae tutius excogitari potest, quam pietatem, & Religionis cultum in solis operibus, hoc est, in solo exercitio charitatis, & justitiae ponere, & de reliquis liberum unicuique judicium relinquere; sed de his postea fusius. III. Videmus, quam necesse sit, tam Reipublicae, quam religioni, summis potestatibus jus, de eo, quod fas, nefasque sit, discernendi, concedere: Nam si hoc jus, de factis discernendi, ipsis divinis Prophetis concedi non potuit, nisi cum magno Reipublicae, & Religionis damno, multo minus iis concedendum erit, qui nec futura praedicere sciunt, nec miracula possunt facere. Verum de hoc in sequenti ex professo agam. IV. Denique videmus, quam exitiale sit populo, qui sub regibus non consuevit vivere, quique jam leges conditas habet, Monarcham eligere: Nam nec ipse tantum imperium sustinere, nec regia autoritas pati poterit leges, & jura populi ab alio minoris autoritatis instituta, & multo minus animum inducere ad easdem defendendum, praesertim quia in iis instituendis nulla ratio Regis, sed tantum populi, vel concilii, qui regnum tenere putabat, haberi potuit; atque adeo Rex jura populi antiqua defendendo, ejus potius servus, quam dominus videretur. Novus ergo Monarcha summo studio novas leges statuere conabitur, & jura imperii in suum usum reformare, & populum eo redigere, ut non tam facile Regibus dignitatem adimere possit, quam dare. At hic praeterire nequaquam possum, non minus periculosum etiam esse Monarcham e medio tollere, tametsi omnibus modis constet eundem tyrannum esse: Nam populus regiae autoritati assuetus, eaque solâ retentus, minorem contemnet, & ludibrio habebit, ac proinde, si unum e medio tollat, necesse ipsi erit, ut olim Prophetis, alium loco prioris eligere, qui non sponte, sed necessario tyrannus erit. Nam quâ ratione videre poterit civium manus caede regiâ cruentatas, eosque parricidio, tanquam re bene gesta, gloriari? quod non, nisi ad exemplum in ipsum solum statuendum, commiserunt. Sane, si Rex esse vult, nec populum Regum judicem, suumque dominum agnoscere, nec precario regnare, prioris |

iii227 mortem vindicare debet, & contra sui causa exemplum statuere, ne populus iterum tale facinus committere audeat. At mortem tyranni civium nece non facile vindicare poterit, nisi simul ejusdem prioris tyranni causam defendat, ejusque facta approbet, & consequenter omnia prioris tyranni vestigia sequatur. Hinc igitur factum, ut populus saepe quidem tyrannum mutare, at nunquam tollere, nec imperium monarchicum in aliud alterius formae mutare potuerit. Hujus rei fatale exemplum populus Anglicanus dedit, qui causas quaesivit, quibus specie juris monarcham e medio tolleret; at, eo

sublato, nihil minus facere potuit, quam formam imperii mutare, sed post multum sanguinem effusum huc perventum est, ut novus monarcha alio nomine salutaretur (quasi tota quaestio de solo nomine fuisset), qui nulla ratione persistere poterat, nisi stirpem regiam penitus delendo, regis amicos vel amicitiam suspectos necando, & otium pacis rumoribus aptum, bello disturbando, ut plebs novis rebus occupata, & intenta cogitationes de caede regia alio diverteret. Sero igitur animadvertit populus se pro salute patriae nihil aliud fecisse, quam jus legitimi regis violare, resque omnes in pejorem statum mutare. Ergo gradum, ubi licuit, revocare decrevit, nec quievit, donec omnia in pristinum suum statum restaurata vidit. At forsitan aliquis exemplo populi Romani objiciet, populum facile posse tyrannum e medio tollere, sed ego, eodem nostram sententiam omnino confirmari existimo: Nam quamvis populus Romanus longe facilius tyrannum e medio tollere, & formam imperii mutare potuerit, propterea quod jus regem, ejusque successorem eligendi penes ipsum populum erat, & quod ipse (utpote ex seditiosis, & flagitiosis hominibus conflatus) nondum regibus obedire consueverat; nam ex sex, quos antea habuerat, tres interfecerat; tamen nihil aliud fecit, quam loco unius plures tyrannos eligere, qui ipsum externo, & interno bello misere conflictum semper habuerunt, donec tandem imperium iterum in monarcham, mutato etiam tantum, ut in Anglia, nomine, cessit. Quod autem ad Ordines Hollandiae attinet, hi nunquam, quod scimus, Reges habuerunt, sed comites, in quos nunquam jus imperii translatum fuit: Nam, ut ipsi Praepotentes Ordines Hollandiae in |

iii228 inductione, tempore comitis Leycestriae ab ipsis edita, palam faciunt, sibi auctoritatem semper reservaverunt, ad eosdem comites sui officii monendum, & potestatem sibi retinuerunt ad hanc suam auctoritatem, & civium libertatem defendendum, seseque de iisdem, si in tyrannos degenerarent, vindicandum, & eos ita retinendum, ut nihil, nisi concedentibus, & approbantibus ordinibus, efficere possent. Ex quibus sequitur, jus supremae majestatis semper penes ordines fuisse, quod quidem ultimus comes conatus est usurpare; quare longe abest, quod ab eo defecerint, cum pristinum suum imperium paene jam amissum restauraverunt. His igitur exemplis id, quod diximus, omnino confirmatur, quod scilicet uniuscujusque imperii forma necessario retinenda est, nec absque periculo totalis ipsius ruinae mutari potest; & haec sunt, quae hic operae pretium notare duxi.

CAPUT XIX.

Ostenditur, jus circa sacra penes summas potestates omnino esse, & Religionis cultum externum Reipublicae paci accommodari debere, si Recte Deo obtemperare velimus.

- iii228** **C**Um supra dixi, eos, qui imperium tenent, jus ad omnia solos habere, & a solo eorum decreto jus omne pendere, non tantum civile intelligere volui, sed etiam sacrum; nam hujus etiam & interpretes esse debent, & vindices; atque hoc hîc expresse notare volo, & de eo ex professo in hoc Capite agere, quia plurimi sunt, qui pernegant, hoc jus, nempe circa sacra summis potestatibus competere, neque eos interpretes juris divini agnoscere volunt; unde etiam licentiam sibi sumunt, easdem accusandi, & traducendi, imo ab Ecclesia (ut olim Ambrosius Theodosium caesarem) excommunicandi. Sed eos hac ratione imperium dividere, imo viam ad imperium affectare, infra in hoc ipso Capite videbimus; nam prius ostendere volo, Religionem vim juris accipere ex solo eorum decreto, qui jus imperandi habent; & Deum nullum singulare regnum in homines habere, nisi per eos, qui imperium tenent, & praeterea quod Religionis cultus, & pietatis |
- iii229** exercitium Reipublicae paci, & utilitati accommodari, & consequenter a solis summis potestatibus determinari debet, quaeque adeo ejus etiam interpretes debent esse. Loquor expresse de pietatis exercitio, & externo Religionis cultu; non autem de ipsa pietate, & Dei interno cultu, sive mediis, quibus mens interne disponitur ad Deum integritate animi colendum; internus enim Dei cultus, & ipsa pietas uniuscujusque juris est (ut in fine Cap. VII. ostendimus), quod in alium transferri non potest. Porro quid hic per Dei Regnum intelligam, ex Cap. XIV. satis constare existimo; in eo enim ostendimus, eum legem Dei adimplere, qui justitiam, & charitatem ex Dei mandato colit: unde sequitur illud Regnum esse Dei, in quo justitia & charitas vim juris, & mandati habent. Atque hic nullam agnosco differentiam, sive Deus verum justitiae & charitatis cultum lumine naturali, sive revelatione doceat, imperetque; nihil enim refert, quomodo ille cultus revelatus sit, modo summum jus obtineat, summaque lex hominibus sit. Si igitur jam ostendam justitiam, & charitatem vim juris, & mandati non posse accipere, nisi ex jure imperii, facile inde concludam (quandoquidem jus imperii penes summas potestates tantum est) Religionem vim juris accipere ex solo eorum decreto, qui jus imperandi habent, & Deum nullum singulare regnum in homines habere, nisi per eos, qui imperium tenent. At quod cultus justitiae, & charitatis vim juris non accipit, nisi ex jure imperii, ex antecedentibus patet; ostendimus enim Cap. XVI. in statu naturali non plus juris rationi, quam appetitui esse, sed tam eos, qui secundum leges appetitus, quam eos, qui secundum leges rationis vivunt, jus ad omnia, quae possunt, habere. Hâc de causâ in statu naturali peccatum concipere non potuimus, nec Deum tanquam judicem homines propter peccata punientem, sed omnia secundum leges universae naturae communes ferri, & eundem casum (ut cum Salomone loquar) justo, ac impio, puro, ac impuro &c. contingere, & nullum locum justitiae, nec charitati esse. At, ut verae rationis documenta, hoc est (ut in Cap. IV. circa legem divinam ostendimus), ipsa divina documenta vim juris absolute haberent, necesse fuisse, ut unusquisque jure suo naturali cederet, |
- iii230** & omnes idem in omnes, vel in aliquot, vel in unum transferrent, & tum demum nobis primum innotuit, quid justitia, quid injustitia, quid aequitas, quidque iniquitas esset. Justitia igitur, & absolute omnia verae rationis documenta, & consequenter erga proximum charitas, a solo imperii jure, hoc est (per ea quae in eodem Cap. ostendimus), a solo eorum decreto, qui jus imperandi habent, vim juris, & mandati accipiunt: & quia (ut jam ostendi) in solo justitiae, & charitatis, sive verae Religionis jure Dei regnum consistit, sequitur, ut volebamus, Deum nullum regnum in homines habere, nisi per eos, qui imperium tenent; & perinde, inquam, est, sive Religionem lumine naturali, sive Prophetico revelatam concipiamus; demonstratio enim universalis est, quandoquidem religio eadem est, & a Deo aequae revelata, sive hoc, sive

illo modo hominibus innotuisse supponatur; & ideo, ut etiam religio Prophetice revelata vim juris apud Hebraeos haberet, necesse fuit, ut unusquisque eorum jure suo naturali prius cederet, & omnes ex communi consensu statuerent, iis tantum obedire, quae ipsis a Deo Prophetice revelarentur, eodem prorsus modo, ac in imperio democratico fieri ostendimus, ubi omnes communi consensu deliberant, ex solo rationis dictamine vivere; & quamvis Hebraei suum jus praeterea in Deum transtulerint, hoc magis mente, quam operâ facere potuerunt: Nam re ipsa (ut supra vidimus) jus imperii absolute retinuerunt, donec ipsum in Mosen transtulerunt, qui etiam deinceps rex absolute mansit, & per eum solum Deus Hebraeos regnavit. Porro hac etiam de causa (quod scilicet religio ex solo jure imperii vim juris accipit) Moses nullo eos supplicio afficere potuit, qui ante pactum, & qui consequenter sui adhuc juris erant, Sabbatum violaverunt (vide Exodi cap. 16. vers. 27.), sicuti post pactum (vide Num. cap. 15. vers. 36.), postquam scilicet unusquisque jure suo naturali cessit, & Sabbatum ex jure imperii, vim mandati accepit. Denique hâc etiam de causâ destructo Hebraeorum imperio Religio revelata vim juris habere desiit; nequaquam enim dubitare possumus, quin simul, ac Hebraei jus suum in Babilonium Regem transtulerunt, continuo regnum Dei, jusque divinum cessaverit. Nam eo ipso pactum, quo promiserant, omnibus, quae Deus loqueretur, |

iii231 obedire, quodque Dei regni fundamentum fuerat, omnino sublatum est, nec eo amplius stare poterant, quandoquidem ab eo tempore non amplius sui juris (ut cum in desertis, vel in patria essent) sed Regis Babiloniae erant, cui in omnibus (ut Cap. XVI. ostendimus) obedire tenebantur; quod etiam Jeremias eosdem cap. 29. vers. 7. expresse monet. *Consulite, inquit, paci civitatis, ad quam vos captivos duxi: Nam ipsius incolumitate vobis erit incolumitas.* At incolumitati illius civitatis consulere non poterant, tanquam imperii ministri (captivi enim erant), sed tanquam servi; se scilicet, ad vitandas seditiones, in omnibus obedientes praestando, imperii jura, & leges, tametsi a legibus, quibus in patria consueverant, admodum diversa, observando, &c. Ex quibus omnibus evidentissime sequitur, Religionem apud Hebraeos vim juris a solo imperii jure accepisse, & eo destructo, non amplius tanquam jussum singularis imperii, sed catholicum rationis documentum haberi potuisse; rationis, inquam; nam Catholica Religio nondum ex revelatione innotuerat. Absolute igitur concludimus religionem, sive ea lumine naturali, sive Prophetico revelata sit, vim mandati accipere ex solo eorum decreto, qui jus imperandi habent, & Deum nullum singulare regnum in homines habere, nisi per eos, qui imperium tenent. Sequitur hoc etiam, & clarius etiam intelligitur ex dictis in Cap. IV. Ibi enim ostendimus, Dei decreta aeternam veritatem, & necessitatem omnia involvere, nec posse concipi, Deum tanquam principem vel legislatorem leges hominibus ferentem. Quapropter divina documenta lumine naturali, vel Prophetico revelata vim mandati a Deo immediate non accipiunt, sed necessario ab iis, vel mediantibus iis, qui jus imperandi, & decretandi habent; adeoque non nisi mediantibus iisdem concipere possumus Deum in homines regnare, resque humanas secundum justitiam, & aequitatem dirigere, quod ipsâ etiam experientiâ comprobatur; nam nulla divinae justitiae vestigia reperiuntur, nisi ubi justii regnant, alias (ut Salomonis verba iterum repetam) eundem casum justo, ac injusto, puro, ac impuro contingere videmus; quod quidem plurimos, qui Deum in homines immediate regnare, & totam naturam in eorum usum dirigere putabant, de divina providentia dubi|tare fecit. Cum itaque tam experientia, quam ratione constet jus divinum a solo decreto summarum potestatum pendere, sequitur, easdem etiam ejusdem esse interpretes; qua autem ratione, jam videbimus; nam tempus est, ut ostendamus, cultum religionis externum, & omne pietatis exercitium reipublicae paci, & conservationi debere accommodari, si recte Deo obtemperare velimus. Hoc autem demonstrato facile intelligemus, qua ratione summae potestates interpretes religionis, & pietatis sunt.

iii232 Certum est, quod pietas erga patriam summa sit, quam aliquis praestare potest, nam, sublato imperio, nihil boni potest consistere, sed omnia in discrimen veniunt, & sola ira, & impietas maximo omnium metu regnat; unde sequitur nihil proximo pium praestari posse, quod non impium sit, si inde damnum totius reipublicae sequatur, &

contra nihil in eundem impium committi, quod pietati non tribuatur, si propter reipublicae conservationem fiat. Ex. gr. pium est, ei, qui mecum contendit, & meam tunicam vult capere, pallium etiam dare. At ubi judicatur, hoc reipublicae conservationi perniciosum esse, pium contra est, eundem in iudicium vocare, tametsi mortis damnandus sit. Hâc de causa Manlius Torquatus celebratur, quod salus populi plus apud ipsum valuerit, quam erga filium pietas. Cum hoc ita sit, sequitur, salutem populi summam esse legem, cui omnes, tam humanae, quam divinae accommodari debent. At cum solius summae potestatis officium sit, determinare, quid saluti totius populi, & imperii securitati necesse sit, & quid necesse esse judicaverit, imperare, hinc sequitur, solius etiam summae potestatis officium esse, determinare, qua ratione unusquisque debet proximum pietate colere, hoc est, quâ ratione unusquisque Deo obedire tenetur. Ex his clare intelligimus, qua ratione summae potestates interpretes religionis sint; deinde quod nemo Deo recte obedire potest, si cultum pietatis, quâ unusquisque tenetur, publicae utilitati non accommodet, & consequenter, si omnibus summae potestatis decretis non obediat. Nam quandoquidem ex Dei mandato omnes (nullo excepto) pietate colere tenemur, neminique damnum inferre, hinc sequitur, nemini licere, opem alicui cum alterius, & multo minus cum totius reipublicae damno ferre; adeo|que

iii233 neminem posse proximum pietate colere secundum Dei mandatum, nisi pietatem, & religionem publicae utilitati accommodet. At nullus privatus scire potest, quid reipublicae utile sit, nisi ex decretis summarum potestatum, quarum tantum est, negotia publica tractare; ergo nemo pietatem recte colere, nec Deo obedire potest, nisi omnibus summae potestatis decretis obtemperet: Atque hoc ipsa etiam praxi confirmatur. Quem enim, sive civem, sive extraneum, privatum, vel imperium in alios tenentem summa potestas reum mortis vel hostem iudicavit, nemini subditorum eidem auxilium ferre licet. Sic etiam, quamvis Hebraeis dictum fuerit, ut unusquisque socium tanquam se ipsum amaret (vide Levit. cap. 19. vers. 17. 18.), tenebantur tamen eum, qui contra edicta legis aliquid commiserat, Judici indicare (vide Levit. cap. 5. vers. 1. & Deut. cap. 13. vers. 8. 9.) & eundem, si reus mortis iudicabatur, interficere (vide Deut. cap. 17. vers. 7.). Deinde ut Hebraei libertatem adeptam possent conservare, & terras, quas occuparent, imperio absoluto retinerent, necesse fuit, ut Cap. XVII. ostendimus, religionem suo soli imperio accommodarent, seseque a reliquis nationibus separarent; & ideo iis dictum fuit, *dilige proximum tuum, & odio habe inimicum tuum* (vide Matth. cap. 5. vs. 43); postquam autem imperium amiserunt, & Babiloniam captivi ducti sunt, Jeremias eosdem docuit, ut incolumitati (etiam) illius civitatis, in quam captivi ducti erant, consulerent, & postquam Christus eos per totum orbem dispersum iri vidit, docuit, ut omnes absolute pietate colerent; quae omnia evidentissime ostendunt, religionem reipublicae utilitati accommodatam semper fuisse. Si quis autem jam quaerat, quo ergo jure Christi discipuli, qui viri scilicet privati, religionem praedicare poterant? eosdem id fecisse dico jure potestatis, quam a Christo acceperant, adversus Spiritus impuros (vide Matth. cap. 10. vers. 1.). Supra enim in fine Cap. XVI. expresse monui, omnes fidem Tyranno etiam servare teneri, excepto eo, cui Deus certa revelatione singulare contra Tyrannum auxilium promiserit; quare nemini inde exemplum sumere licet, nisi etiam potestatem habeat ad facienda miracula, quod hinc etiam conspicuum fit, quod Christus discipulis etiam dixerit, ne metuerent eos, |

iii234 qui occidunt corpora (vide Matth. cap. 10. vers. 28.). Quod si hoc unicuique dictum fuisset, frustra imperium statueretur, & illud Salomonis (Prov. cap. 24. vers. 21.) *fili mi, time Deum, et regem*, impie dictum fuisset, quod longe a vero abest; atque adeo necessario fatendum auctoritatem illam, quam Christus discipulis dedit, iis tantum singulariter datam fuisse, nec inde exemplum aliis sumi posse. Caeterum adversariorum rationes, quibus jus sacrum a jure civili separare volunt, & hoc tantum penes summas potestates, illud autem penes universam ecclesiam esse contendunt, nihil moror; adeo namque frivolae sunt, ut nec refutari mereantur. Hoc unum silentio praeterire nequeo, quam misere ipsi decipiantur, quod ad hanc seditiosam opinionem

(veniam verbo duriori precor) confirmandam exemplum sumant a summo Hebraeorum Pontifice, penes quem olim jus sacra administrandi fuit; quasi Pontifices illud jus a Mose non acceperint (qui, ut supra ostendimus, summum solus imperium retinuit), ex cujus etiam decreto eodem privari poterant; ipse enim non tantum Aharonem, sed etiam filium ejus Eleazarum, & nepotem Pineham elegit, & auctoritatem pontificatum administrandi dedit, quam postea Pontifices ita retinuerunt, ut nihilominus Mosis, id est, summae potestatis substituti viderentur: Nam, ut jam ostendimus, Moses nullum imperii successorem elegit, sed ejus omnia officia ita distribuit, ut posterius ejus vicarii visi fuerint, qui imperium, quasi rex absens esset, non mortuus, administrabant. In secundo deinde imperio hoc jus absolute tenuerunt Pontifices, postquam cum pontificatu jus principatus etiam adepti sunt. Quare jus pontificatus ex edicto summae potestatis semper dependit, nec Pontifices id unquam nisi cum principatu tenuerunt. Imo jus circa sacra penes Reges absolute fuit (ut ex mox dicendis in fine hujus Capituli patebit) praeter hoc unum, quod manus sacris in templo administrandis admovere non licebat, quia omnes, qui suam genealogiam ex Aharone non ducebant, profani habebantur, quod sane in Christiano imperio locum nullum habet; atque ideo dubitare non possumus, quin hodierna sacra (quorum administratio singulares mores, non autem familiam requirit, unde nec ii, qui imperium tenent, tanquam profani ab ea|dem

iii235 secluduntur) solius juris summarum potestatum sint; & nemo, nisi ex eorum auctoritate, vel concessu jus potestatemque eadem administrandi, eorum ministros eligendi, Ecclesiae fundamenta, ejusque doctrinam determinandi, & stabiliendi, de moribus & pietatis actionibus judicandi, aliquem excommunicandi, vel in Ecclesiam recipiendi, nec denique pauperibus providendi habet. Atque haec non tantum demonstrantur (ut jam fecimus) vera, sed etiam apprime necessaria, tam ipsi religioni, quam reipublicae conservationi esse; norunt enim omnes, quantum jus, & auctoritas circa sacra apud populum valeat, & quantum unusquisque ab ejus ore pendeat, qui eandem habet; ita ut affirmare liceat eum maxime in animos regnare, cui haec auctoritas competit. Si quis ergo hanc summis potestatibus adimere vult, is imperium dividere studet, ex quo necessario, ut olim inter Hebraeorum Reges, & Pontifices contentiones, & discordiae oriri debebunt, quae nunquam sedari possunt: Imo qui hanc auctoritatem summis potestatibus adimere studet, is viam (ut jam diximus) ad imperium affectat. Nam quid ipsae discernere possunt, si hoc iisdem jus denegatur? nihil profecto nec de bello, nec de pace, nec de ullo quocunque negotio, si sententiam alterius expectare tenentur, qui ipsas doceat, num id, quod utile judicant, pium sit, an impium; sed contra omnia potius ex illius decreto fient, qui jus habet judicandi, & decretandi, quid pium vel impium, fas, nefasque sit. Cujus rei exempla omnia viderunt saecula, quorum unum tantum, quod instar omnium est, adferam. Quia Romano Pontifici hoc jus absolute concessum fuit, tandem omnes paulatim Reges sub potestate habere incepit, donec etiam ad summum imperii fastigium ascenderit; & quicquid postea monarchae, & praecipue Germaniae Caesares conati sunt, ejus auctoritatem vel tantillum diminuere, nihil promoverunt, sed contra eandem eo ipso multis numeris auxerunt. Verum enimvero hoc idem, quod nullus Monarcha nec ferro, nec igne, Ecclesiastici solo tantum calamo facere potuerunt, ut vel hinc tantum ejusdem vis, & potentia facile dignoscatur, & praeterea, quam necesse sit summis potestatibus hanc sibi auctoritatem reservare. Quod, si etiam ea, quae in superiore Capite notavimus, considerare velimus, |

iii236 videbimus hoc ipsum religionis & pietatis incremento non parum etiam conducere: Vidimus enim supra, ipsos Prophetas, quamvis divina virtute praeditos, tamen quia privati viri erant, libertate sua monendi, increpandi, & exprobrandi, homines magis irritavisse, quam correxisse, qui tamen a Regibus moniti vel castigati facile flectebantur. Deinde ipsos reges ab hoc tantum, quod ipsis hoc jus non absolute competebat, saepissime a religione descivisse, & cum ipsis fere totum populum, quod etiam in Christianis imperiis ob eandem causam saepissime contigisse constat. At hic forsitan aliquis rogabit, quisnam ergo, si ii, qui imperium tenent, impii esse velint,

pietatem jure vindicabit? an tum etiam iidem ejus interpretes habendi sunt? Verum ego contra ipsum rogo, quid si Ecclesiastici (qui etiam homines sunt & privati, quibus sua tantum negotia curare incumbit), vel alii, penes quos jus circa sacra esse vult, impii esse velint; an tum etiam ejusdem interpretes habendi sunt? Certum quidem est, quod si ii, qui imperium tenent, quâ juvat, ire velint, sive jus circa sacra habeant, sive minus, omnia tam sacra, quam profana in deterius ruent: & longe citius, si qui viri privati seditiose jus divinum vindicare velint. Quapropter hoc iisdem jus denegando nihil absolute promovetur, sed contra malum magis augetur, nam hoc ipso fit, ut necessario (sicuti Hebraeorum Reges, quibus hoc jus non absolute concessum fuit) impii sint, & consequenter, ut totius Reipublicae damnum & malum ex incerto, & contingente certum, & necessarium reddatur. Sive igitur rei veritatem, sive imperii securitatem, sive denique pietatis incrementum spectemus, statuere cogimur jus etiam divinum, sive jus circa sacra a decreto summarum potestatum absolute pendere, easque ejusdem interpretes esse, & vindices; ex quibus sequitur, illos Dei verbi ministros esse, qui populum ex autoritate summarum potestatum pietatem docent, prout ipsa ex earum decreto publicae utilitati accomodata est.

Superest jam causam etiam indicare, cur semper in Christiano imperio de hoc jure disceptatum fuit, cum tamen Hebraei nunquam, quod sciam, de eodem ambegerint. Sane monstro simile videri posset, quod de re tam manifesta, tamque necessaria quaestio semper |

iii237 fuerit, & quod summae potestates hoc jus nunquam absque controversia, imo nunquam nisi magno seditionum periculo, & religionis detrimento habuerint. Profecto, si hujus rei nullam certam causam assignare possemus, facile mihi persuaderem, omnia, quae in hoc Capite ostendi, non nisi theoretica esse, sive ex earum speculationum genere, quae nunquam ex usu esse possunt: Etenim ipsa primordia Christianae religionis consideranti hujus rei causa sese omnino manifestat. Christianam namque religionem non reges primi docuerunt, sed viri privati, qui, invitis iis, qui imperium tenebant, & quorum subditi erant, privatis Ecclesiis concionari, sacra officia instituere, administrare, & soli omnia ordinare, & decretare, nullâ imperii ratione habitâ, diu consueverunt; cum autem multis jam elapsis annis religio in imperium introduci incepit, Ecclesiastici eandem, sicuti ipsam determinaverant, ipsos Imperatores docere debuerunt, ex quo facile obtinere potuerunt, ut ejus doctores, & interpretes, & praeterea Ecclesiae pastores, & quasi Dei vicarii agnoscerentur, & ne postea Reges Christiani hanc sibi autoritatem capere possent, optime sibi caverunt Ecclesiastici, prohibendo scilicet matrimonium supremis Ecclesiae ministris, summoque religionis interpreti. Ad quod praeterea accessit, quod Religionis dogmata ad tam magnum numerum auxerant, & cum Philosophia ita confuderant, ut summus ejus interpres summus Philosophus, & Theologus esse, & plurimis inutilibus speculationibus vacare deberet, quod tantum viris privatis, & otio abundantibus contingere potest. At apud Hebraeos longe aliter res sese habuit: Nam eorum Ecclesia simul cum imperio incepit, & Moses, qui id absolute tenebat, populum religionem docuit, sacra ministeria ordinavit, eorumque ministros elegit. Hinc igitur contra factum est, ut autoritas regia apud populum maxime valuerit, & ut jus circa sacra Reges maxime tenuerint. Nam quamvis post mortem Mosis nemo imperium absolute tenuerit, jus tamen decretandi tam circa sacra, quam circa reliqua, penes principem (ut jam ostendimus) erat; deinde, ut populus religionem, & pietatem edoceret, non magis Pontificem, quam supremum Judicem adire tenebatur. (Vide Deut. cap. 17. vers. 9. 11.) Reges denique quamvis non aequale ac Moses jus ha|buerint, iii238 omnis tamen fere sacri ministerii ordo, & electio ab eorum decreto pendebat: David enim fabricam templi totam concinnavit (vide Paralip. 1. cap. 28. vers. 11. 12. &c.), ex omnibus deinde Levitis viginti quatuor millia elegit ad psallendum, & sex millia, ex quibus Judices, & praetores eligerentur, quatuor deinde millia janitorum, & quatuor denique millia, qui organis canerent. (Vide ejusdem libri cap. 23. vers. 4. 5.) Porro eosdem in cohortes (quarum etiam primarios elegit) divisit, ut unaquaeque suo tempore, servatis vicibus, administraret. (Vide vers. 5. ejusdem cap.) Sacerdotes

itidem in tot cohortes divisit; sed ne omnia singulatim recensere teneat, lectorem refero ad lib. 2. Paralip. cap. 8., ubi vers. scil. 13. dicitur, *cultum Dei, sicuti eundem Moses instituerat, fuisse ex mandato Salomonis in templo administratum*, & vers. 14., *quod ipse (Salomon) cohortes sacerdotum in suis ministeriis & Levitarum &c. constituerit, secundum jussum viri divini Davidis*. Et versu denique 15. testatur Historicus, *quod non recesserunt a praecepto Regis imposito sacerdotibus, & Levitis in nulla re, neque in aerariis administrandis*, ex quibus omnibus, & aliis Regum historiis sequitur evidentissime, totum religionis exercitium, sacrumque ministerium a solo Regum mandato dependisse. Cum autem supra dixi, eosdem jus non habuisse, ut Moses, summum pontificem eligendi, Deum immediate consulendi, & Prophetas, qui ipsis viventibus prophetarent, damnandi; nulla aliâ de causâ id dixi, quam quia Prophetæ ex autoritate, quam habebant, novum Regem eligere poterant, & veniam parricidio dare, at non quod Regem, si quid contra leges audebat, in iudicium vocare liceret, & jure contra eundem agere^[*]. Quapropter, si nulli fuissent Prophetæ, qui singulari revelatione veniam parricidio tuto possent concedere, jus ad omnia absolute tam sacra, quam civilia omnino habuissent; quare hodiernæ summæ potestates, quæ nec Prophetas habent, nec recipere jure tenentur (Hebraeorum enim legibus addicti non sunt), hoc jus, tametsi caelibes non sint, absolute habent, & semper retinebunt, modo tantum Religionis dogmata in magnum numerum non auferri, neque cum scientiis confundisint.

[*] Cf. Adnot. XXXIX.

CAPUT XX.

Ostenditur, in Libera Republica unicuique & sentire, quae velit, & quae sentiat, dicere licere.

iii239 **SI** aequae facile esset animis, ac linguis imperare, tuto unusquisque regnaret, & nullum imperium violentum foret: Nam unusquisque ex imperantium ingenio viveret, & ex solo eorum decreto, quid verum, vel falsum, bonum, vel malum, aequum, vel iniquum esset, judicaret. Sed hoc, ut jam in initio Cap. XVII. notavimus, fieri nequit, ut scilicet animus alterius juris absolute sit; quippe nemo jus suum naturale, sive facultatem suam libere ratiocinandi, & de rebus quibuscunque judicandi, in alium transferre, neque ad id cogi potest. Hinc ergo fit, ut illud imperium violentum habeatur, quod in animos est, & ut summa majestas injuriam subditis facere, eorumque jus usurpare videatur, quando unicuique praescribere vult, quid tanquam verum amplecti, & tanquam falsum rejicere, & quibus porro opinionibus uniuscujusque animus erga Deum devotione moveri debeat; haec enim uniuscujusque juris sunt, quo nemo, etsi velit, cedere potest. Fateor, judicium multis, & paene incredibilibus modis praeoccupari posse, atque ita, ut, quamvis sub alterius imperio directe non sit, tamen ab ore alterius ita pendeat, ut merito eatenus ejus juris dici possit: Verum quicquid ars hac in re praestare potuerit, nunquam tamen eo perventum est, ut homines unquam non experirentur, unumquemque suo sensu abundare, totque capitum, quam palatorum esse discrimina. Moses, qui non dolo, sed divina virtute judicium sui populi maxime praeoccupaverat, utpote qui divinus credebatur, & divino afflatu dicere, & facere omnia, ejus tamen rumores, & sinistras interpretationes fugere non potuit, & multo minus reliqui Monarchae, & si hoc aliqua ratione posset concipi, conciperetur saltem in monarchico imperio, at minime in democratico, quod omnes, vel magna populi pars collegialiter tenet; cujus rei causam omnibus patere existimo.

iii240 Quantumvis igitur summae potestates jus ad omnia habere, & juris, & pietatis interpretes credantur, nunquam tamen facere poterunt, ne homines judicium de rebus quibuscunque ex proprio suo ingenio ferant, & ne eatenus hoc, aut illo affectu afficiantur. Verum quidem est, eas jure posse omnes, qui cum iisdem in omnibus absolute non sentiunt, pro hostibus habere, sed nos de ipsarum jure jam non disputamus, sed de eo, quod utile est; concedo enim easdem jure posse violentissime regnare, & cives levissimis de causis ad necem ducere, at omnes negabunt, haec salvo sanae rationis judicio, fieri posse: imo quia haec non sine magno totius imperii periculo facere queunt, negare etiam possumus easdem absolutam potentiam ad haec, & similia habere, & consequenter neque etiam absolutum jus; jus enim summarum potestatum ab earum potentia determinari ostendimus.

Si itaque nemo libertate sua judicandi, & sentiendi, quae vult, cedere potest, sed unusquisque maximo naturae jure dominus suarum cogitationum est, sequitur, in republica nunquam, nisi admodum infoelici successu tentari posse, ut homines, quamvis diversa, & contraria sentientes, nihil tamen nisi ex praescripto summarum potestatum loquantur; nam nec peritissimi, ne dicam plebem, tacere sciunt. Hoc hominum commune vitium est, consilia sua, etsi tacito opus est, aliis credere: illud ergo imperium violentissimum erit, ubi unicuique libertas dicendi, & docendi, quae sentit, negatur, & contra id moderatum, ubi haec eadem libertas unicuique conceditur. Verum enimvero nequaquam etiam negare possumus, quin majestas tam verbis, quam re laedi potest, atque adeo, si impossibile est, hanc libertatem prorsus adimere subditis, perniciosissimum contra erit, eandem omnino concedere; quapropter nobis hic inquirere incumbit, quousque unicuique haec libertas, salva reipublicae pace, salvoque summarum potestatum jure, potest, & debet concedi, quod hic, ut in initio Cap. XVI. monui, praecipuum meum intentum fuit.

Ex fundamentis Reipublicae supra explicatis evidentissime sequitur, finem ejus ultimum non esse dominari, nec homines metu retinere, & alterius juris facere, sed contra unumquemque metu |

iii241 liberare, ut secure, quoad ejus fieri potest, vivat, hoc est, ut jus suum naturale ad

existendum, & operandum absque suo, & alterius damno optime retineat. Non, inquam, finis Reipublicae est homines ex rationalibus bestias, vel automata facere, sed contra ut eorum mens, & corpus tuto suis functionibus fungantur, & ipsi liberâ ratione utantur, & ne odio, ira, vel dolo certent, nec animo iniquo invicem ferantur. Finis ergo Reipublicae revera libertas est. Porro ad formandam Rempublicam hoc unum necesse fuisse vidimus, nempe ut omnis decretandi potestas penes omnes, vel aliquot, vel penes unum esset. Nam quandoquidem liberum hominum iudicium varium admodum est, & unusquisque solus omnia scire putat, nec fieri potest, ut omnes aequae eadem sentiant, & uno ore loquantur, pacifice vivere non poterant, nisi unusquisque jure agendi ex solo decreto suae mentis cederet. Jure igitur agendi ex proprio decreto unusquisque tantum cessit, non autem ratiocinandi, & judicandi; adeoque salvo summarum potestatum jure nemo quidem contra earum decretum agere potest, at omnino sentire, & judicare, & consequenter etiam dicere, modo simpliciter tantum dicat vel doceat, & sola ratione, non autem dolo, irâ, odio, nec animo aliquid in rempublicam ex autoritate sui decreti introducendi, defendat. Ex. gr. si quis legem aliquam sanae rationi repugnare ostendit, & propterea eandem abrogandam esse censet, si simul suam sententiam iudicio summae potestatis (cujus tantum est, leges condere & abrogare) submittit, & nihil interim contra illius legis praescriptum agit, bene sane de republica meretur, ut optimus quisque civis; sed si contra id faciat ad magistratum iniquitatis accusandum, & vulgo odiosum reddendum, vel seditiose studeat invito magistratu legem illam abrogare, omnino perturbator est, & rebellis. Videmus itaque, qua ratione unusquisque, salvo jure, & autoritate summarum potestatum, hoc est, salvâ Reipublicae pace, ea, quae sentit, dicere, & docere potest; nempe si decretum omnium rerum agendarum iisdem relinquat, & nihil contra earum decretum agat, etiamsi saepe contra id, quod bonum iudicat, & palam sentit, agere debeat; quod quidem salva justitia & pietate facere potest, imo debet, si se justum, & pium praestare |

iii242 vult: Nam, ut jam ostendimus, justitia a solo summarum potestatum decreto pendet, adeoque nemo, nisi qui secundum earum recepta decreta vivit, justus esse potest. Pietas autem (per ea, quae in praecedente Capite ostendimus) summa est, quae circa pacem, & tranquillitatem reipublicae exercetur; atqui haec conservari non potest, si unicuique ex suae mentis arbitrio vivendum esset; adeoque impium etiam est, ex suo arbitrio aliquid contra decretum summae potestatis, cujus subditus est, facere, quandoquidem, si hoc unicuique liceret, imperii ruina inde necessario sequeretur. Quinimo nihil contra decretum, & dictamen propriae rationis agere potest, quamdiu juxta decreta summae potestatis agit; ipsa enim ratione suadente omnino decrevit, jus suum vivendi ex proprio suo iudicio, in eandem transferre: Atqui hoc ipsa etiam praxi confirmare possumus; in conciliis namque tam summarum, quam minorum potestatum raro aliquid fit ex communi omnium membrorum suffragio, & tamen omnia ex communi omnium decreto, tam scilicet eorum, qui *contra*, quam qui *pro* suffragium tulerunt, fiunt. Sed ad meum propositum revertor: qua ratione unusquisque iudicii libertate, salvo summarum potestatum jure, uti potest, ex fundamentis reipublicae vidimus. At ex iis non minus facile determinare possumus, quaenam opiniones in Republica seditiosae sint; eae nimirum, quae simul ac ponuntur, pactum, quo unusquisque jure agendi ex proprio suo arbitrio cessit, tollitur. Ex. gr. si quis sentiat, summam potestatem sui juris non esse, vel neminem promissis stare debere, vel oportere unumquemque ex suo arbitrio vivere & alia hujusmodi, quae praedicto pacto directe repugnant, is seditiosus est, non tam quidem propter iudicium, & opinionem, quam propter factum, quod talia iudicia involvunt, videlicet, quia eo ipso, quod tale quid sentit, fidem summae potestati tacite, vel expresse datam solvit; ac proinde caeterae opiniones, quae actum non involvunt, nempe ruptionem pacti, vindictam, iram &c., seditiosae non sunt, nisi forte in Republica aliqua ratione corrupta, ubi scilicet superstitiosi, & ambitiosi, qui ingenuos ferre nequeunt, ad tantam nominis famam pervenerunt, ut apud plebem plus valeat eorum, quam summarum potestatum |

iii243 **authoritas; nec tamen negamus, quasdam praeterea esse sententias, quae, quamvis simpliciter circa verum, & falsum versari videantur, iniquo tamen animo proponuntur, & divulgantur. Verum has etiam Cap. XV. jam, determinavimus, at ita, ut ratio nihilominus libera manserit. Quod si denique ad hoc etiam attendamus, quod fides uniuscujusque erga Rempublicam, sicuti erga Deum, ex solis operibus cognosci potest, nempe ex charitate erga proximum, nequaquam dubitare poterimus, quin optima respublica unicuique eandem philosophandi libertatem concedat, quam fidem unicuique concedere ostendimus. Equidem fateor, ex tali libertate incommoda quaedam aliquando oriri; verum quid unquam tam sapienter institutum fuit, ut nihil inde incommodi oriri potuerit? qui omnia legibus determinare vult, vitia irritabit potius, quam corriget. Quae prohiberi nequeunt, necessario concedenda sunt, tametsi inde saepe damnum sequatur. Quot enim mala ex luxu, invidia, avaritia, ebrietate, & aliis similibus oriuntur? feruntur tamen haec, quia imperio legum prohiberi nequeunt, quamvis revera vitia sint; quare multo magis iudicii libertas concedi debet, quae profecto virtus est, nec opprimi potest. Adde, quod nulla ex eadem incommoda oriuntur, quae non possint (ut statim ostendam) autoritate magistratuum vitari, ut jam taceam, quod haec libertas apprime necessaria est ad scientias, & artes promovendum; nam hae ab iis tantum foelici cum successu coluntur, qui iudicium liberum, & minime praeoccupatum habent.**

At ponatur, hanc libertatem opprimi, & homines ita retineri posse, ut nihil mutire audeant, nisi ex praescripto summarum potestatum; hoc profecto nunquam fiet, ut nihil etiam, nisi quid ipsae velint, cogitent: atque adeo necessario sequeretur, ut homines quotidie aliud sentirent, aliud loquerentur, & consequenter ut fides, in Republica apprime necessaria, corrumperetur, & abominanda adulatio, & perfidia foverentur, unde doli, & omnium bonarum artium corruptio. Verum longe abest, ut id fieri possit, ut omnes scilicet praefinito loquantur; sed contra quo magis libertas loquendi hominibus adimi curatur, eo contumacius contra nituntur, non quidem avari, adultores, & reliqui impotentes ani|mi,

iii244 **quorum summa salus est, nummos in arca contemplari, & ventres distentos habere, sed ii, quos bona educatio, morum integritas, & virtus liberiores fecit. Ita homines plerumque constituti sunt, ut nihil magis impatienter ferant, quam quod opiniones, quas veras esse credunt, pro crimine habeantur, & quod ipsis sceleri reputetur, id, quod ipsos ad pietatem erga Deum, & homines movet, ex quo fit, ut leges detestari, & quid vis in magistratum audeant; nec turpe, sed honestissimum putent, seditiones hac de causa movere, & quodvis facinus tentare. Cum itaque humanam naturam sic comparatam esse constet, sequitur, leges, quae de opinionibus conduntur, non scelestos, sed ingenuos respicere, nec ad malignos coërcendum, sed potius ad honestos irritandum condi, nec sine magno imperii periculo defendi posse. Adde, quod tales leges inutiles omnino sunt; nam qui opiniones, quae legibus damnatae sunt, sanas esse credent, legibus parere non poterunt, qui contra easdem tanquam falsas rejiciunt, leges, quibus hae damnantur, tanquam privilegia recipiunt, & iisdem ita triumphant, ut magistratus easdem postea, etsi velit, abrogare non valeat. His accedunt, quae supra Cap. XVIII. ex historiis Hebraeorum No. II. deduximus: Et denique quot schismata in Ecclesia ex hoc plerumque orta sunt, quod magistratus doctorum controversias legibus dirimere voluerunt? nam ni homines spe tenerentur leges, & magistratum ad se trahendi, & de suis adversariis, communi vulgi applausu triumphandi, & honores adipiscendi, nunquam tam iniquo animo certarent, nec tantus furor eorum mentes agitaret. Atque haec non tantum ratio, sed etiam experientia quotidianis exemplis docet; nempe similes leges, quibus scilicet imperatur, quid unicuique credendum sit, & contra hanc aut illam opinionem aliquid dicere, vel scribere prohibetur, saepe institutas fuisse ad largiendum, vel potius cedendum eorum ira, qui libera ingenia ferre nequeunt, & torva quadam autoritate seditiosae plebis devotionem facile in rabiem mutare, & in quos volunt, instigare possunt. At quanto satius foret, vulgi iram, & furorem cohibere, quam leges inutiles statuere, quae violari non possunt, nisi ab iis, qui virtutes, & artes amant, & Rempublicam in tantam angustiam redigere, ut |**

iii245 viros ingenuos sustinere non possit? Quid enim majus Reipublicae malum excogitari potest, quam quod viri honesti, quia diversa sentiunt, & simulare nesciunt, tanquam improbi in exilium mittantur? quid inquam magis perniciosum, quam quod homines ob nullum scelus, neque facinus, sed quia liberalis ingenii sunt, pro hostibus habeantur, & ad necem ducantur, & quod catasta, malorum formido, pulcherrimum fiat theatrum ad summam tolerantiae, & virtutis exemplum cum insigni majestatis opprobrio ostentandum? qui enim se honestos norunt, mortem ut scelesti non timent, nec supplicium deprecantur; eorum quippe animus nulla turpis facti poenitentia angitur, sed contra honestum, non supplicium putant, pro bona causa mori, & pro libertate gloriosum. Quid ergo talium nece exempli statuitur, cujus causam inertes, & animo impotentes ignorant, seditiosi oderunt, & honesti amant? Nemo sane ex eadem exemplum capere potest, nisi ad imitandum, vel saltem ad adulandum.

Ne itaque assentatio, sed ut fides in pretio sit, & ut summae potestates imperium optime retineant, nec seditiosis cedere cogantur, iudicii libertas necessario concedenda est, & homines ita regendi sunt, ut quamvis diversa, & contraria palam sentiant, concorditer tamen vivant. Nec dubitare possumus, quin haec ratio imperandi optima sit, & minora patiatur incommoda; quandoquidem cum hominum natura maxime convenit. In imperio enim democratico (quod maxime ad statum naturalem accedit) omnes pacisci ostendimus, ex communi decreto agere, at non iudicare, & ratiocinari; hoc est, quia omnes homines non possunt aequae eadem sentire, pacti sunt, ut id vim decreti haberet, quod plurima haberet suffragia, retinendo interim auctoritatem eadem, ubi meliora viderint, abrogandi; quo igitur hominibus libertas iudicandi minus conceditur, eo a statu maxime naturali magis receditur, & consequenter violentius regnatur. Ut autem porro constet, ex hac libertate nulla oriri incommoda, quae non possint sola summae potestatis auctoritate vitari: & hâc solâ homines, etsi palam contraria sentientes facile retineri, ne invicem laedant; exempla praesto sunt; nec opus mihi est ea longe petere: urbs Amsteloda|num

iii246 exemplo sit, quae tanto cum suo incremento, & omnium nationum admiratione hujus libertatis fructus experitur; in hac enim florentissima Republica, & urbe praestantissima omnes cujuscunque nationis, & sectae homines summa cum concordia vivunt, & ut alicui bona sua credant, id tantum scire curant, num dives, an pauper sit, & num bona fide, an dolo solitus sit agere: Caeterum Religio, vel secta nihil eos movet, quia haec coram iudice ad justificandam, vel damnandam causam nihil juvat; & nulla omnino tam odiosa secta est, cujus sectarii (modo neminem laedant, & suum unicuique tribuant, honesteque vivant) publica magistratuum auctoritate, & praesidio non protegantur: Contra cum olim Remonstrantium, & Contraremonstrantium controversia de religione a Politicis & Ordinibus provinciarum agitari incepit, tandem in schisma abiit, & multis tum exemplis constitit, leges, quae de Religione conduntur, ad dirimendas scilicet controversias, homines magis irritare, quam corrigere, alios deinde infinitam ex iisdem licentiam sumere, praeterea schismata non oriri ex magno veritatis studio (fonte scilicet comitatis, & mansuetudinis), sed ex magna libidine regnandi; ex quibus luce meridiana clarius constat eos potius schismaticos esse, qui aliorum scripta damnant, & vulgum petulantem in scriptores seditiose instigant, quam scriptores ipsi, qui plerumque doctis tantum scribunt, & solam rationem in auxilium vocant; deinde eos revera perturbatores esse, qui in libera Republica libertatem iudicii, quae non potest opprimi, tollere tamen volunt.

His ostendimus I. impossibile esse libertatem hominibus dicendi ea, quae sentiunt, adimere. II. hanc libertatem, salvo jure, & auctoritate summarum potestatum unicuique concedi, & eandem unumquemque servare posse, salvo eodem jure, si nullam inde licentiam sumat, ad aliquid in Rempublicam tanquam jus introducendum, vel aliquid contra receptas leges agendum. III. hanc eandem libertatem unumquemque habere posse, servatâ Reipublicae pace, & nulla ex eadem incommoda oriri, quae facile coërceri non possint. IV. eandem salvâ etiam pietate unumquemque habere posse. V. leges, quae de rebus speculativis conduntur, inu|tiles

iii247 omnino esse. VI. Denique ostendimus, hanc libertatem non tantum servatâ

Reipublicae pace, pietate, & summarum potestatum jure posse, sed ad haec omnia conservandum, etiam debere concedi; nam ubi ex adverso eandem hominibus adimere laboratur, & discrepantium opiniones, non autem animi, qui soli peccare possunt, in judicium vocantur, ibi in honestos exempla eduntur, quae potius martyria videntur, quaeque reliquos magis irritant, & ad misericordiam, si non ad vindictam plus movent, quam terrent; bonae deinde artes, & fides corrumpuntur, adultores, & perfidi foventur, & adversarii triumphant, quod eorum irae concessum sit, quodque imperium tenentes suae doctrinae, cujus interpretes habentur, sectatores fecerint, ex quo fit, ut eorum auctoritatem, & jus usurpare audeant, nec jactare erubescant, se a Deo immediate electos, & sua decreta divina, summarum autem potestatum contra humana esse, quae propterea divinis, hoc est, suis decretis, ut cedant, volunt; quae omnia nemo ignorare potest Reipublicae saluti omnino repugnare. Quapropter hic, ut supra Cap. XVIII., concludimus nihil reipublicae tutius, quam ut pietas, & Religio in solo Charitatis, & Aequitatis exercitio comprehendatur, & jus summarum potestatum tam circa sacra, quam profana ad actiones tantum referatur, caeterum unicuique & sentire, quae velit, & quae sentiat, dicere concedatur.

His, quae in hoc Tractatu agere constitueram, absolvi. Superest tantum expresse monere, me nihil in eo scripsisse, quod non libentissime examini, & judicio summarum Potestatum Patriae meae subjiciam: Nam si quid horum, quae dixi, patriis legibus repugnare, vel communi saluti obesse judicabunt, id ego indictum volo: scio me hominem esse, & errare potuisse; ne autem errarem, sedulo curavi, & apprime, ut quicquid scriberem, legibus patriae, pietati, bonisque moribus omnino responderet.

FINIS.

ADNOTATIONES AD TRACTATUM THEOLOGICO-POLITICUM.

iii251

AD CAPUT I.

⇨ *Adnotatio I. ad pag. 15, lin. 10* (נביא *nabi*):

Verborum tertia radicalis, si ex iis est, quae Quiescentes vocantur, solet omitti, et ejus loco secunda thematis litera duplicari, ut ex קלה, omisso ה quiescente, fit קולל et exinde קול, et ex נבא fit נובב, unde שפתים נובב *loquela sive oratio*; sic ex בוא fit בוז vel בול (בלה בלל בלעל: המזה המם: שגה משגה שגג שוג) בוו hoc verbum נבא interpretatus est; sed male ab Aben Hgezra, qui linguam Hebraicam non adeo exacte novit, carpitur. Praeterea notandum, nomen נבואה *prophetia* universale esse et omne prophetandi genus comprehendere, reliqua autem nomina specialiora esse, et maxime hoc vel illud prophetandi genus respicere, quod doctis notum esse credo <, want zij betekenen niet anders>.

⇨ *Adnotatio II. ad pag. 16, lin. 7* (ejus tamen propagatores non possunt vocari *Prophetae*):

Hoc est, Dei interpretes. Nam interpres Dei is est, qui Dei decreta ipsi revelata aliis interpretatur, quibus eadem revelata non sunt, quique in iisdem amplectendis sola prophetae autoritate et fide, quae ipsi habetur, nituntur. Quod si homines, qui prophetas audiunt, prophetae fierent, sicut ii philosophi fiunt, qui philosophos audiunt, tunc propheta non esset divinorum decretorum interpres, quandoquidem ejus auditores, non ipsius prophetae testimonio, et autoritate, sed ipsa divina revelatione, et interno testimonio ut ipse, niterentur. Sic summae potestates sui imperii juris interpretes sunt, quia leges ab ipsis latae sola ipsarum summarum potestatum autoritate defenduntur, et earum solo testimonio nituntur.

iii252

⇨ *Adnotatio III. ad pag. 27, lin. 20* (quam quod *Prophetae* virtutem singularem et supra communem habebant):

Quamvis quidam homines quaedam habeant, quae natura aliis non impertit, non tamen humanam naturam excedere dicuntur, nisi ea, quae singulariter habent, talia sint, ut ex definitione humanae naturae percipi nequeant. E.g. gigantis magnitudo rara est, at tamen humana. Carmina praeterea ex tempore componere paucissimis datur, et nihilominus humanum est <et il s'en trouve qui en font aisément>, ut etiam quod oculis apertis aliquis res quasdam adeo vivide imaginetur, ac si easdem coram se haberet. At si quis esset, qui aliud percipiendi medium, aliaque cognitionis fundamenta haberet, is sane humanae naturae limites transcenderet.

AD CAPUT III.

⇨ *Adnotatio IV. ad pag. 48, lin. 8* (*Patriarchis*):

Genes. cap. 15. narratur, quod Deus Abrahamo dixerit, se ipsius esse defensorem, et remunerationem daturum amplam admodum; ad quae Abrahamus <repartit>, sibi nihil, quod alicujus posset momenti esse, expectandum, quia propecta jam senectute orbis erat.

⇨ *Adnotatio V. ad pag. 48, lin. 20* (*vitae securitas*):

Ad vitam aeternam non sufficere V. T. mandata observare, patet ex Marc. c. 10. vs. 21.

AD CAPUT VI.

⇨ *Adnotatio VI. ad pag. 84, lin. 24* (*Cum Dei existentia non sit per se nota*):

De Dei existentia, et consequenter de omnibus dubitamus, quamdiu ipsius Dei non claram et distinctam, sed confusam habemus ideam. Nam ut ille, qui naturam trianguli non recte novit, nescit ejus tres angulos aequales esse duobus rectis, sic is, qui naturam divinam confuse concipit, non videt, quod ad Dei naturam pertineat existere. At ut Dei

natura clare, et distincte a nobis possit |
 iii253 concipi, necesse est, ut ad quasdam notiones simplicissimas, quas communes vocant, attendamus, et cum iis illa, quae ad divinam naturam pertinent, concatenemus, atque tum primum perspicuum nobis fit, Deum necessario existere, et ubique esse, tumque simul apparet, omnia, quae concipimus, Dei naturam in se involvere, perque eandem concipi, et denique omnia illa vera esse, quae adaequate concipimus. Sed de his vide prolegomenon libri, cui titulus est *principia philosophiae more geometrico demonstrata*.

AD CAPUT VII.

⇨ *Adnotatio VII. ad pag. 107, lin. 1 (ut impossibile sit, talem invenire methodum):*
 Nobis scilicet, qui huic linguae non assuevimus, et ejusdem phraseologiam desideramus.

⇨ *Adnotatio VIII. ad pag. 111, lin. 12 (conceptum):*

Per res perceptibiles non illas tantum intelligo, quae legitime demonstrantur, sed etiam illas, quae morali certitudine amplecti, et sine admiratione audire solemus, tametsi demonstrari nequaquam possint. Euclidis propositiones a quovis percipiuntur, priusquam demonstrantur. Sic etiam historias rerum tam futurarum quam praeteritarum, quae humanam fidem non excedunt, ut etiam jura, instituta, et mores, perceptibiles voco, et claros, tametsi nequeunt mathematice demonstrari. Caeterum hieroglyphica, et historias, quae fidem omnem excedere videntur, imperceptibiles dico; et tamen ex his plura dantur, quae ex nostra methodo investigari possunt, ut mentem auctoris percipiamus.

AD CAPUT VIII.

⇨ *Adnotatio IX. ad pag. 120, lin. 1 (mons Morya):*

Nempe ab historico, non ab Abrahamo; nam ait, locum, qui hodie dicitur, *in monte Dei revelabitur*, ab Abrahamo vocatum fuisse, *Deus providebit*.

⇨ *Adnotatio X. ad pag. 122, lin. 5 (subegit):*

iii254 A quo tempore usque ad Jehorami regnum, quo ab eo discesserunt (2. Reg. cp. 8. vs. 20.), Idumaea reges non habuit, sed praesides a Judaeis constituti regis locum supplebant; vid. 1. Reg. cp. 22, vs. 48.; et ideo Idumaeae praeses (2. Reg. cp. 3. vs. 9.) *rex* appellatur. An autem ultimus Idumaeorum regum regnare inceperit, antequam Saul rex creatus fuerit, an vero Scriptura in hoc Geneseos capite reges solummodo, qui invicti <en glorieus> obierint, tradere voluerit, ambigi potest. Caeterum ii plane nugantur, qui Mosen, qui divinitus Hebraeorum imperium a monarchico omnino abhorrens instituit, ad regum Hebraeorum catalogum referre volunt.

AD CAPUT IX.

⇨ *Adnotatio XI. ad pag. 129, lin. 26 (exceptis):*

E.g. 2. Reg. cap. 18. vs. 20. legitur in secunda persona אָמַרְתָּ *dixisti, sed ore tenus, etc.*; Esaiae autem cap. 36. vers. 5. אָמַרְתִּי *ego dixi, certe verba sunt, opus esse ad bellum consilio et fortitudine*. Deinde vs. 22. legitur וְכִי תֹאמְרוּן *sed forsitan dicetis*, in plurali, quod in Esaiae exemplari in singulari numero reperitur. Praeterea in Esaiae textu non leguntur haec (ex vs. 32. citato capite) verba וְחָיו וְלֹא תִמְתּוּ וְאֵל-תִּשְׁמְעוּ אֶל-חֻזְקֵיהוּ <est pourquoy je ne doute pas que ce ne soient des paroles supposées> et ad hunc modum multae aliae variae lectiones reperiuntur, ex quibus quanam prae caeteris eligenda sit, nemo determinabit.

⇨ *Adnotatio XII. ad pag. 129, lin. 32 (mirifice mutata):*

E. g. 2. Sam. cap. 7. vs. 6 legitur וְאֶהְיֶה מִתְּהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבִמְשַׁכָּן *et continuo vagavi cum tentorio et tabernaculo*; 1. Paral. autem cap. 17. vs. 5. וְאֶהְיֶה מִתְּהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבִמְשַׁכָּן *et eram de tentorio in tentorio et de tabernaculo*, mutato scilicet מִתְּהַלֵּךְ in אֹהֶל in

אל-אדהל, et ממשכו in במשכו. Deinde vs. 10., cit. loci Samuëlis legitur נותו *ad affligendum eum*, et Paralip. cit. cap. vs. 9. לבלתו |

iii255 *ad conterendum eum*. Et ad hunc modum plures, et alias majoris momenti, discrepantias unusquisque, qui plane caecus non est nec omnino insanit, observabit, qui haec capita semel legerit.

⇨ *Adnotatio XIII. ad pag. 130, lin. 14 (Quod tempus necessario referendum est ad aliud):*

Quod hic textus nullum aliud tempus respiciat, quam illud, quo Josephus fuit venditus, non tantum ex ipsius orationis contextu constat, sed etiam ex ipsa ipsius Judae aetate colligitur, qui tum temporis vigesimum secundum aetatis annum ad summum agebat, si ex ipsius praecedenti historia calculum facere licet. Nam ex cap. 29. v. ultimo Geneseos apparet, quod Juda natus fuerit anno decimo, a quo Jacobus patriarcha servire incepit Labano, Josephus autem decimo quarto. Cum itaque ipse Josephus, cum venderetur, aetatis decimum septimum egerit annum, ergo Judas tum temporis annos viginti et unum natus erat, non amplius. Qui igitur hanc Judae diuturnam domo absentiam ante Josephi venditionem contigisse credunt, sibi blandire student, et de Scripturae divinitate magis solliciti, quam certi sunt.

⇨ *Adnotatio XIV. ad pag. 131, lin. 9 (et contra Dinam vix septem fuisse annorum):*

Nam quod quidam putant, Jacobum 8. vel 10. annos inter Mesopotamiam, et Bet el peregrinasse, stultitiam redolet, quod pace Aben Hgezrae dixerim. Nam non tantum propter desiderium, quo sine dubio tenebatur, videndi provecitissimae aetatis parentes, sed etiam et praecipue, ut votum solveret, quod voverat, cum fratrem fugeret (vide Gen. cap. 28. v. 10. et cap. 31. vs. 13. et cap. 35. vs. 1.), quantum potuit, festinavit, ad quod etiam solvendum Deus ipsum monuit (Genes. cap. 31. vs. 3. et 13.) et auxilium suum, quo in patriam duceretur, promisit. Quod si tamen haec conjecturae potius, quam rationes videntur, age concedamus, Jacobum 8. vel 10., et si placet plures |
iii256 insuper annos brevi hoc itinere, pejori fato, quam Ulissem actum, consumpsisse. Hoc certe negare non poterunt, quod Benjamin in ultimo hujus peregrinationis anno natus fuerit; hoc est, ex eorum sententia ac hypothesi, anno nativitatis Josephi decimo quinto, aut decimo sexto, aut circiter. Nam Jacobus anno a nativitate ipsius Josephi septimo Labano valedixit. At ex anno 17°. aetatis Josephi usque ad annum, quo ipse patriarcha Egyptum peregre ivit, non plures, quam viginti duo anni numerantur, ut in hoc ipso capite ostendimus; adeoque Benjamin eodem tempore, quo scil. Egyptum profectus est, viginti tres, aut viginti quatuor annos ad summum habebat, quo aetatis flore nepotes eum habuisse constat (vide Gen. cap. 46. v. 21., quem confer cum v. 38. 39. 40. cap. 26. Num. et cum v. 1. et seq. cap. 8. l. 1. Paral.). Nam Belah Benjamini primogenitus duos jam filios, Ard et Nahgaman, genuerat. Quod sane non minus a ratione alienum est, quam statuere, quod Dina septennia vim passa fuerit, et reliqua, quae ex hujus historiae ordine deduximus. Atque adeo apparet, homines imperitos, dum nodos solvere student, in alios incidere, remque magis intricare, et dilacerare.

⇨ *Adnotatio XV. ad pag. 131, lin. 28 (narrare incipit):*

<C'est à dire en d'autres termes, et dans un autre ordre qu'ils ne se trouvent au livre de Josué.>

⇨ *Adnotatio XVI. ad pag. 132, lin. 12 (Hotniel filius Kenaz judicavit):*

Rabbi Levi ben Gerson, et alii credunt hos quadraginta annos, quos Scriptura ait in libertate transactos, initium tamen sumere ab obitu Josuae; atque adeo 8 praecedentes annos, quibus populus in ditione Kusan Rishgataim fuit, simul comprehendere; et 18 sequentes etiam ad censum 80 annorum, quibus Ehud et Samgar judicaverunt, adducendos; et sic reliquos servitutis annos sub eos, quos Scriptura in libertate transactos fuisse testatur, semper comprehendi credunt. Sed quia Scriptura expresse, quot annos |

iii257 Hebraei in servitute, quotque in libertate fuerint, numerat, et cap. 2. vs 18. expresse

narrat Hebraeorum res viventibus iudicibus semper floruisse, apparet omnino, Rabinum istum, virum alias eruditissimum, et reliquos, qui ejus vestigia sequuntur, dum similes nodos solvere student, Scripturam magis corrigere, quam explicare. Quod ii etiam faciunt, qui statuunt, Scripturam in communi illa annorum supputatione non nisi politiae Judaicae tempora indicare voluisse; anarchiarum autem <(ils les appellent ainsi en haine de l'Etat Populaire)> et servitutum, utpote infausta, et regni veluti interstitia, ad communem annorum censum adducere non potuisse. <Car de dire que les Hebreux n'ayent pas voulu marquer dans leurs Annales les temps de la**** de leur Republique, à cause que c'estoient des temps de malheur et comme d'interregne, ou qu'ils ayent rayé de leurs Annales les années de servitude, si ce n'est une calomnie c'est une fiction chimerique et une pure absurdité.> Nam Scriptura quidem anarchiae tempora silentio praeterire, at servitutis non minus, quam libertatis annos tradere, nec annalibus, ut somniant, expungere solet. Quod autem Hgezra <(qui est l'Ecrivain de ces livres ainsi que nous l'avons fait voir)> lib. 1. Regum <au chapitre 6.> omnes absolute annos ab exitu Aegypti <jusqu'à la quatriesme année du regne de Salomon> communi illo annorum numero comprehendere voluerit, adeo manifesta res est, ut nemo Scripturae peritus unquam de ea ambegerit. Nam, ut jam ipsius textus verba omittam, ipsa Davidis Genealogia, quae in fine libri Ruth, et 1. Paralip. cap. 2. traditur, vix annorum summam adeo magnam <à sçavoir à 480.> patitur. Nam Naghson anno 2. ab exitu Aegypti princeps tribus Judae erat (vid. Num. 7. vs 11. et 12.), adeoque in deserto obiit <avec tous ceux qui ayant atteint l'âge de vingt ans estoient capables de porter les armes>, et filius ejus Salma cum Josua Jordanem transiit. At is Salmon secundum illam Davidis Genealogiam Davidis atavus fuit. <Ainsi, il n'est pas nécessaire de feindre que ce Shalma fût du moins âgé de quatrevingts onze ans lorsqu'il engendra Bohgar, et que celui-cy en eût autant |

iii258 à la naissance de David. Car David (supposé que l'an 4. du regne de Salomon fût au rapport du chapitre 6. du 1. liv. des Rois, le 480. depuis la sortie d'Egypte) David nasquit à ce compte là, l'an 366. apres le passage du Jourdain.> Si ab hac 480 annorum summa 4 regni Salomonis, et 70 vitae Davidis, et 40, qui in desertis transacti sunt, auferantur, reperietur, Davidem natum fuisse anno 366. a transitu Jordanis, atque <partant supposé que Shalma, ayeul de David nasquit au passage mesme du Jourdain,> adeo necesse esse, ut <ce Shalma, Bohgar, Obed, & Jessai,> ipsius pater, avus, abavus, atque atavus liberos <successivement> genuerint <dans leur extrême vieillesse>, cum unusquisque eorum 90 annorum esset <; & par consequent à peine se trouveroit-il depuis la sortie d'Egypte jusqu'à l'an 4. du Regne de Salomon 480. ans, si l'Escriture ne l'avoit dit expressément>.

⇨ *Adnotatio XVII. ad pag. 132, lin. 28 (Samson judicavit):*

Samson natus est, postquam Philistaei Hebraeos subegerant. <On peut douter si ces vingt ans se doivent rapporter aux années de liberté, ou s'ils sont compris dans les 40. qui precedent immédiatement, pendant lesquels le peuple fut sous le joug des Philistins. Pour moy j'avouë que j'y voy plus de vray-semblance, & qu'il est plus croyable que les Hebreux recouvrerent leur liberté, lors que les plus considerables d'entre les Philistins perirent avec Samson. Aussi n'ay-je rapporté ces 20. ans de Samson à ceux pendant lesquels dura le joug des Philistins, que par ce que Samson nasquit depuis que les Philistins eurent subjugué les Hebreux, outre qu'au traité du Sabbat, il est fait mention d'un certain livre de Jerusalem, où il est dit que Samson jugea le peuple 40 ans; mais la question n'est pas de ces années seulement.>

⇨ *Adnotatio XVIII. ad pag. 135, lin. 8 (possimus):*

Alias Scripturae verba corrigunt potius, quam explicant.

⇨ *Adnotatio XIX. ad pag. 136, lin. 7 (nempe Kirjat Jeharim):*

Kirjat Jehgarim vocatur etiam Bahgal Jehuda, unde Kimchi et alii putant, Bahgal Jehuda, quod hic transtuli *ex populo Jehudae*, |

iii259 nomen esse oppidi; sed falluntur, quia כַּבְּלִי pluralis est numeri. Deinde, si hic

Samuëlis textus cum eo, qui est in libr. 1. Paralip., conferatur, videbimus, quod David non surrexerit, et exiverit ex Bahgal, sed quod eo iverit. Quod si autor 2. Samuëlis libri locum saltem indicare studuerit, unde David arcam abstulit, tunc, ut Hebraice loqueretur, sic dixisset: *et surrexit, et profectus est David etc. ex Bahgal Judae, et inde abstulit arcam Dei.*

⇒ *Adnotatio XX. ad pag. 136, lin. 12 (mansitque ibi tres annos):*

<Ceux qui se sont meslez de commenter ce Texte, l'ont corrigé de cette sorte: & *Absalom s'enfuit & se retira chez Ptolomé fils de Hamihud Roy de Gesur, où il demeura trois ans, & David pleura son fils tout le temps, qu'il fut à Gesur.* Mais si c'est là ce que l'on appelle interpreter, & s'il est permis de se donner cette licence dans l'exposition de l'Escriture, & de transposer de la sorte des phrases tout entieres soit en ajoûtant, ou en retranchant quelque chose, j'avouë qu'il est permis de corrompre l'Escriture, & de lui donner comme à un morceau de cire autant de formes que l'on voudra.>

AD CAPUT X.

⇒ *Adnotatio XXI. ad pag. 141, lin. 19 (forte postquam Judas Machabaeus templum restauravit):*

Oritur hic suspicio, siquidem suspicio dici potest, quod certum est, ex deductione Genealogiae regis Jechoniae, quae traditur cap. 3. l. 1. Paral. et producitur usque ad filios Eljohgenai, qui decimi tertii ab eo erant <en ligne directe>; et notandum, quod Jechonias iste, cum ei catenae injectae sunt, liberos non habebat, sed videtur, quod <deux> liberos in carcere genuerit, quantum ex nominibus, quae iis dedit, conjicere licet. At nepotes, quantum etiam ex eorum nominibus conjicere licet, habuisse videtur, postquam e carcere liberatus fuit; ac proinde יְדַיָּא *Pedaja* (quod significat *Deus liberavit*), qui in hoc capite dicitur |

ⁱⁱⁱ²⁶⁰ fuisse <le Pere de Zorobabel, nâquit> anno 37. aut 38. captivitatis Jechoniae, hoc est 33 annis, antequam Cyrus rex Judaeis veniam dedit, et consequenter Zerubabel, quem Cyrus Judaeis praeposuerat, 13 aut 14 annos ad summum natus videtur fuisse. Sed haec potius silentio praeterire volui ob causas, quas temporis [injuriae et superstitio regnans] gravitas explicare non sinit. Sed prudentibus rem indicare sufficit. Qui si hanc Jechoniae integram progeniem, quae traditur cap. 3. lib. 1. Paralip. ex vs. 17. usque ad finem ipsius capituli, aliqua cum attentione percurrere, et Hebraeum textum cum versione, quae Septuaginta dicitur, conferre velint, nullo negotio videre poterunt, hos libros post secundam Urbis restorationem a Juda Machabaeo factam restitutos fuisse, quo tempore Jechoniae posterii principatum amiserant, non antea.

⇒ *Adnotatio XXII. ad pag. 143, lin. 33 (duceretur):*

Atque adeo suspicari potuisset nemo, ejus prophetiam Jeremiae praedictioni contradicere, ut ex Josephi narratione suspicati sunt omnes, donec ex rei eventu ambos vera praedixisse cognoverunt.

⇒ *Adnotatio XXIII. ad pag. 145, lin. 25 (Nehemiae):*

Hujus libri maximam partem desumptam esse ex libro, quem ipse Nehemias scripsit, testatur ipse historicus vers. 1. cap. 1. Sed quae ex cap. 8. usque ad vers. 26. cap. 12. narrantur, et praeterea duos ultimos versus cap. 12., qui Nehemiae verbis per parenthesin inseruntur, ab ipso historico, qui post Nehemiam vixit, additos esse dubio caret.

⇒ *Adnotatio XXIV. ad pag. 146, lin. 17 (Hezras):*

Hezras avunculus primi summi pontificis Josuae fuit (vid. Hezr. cap. 7. vs. 1. et 1. Paral. c. 6. vs. 13. 14. 15.) et simul cum Zorobabele Babylone Hierosolymam profectus est (vide Nehem. cap. 12. vs. 1.). Sed videtur, quod, cum Judaeorum res turbari viderit, Babyloniam |

ⁱⁱⁱ²⁶¹ iterum petierit; quod etiam alii fecerunt, ut patet ex Nehem. cap. 1. vs. 2.; ibique usque

ad Artaghsasti regnum manserit, donec, impetratis, quae voluerat, secundo Hierosolymam petiit. Nehemias etiam cum Zorobabele Hierosolymam tempore Cyri petiit; vid. Hezrae cap. 2. vs. 2. et 63., quem confer cum vs. 2. cap. 10., Nehem. et cap. 12. vs. 1. Nam quod interpretes הַתְּרַשְׁתָּא *Hatirschata legatum* vertunt, nullo id exemplo probant, cum contra certum sit, quod Judaeis, qui aulam frequentare debebant, nova nomina imponebantur. Sic Daniel Beltesatsar, Zerubabel Sesbatsar (vid. Dan. cap. 1. vs. 7., Hezr. cap. 1. vs. 8. et cap. 5. vs. 14.), et Nehemias Hatirschata vocabatur. At ratione officii salutari solebat פְּרָכָה *procurator s. praeses*; vid. Nehem. cap. 5. vs. 14. et cap. 12. vs. 26. <Il est donc certain qu'Atirschatha est un nom propre, comme Hatselphoni, Hatsobeba 1. Paral. 4. vs. 3. 8. Halloghes. Nehemie 10. vs. 25. et ainsi du reste.>

⇒ *Adnotatio XXV. ad pag. 150, lin. 2 (ante tempus Machabaeorum nullum canonem Sacrorum Librorum fuisse):*

Synagoga, quae dicitur magna, initium non habuit, nisi postquam Asia a Macedonibus subacta fuit. Quod autem Maimonides, R. Abraham ben David, et alii statuunt, hujus concilii praesides fuisse Hgezram, Daniëlem, Nehemiam, Ghagaeum, Zachariam, etc., ridiculum figmentum est, nec alio fundamento nituntur, quam Rabinorum traditione, qui scilicet tradunt Persarum regnum 34 annos stetisse, non amplius. Nec alia ratione probare possunt, decreta magnae istius Synagogae sive Synodi, a solis Pharisaeis habitae, <lesquels estoient rejettez par les Saducéens,> accepta fuisse a Prophetis, qui eadem ab aliis Prophetis accepissent, et sic porro usque ad Mosen, qui eadem ab ipso Deo accepisset, et posteris ore, non scripto, tradiderit. Sed haec ea, quae solent, pertinaciâ Pharisaei credant; prudentes autem, qui Conciliorum et Synodorum causas, et simul Pharisaeorum et Tsadducaeorum controversias norunt, facile conjicere poterunt causas magnae illius Synagogae seu Concilii convocandi. Hoc certum est illi |
iii262 concilio nullos interfuisse Prophetas, et Pharisaeorum decreta, quae traditiones vocant, <dont on a fait tant de bruit,> auctoritatem ex eodem Concilio accepisse.

AD CAPUT XI.

⇒ *Adnotatio XXVI. ad pag. 151, lin. 29 (arbitramur):*

λογίζομαι vertunt hujus loci interpretes *concludo*, et a Paulo usurpari contendunt quoquo modo pro συλλογίζομαι, cum tamen λογίζομαι apud Graecos idem valeat ac apud Hebraeos חָשַׁב *computare, cogitare, existimare*, quae significatione cum textu Syriaco optime convenit. Syriaca enim versio (si quidem versio est, quod dubitari potest, quandoquidem nec interpretem novimus, nec tempus, quo vulgata fuit, et Apostolorum lingua vernacula nulla alia fuit quam Syriaca) hunc Pauli textum sic

vertit *methrahgenan hachil*, quod Tremellius optime interpretatur *arbitramur igitur*. Nam *rehgono* nomen, quod ex hoc verbo formatur, significat *arbitratus*; est namque *rehgono* in Hebraeo רְעוּתָא *rehgutha* *voluntas*; *ergo volumus seu arbitramur*.

⇒ *Adnotatio XXVII. ad pag. 156, lin. 9 (ut tota Christi Doctrina):*

<A sçavoir celle que Jesus Christ avoit enseignée sur la montagne, et dont Saint Matthieu fait mention au chapitre 5. & suivans.>

AD CAPUT XV.

⇒ [Adnotatio XXVIII. ad pag. 181, lin. 12 (quicquid Scriptura dogmatice docet):

Vide Interpret. Scripturae, p. 75.]

⇒ [Adnotatio XXIX. ad pag. 184, lin. 1 (Nempe Samuel):

Interpr. Script. p. 76.]

iii263 ⇨ [Adnotatio XXX. ad pag. 188, lin. 20 (hic expresse monere volo):
Interpret. Script. p. 115.]

⇨ Adnotatio XXXI. ad pag. 188, lin. 23 (quod simplex obedientia via ad salutem sit)
Hoc est, <que nous ne sçavons pas naturellement,> quod ad salutem s. beatitudinem
satis sit, divina decreta tanquam jura seu mandata amplecti, nec opus sit, eadem ut
aeternas veritates concipere, non ratio sed revelatio docere potest, ut patet ex
demonstratis Cap. IV.

AD CAPUT XVI.

⇨ Adnotatio XXXII. ad pag. 192, lin. 8 (absque dolo promissurum):

In statu civili, ubi communi jure decernitur, quid bonum et quid malum sit, recte dolus
distinguitur in bonum et malum. Sed in statu naturali, ubi unusquisque <de droit> sui
judex est, summumque jus habet leges sibi praescribendi, et interpretandi, imo etiam,
prout sibi utilius judicat, abrogandi, ibi sane concipi non potest, quemquam dolo malo
agere.

⇨ Adnotatio XXXIII. ad pag. 195, lin. 4 (ibi enim unusquisque, ubi velit, liber esse
potest):

In quacunqve civitate homo sit, liber esse potest. Nam certe homo eatenus liber est,
quatenus ratione ducitur. At (NB. aliter Hobbesius) ratio pacem omnino suadet; haec
autem obtineri nequit, nisi communia civitatis jura inviolata serventur. Ergo, quo
homo ratione magis ducitur, id est, quo magis est liber, eo magis constanter civitatis
jura servabit, et summae potestatis mandata, cujus subditus est, exequetur.

iii264 ⇨ Adnotatio XXXIV. ad pag. 198, lin. 13 (Nemo enim ex natura scit):

Quod Paulus ait homines esse sine effugio, more humano loquitur. Nam cap. 9.
<verset 18.> ejusdem Epistolae expresse docet, quod Deus, cujus vult, miseretur, et
quem vult indurat, et homines nulla de causa inexcusabiles esse, quam quia in Dei
potestate ita sunt, ut lutum in potestate figuli, qui ex eadem massa facit vasa, aliud ad
decus, aliud autem ad dedecus, et non propterea, quod praemoniti sunt. Quod autem
ad legem divinam naturalem attinet, cujus summum praeceptum esse diximus Deum
amare, eo sensu legem appellavi, quo philosophi communes naturae regulas,
secundum quas omnia <necessairement> fiunt, leges vocant. Amor enim Dei non
obedientia, sed virtus est, quae homini, qui Deum recte novit, necessario inest. At
obedientia voluntatem imperantis, non rei necessitatem et veritatem respicit. Cum
autem naturam Dei voluntatis ignoremus, et contra certo sciamus, quidquid fit, ex solâ
Dei potentiâ fieri, nequaquam nisi ex revelatione scire possumus, an Deus aliquo
honore coli velit ab hominibus tanquam princeps. Adde quod jura divina nobis ut jura
seu instituta videri ostenderimus, quamdiu eorum causam ignoramus; hac autem
cognitâ illico jura esse desinunt, atque eadem ut aeternas veritates, non ut jura
amplectimur, hoc est, obedientia illico in amorem transit, qui ex vera cognitione tam
necessario oritur ut ex sole lumen. Ex rationis igitur ductu Deum quidem amare, sed
non obedire ei possumus, quandoquidem nec jura divina, quamdiu eorum causam
ignoramus, ut divina amplecti, nec Deum jura ut principem constituentem concipere
ratione possumus.

AD CAPUT XVII.

⇨ Adnotatio XXXV. ad pag. 201, lin. 27 (ut nihil in posterum possent):

Suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt.
Tacit. 1. Histor. libro.

iii265 ⇨ Adnotatio XXXVI. ad pag. 207, lin. 14 (vide Numeri. cap. 11. vers. 28.):

In hoc loco <dans les Nombres> accusantur duo, <dont les noms sont escrits au verset
28. du chapitre 11. de ce livre,> quod in castris prophetaverint, <la nouvelle en vint
aussi-tôt à Moÿse,> et Josua illos asservandos censet; quod non fecisset, <& que l'on

n'eût eu garde de rapporter à Moïse comme une action criminelle, > si unicuique, injussu Mosis, divina responsa populo dare licuisset. At Mosi reos absolvere placuit, et Josuam increpat, quod ipsi suaderet jus suum regium persequi eo tempore, quando ipsum tantum regnandi taedium tenebat, ut maluerit mori, quam solus regnare, ut patet ex vs. 14. <& 15.> ejusdem capituli. Sic enim Josuae respondit, *Excandescisne meâ de causâ? Utinam omnis Dei populus Propheta esset*; hoc est, <voudrais tu qu'il n'y eût que moy à regner; pour moy, je souhaiterois,> *utinam ad id rediret jus Deum consulendi, ut regnum apud ipsum populum esset <& me laissassent aller>*. Josua itaque non jus <et l'autorité>, sed temporis rationem ignoravit, et ideo a Mose castigatur, sicut Abisaeus a Davide, cum regem monuit, ut Shimhgi, qui certe reus <leze> majestatis erat, mortis damnaret; vid. 2. Sam. cap. 19. vs. 22. 23.

⇨ *Adnotatio XXXVII. ad pag. 208, lin. 6 (Qua de re vide Num. cap. 27. vers. 21.):*

Vs. 19. et 23. hujus (quos mihi videre contigit) male interpretes vertunt. Nam vs. 19. et 23. non significat, quod ei praecepta dedit, aut praeceptis instruxit, sed quod Josuam principem creaverit seu constituerit, quod in Scriptura frequens est, ut Exodi cap. 18. vs. 23., 1. Sam. cap. 13. vs. 14., Jos. cap. 1. vs. 9., et 1. Sam. cap. 25. vs. 30., etc. <Plus les interpretes s'efforcent de rendre mot à mot le verset 19. & le 23. de ce Chapitre, moins ils le rendent intelligible, et je suis assuré que tres peu de personnes en entendent le veritable sens; car la plupart se figurent que Dieu commande à Moïse au verset 19. |

iii266 d'instruire Josué en presence de l'Assemblée. Et au verset 23. qu'il luy imposa les mains, et l'instruisit; ne prenant pas garde que cette facon de parler est fort en usage chez les Hebreux pour declarer que l'election du Prince est legitime, & qu'il est confirmé dans sa charge. C'est ainsi que parle Jetro en conseillant à Moïse de choisir des Coadjuteurs qui l'aidassent à juger le Peuple, *si tu fais cecy (dit-il) alors Dieu te commandera*, comme s'il disoit que son autorité sera ferme, & qu'il pourra subsister, touchant quoy voyez l'Exode Chapitre 18. verset 23. & le 1. liv. de Samuel chapitre 13. verset 15. et le chapitre 25. verset 30. & sur tout le chapitre 1. de Josué au verset 9. où Dieu luy dit, *ne t'ay-je pas commande, prends courage, & montre toy homme de coeur*, comme si Dieu luy disoit, *n'est ce pas moy qui t'ay constitué Prince; ne t'espouvante donc de rien, car je seray par tout avec toy.*>

⇨ *Adnotatio XXXVIII. ad pag. 210, lin. 25 (Nec alium judicem praeter Deum noscere tenebatur):*

Magnum, quod vulgo vocant, Sanhedrin <of grote vergaderinge> fingunt Rabini a Mose fuisse institutum; nec Rabini soli, sed plurimi inter Christianos, qui cum Rabinis ineptiunt. Moses quidem sibi 70 coadjutores elegit, qui cum ipso reipublicae curam haberent, quia solus sustinere non poterat onus totius populi; sed nullam legem unquam tulit de. instituendo concilio septuagintavirali, sed contra jussit, ut unaquaeque tribus in urbibus, quas Deus ipsi dederat, judices constitueret, qui secundum leges ab ipso latas lites dirimerent <& de punir les delinquants> et si contingeret, ut ipsi judices de jure dubitarent, ad summum pontificem (qui scilicet legum summus interpres), vel judicem, cui eo tempore subordinati essent (nam is jus habebat pontificem consulendi) adirent, ut juxta pontificis explicationem litem dirimerent. Quod si contingeret, ut subordinatus <of mindere> judex contenderet se non teneri ex mente summi pontificis, quam ab ipso vel summa ejus potestate accepit, sententiam ferre, mortis damnabatur; nempe a summo judice, qualis is eo tempore esset, a |

iii267 quo subordinatus judex constitutus fuerat; vid. Deuter. cap. 17. vs. 9. Videlicet vel ut Josua, totius populi Israëlitici summus imperator, vel ut unius tribus princeps, penes quem post factam divisionem jus fuit pontificem de rebus suae tribus consulendi, de bello et pace discernendi, urbes muniendi, judices constituendi <dans ses villes, lesquels ne fussent subordonnez qu'à luy>, etc., vel ut rex, in quem omnes, vel aliquot tribus jus suum transtulerant. Ad hoc vero confirmandum plura afferre possem ex historiis testimonia, sed ex multis unum, quod praecipuum videtur, afferam. Cum

Propheta Silonita Jeroboamum regem elegit, eo ipso jus ipsi dedit pontificem consulendi, iudices constituendi, et absolute omne jus, quod Reghabaam in duas tribus retinuit, id omne Jeroboam in decem obtinuit. Quare eodem jure, quo Jehosaphath Hierosolymae (vid. 2. Paralip. cap. 19. vs. 8. seqq.), idem Jeroboam in sua regia summum sui imperii concilium constituere poterat. Nam certum est, quod Jeroboam, quatenus ex mandato Dei rex erat, et consequenter ejus subditi non tenebantur ex lege Mosis, coram Reghabaamo, cujus subditi non erant, iudice stare, et multo minus iudicio Hierosolymitano a Reghabaamo constituto eique subordinato. Prout igitur Hebraeorum imperium divisum fuit, tot suprema concilia <differentes, & independentes les unes des autres> in eodem fuerunt. Qui vero ad varium Hebraeorum statum non attendunt, sed diversos eorum status in unum confundunt, <si ce n'eût esté qu'une mesme chose,> multis modis intricantur.

AD CAPUT XIX.

⇔ *Adnotatio XXXIX. ad pag. 238, lin. 26 (et iure contra eundem agere):*

Hic apprime ad illa attendendum est, quae Cap. XVI. de jure diximus.